TARİH VAKFI-NECMEDDİN SAHİR SILAN ARSİVİ-2

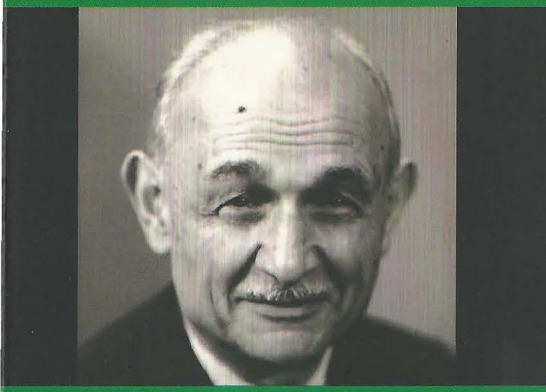
DOĞU ANADOLU'DA TOPLUMSAL MÜHENDİSLİK

DERSİM-SASON (1934-1946)

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

DOĞU ANADOLU'DA TOPLUMSAL MÜHENDİSLİK DERSİM-SASON (1934-1946)

NECMEDDİN SAHİR SILAN (1896-1992)

Meslek hayatına 1910'da *Tercüman-ı Hakikat*'te başlar. Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi'nde zabıt kâtipliği, Sait Halim ve Talat Paşa kabineleriyle ilgili Divan-ı Âli Tahkikat Heyeti kâtipliğini yapar. Mustafa Kemal'in önerisiyle BMM'de evrak ve tahrirat müdürü olarak çalışır. TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile onurlandırılır. Ali Fethi Okyar ve İsmet İnönü'nün başbakanlıkları döneminde Başbakanlık Özel Kalem müdürü olur. 1939'da Bingöl, 1943 ve 1946'da Tunceli mebusluğu; 1950-1954 yılları arasında Erzincan, Tunceli ve Bingöl'deki DP teşkilatlarının parti müfettişliği yapar. Bazı kurumlarda çeşitli üst düzey görevlerde bulunur. Sılan, 1960'lı yılların sonlarında aktif siyasi yaşamdan çekilir.

DOĞU ANADOLU'DA
TOPLUMSAL MÜHENDİSLİK
DERSİM-SASON (1934-1946)

TARİH VAKFI

Zindankapı, Değirmen Sokak, No:15, 34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - yayin@tarihvakfi.org.tr

© Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010

Kapak Resmi
"Askerler ile Dersimliler"
Hasan Saltık'ın albümünden alınmıştır, izinsiz kullanılamaz.

Yayına Hazırlayan
Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Kitap Tasarımı ve
Tasarım Danışmanı
Haluk Tunçay

Dizi Kapak Tasarımı
Rauf Kösemen

Kapak Uygulama
Harun Yılmaz (MYRA)

Kitap Uygulama
Özlem Kelebek

Baskı
Stil Matbaacılık Yayıncılık A.Ş.
(0212) 281 92 81

Birinci Basım: Ekim 2010

ISBN 978-975-333-247-7

DOĞU ANADOLU'DA TOPLUMSAL MÜHENDİSLİK

DERSİM-SASON (1934-1946)

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

YAYINCININ NOTU

Bu çalışma, beş adet tıpkıbasım kitaptan oluşuyor. Kitaplar, yayımlanış yıllarına göre sıralandı. Her kitabın ilk sayfasında, hangi arşivde yer aldığı dipnotla gösterildi. Kitaplar bir araya getirilirken orijinallerine sadık kalındı, yazım hataları ve sayfa düzenleri aynen korundu.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ **vii**

Doğu Anadolu'da "Uygarlaştırıcı Misyon"
Zafer Toprak

DERSİM **1**

JANDARMA **267**

DERSİM DESTANI **289**

SASON KILAVUZU VE 937 HAREKÂTINDAN ALINAN DERSLER **313**

DOĞU BÖLGESİNDEKİ GEÇMİŞ İSYANLAR VE ALINAN DERSLER **479**

SUNUŞ

DOĞU ANADOLU'DA "UYGARLAŞTIRICI MİSYON"

ZAFER TOPRAK

Necmeddin Sahir Sılan Arşivi dizimizin ikincisi, beş adet tıpkıbasım kitaptan oluşuyor. Bunların ortak özelliği çok kısıtlı sayıda basılmış ve üçünün ise "hizmete mahsus" oluşları. Bundan en az altmış küsur yıl önce yayımlanmış olan bu kitaplar Türkiye'de "Doğu sorunu"na farklı yönlerden yaklaşıyor ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde toplumsal mühendislik çabalarının ne denli kapsamlı olduğunu kanıtlıyor.

Kitaplardan biri Genelkurmay Başkanlığı, diğeri Dahiliye Vekilliği ve üçü Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yayımlanmış. Jandarma Genel Komutanlığı'nın yayını olan kitaplardan birisi ve Genel Kurmay Başkanlığı yayını olan kitap"çift hilâlli". Yani o gün için "gizli ve hizmete mahsus". Dahiliye Vekilliği'nin yayınları ise "hizmete", "iç işleri hizmetine mahsus".

Dikkatli incelendiğinde, bugün artık tarihsel önem arz eden bu değerli çalışmalarda etnik bir kaygının ötesinde asayiş sorununa odaklanıldığı anlaşılıyor. Yörede aşiret düzenine son vermeye, eşkıyalığı, yağmacılığı, çapulculuğu önlemeye yönelik çabaları ve önlemleri gündeme getiriyor.

Bu kitaptaki beş çalışma, yayımlanış yıllarına göre sıralanıyor. Ancak, kitabın sonunda yer alan tıpkıbasım en genel nitelikte olanı. O nedenle biz sonuncudan başlayarak bu kitapları tanıtalım. Genelkurmay Başkanlığı'nın *Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler* adlı "hizmete mahsus" kitabının yayın tarihi 1946. Aslında 22 sayfa metin, harekât krokileri ve aşiretlerin yerleşim yörelerini içeren belgelerden oluşan bu çalışma, ilk sayfasında bir "broşür" olarak nitelenmiş. "Çift hilâl" altında "ivedi" kaydıyla ilk sayfasında yer alan "Sunuş" yazısı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay'ın kaleminden çıkmış. "Ordu subay ve eratını aydınlatmak, kı-

talarımızı eşkiya ve çete muharebelerine hazırlamak maksadıyla" hazırlanan eser 3.000 adet basılarak bölüklere kadar dağıtılmış. Güdülen amaç, geçmiş olayların bunları bilmeyenlere tanıtılması ve ordu eğitiminin bu konuda genişletilmesi, bölgede ve şayet gerekirse görevlilerin tam bilgi ve görgü ile işlerini kusursuz ve başarı ile yapmalarını sağlamak olarak belirtilmiş.

22 sayfa içerisinde yöreyle ilgili kısa bir tarihçe, örf ve adetlerle ilgili bilgi, eşkıya ile mücadele yöntemleri, o güne kadar çıkan isyanlar, bunların nedenleri, bölgeleri ve isyan eden aşiretler yer alıyor. İki adet 1/3.000.000 ve bir adet 1/800.000 ölçekli krokide, geçmişte ve Cumhuriyet yıllarında isyan bölgelerini, bölgedeki aşiretlerin durumu sergileniyor. Aslında bu broşür, daha önce yayımlanmış beş kitabın özeti niteliğinde. Bunlardan ilki, bu kitapta da yer alan Jandarma Genel Komutanlığı'nın *Dersim* adlı kitabı. Diğer dört kitap ise *Tunceli Bölgesinde Yapılan Eşkıya Takip Hareketleri, Köy Arama ve Silâh Toplama İşleri Hakkında Kılavuz, Eşkıya Muharebeleri, Eşkıya Takip Usulleri, Van ve Güney Bölgesi Tarihi.* Son üç kitap Genelkurmay tarafından yayımlanmış.

Bu kitapta yer alan diğer üç çalışma, Jandarma Genel Komutanlığı yayını. Yayımlanış tarihleri sırasına göre ilk kitap, yöre ile ilgili zengin bilgi içeren *Dersim* adlı çalışma. Kayıt altında, yüz adet basılmış ve kesin tarihi belli olmasa da büyük olasılıkla 1935'te yayımlanmış olan bu kitabın iki adedi Tarih Vakfı'nın Necmeddin Sahir Sılan Fonu'nda bulunuyor. Komutanlığın ikinci kitabı Dersim tedibi ertesi 1939'da yayımlanan *Dersim Destanı.* Üçüncüsü ise yine 1939'da yayımlanan *Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler.*

"Etnisite" Sorunu ve Turan Kavmi

Bu dört çalışma Cumhuriyet rejiminin ulus inşa sürecinde karşılaştığı sorunları ve yönetimlerce uygulanan çözüm yollarını çok yönlü bir biçimde yansıtıyor. Özellikle *Dersim* kitabı, yöre ile ilgili zengin antropolojik, etnografik ve tarihsel bilgiler içeriyor.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, metinlerin "etnik" bir sorunsalı yok ya da son derece marjinal bir konumda. Kürtlerin Horasan kökenli oldukları ve Türkler gibi Turanî ırka mensup oldukları görüşü hakim. Daha doğrusu o dönemde "etnisite" diye bir sözcük Türkçede yer almıyor. Irk kavramı kullanılıyor ve bu ırk sözcüğü "etnik" bir içerik taşımıyor. O günlerin "ırk" sözcüğü "antropolojik" bir içerik taşıyor. Fiziki antropoloji Cumhuriyet Türkiyesi'nin

odaklandığı bilim dalı. Tarihten çok, tarih öncesi önem kazanıyor. Otuzlu yıllar Türkiye'sinde sosyolojiden antropolojiye, tarihten arkeolojiye ve tarih öncesine doğru bir göç yaşanıyor. Bunun iki nedeni var. İlki laiklik anlayışı, Türk kimliğinin ve İslamın farklı çizgiye oturtulma gayreti. O nedenle İslam öncesi önem kazanıyor. İkincisi ise 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası Avrupa'ya olan öykünmenin sona ermesi ve kimlik arayışının fiziki antropoloji bulguları doğrultusunda Orta Asya'ya yönelmesi.

Turanî ırk ya da Turan kavmi Türkü, Kürdü, fiziki antropoloji terimiyle tüm Orta Asya'dan göç eden "brakisefaller"i kapsıyor. Bunu sırf Gazi ve Türk Tarih Kurumu çevresi benimsemiyor; kimi Kürt aydınları da bu çizgide görüş beyan ediyorlar. Kürtlerin de anavatanının Orta Asya, kökenlerinin Turanî olduğunu gündeme getiriyorlar. Bu görüşün en güçlü sesi Dr. Şükrü Mehmet Sekban.[1] 1933 yılında, sürgündeyken Fransızca olarak yayımladığı *La Question Kurde - Les problèmes des minorités* (Kürt Sorunu - Azınlıkların Problemleri) başlıklı broşürü Kürtlerle Türklerin aynı ırktan olduklarını savunuyor. " Türk, Kürt birer isimden başka bir şey ifade etmezler; Bizim aile adımız Turanî'dir"[2] diyor. Broşürün başka bir yerinde "antropolojik bakımdan, saf Türk olan Türkmen ile Kürdü ayırt etmek güçtür" satırları yer alıyor. Bu konuyu, Irak'ta bulunduğu on sene süresince incelediğini, birini diğerinden ayırt edecek fiziki bir belirtiye rastlamadığını, doğal olarak, dağlarda yaşamalarının Kürtleri daha sert karakterli yaptığını söylüyor. Görüşlerini şu satırlarla bağlıyor: "Aynı kandan olan bu iki kavmin tabii beraberliği sayesinde Türkler, doğuda olduğu gibi batıda da, muhteşem hamlelerle yürüyüşlerine devam etmişler ve dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmuşlar".

---

1 Dr. Şükrü Mehmet Sekban, 1881 Ergani doğumlu. İlk tahsilini Ergani Maden'inde ve Hozat'ta (Kızılkilise), orta tahsilini Diyarbakır'da yapmış. Ardından İstanbul'a gelmiş ve Askerî Tıbbiye'de okumuş. 1908'de, İkinci Meşrutiyet ertesi Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti kurucuları arasında yer almış, Kürtlük davasının bir numaralı savunucularından biri olmuş. 1919'da ordudan ayrılarak Bağdat'a gitmiş ve ardından Türkiye'ye dönerek serbest doktorluğa başlamış. Lozan Antlaşması ertesi tekrar Bağdat'a gitmiş. 18 Aralık 1923 tarihinde Beyrut'ta yayımlanan bir mektubu ile de Kürtlere muhtariyet verilmesini ve Kürtçenin resmî dil olmasını savunmuş. Hoybun komitesinin Bağdat şubesi reisliğini de yapan Dr. Şükrü Mehmet Sekban, 1939 yılında Türkiye'ye dönmüş ve 1960 yılında vefat etmiş.

2 Doktor Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Sorunu*, İstanbul: Menteş Basımevi, 1970.

Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler (1946) adlı kitapta da Turanî ya da Turanlı tezi ilk sayfalarda vurgulanmış, dönemin hakim tarihöncesi tezleri doğrultusunda yöre halkının üç bin yıllık geçmişi iki sayfada özetlenerek şu sonuca varılmış: "Üçbin yıllık tarihinin kısaca gözden geçirilmesiyle de anlaşılıyor ki 'Kürt' diye bir millet yoktur. Asılları Turanlı olan bu halk Doğu-Batı istilâ yolları üzerinde yerleşmiş bulunması yüzünden birçok el değiştirmiş, sahipsiz kalmış ve asıllarını da kayıp etmişlerdir".

Dersim adlı kitap ise genel bir değerlendirme yapmaktan kaçınıyor ve doğrudan Dersim yöresindeki sekeneyle ilgili yorumda bulunuyor. Dönemin fiziki antropoloji bulgularından yola çıkarak bu yöre halkının Horasanlı olduğunu iddia ediyor. "Bunların tipleri brakisefal bir tipten olduklarını açıkça gösteriyor" diyor. Başka bir sayfada "Çapakçur'da, Genç'te, Lice'de, Ovacık'ta, Hozat'ta, Çemişkezek'te tesadüf olunan Kızılbaşların yuvarlak kafası, geniş alnı, basık yüzüyle ve gözlerinin daima akın yollarını, uzakları araştıran cevvaliyeti ile Türk neslinden ayrı bir nesle bağlamak güç bir iş olur" satırları yer alıyor.

Dersim kitabı, Dersimlilerin Türk olduğu iddiasına karşı dillerinin Kürt dili olduğu iddiasına da yanıt vermeye girişiyor. Bu yörenin insanlarının Hazar'ın doğu yakasındaki yurtlarında yaşarlarken yarı Türkçe yarı Farisî bir dil konuştuklarını, Cengiz istilası karşısında Batı'ya doğru göç ettiklerini, bu göç sırasında uzun süre İran dili ve harsının etkisi altında kaldıklarını, kısmen Şafiilik ve ekseriyetle de Kızılbaşlık tufanına tutulup saplandıklarını vurguluyor ve Zazanın karakteri itibarıyla Türkmen ile aynı olduğunu kaydediyor. Buna somut bir kanıt olarak da Zazaların brakisefal kafalı olduklarını gösteriyor. Kitapta Dersim sekenesi etnik bir ayrıma tabi tutulmuyor; bu yöre halkının Şiilikten kaynaklanan mezhep bağlamında farklı bir yapı oluşturduğu ileri sürülüyor.

Kürtlerin ve Dersimlilerin aslen Türk oldukları bu dönemin literatüründe zaman zaman gündeme geliyorsa da, ana sorunsal, bir zamanlar Meşrutiyet yıllarında Mustafa Suphi'nin de kitabına başlık olarak koyduğu "vazife-i temdin", yani "uygarlaştırıcı görev". Günümüzde bu işlev "toplumsal mühendislik" olarak gündeme geliyor.

Coğrafya ve Tarihsel Faktör

Anadolu'nun ne denli engebeli bir coğrafyaya sahip olduğu herkes tarafından biliniyor. Ancak günümüz ulaşım araçları, önce demiryolu, ardından

kara yolu ve nihayet hava yolu ile bu engelleri aşmış ve Türkiye toprakları bütünleşmiş. Bugünkü sınırları içersinde Anadolu, siyasi bir coğrafya terimi olarak Cumhuriyet'le birlikte kabullenilmiş. Daha önceleri dağ silsilelerinin başladığı noktadan itibaren Erzurum Yaylası ve Cezire-i Ulya, yani Yukarı Cezire bu yörelere verilen adlar olmuş.

Ancak, bu bütünleniş süreci yüzyılı aşkın bir süreç sonucunda gerçekleşmiş. Türkiye'nin demiryolu öyküsü bunun somut kanıtı. Cumhuriyet, demiryolu ile ancak 1939 yılında Erzurum'a varabilmiş. Daha önceleri Erzurum, dış dünyaya Trabzon üzerinden bağlanabilmiş. Bağdat Demiryolu sırasında Toroslar'ın ne denli engeller çıkardığı Türkiye demiryolu tarihinin önemli sayfalarını oluşturmuş.

Doğu Anadolu'nun coğrafyası aslında bu kitapta yer alan *Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler* adlı kitapta çok yönlü bir biçimde verilmiş. Sason yöresinin dağları ayrıntılarıyla ele alınmış. 1930'ların ikinci yarısında "yasak bölge" olarak nitelenen Sason kazasını çevreleyen kabaca yüz kilometrelik bölgenin ne denli çetin ve sarp olduğu bu kitabın önemli bir kısmını oluşturmuş. Doğu bölgesi içinde Sason dağları, Güney Doğu bölgesindeki dağlar kadar yüksek değilse de sarplık açısından eşine ender rastlanan bir bölge olarak değerlendirilmiş. Haritada yatay olarak iki kilometrelik bir alanda yükseklik farkı kimi kez 1.500 metreye varmış. Zorik deresinin tabanından Kara Miliç dağının zirvesine yatay mesafe 1.600 metre olmasına karşın yükseklik 1.000 metreyi buluyormuş. İşte böyle bir coğrafyada 1937 yılında eşkıya izi sürülmüş. Malato dağında iki kilometrelik yatay harita mesafesi ancak yarım günde kat edilebiliyormuş. Ayrıca dağın yüksek kısımları ekim ayının ortalarından haziran ayının sonuna kadar karla kaplıymış. Zirve ve yamaçlarında toprağa rastlanmazmış; yamaçlar, yüksek kayalıkları ve derin mağaraları ihtiva ediyormuş.

Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler, Doğu Anadolu'nun coğrafyasını özgün bir dille anlatan ender kaynaklardan birini oluşturuyor. Kitapta yer alan en ilginç konulardan biri "mağaralar". Eşkıya ile mücadelede, mağaraların ne denli beklenmedik yapılara sahip olduğu metinde ayrıntılarıyla ele alınıyor. Mağaraların keşfinde ve mağaralara yanaşmada uygulanacak yöntemler ile mağaralara saldırı kitabın alt başlıkları. Kitabın son bölümü "1937 Sason harekâtından alınan dersler"e ayrılmış.

Dersim kitabının en ilginç yönü ise yörede asayiş sorununa tarihsel bir eksen getirmesi. Klasik Osmanlı döneminde, Tanzimat yıllarına kadar Der-

sim, tüm Doğu vilayetlerinde olduğu gibi, bir tür derebeylik düzeni ile yönetilmiş. İstanbul'da sarayın bu yöreler üzerinde görünüşte bir hükümranlığı varmış. Yörede hükümeti yöre aşiret reisleri, onların emrindeki ağa ve mütegallibe temsil etmiş. Yavuz-Safevi mücadelesinden beri Dersimliler, çevre yörelere ve Sünnilere karşı taşkınlıklarını sürdürmüşler. Bu tecavüzler, bir taraftan Bayburt'a ve diğer taraftan Sivas yakınlarına, Kangal'a kadar uzanmış. Osmanlı, askerlikte Nizam-ı Cedid usulünü kabul ettikten sonra, Dersimli'nin de askere alınmasını sağlayarak bu coğrafyaya hakim olmayı hedeflemiş. Bu amaçla nişan, rütbe, hediye dağıtarak aşiret reislerini kendine bağlamayı denemiş. Bu tür yöntemlerle Dersim'in asayişi üzerinde etkin olmak, Dersim'de sükûneti temin ederek halkı kendi yanına almak denenmişse de bunda başarılı olunamamış.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ortalarından beri Dersim'e hakim olmaya çalışmış, 1877'den itibaren Dersim üzerine irili ufaklı on bir askerî harekât düzenlemiş. Bunlar arasında 1907 ve 1908 yıllarındakiler iyi düşünülerek düzenlenmiş, ancak gereği gibi sonuçlandırılamamış. Dersim'de eskiden beri silah son derece yaygın ise de Cumhuriyet yıllarındaki donanım büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sırasında oluşmuş. O yıllarda Dersimlilerin bir kısmına silah ve cephane karşılığında lojistik nakliyat yaptırılmış. Bu arada sırtla cephane nakliyatında önemli oranda cephane aşırılmış. Bu tür tedbirsizlikler Dersim sekenesini görece modern sayılacak silahlarla donatmış.

Osmanlı döneminde, zaman zaman çevre yörelere saldırı ve asayişsizlikten sorumlu kimi aşiret reisleri tutuklanıp Rumeli'ye sürülmüş ise de geride yeni aşiret reislerinin türemesinin önü alınamamış. Devlet, bu durumda çoğu kez aşiret reislerini birbirine kırdırma yöntemi ile yetinmek zorunda kalmış. Bu arada Doğu Anadolu'da Rusya ile mücadele sırasında Dersim aşiret reisleri de müdahil olmuşlar. Rus Genel Kurmayı içişlerine karışmamak şartıyla Dersimlileri kendi safına çekebileceği hesabını yapmış. Kimi Osmanlı yöneticisi ise Ermeni sorunu nedeniyle Dersim'deki asayişsizliğe göz yummayı tercih etmiş.

Talandan Üretkenliğe

Kısaca, tüm 19. yüzyıl boyunca yörenin sarp coğrafyası nedeniyle her türlü suç unsuru ve asayişsizlik Dersimlilerin yanına kâr kalmış, bundan cüret alan başta aşiret reisleri olmak üzere Dersimli; hükümet emirlerine itaat

etmemiş, vergi vermemiş, askere gitmemiş. Devlete sadık olan çevresindeki halkı talan etmiş, zaman zaman katletmiş, bu yörenin insanlarını soymuş, vergiye bağlamış.

Dersim kitabına göre, Dersim'in zabt u rabt altına alınamayışının temel nedeni bu yöre insanının üretkenliği öğrenememesinden kaynaklanıyor. Yörenin ormanları işletilebilse, yöre halkı geçimini bundan sağlar ve çevreyi talan etmeksizin yaşamını sürdürebilir. Yöre aşiret reislerine, şeyhlerine, ağalarına, halifelerine itaatten başka çözüm görmeyen halk, sürekli dış yörelere saldırarak geçimini sağlamış. Yörede ulaşım olanağı olmadığı için asker sevk edilememiş ve suçlular cezalandırılamamış, suç işleyenin yaptıkları yanlarına kâr kalmış.

Anadolu Müfettiş-i Umumisi Müşir Şakir Paşa ve 4. Ordu Kumandanı Zeki Paşa gibi yöneticiler zaman zaman Dersim'e düzen getirmek için çaba sarf etmişler. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yöreye askerî harekât başlatılmış. 1907, 1908, 1909 ve 1916 harekâtları kitapta ayrıntılarıyla yer alıyor. Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında durum daha bir vahamet kazanmış. Cumhuriyet'in ilk yılları için ise kitapta 1926 Koç Uşağı Tedibi ve 1930 Plümer Hareketi krokileriyle birlikte işlenmiş.

Dersim kitabı Dersim'de "Kürtlük cereyanı"nın 1930'lu yıllardan itibaren görülmeye başladığını kaydediyor. Mütareke ertesi bu tür bir sorundan söz ediliyorsa da Ankara'nın odaklandığı konu büyük ölçüde çevreye yönelik tecavüz ve soygunla ilgili. Kitap 1929, 1930, ve 1931 yıllarındaki bu tür soygunların dökümünü veriyor. Kanunsuz hareketlere girişenler, başta Hozat olmak üzere Mazkirt, Ovacık, Nazımiye'ye mensup kişiler. Bu kazalardan 1930 ve 1931 yıllarında adli vakalara karışan sayısı 4.680. Olayların en az yarısı hükümete aksettirilmediği ve aşiret reisleri tarafından halledildiği, faillerin ele verilmemiş olduğu düşünülürse 1930-1931 yıllarındaki maznun grubu 10.000'i buluyor. 50.000 kadar tahmin edilen bu dört kaza nüfusunun beşte biri maznun konumuna düşüyor. Bu veriler ışığında, kitaba göre, eli silah tutan faal unsurun hemen tümü suç işliyor.

Kitapta Cumhuriyet öncesi için Mutasarrıf Mardinli Arif Bey'in ve Mutasarrıf Celâl Bey'in, Cumhuriyet yılları için ise Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in, Vali Cemal Bey'in, Birinci Umumi Müfettişliğin ve Büyük Erkân-ı Harbiye Reisi'nin, Halis Paşa'nın, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın raporlarına ayrıntılarıyla yer veriliyor.

Harekât Öncesi Dersim

Devlet ricaline yönelik olan *Dersim* kitabı, bir anlamda 1937 Harekâtı'nı önceleyen ve Cumhuriyet hükümetinin hedeflerini saptayan bir çalışmaydı. 1937-1938, tedip harekâtının yoğun bir biçimde yaşandığı yıllardı. Askerî harekâta geçmeden önce yayımlanan bu kitap vatandaşlık konusunda da rejimin görüşlerini yansıtıyor. Cumhuriyet hükümetinin adil ve ülkedeki tüm vatandaşların eşit olduğu vurgulanıyor. Vatandaşın bir diğerine zararının dokunmaması ve kamu düzenine riayet edilmesi ilkelerinin, Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi Elâziz vilayeti için de geçerli. Bu vilayetin Hozat, Ovacık, Mazkirt, Nazımiye ve Erzincan'ın Plümer ve Kiği kazalarında da halk tamamen serbest; ancak Cumhuriyet kanunlarına riayet bu yöreden de bekleniyor. Bu yöre halkının da tarım, ticaret, sanat sahalarında çalışarak kendi menfaat ve saadetini temin ederek diğer yurttaşlar gibi rahat içinde yaşama hakları var. Ancak kitapta, hükümetin kötü niyetlileri, hükümet emirlerine uymayanları ve hükümet kuvvetlerine karşı koyanları affetmeyeceği ve "şiddetle" cezalandıracağı kaydediliyor. Bütün vatandaşların mal, can, ırz güvenliğinin hükümetçe temin edilmekte olduğuna göre bir kısım halkın elinde silah bulundurmasına ve silahsız olanlara tecavüz etmesine asla müsaade edilmeyeceği vurgulanıyor. Bu nedenle hükümete "muti" olanların, yani itaat edenlerin silahlarını derhal hükümete teslim etmeleri gerekiyor.

Bu coğrafyada kargaşanın, şekavedin müsebbibi, *Dersim* kitabına göre aşiret reisleridir. Bu nedenle aşiret reislerinin "tedip"i yani, o coğrafyadan uzaklaştırılmaları gerekiyordu. Aşiret reisleri yerlerinde kaldıkları sürece gerek kendileri ve gerekse maiyetleri üretken olmaktan daima uzak kalıyorlar ve tufeyli olarak yaşamaya devam ediyorlardı. Batı'ya sevk edilecek aşiret reislerinin orada asalak olarak yaşayamayacakları için çalışmak zorunda kalacakları düşünülüyordu. Böylece geride kalan, Dersim'de aşiret reislerinin tahakküm ve telkinlerinden kurtulan halk da meşru kazanç yollarına daha kolaylıkla sevk edilebilecekti. Aşiret reislerinin yanı sıra aileleri, akrabaları ve reis olmak istidadında olanlar ve öteden beri aşiret reislerinin çapulculuğuna alet olan şahısların da behemehal Dersim'den uzaklaştırılmaları gerekiyordu. Aksi takdirde Dersim'de kalan halkın başında yeni aşiret reisleri türeyebiliyordu. Öte yandan, Dersim, yıllardan beri yörenin suçlularını barındırır olmuş, hükümet güçleri bu suçluları bir türlü yakalayamamıştı. Askerî harekâttan yararlanılarak silahlar tamamen toplandıktan sonra bunların da derdest edilebilecekleri düşünülüyordu.

Göçürülme işlemi sırf aşiret reisleri ve onların aveneleri ile sınırlı kalmayacaktı. Dersim'in kuzey yöreleri sarp ve yolsuzdu. Özellikle kış mevsiminde bu yöreye hükümetin nüfus etmesi çok güçtü. Eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerin bu yörenin her köşesine ulaştırılması neredeyse imkansızdı. Bu nedenle Dersim'in kuzeyindeki halkın başka yörelere göçürülmesi yararlı olacaktı. Bu yörenin sarp coğrafyasında yer alan Ovacık-Nazımiye gibi kazalar, öteden beri hükümete karşı tavır koymalarıyla ünlüydü. Yöre genelde "çapulcuların yuvası" idi. Hükümete karşı duran aşiretler ve "küstah vaziyetini" koruyan Yukarı Abbas Uşağı reisi Seyit Rıza ile Haydaran aşireti reisleri Hıdır ve Kamer ağalar bu yöreye mensuptu. Tarıma elverişli olmayan bu yöre halkının Batı vilayetlerine göçürülmesi uygun düşecekti. Ayrıca bu iki kazanın nüfusunun toplamı 11.742 olarak saptanmıştı.

"Uygarlaştırıcı Misyon"

Dersim kitabına göre bir başka sorun Dersimlilerin devlete karşı sorumluluklarıydı. Her vatandaş gibi Dersimlilerin de mükellefiyetleri vardı. Dersim, öteden beri devlete karşı mükellefiyetlerini yerine getirmiyordu. Hayvan, müsakkafât ve sair vergiler, cüzi miktarlarda ödeniyor ya da hiç verilmiyordu. Ödenen vergi, aşiretin hükümete karşı itaati ölçüsünde % 1 ila % 70 arasında değişiyordu. Devlet bütçesinden Dersim'e sarf edilen meblağ, bu yöreden elde edilen gelire oranla 100.000 lira daha fazlaydı. Yapılan tahminlere göre, yörede en az 100.000'i aşkın miktarda saklanan, gizlenen hayvan vardı.

Yöre halkı askerlik görevini de yerine getirmiyordu. Yalnız vilayet merkezine yakın olan yöre halkının bir kısmı askere alınıyordu. Kitapta, silah toplanmasının ertesinde, askerlik yaşı içinde bulunanların yakalanarak Batı vilayetlerinde askerlik yükümlülüklerini yerine getirmelerinin sağlanacağı belirtiliyordu.

Bir başka sorun da yöredeki dağınık iskândı. Dersim'de yaşam koşulları bu tür bir iskânı gerektirmişti. Dağınık iskân davarcılığın gereğiydi. Bu da hükümetin yörede denetimini engelliyordu. Dağınık iskân devam ettiği sürece Dersimlinin üzerinde hükümet nüfuz kuramıyordu. Dağınık yerleşim yerleri birer eşkıya yuvasıydı. Dersim'in kuzeyindeki halkın Batı'ya ve tarıma elverişsiz topraklarda yaşayanların ova köylerine yerleştirilmesi dağınık iskânı az çok sınırlardı. Geçit ve boğazlarda bulunan köyler de güvenlik açısından tehdit oluşturuyordu. Bu köylerde yaşayanların hükümetin denetleyebileceği yakın köylere nakilleri ve sarp yerlerdeki köylerin yıkılması yararlı olacaktı.

Yörede en önemli sorunlardan biri yerleşik tarıma geçilmesiydi. Bu da yöre halkını topraklandırmaktan geçiyordu. Böylece Dersimli üretken kılınacaktı. Bu amaçla Dersimliyi ziraate özendirmek, mecbur etmek gerekiyordu. Dersim'de kısmen tarıma elverişli toprak vardı. Göçürülen aşiret reislerinin toprağı hükümete itaat eden fakir Dersimlilere dağıtılmalı, tarım uğraşı özendirilmeli ve bu amaçla Dersimliye kredi verilmeli ya da doğrudan yardım edilmeliydi. Bir kısım fakir Dersimlinin de Malatya ve Elâziz'deki metruk araziye yerleştirilmesi yararlı sonuç verebilirdi. Nitekim daha önceleri Elâziz ve Çemişkezek köylerine yerleştirilmiş Dersimliler, üretken hale gelmişlerdi. Ancak, salt toprak vermek amaca hizmet edemezdi. Çift hayvanı, tarım aletleri ve tohumluk gibi ihtiyaçların da karşılanması gerekiyordu. Bunun için de kredi olanakları yaratılmalıydı.

Dersim'in sarp coğrafyası bu yörenin dışarısıyla bağını engelliyordu. Dersim'e yol gerekiyordu. Yapılacak yollar, yöre ekonomisine hizmet edebileceği gibi devletin bu coğrafyada varlığını kanıtlamasına da vesile olurdu. En azından asker sevkiyatını kolaylaştırabilirdi. Dersimli, iş güç sahibi olmak suretiyle eşkıyalığı bırakacaktı. İşsiz güçsüz takımı ise inşa edilecek yollarda yevmiye ile çalıştırılacak ve Dersimli çapulculuğa ihtiyaç duymayacaktı. Yollar sayesinde Dersimliler; gerek ithal gerekse ihraç ettikleri mallar için çevrelerinde bulunan kasaba ve şehirlerdeki tüccarlarla ilişki kuracaktı, Dersim'in iktisadi gelişimi, dolayısıyla halkın refahı temin edilmiş olacaktı, Dersimli çapul zorunluluğundan kurtulacaktı. Askerî harekâttan sonra Dersim'de düzen kurulmuş olacak, kasaba ve şehirlerdeki tüccar kaygı duymaksızın Dersim içinde faaliyete geçebilecekti. Bu tür bir düzenin kurulmasında hükümet makamları ve ticaret odaları da etkin rol oynayacaktı.

Son olarak, *Dersim* kitabına göre eğitim ve sağlık hizmetlerinin de Dersim'e getirilmesi gerekiyordu. Dispanserler açmak, meccanen ilaç vermek gibi önlemler, Dersimlinin devlete güven duygusunu pekiştirecekti. Bu kurumlara idealist özveri sahibi doktorların tayini şarttı. Keza, Dersim'de açılacak okullar geleceğin Dersimlisini o günküne oranla daha "medeni" ve uysal hale getirecekti. Bu yöre halkının çoğu, zamanla Türkçelerini yitirmişti. Yöre halkını Türklük'e yaklaştırmak ve kendilerine aslen Türk olduklarını öğretmek gerekiyordu. Okullar aracılığıyla Türk dili Dersim'de etkin hale getirilebilirdi. Bu amaçla, öncelikle Plümer, Mazkirt ve Hozat'ta birer ilkokul açılmalı ve buralara "mefkûreli" yani ülkücü öğretmenler atanmalıydı.

Dersim kitabı aslında bir "uygarlık" projesidir. Toplumsal mühendislik

sonucu yöre, ülkeyle bütünleştirilecek ve üretken kılınacaktır. Ancak bu hedeflere ulaşabilmek için yöre halkını esir etmiş olan aşiret reisleri, ağalar, halifeler bu coğrafyadan göçürülmeli ve toprakları Dersimlilere dağıtılmalı, yöreye yol yapılmalı, eğitim ve sağlık hizmetleri götürülmelidir.

Destanlar ve Kültürel Öğeler

Bu kitapta yer alan üçüncü çalışma, Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1939 yılında yayımladığı bir kitapçık olan *Dersim Destanı* adlı "edebî" eser. "Dağbek köyünden Ali Çavuş'un destanı", "Beşpınarlı Aşık Durmuş'un destanı", "Ne belâ geldi ise ağdandır" adlı destan, "Mazgirt'li Aşık Hasan tarafından Tunçeli Destanı", "Asker Şarkısı (Ali'm)", "Karşı Dağlar", "Ağalara Dair", "Seyitlere Dair", "Mazgirt'li Aşık Hasan tarafından" yazılan destan bu kitapçıkta yer alan manzum eserler. Türkiye'de "güdümlü edebiyat"ın özgün bir örneğini oluşturan bu kitapçık, halk edebiyatının Cumhuriyet yıllarında ne denli güçlü bir işlevi olduğunu kanıtlıyor. Bölgeye yönelik etnografik, antropolojik ve kültürel bilgiler veren bir diğer çalışma ise *Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler*.

Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler adlı kitabın yöre coğrafyası ile ilgili verdiği bilgilerin ötesinde en ilginç bölümlerinden biri, "Yasak bölge köyleri ve halkı hakkında genel bilgiler" başlığını taşıyor. Bu bölüm etnografik ve antropolojik açıdan ilginç bilgiler içeriyor. Bunlardan biri silah konusu. Yörede tüfek, ailenin en kıymetli malıdır. Mal, can ve namusun korunması ancak tüfekle mümkündür. Tüfek babadan oğla intikal eden en önemli ve değerli mirastır. Ölen bir aile reisinin oğlu yoksa tüfek en yakın akrabaya emanet ediliyor. Aile mensupları tüfek muhafazasını ortak deruhte ediyor. Tüfek, ailenin en büyüğü tarafından kullanılıyor. Müsademede ölmek ölümlerin en şereflisi sayılıyor. Ancak ölmeden önce tüfek en yakın bir mutemede devredilmelidir. En zor anlarda tüfeği elden çıkarmamak için birkaç canı feda ettikleri oluyor. Tüfeğin kabza ve kundak kısımlarını oyarak gümüş kakma veya aynalarla süslemek de adetten.

Sason Kılavuzu ve 937 Harekâtından Alınan Dersler'de yer alan bir diğer kültürel öğe kadınlarla ilgili bilgiler. Buna göre, dokuz yaşındaki bir kız çocuğu evlenme çağına girmiş sayılıyor. Kızı almaya talip erkek zengin ise para ile satın alıyor, parası yoksa çoğu kez dağa kaldırıyor. Fakir ve evli erkekler, kadınları güzelse, karıları çirkin ve ihtiyar olan zenginlere inek veya keçi ile kadınları mübadele ederek mal sahibi oluyorlar. Kadın, Sason böl-

gesinde bir tür mübadele aracı. Kocası kan davasında ya da diğer nedenlerle ölen bir kadın, derhal başka bir erkeğin hükmü altına giriyor ve onun metresi olarak yaşıyor. Tek eşlilik hemen hemen yok gibi. Erkeklerin iki ya da üç kadını var.

Jandarma ve Asayiş Sorunu

Sonuncu kitap, daha doğrusu kitapçık, Dahiliye Vekilliği'nin yayımladığı "iç işleri hizmetine mahsus" ve *Jandarma* adını taşıyor. (Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1935). Yayın tarihine göre geçmiş dört yılda yapılan ve gelecek dört yıl içinde yapılacak işlerin özetini içeren bu çalışma Dersim'e ayrı bir yer veriyor.

> Yurdun güvenliği bakımından göz önünde tuttuğumuz önemli bir durum da Dersim'dir. Kamunun bildiği gibi bu mıntıkada değişik rejimler kurununda [zamanında] birçok teşebbüsler yapılmış, süel [askerî] hareketlerle Dersimliler yola getirilmek istenilmiştir. Lâkin bunlardan beklenen sonuç elde edilememiştir. Çünkü süel [askerî] hareketleri sosyal bakımlar [önlemler] tamamlamamıştır. Dersimli bu yüzden her hangi bir rejimin kendine faydalı yardımını duymamıştır. Ulusun değerli bir kısmı olan Dersimli'ye Cumhurluğun yurdun her köşesine yaydığı genliği [refahı] duyurmak gerektir.
>
> Hükûmet bunu da bir programa bağlamıştır. Her yıl bu programın bir kısmı yapılmak suretiyle bir zaman sonra Dersim denince akla gelen güvensizlik kalmamış olacaktır. Bu program bir yandan yapılırken bir yandan da Dersim'i çerçeveleyen vilâyetler içinde bulunan yurttaşların güvenliğini arttıracak tedbirler de alınmaktadır.

Kitapçığa göre, jandarmanın kendisine ait işleri gereği gibi yapabilmesi için iki önemli unsur gerekiyordu. Bunlardan ilki jandarmanın kadro yönünden tüm yurt içinde kendine verilen türlü görevleri başarmaya yeter sayıda olması, diğeri ise jandarmanın bu işleri etkin bir biçimde yürütecek düzeyde yetişkin ve bilgili olmasıydı. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında jandarmanın bu hedeflere ulaşabilmesi için 1706 sayılı Jandarma Kanunu doğrultusunda 1930 yılından itibaren on yılda bitirilmek üzere bir program yürürlüğe konmuştu.

Jandarma Kanunu'nun ilk maddesine göre, jandarmanın ana işi yurt güvenliğini korumak, kanun ve nizamların jandarmaya verdiği işleri yapmak ve bunlara dayanan hükümet emirlerini yerine getirmekti. Bu işlerin istenilen düzeyde yerine getirilmesi, kura ile alınan erat ile değil, bu işleri kendisine

meslek edinmiş "intizamlı ve inzibatlı" bir kurum haline dönüştürülmesi ile mümkündü. Fransa'da, İtalya'da bu böyleydi. Cumhuriyet hükümetinin de amacı buydu. Yapılan on yıllık program aslında uzun vadeli programın ilk aşamasıydı. Yurdun sayısız ihtiyacı ve bütçenin durumu göz önüne alındığında jandarma hedefine ancak iki adet on yıllık programla varabilecekti.

O gün için kendilerine jandarma görevi verilenlerin pek çoğu aynı zamanda askerlik ödevini de yapan yurttaşlardı. Oysa bu iş çok daha profesyonel bir tabana oturtulmalıydı. Ülkenin genişliğine ve nüfusuna göre her km²'ye 23 kişi düşüyordu. Yapılan hesap sonucu, vilayetler jandarma kadrosu 26.230 olmalıydı. Bu hesaba göre bir jandarmaya ülkede 700 nüfus ve 30 km²'lik alan düşüyordu. 1935 verilerine göre ülkede jandarma gücünü oluşturan 21.000 kişiden ancak 4.000'i temditli denen jandarmalardı. Bu jandarmalar Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'na göre askerlik görevlerini jandarma ya da ordu birliklerinde yaptıktan sonra jandarmalığı kendine iş edinerek jandarmaya alınanlardı. Bunların sayısı 1930 yılında 1.457 iken, bu sayı Mayıs 1935'te 4.000'e ulaşmıştı. Sayıdaki artış on yıllık programa uygundu. Bu programa göre temditlilerin sayısı 1941 yılında 11.100 olacaktı. Böyle olunca jandarmanın asıl işini üstüne alan vilayetlerin jandarmasının yarısından fazlası temditli olacak demekti. Geriye diğer yarısı kalıyordu. Bu da ikinci on yıllık programda gündeme gelecekti. 1941 yılında vilayet jandarma kadrolarındaki erat sayısı 29.200'e, erbaş mektepleri ve jandarma idare birlik ve müesseseleri mensupları 1800'e, jandarma erat mektepleri mensupları 6.000 olmak üzere toplam jandarma sayısının 37.000'e ulaştırılması hedefleniyordu

Bu program doğrultusunda 1930'lu yıllarda jandarmanın etkinliği her geçen gün artmıştı. Dersim ve Sason harekâtlarına kadar ülke güvenliği nispeten sağlanmıştı. Bu yıllarda, adam soymak, ev ve köy basmak, silahlı ve toplu olarak dolaşan haydut çetelerinin varlığı 77'yi ve yardaklarının sayısı da 770'i buluyordu. Bunların 58'i Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkasındaydı; 8'i Seyhan Kadirli, 3'ü Sivas, 3'ü Kayseri, diğerleri de Erzincan, Çorum, Muğla, Amasya ve Erzurum mıntıkalarındaydı. Ülke iç güvenliğini tehdit eden bu çetelerin ortadan kaldırılması için alınan önlemler sonucu, bir taraftan bu çetelere kapılma ihtimali görülen kişiler yakın takibe alınıyor, öte yandan çetelerin izi aralıksız sürülüyordu. 1931, 1932, 1933 ve 1934 yıllarında yok edilen çete sayısı sırasıyla 10, 14, 22 ve 12 idi. 1932 ve 1934 yıllarında 136 kişiden ibaret dokuz çete de bir daha gelmemek üzere güneye kaçmıştı.

1935 yılında Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkasında kovalanan çete sayısı 10 dolayındaydı. Jandarmanın faaliyet alanında ülke güvenliğini tehdit eden, suç işleyenlerden 1931 yılında ölü ve diri 1.641, 1932'de 1.835, 1933'te 2.518 ve 1934'te de 3.627 suçlu yakalanmıştı. Kitapçığın konumuzla ilgili en önemli bölümü, ülke güvenliği ile ilgili verilen sayısal bilgiler. 1931 yılından 1935 yılına kadar yurt içinde toplanan silah miktarı her yıl için ayrı ayrı belirtiliyor.

Sason ve Dersim askerî harekâtları bu sürecin son aşamasını oluşturuyordu. Ancak askerî harekât ile soruna çözüm gelmeyeceği Dersim raporunda görüldüğü gibi net bir biçimde ifade ediliyordu. Bu yöre insanlarının üretken kılınmaları ve pazarla bütünleşmeleri sağlanmadıkça, aşiret reislerinin, ağaların, şeyhlerin, halifelerin tahakkümüne son verilmedikçe, insanlar toprakta yerleşik düzene geçirilmedikçe, yörede eşkıya varlığını sürdürecekti. Davar gütmek göçebeliği ve silahlanmayı gerektiriyordu. Göçebelik ve silahlanma ise insanı saldırgan kılıyordu.

Toplumsal mühendislik sorununa bu dizinin ilk yayını olan *"Doğu Sorunu" Necmeddin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)* kitabında da değinmiştik. Cumhuriyet rejiminin türdeş bir toplum inşa etme süreci o yılların tarihsel konteksti dışında anlaşılamaz. İkinci Dünya Savaşı'nın ufukta görüldüğü bir evrede Türkiye kendi vatandaş kimliğini oluşturma sürecine girmiş, her türlü farklılıkları törpüleyen, görev ve yükümlülükleriyle tek tip bir "yeni insan"ı hedeflemişti. Bu süreç içerisinde Cumhuriyet'in ilk evresinde, tarikat, zaviye ve benzeri, toplumda dinsel ara kademeler çözülerek birey, devlete muhatap kılınırken ülkenin geri yörelerinde şeyh, aşiret reisi, ağa, seyit, halife gibi iktidar boşluklarını dolduran ve çoğu kez devlete karşı tavır koyan "çevre" öğeleriyle de baş etmek hedef olarak belirlenmişti. Ancak, o dönemde Cumhuriyet'in özlemini duyduğu "asayiş"i gerçekleştirecek maddi olanaklardan yoksun olduğu bir başka gerçekti. Yol, okul, hastane ve benzeri hizmetler İkinci Dünya Savaşı arifesinde, silahlanmanın ön planda yer aldığı bir evrede ikinci planda yer alıyordu.

T. C.
Dahiliye Vekâleti
JANDARMA
UMUM KUMANDANLIĞI
III Ş. I Ks.

Sayı
55058

Gizli ve zata mahsustur.

DERSİM*

Kayıt altında yüz tane basılmıştır.

TARİH VAKFI

---

* Tarih Vakfı Kütüphanesi, Necmeddin Sahir Sılan Koleksiyonu.

Dersim raporunda şu esaslar mütalâa ve tetkik edilmiştir.

Birinci kısım

1 — Dersimi tanıtmak :

A - Dersimin coğrafî vaziyeti
B - Dersimin yolları ve suları
C - Dersimin nüfus vaziyeti
D - Dersimin ırkî vaziyeti
E - Dersimin iktisadî ve zirai vaziyeti
F - Dersimin idarî vaziyeti
G - Dersimin malî vaziyeti
H - Dersimin nafıa vaziyeti
İ - Dersimin maarif vaziyeti
J - Dersimin sıhhî vaziyeti
K - Dersimin askerlik vaziyeti
L - Dersimdeki aşiretler

İkinci kısım

2 — Dersimin asayiş vaziyeti:

A - Dersimin asayişsizlik tarihçesi
B - Dersimin ıslahı esasları ve safhaları

Birinci kısım

Dersim nedir?

Dersimin coğrafî vaziyeti:

Dersimin coğrafî vaziyetini izah etmeden evvel bu isim ve şumulû üzerinde durmak faydalı görüldü. Dersim bu günün telâkkilerine göre vasi bir sahayı ifade eden bir isimdir. Halbuki bir asır evvel Dersim ismi münhasıran Dersimanlı isimli bir aşiretin muhtelif kabilelerine yurt olan ve Kalan, Kutu derelerile boğaz ve dar boğazdan geçen ve Plümerden gelen suyun teşkil ettikleri vadilerden mürekkep ziraata elverişli arazisi olmayan serapa kayalık bir mıntakaya izafe olunuyordu. Bu mıntaka şimalden Kuziçan ve cenuptan Plümerden gelen su ile mahduttur. Filhakika Dersimin ilk sakinleri bu mıntakada en sarp ve inleri çok derin derelerin içinde yaşamışlardır. Bunların ahfadı bu gün bile ayni mıntakalarda ayni iptidaî hayat içinde bulunmaktadır.

Dersim adına gelince: bu adın menşei hakkında şimdiye kadar sarih bir malûmata tesadüf edilmedi. yalnız Dersimanlı aşiretine izafeten verilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır. Henüz hudut ve şumulû tespit edilmeyen bu aşiret filhakika ilk yerleştiği mıntakaya kendi adını vermiş ise bu isim üzerinde bazı mütalâalar yürütülebilir. Dersim hakkında tetkikat yapanlar Altın, gümüş, simli kurşun, Manganez ve daha bir çok kıymetli madenlerle dolu olduğu kanaatındadırlar. Henüz esaslı araştırmalar ve yoklamalar yapılmayan bu mıntakada bazı madenlerin bulunması müsteb'at addolunamaz. Erkânıharbiyenin 200,000 mikyaslı haritasında Dersimde maadin kayıtlarına da tesadüf olunmaktadır. Eğer Dersimde iddia edildiği veçhile gümüş madeni mevcut ise ve bu maden Kalan ve Darboğaz, Kutu derelerinin cereyan ettiği sarp ve şimdiye kadar

nüfuz edilmeyen sahada ise Dersim adının İran istilâları devrinde veya Faris dilini saraylarına ve resmî kuyudatına kadar sokan Selçuklar devrinde takılmış olması ihtimali vardır. Bu halde bu madenler mıntakasında oturan ve belki de bu madenlerde çalışmış olan ilk Dersim sekenesine de İran veya İran dili hakimiyet devirlerinde Dersimanlı adı verilmiş olabilir. Bu gün Dersim adının manası itibarile bu ad orada oturan bir aşiretin isminden doğmadığı bilâkis mıntakada oturan sekenenin kendisini ayni isimle adlandırdığı kabul oluna bilir. Burada dikkata şayan bir mes'ele tetkika değer. İranîlerin bu sahada hakimiyetleri Hititler hakimiyetinden çok sonradır. Şu halde İranîlerin istilâlarından evvel bu mıntakanın adı ne idi? ayni mıntakada ve hatta bütün Dersimde oturan aşiretler ve halk eski Dersimi teşkil eden bu mıntakayı - Kalman ocağı - diye anmaktadırlar. Bu ocağı teşkil eden mıntakadan Darboğaz, Kutu ve Kalman dereleri geçer. Ve ayni mıntakada Geçi, Zeken, Bor, Kafat gibi adlara tesadüf olunur. Bu isimler ilk Dersim sekenesinin kimler olduğu hakkında bir fikir verecek kadar kuvvetlidir. Esasen dünyanın ilk madencileri de orta Asyadan garba bu meyanda Anadoluya doğru büyük göçler yapan ve medeniyetler getiren insanlar degillermidir. Kalman ocağının evlâtları zamanla ve bilhassa Hitit hakimiyeti Fırat garbına sürüldükten sonra binlerce sene hakimiyeti altında kaldıkları Faris dilinin bu adını kendilerinde ad yapmakla beraber onu nesil ve asıllarının icabı olan dilede uydurmağı unutmamışlar ve kendilerine Dersimanlı demişlerdir. Dersim adı hakkında aşağıdaki noktai nazarlar da hatıra gelebilir.

Türk, Kişi, Kent, Boy ve İl adlarının geçirdiği büyük ve derin istihaleler nazarı dikkata alınırsa bu vadide Dersim adı üzerinde uyanan fikirleri yoklamak faydasız olmasa gerektir.

Tarihler, Türklerin orta Asyadan büyük göçlerinde büyük bir kollarında yeni seyi nehiri istikametinde kendilerine yurt aradıklarını kayt ederler ve Avrupalı dili ile bunlara Samoitler denir. Şimali İtalyada Etrüstlerin yurtlarında, Fransada, Akdenizin cenup sahillerinde, Anadoluda, Horasanın şarkında, Türk istilâlarının uzandığı

Hint ülkesinde ve Tatarların da bulunduğu Oral mıntakasında Som ile başlayan kasaba isimlerine tesedüf ediyoruz. Oral boyunda Rusların bu adla adlanan birde vilâyetleri vardır. Türklerin muhtelif namlar altında zaman zaman hakim olduğu bu mıntıkada bu adı bırakmış olmaları ihtimali düşünülebilir. Som ile başlayan kasabaların hemen kâmilen bir nehir veya su kenarında olması ayrıca nazarı dikkatı caliptir. Çünkü som kelimesinin oral boyundaki manası tatlı suda yaşayan ve eti kemiksiz olan alabalığa benzeyen bir nevi balıktır. Lâtin esasından alınmış lisanlarda da ayni bünyedeki kelimenin ayni manaya delâlet ettiğini biliyoruz.

Şu halde som adının bir aşiret adından ziyade yeni seyi boylarında bu şekilde ve isimde bir balığı kendilerine Tötem yapan bir Türk boyunun taktığı bir isim olmak ihtimali tetkika değer kıymettedir. Çünkü ayni şekil ve renkte balıklar asıl Dersim denilen mıntakanın Garp parçalarını boydan boya yalıyarak Murata erişen ve adına Munzur denilen suda mebzulen mevcuttur. Binaenaleyh mürekkep bir ad olan Dersimin sonunu teşkil eden Sim adının aslan bir Tötem adı olan ve Dersim sularında yaşayan balığa nisbetle Som iken Acem bozmacılığı yüzünden Sim olması varidi hatırdır.

Çünkü bu balıkları içinde yaşatan ve bu gün Munzur denilen suyun bu son adının yakın tarihe ait olduğu zannı ve tahmini kuvvetlidir bu suyun ilk adını balık Tötemine nispetle Dersimin ilk sekenesi tarafından Dersom diye takılmış olması tamika değer bir mütalâadır.

Bu su esasen bütün Dersimi ikiye bölen ve baştan başa kat eden Dersimin en iyi suyu olması itibarile adını muhitindeki mıntakaya vermiş olması muhtemel görülmektedir. Bundan maada - Kalman ocağı - nın hemen cenubunda Deresindam ve garbında da bazı sularda San şeklini alan ve dogrudan doğruya Sin adlı köylerde vardır. hatta Sin köyü - Kalman oeağı - nın hemen garbında bir nahiyenin merkezidir. -Sin- nin Akat ilâhının hamisi olduğu tarihçe malûmdur. Bu takdirde Sin adının sulara verilmiş olması esasen yer, suya manen bağlı olan eski Türkler için gayri muhtemel addolunamaz -Dersindam- adıda buna delâlet eder. Şuhalde önümüzde birde

Dersin gibi bilahare Farislerce veya Faris dili muhitlerince Dersim şekline istihale ettirilmiş bir terkip daha çıkıyor. Heredot - Toros adının Antalyadan Çin hudutlarına kadar uzanan dağlara verildiğini yazar. Filhakika Çiçek dağlarından Munzur dağları, Şeytan dağları, Palan döken dağları, Boz dağları, Ararat üzerinden El buruz ve oradan - Altın - ve bir kolla da Himalâya dağlarına ve şu suretle Çine dayanmak mümkündür ve esasen Munzur dağları bir bakıma göre Torosun şarka doğru imtidadı sayılabilir ve çok galip bir ihtimalle bu dağların da ilk adlarının Toros olması ihtimali varittir. Çünkü Mercan ve müteakiben Munzur adları eski bir tarihten ziyade yakın bir tarihin adları olduğunu kendi dillerile ifade edrler. Bu itibarla Dersimin ilk sekenesine Toros adamları manasına olan Torosman denilmesi ve ilk sekenesinin Torosmanlı şeklinde kendilerine bir boy adı yapmış olmaları şayanı mülâhazadır.

Torosmanlı yine Acem bozmacılığına kurban olarak güzel şeklini kaybetmiş ve Dersimanlıya inkilâp etmiş olabilir. Dersimin ilk adını bu mebdeden alması ihtimali de diğer esaslara nispetle daha kuvvetli görülmekte, tamik ve tetkika değer bir esas bulunmaktadır. Mamafih Dersimin henüz nüfuz edilmeyen bu sahasına girilir ve tetkikat yapılırsa Dersim adının sonraları buna yakın telâffuzlu eski bir addan istihaleye uğratılmış bir ad olduğu ve bu adın daha evvelinde o mıntakanın her halde bir Türk adı ile anıldığı hakikatına varılmak ihtimali tahmin eilmektedir. Esasen Selçuklar devrinde bile Dersim adına hemen hemen tesadüf olunmamaktadır. Ancak Hamer tarihinde Malazkirt kahramanı Alp Arslanı idam eden adamın Dersim kumandanı Yusuf adlı bir Harzemli olduğu kaydı vardır. Dersim adının tabı hatası olmak ihtimali varsa şu halde bu adın tarihlerde Selçuklar devrinden evvel takılmış olması ihtimali mevcuttur. Yusufun Harzemli olması ve atiyen göreceğimiz veçhile Dersimde bir çok aşiretlerin kendilerini - Celâlettin Harzemî - nin Askerî bakiyesi ve Harzemli addetmeleri ve bunu dillerile söylemeleri Bersim adı ile Dersim adı arasında bir münasebet olmak ihtimalini ve Dersim şeklinin tabı hatası bulunması zannını uyandırmaktadır. Mamafih Milâdı

takip eden tarihte bilhassa Milâdın birinci senesinden sonraki vakayıda Dersim adı yerine ekseriya Çemişkezek adına tesadüf olunmaktadır. Bu ad hakkındaki şu kısa mütalâadan sonra Dersimi bu günkü telâkkiye göre tarif edelim:

Bu gün Dersim denilince iki telâkki mevzu bahistir. Birisi şark hududu Muş - Erzurum hattına dayanan ve Plümer, Ovacık, Nazımiye, Mazkirt, Pertek, Hozat, Çemişkezek kazaları haricinde kalan diğer bir çok kazaları da ihtiva eden mıntaka ve diğeri de yalnız Pertek ve Çemişkezek kazalarını ve Plümer, Kigi hattının Şarkında kalan mıntakayı hariç bırakarak Plümer, Mazkirt, Nazımiye, Ovacık ve Hozat kazalarından mürekkep mıntakadır. Bu telâkkiler bir taraftan Dersimin esas halkının şarktan Dersime doğru gelirken geçtiği yollarda ve ovalarda aynı adlı tortular bırakmış olmasından ve diğer taraftan Dersim vekayiinin sahasını zaman zaman genişletmesinden doğmuştur. İsyan, soygunculuk vak'alarının aleddevam cereyan ettiği sahalar Dersim unvanı içine sığdırılmak istenilmiştir. Netekim son zamanlarda Pertek ve Çemişkezeğin Dersim mıntakasından hariç tutulmak istenilmesi bu iki kazada geçmiş senelere nisbetle vakayiin pek çok azalmış bulunması ve halkın diğer kazalar halkına nisbetle hükûmete ısınmış ve mükellefiyetlerini ifa eder bir hale gelmiş bulunmasından dolayıdır ki bu iki kaza mıntakası artık Dersim hudutları içine sokulmak istenmemektedir. Bu telâkkiyi 1896 dan beri kuvvetlenmiş görüyoruz. Bizim gaye ve hedefimiz ise dort buçuk asırdan beri Derebeylik hayatı geçiren ve henüz bütün manası ile hükûmete ısınmayan bir halk kütlesinin menfi tesirleri dahilinde kalan bir mıntaka halkını Cümhuriyetin diğer vilâyetleri sırasına geçirecek ıslahat esaslarını tespit etmek olduğuna nazaran Dersim denilince bu ıslahatın çerçevelenmesi lâzım gelen sahayı mütalâa edeceğiz. Buna nazaran 1880 sıralarında vilâyet olarak teşkil olunan ve daha evvel Munzur suyu şarkındaki parçasile Erzurum vilâyetine tabi bulunan Dersim hududu bu günkü mütalâamız için de esas olacaktır. 1880.deki Dersim vilâyeti bu günkü Plümer, Nazımiye, Mazkirt, Pertek, Hozat, Ovacık, Çemişkezek kazalarını ihtiva ediyordu. O zamanki

idarî taksimata nazaran bu gün nahiye halinde Mazkirte bağlı bulunan Pah ve yine nahiye halinde Perteğe bağlı Çarsancak mıntakaları da birer kaza mıntakası ve bu merkezler de kaza merkezleri idi. Dersimin ıslahat hududunu şu suretle çizdikten sonra coğrafî vaziyetin mütalâasına geçebiliriz:

Dersim şimali şarkide Erzurumun Tercan - Mamahatun -, Şimalde Erzincanın merkez ve Kemah ve garpta Malatynın Kemaliye ve Arapkir ve cenupta Elâzizin Kebanmaden merkez ve kısmen Palo ve şarkta da kısmen Palo ve Erzincanın kigi Kazaları ile çevrilidir. 11-12 tulû şarkî ile 10-11 tulû garbî ve 43-44 arz dereceleri arasında umumî surette 70 Km. derinlik ve 90 Km. genişlikte olan Dersimin satıh mesahası 6300 Km. murabbaına yakındır. Dönüm itibarile 7,000,000 dönüm arazilik bir saha kabul olunabilir. Bu arazinin bir buçuk milyonluk kısmı kabili zer, 5,000,000 kısmı gayri kabili zer ve yarım milyonluk kısmı da orman ve mer'alardan ibaret arazi olduğu Dersimlilerin ifadesinden anlaşılmaktadır. kabili zer arazinin miktarının daha fazla olması ihtimali vardır. Ancak Dersimliler kabili zer olan araziyi de mer'a vaziyetine soktuklarından bu gün ziraata elverişli arazi Dersim nüfusuna nisbetle gayri kâfi gösterilmektedir.

Dersim şarkan bilâhare Peri suyu ismini alan büyük su cenuben Murat, şimalen ve garben Karasu - Fırat - sularile çevrilmiş olup bir ada manzarası göstermektedir. Dersim diye andığımız bu adanın şimalini Munzur dağları Çin setti gibi kapar. Bu dağlara daha evvel Mercen adı verilmişken bu ad şarkta bir dağ parçasını teşkil etmektedir. Ovacık halkının rivayetine nazaran Munzur isminde bir eren Munzur suyunu çıkarmış ve orada kaybolmuştur. bu ermişe bağlanarak bu dağlara ve kendisinin çıkardığı suya Munzur adı verilmiştir. Munzur suyunda Mercan balığının ayni renkli ve eti leziz balıklar mevcut ise de halk Munzur baba gibi bir ermişin keramet göstererek fışkırttığı su içinde yaşayın bu balıkların yenmesini günah addetmektedir. Bunun içindir ki Ovacıkta bu nevi balık pek çok olup ancak seyyahlar mütenaim olmaktadır. Munzur kaynağının şimalindeki tepesi ziya-

retgâhtır. tıpkı Hantanrı, Elvent, Zağros, Cudi, Ağrı gibi esasen memleketimiz dahilinde hemen her yüksek ve hâkim tepenin üzerinde bir ziyaretgâh bulmak mümkündür. Bu itikat insanlarla beraber şarktan göçmüştir ve kıymetini henüz korumaktadır. Bu ziyaretgâhlar her sene muayyen günlerde ayni muhit halkının toplantılarına vesile olmaktadır. Bilhassa şark vilâyetlerinde ziyaret maksadile de olsa bu toplantıların kıymeti vardır. Bu noktai nazardan yalnız şark vilâyetlerinde değil bütün memleket dahilinde bu ziyaretgâhların umumî toplanma günlerinde halk arasında hükûmeti hazır bnlundurmağı ve cereyanları takip etmeği muvafık gördük.

Munzur dağı Atinalı müverrihlere nazaran Çine kadar uzanan ve Toros namile anılan dağlar ve sıra gövdeliklerinin bir parçasıdır. Filhakika Himalâya, Altın ve Üstün ve Hindikuş dağ ve sıra gövdelikleri Hazar denizi cenubundan kafkaslarla birleştikten sonra bir taraftan Kırıma ve diğer taraftan da Aras kollarile palan dökene ve Bingöllere ve oradan da Munzur ve asıl Çiçek dâğları ile başlayan Torosa mülâki olur. Bu Munzur sıra dağ gövdesi Asya - önasya - ile Asyanın birleşme yerinde bulunduğundan bu dağ grubunun şark ve garbında tarihten evvel ve sonra cereyan eden hadisatta büyük ehemmiyet kazanamamıştır. Hemen denilebilir ki iki mühim tarihî kıt'a sınırı üzerinde bulunan bu parça akınlara geçit olmuş, vak'alara sahne olmamıştır. Bu dağ grubu hemen ekseriya Fırat buyuna ilerleyen akıncı ve göç kollarına karşı set vazifesini görmüş ve cenubu kapamıştır. 100 Km. kadar fazla genişlikte ve ortalama olarak 30 Km. kadar derinlikte olan bu dağ sıra gövdeliğinin bir kaya kütlesinden ibaret olduğu söylenirse aldanılmamiş olur. Tamamen çıplak olan bu dağın en yüksek düzlüklerinde kar eksik olmaz bunun içindirki Munzur Suyunu gittikce çoğaltan ve büyülten bir çok dere ve dereciklerle kaynaklar vardır. Çok dik ve sert meyilleri olan ve denizden yüksekliği, alçaklıklarında 1000 ve yüksekliklerinde 3000-3950 olan bu dağ kütlesinin şimal ve cenubunda bir çok dere yatakları ve vadicikler görülür bu vadiciklerin yamaçları pek sarp ve dik ya-

taklı olup ancak dere yatak ve tabanlarında yolcular için geçit yolları vardır. Denilebilirki bu dereciklerin her yerinde yaya olarak dağın yüksekliklerine tırmanmak ve bir argıttan atlayarak öbür yamaçtaki yine aynı suretle başlayup uzanan vadiciğe geçerek Fırat boyuna uzanmak mümkündür. Bütün bu geçitler temmuzdan eylûl nihayetine kadar bazan teşrini evvel ortasına kadar yol verir bu günlerden başka günlerde karla kapanır ve geçit vermez bu vadiciklerden geçen yolları daha geniş yazacağız.

Munzur sıra gövdeliğinde Karacakale, Akbaba, Katırtepe, Koçgölbaşı, Ortadağ, Kurtdoğar dağı, Eğripınar dağı, Büyükgölbaşı dağı, Ferendah dağı gibi 3000 ve daha yokarı rakımda mühüm ve arızalı yükseklikleri olup bunlar içinde Karacakale, Akbaba, Katırtepe, Ortadağ, Kurtdoğar dağı ile büyük Gölbaşı dağı geçit yollarına hakim en mühim kısımlardır.

Munzur dağı Mercan dağları kütlesinden cenuba doğru ve Munzur suyu şarkında olmak üzere kollar verir bunlardan Kalan deresi garbında Kaçğezekbaba, Dojikbaba ve şarkta da Bobyezbaba, Karasakal - Göldağı - cenuba doğru uzanan iki kolun göze çarpan yükseklikleri teşkil ederler.

Darboğaz ve boğazdan geçen Plümer suyu ise Nazımiye mıntıkasındaki dağlar ile Munzur yaylaları arasında en mühim geçidi teşkil eder. Munzur dağ sıra gövdelikleri garpta da Behre gedigi ile Kuruçay, Egin ve Divriki mıntıkasını teşkil eder ve Toros dağlarının başı olan Çiçek dağları ve tevabii ile birleşir.

Plümer suyunun yatağını teşkil eden dar boğaz ve bu boğaz ile Munzur suyu arasında küçük göl dağı - Bobyezbaba dağı - Kaçğezekbaba dağı hattının şimal tarafı ve Plümer suyunun Munzurla birleştiği noktaya kadar Cenup hattını teşkil edden bu mıntaka Dersimin en sarp, hayatiyeti en az ilk insanlara sığınak olan küçük büyük yüzlerce inleri ve en derin ve dik yamaçları, Vadileri ve dar boğazları ihtiva eden bir mıntakasıdır. Bu mıntaka Dersimliler için öteden beri kurtuluş yeri olarak tanınmıştır. Yine bu mıntakadır ki Dersimlilerde ötedenberi devlete karşı kafa tutma cesaretini uyandırmıştır. Bu mıntaka dahilindeki halk iptidailik ve

vahşet telkin eden bu sarplıkların tesirinden henüz kurtulamamışlarıdır. Kalan, Abbasan, Kırğan, Bahtiyar, Beyit uşakları gibi aşiretler sıkıştıkça bu mıntaka içinde en sarp bir vadiyi teşkil etmekte olan Kutu deresine sığınırlar bu derede binlerce kişiyi muhafaza edecek büyük mağaralar mevcut olduğu anlaşılmıştır. Dersimin garp parçasında da Çemkişezekten geçen ve Tuğar - Tubar deresi ismini alan dere Çemişkezeğin 10 Km. şimalinde Koçlu köyü ile bunun şimali şarkisinde Avğölü köyü arasında Aliboğazı namı ile bir boğaz teşkil etmektedir ki, bu boğazda tıpkı kutu deresi gibi sarp ve yüzlerce insanı barındıracak mağaraları ihtiva eden çok geniş bir vadiyi teşkil etmektedir. 928 senesine kadar bu boğazı kendisine yurt yapan kabileler olduğu gibi halende maznun, mahkûm ve şakilere sığınaktır. Bu boğazda askerî hareket itibarile kutu deresi kadar mühim ve son derece arızalı bir mıntakadır.

Peri suyu ile Munzur suyu arasındaki mıntaka şimalden cenuba doğru meyilleri ve arızaları azalan bir teşekkülü tabiîdir bu mıntakada Nazımiye ve Mazkirt mıntakasındaki aşiretlerin Kiği mıntakası ile temsları en ziyade Peri suyu vastasiyls olur. Bu mıntakada en mühim geçit istikameti Nazımiyenin cenubu garbisinde Peri suyuna birleşen Kalman deresi boyunca geçen yolun istikametidir. Nazımiye ve Mazkirt mıntakasından şarka giden bu yol sureti umumiyede Peri suyu boyunu takip eden yollarla birleşir ve bu vadiyi takip ederler. Bu iki kazadan şimale giden yollarda Adıç dağları cenupta teke deresi vadisine doğru teveccüh eder ve bu vadi ile şarka ve garpten şimale teveccüh ederler. Ayrıca Plümer suyunun yatagını teşkil eden boğaz ve dar boğaz geçidi de Plümer kazasile ve Nazımiye ve Mazkirt mıntakaları arasında bir bağlanma istikametidir. Plümer suyunun şarkındaki arazi parçaları da sarp olmakla beraber bu suyun garbını teşkil ve bu su ile Munzur suyu arasındaki mıntakayı hasıl eden aksama nazaran hareket daha müsaittir. Pülümer suyu ile Munzur suyu arasındaki mıntakada ki mahdut yollar ekseriya tek kolla harekete müsait olup bu yolların bazı aksamında Esterle bile hareket güçtür. Kutu deresine ve Kalman deresine

arzan inen yollar ancak bu mıntakalarda yaşamağa alışmış insanların hareketine müsaade edecek kadar sarp ve arızalıdır. Ali deresine inen yolların da ayni mahiyette olduğu söylenmektedir.

Munzur suyu, Murat suyu, Tağar ve Hanuşağı derelerinin çerçevelediği parça ile Tağar deresi garbında Çemişkezeğin Germili nahiye mıntakasını teşkil eden arazi parçası Dersimin şimdiye kadar tarif edilen mıntakalarına nisbetle arızası daha az kısmı olmakla beraber bu mıntakada da Murat suyundan şimale ilerledikçe arazinin sarplığı artmaktadır. Bu mıntakada Hozat - 1850 Hazan tepesi - , Sarısaltık tepesi - Karaoğlan - Palikan dağı balâ battı hemen hemen Munzur ile Tohar deresi arasındaki Dersim parçasını iki kısma ayırır ve çok mühim bir istikamettir. Bu istikamet Ovacık ile Hozat ve cenup mıntakasının başlıca bağlanma istikametidir. Harekât noktai nazarından ehemmiyeti çoktur. Bu Plâto şark ve garbındaki arazi parçalarına tamamen hâkimdir. Bu Plâtodan Hizan tepesinden garba Amutka istikametinde uzanan sırt ile amutkanın garbi cenubisindeki pilâv tepe mevkii çemişkezeğin şimalinde bulunan Koç uşaklıların aşiret gruplarına hâkim olmak için mühimdir.

Yine bu plâtoda Tokmak baba tepesi ve bunun garbında sarı oğlandan Hanife tepesine uzanan hat ta Maksut, Koç ve Şam uşağı aşiretlerine karşı mühim bir hattır. sureti umumiyede Palikan dağı, Suri baba tepesi, Tokmak baba tepesi dağ grubu Karaballı, Kırğan, Maksut, Koç, şam ve yukarı Abbas uşağı ile Ovacık aşiretlerine karşı merkezî ve harekât noktai nazarından çok mühim ve hâkim bir arazi grubunu teşkil etmektedir.

Munzur -Tağar deresi arasındaki Dersim mıntaksı 1000 - 2300 rakımındadır. Hozat cenup mıntakasını Kızıldağ - Tavuk tepesi - hattı Ferhat ve aşağı Abbas, Pilvenk ve Türüşmek aşiretlerinin Şimale yardıma gitmelerini menedecek hat olarak mütalâa olunmaktadır.

Dersimin yolları:

1 — Hozat - Ağviran - Karaoğlan - Halitpınarı - Çeknik pınarı - Mergatlı - Pülür - Hopik - Göller - Sultanseydi - Erzincan.

bu yoldan :

A - Halitpınarı - Kaledere komu - Zeranik -(halen kaza merkezi)- Ziyaret boğazı -Kemah.

B - Ağviran - Kakpir (haritada Kakpil) - Kaledere komu - Zeranik yahut Kakbilden Hanife tepesi - Zeranik.

Bu yollar yalnız mekkâri ile mürura müsaittir. Kışın ancak yaya geçilebilir. Mekkâri ile geçit pek müşküldürr.

2 — (Elâziz - Pertek kalesi - Çohke şarkı - Zivoret şarkı Zive garbı - Barkeni - Aşağı tavuk şarkı - Hozat) bu yol tekerlekli vesaitin mürurına müsaittir. sureti umumiyede kışında geçilebilir.

Bu yoldan :

A - (Pertek - Yeni köv - Kaçarülya - Sıvıcık - Mazkirt) bu yolun yeni köye kadar olan kısmı muntazam tesviyei türabiye halinde olarak açılmıştır. yazın tekerlekli vesaitin mürurna müsaittir. Bu yol üzerinde Sakal tutan dağları harekât noktai nazarından mühimdir. Bu yol Elâziz - Nazımiye - Plümer -Erzincan ana şosasının güzergâhıdır. Bu güzergâhın ancak 934 senesinde açılabileceği tahmin olunmaktadır.

B - Mazkirt - Pah-Nazımiye yaz mekkâri yoludur.

C - Pertek kalesi - Çohke - Barkini ve buradan Oşkerderesini takiben Vaskovan üzerinden Çemişkezeğe bir patika vardır.

D - Pertek kalesi - Çohke - Timorek - Titinik - Doğan bey deresi - Çemişkezek yoluda yaz yoludur.

E - (Pertek - Gazili - Puhatris - Ağzonik - Erkân - İn - Hozat) yaz ve mekkâri yoludur. Mazkirt - Sıvıcık - Yukarı kaçar - Hamurlu - Hozattan geçen ve ayrıca Gümürgân dağları üzerinde bu yolla birleşen bir yol vardır. Türüşmek mıntakasında su, Keleklerle geçilebilir.

F - Mazkirt - Türüşmek (Nazımiyemerkezi) Yukarı Çirtik - Zımbık - Aşağı kirnik - Hozat yaz, mekkâri yaya yoludur.

G - Hozat - Sin (Nahiye merkezi ve Kırganlıların merkezi) Hacilli - Tillek - Yukarı kırmil - Ağdat - (Seyit Rizanın merkezi mefsedeti) Merho deresi - Suri - Katır gediği - Erzincan yaz katır ve yaya yoludur.

H - Hozat - Türk tanırı - Amutka - Kakpir (haritada Kakbil) - Sarıoğlan - Kaledere komu - Zeranik - (kaza merkezi) mekkâri ve yaya yoludur.

I - Hozat - Sidil - Taçkerek - Karataş - Ahdük - Çemişkezek mekkârî ve yaya yoludur. Yedi Saat sürer. Otoklar - Ahdük üzerinden de gidilir fakat her ikiside çok arızalıdır.

J - Hozat - Kara oğlan - Elgazi - Palikan - Susuvank - Ağdat (Seyit Riza merkezi) - yaya yoludur.

K - Hozat - Sin - Pilvank - Pah - Nazımiye - Plümer Erzincan yaya ve mekkâri kış yoludur.

L - Pertek - Paşavank - Vaskirt (Vaskirt deresinin Munzurla birleştiği nokta yakınında Munzur köprüsü) - Çarsancak , bu yol çar - sancakda Palo - çarsancak yolları ile birleşir ve pah üzerinden Nazımiye ve Plümere gider mekkâri yoludur. Bu yol arızalıdır fakat mazkirt ve Nazımiyenin kış yoludur.

M - Yazın pek tehlikeli ve arızalı patikalar aşarak Hozat -İn- Erigân -Ağzonik- Gümülgân dağı -Dalik- Yasin - Önegek üzerinden Munzur köprüsü - ne ve oradan Çarsancağa gidilir. Bu yol üç saattan fazla imtidat eder. Mazkirte giden dar bir patikadır. Çarsancağa beş, Nazımiyeye sekiz saattir.

3 — Kemah mıntakasından Taş - Ovacık - Karık nahiyesinde Acem oğlu köprüs - Ovacık - Dere köy - Mercan Sivanlı - Mercan gediği de mevcuttur.

Bunlardan başka kırnavuk - Dersim - Şetri - Dersim yolları mevcut ise de bunlar birer patikadan ibarettir. Bu yollar sarptır. kışın ancak Evik denilen kızaklarla geliş gidiş temin olunabilir.

4 — Elâziz - Hulvenk - Erzuruk - Çeneli - Van gölü hanı - Şukûnîisefine - Çemişkezek yolu tekerlekli vesait mürurına müsait tabiî yollardır. Bu yolun Hulvenk hizasına kadar olan kısmı şosa ve Çemişkezek mıntakasında da mühim bir kısmı tesviyei türabiye ve kısmen tamire muhtaç şosa halindedir.

Dersim soyguncularının Dersim ve muhit sahalara geçdikleri soygun istikametleri ve diğer bazı yollar:

1 — Ovacık mıntıkasında:

A - Mahmudik gediği, Bu gedikten geçen yol Plümerin Aşkirik ve Danzik köylerine çıkar. birincisinde Bal, ikincisinde Keçel uşağı oturur. Gedik, Aşkerik köyü ile Mezreayi keçeler arasındadır.

B - Mercan boğazında Katır gediği, Erzincan merkezine geçen yol geçididir.

C - Sibili baba bogazı, Harami deresinden Dere köyüne çıkan yoldur. Seyit Rizenin çapulcu kolları Arslan uşağı içinden geçerek bu yolu takip ederler .

D - Yılanlı deresi (İlânlı deresi), çok sarp ve arızalı bir yoldur.

E - Aksu deresi merdiven bogazını teşkil eder. Erzincan ve Kemaha giden mühim bir boğazdır. Beyit uşağı mıntıkasındadır. Arslan uşağı çabulcu kollarında bu yoldan istifade eder.

H - Karakol gediği, eşkiya gediğidir. Kemaha gider. Seyit Rizanın yanında ve himaye ettiği koşgirili soyguncular ve şakiler bu boğazdan geçerler. Mercan karakoluna üç saat uzaktır.

F - Ziyaret boğazı, Maksut uşağı mıntıkasındadır. Bezğâr (Bizgever) uşağının çapulcularında bu boğazdan istifade ederler. Bu boğazın methali kaza merkezi Zeraniğa bir saat mesafededir.

G - Kuru dere boğazı, tamamen eşkiya geçididir. Maksut uşağı mıntıkasındadır. Bu boğaz Munzurun hattı balâsında ziyaret boğazı ile birleşir.

İ - Bahire gediği, Kemaliyeye geçen eşkiya yoludur. Kaza merkezine sekiz saat uzaktır. Kalan aşiret grubu hariç olmak üzere Ovacık aşiretleri soyguncu kolları bu gedikten geçerler.

J - Havaçur boğazı, bu boğaz kara yel gediğiyle Bahire gediğinin ortasındadır. Ovacık ve Hozat aşiretleri soyguncu kolları bu boğazdan geçerler.

K - Kara yel gediği, Çemişkezeğin Matsanut köyüne bir saat uzaktadır. Koç, Ferhat, Karaballı, Abbas uşakları bu gedikten de geçerler.

L - Salda boğazı, Hozat ve çemişkezek ve hatta Ovacık aşiretlerinin bir kısmı Arapkir istikametinde bu boğazdan salgın yaparlar.

Nazımiye mıntakasında, Derçuvan, Kalman, Aşağıçarik ve civarları Kigiye geçen Dersim çapulcularının ve bilhassa Haydaranlıların geçit yeridir.

Heli dağı, Plümer üzerinden Erzincan ovasına geçen çapulcu kollarının gecit yeridir. (bu dağın bobyez baba veya bunun şarkındaki göl dağı olması muhtemeldir.)

Bu yollardan maada Dersim dahilinde köyleri birbirine rabteden bir çok patikalar daha mevcuttur. ancak bütün yollar arızalı mıntakalardan geçer ve ekseriya tek kişinin hareketine ancak müsaade eder.

Son zamanlarda Dersim içi diye anılan Dersimin en arızalı ve asıl mıntakasını teşkil eden kısım haricindeki arazi ile Munzur dağı kümesi istisna edilirse diğer arazi harekâta pekte mani değildir.

Dersimin suları:

Dersim mıntakasının en mühim suları birinci derecede Fıratın iki kolunu teşkil eden ve dersim için tabiî hudut hattı hasıl eden Murat çayı ile Karasudur. Bu iki çay Dersimin cenubu garbisinde birleşerek asıl Fıratı teşkil ederler. Murat suyu, Pertek ve Çemişkezek kazalarının cenup hududnnu teşkil ve Elâziz merkez kazasile Keban madeni kazalarını Dersimden tefrik eder. Murat suyu, Perteğin aşağı Özbey köyü cenubu şarkisinde Munzur suyunu alarak genişler.

Munzur suyu, bu su ovacık kazasının halen merkezi olan Zeranik köyünün bir buçuk kilometre kadar şimalî garbisinden ziyaret denilen mevkiden çıkan yirmiye yakın menbadan daha bidayette büyük bir su halinde şarka doğru Karagöl, İlanlı, Mercan derelerini ve cenupta da Havaçur, Kalik uşağı, Şam uşağı derelerini aldıktan sonra şark ve garp Dersımini teşkil eden arazi arasında mühim bir boğaz meydana getirerek cenuba doğru cereyana başlar.

(Bu suda Mercan balığı denilen eti gayet leziz ve al renkli bir nevi balık vardır. Bu su en sıcak bir mevsimde bile fevkalâde soğuktur). Soldan Merho, sağdan Nanik uşağı derelerini aldıktan sonra Kalan deresi ile birleşinciye kadar cenubu şarkî istikametinde akar. Kafat köyü cıvarında kalan deresini aldıktan sonra tekrar cenuba teveccüh ile Sağdan Hacilli, soldan Kutu deresini alarak şarkî cenubiye doğru mazkirt kazası mıntakasına dahil olur. Nahiye markezi olan Pahın 9. Km. cenubu garbisinde ayni isimle anılan suyu suldan aldıktan sonra tekrar cenuba teveccüh ederek sağdan Kalusan deresini alır ve buradan itibaren Kanoğlu köyüne kadar cenup istikametinde akar ve badehu akıntısını şarkî cenubiye çevirerek soldan Sindam, Danayoran, sağdan Kaçar ve Vaskirt sularını alır ve Kiği mıntakasından gelen Peri

suyu ile birleşerek buradan itibaren Munzur suyu nami altında garbî cenubiye doğru cereyan ederek aşağı Özbeğin cenubu şarkisinden Murat suyu ile birleşir

Munzur suyuna sağdan, soldan akan sular içinde aşiretlerin mühim güzergâhlarını ve akın yollarını ihtiva etmek ve nispeten yol geçen sular olmak itibarile bilhassa Havaçur, Mercan, Kalan, Kutu, Hacilli, Pah, Kalusan, Peri suları ve vadileri haizi ehemmiyettir.

Bunlardan Havaçur deresi, Kuruçay ve Kemaliye (Eğin) istikametlerine çapulculuk maksadile yapılan salgınların umumî güzergâhını teşkil eder. Bu güzergâhın şimal ve cenubu yakınında ayni istikamette mütecavizlerin geçtiği yollar ve geçitler vardır.

Mercan deresi, Mercan boğazını teşkil eder. Bu boğaz ötedenberi hozat ile Erzincan arasında yegane irtibat yolu olarak tanınmıştır. Asayiş itibarile de çok mühim bir istikamettir.

Kalan deresi, Kalan aşireti grubunu ortadan bölerek geçen güzergâhı ihtiva eder. Bu istikamet Gölbaba dağı (Bobyez baba) üzerinde Plümerle ve şimalde Karacakale de Mercan dağları ile temastadır. Burada Bobyez - Göl baba - dağının aşiretlerinin şimale akınlarında muhtelif istikametlerden gelen yolların geçit istikameti olduğunu ve harekât noktai nazarından çok mühim ve hâkim bir mevki olduğunu işaret etmek lâzımdır. Bu dağ Nazımiye, Plümer, Ovacık ve Hozat istikametlerinden gelen yolların birleşik yeridir ve şimale geçen soygıncuların daima bu dağ mıntakasından geçtikleri tahkik edilmiştir.

Kutu deresi, bu dere Plümerle Nazımiye, Hozat ve Pah mıntakaları aşiretleri için sığınak yeridir.

Hacilli deresi, yukarı Abbas uşağı aşiretinin şarkî Dersimle temas istikametini ihtiva eder.

Kalusan deresi, Hozat mıntakasındaki aşiretlerle Türüşmek ve Mazkirt mıntakasındaki aşiretler arasındaki istikameti umumîyeyi ihtiva eder.

Pah deresi, Plümerle Nazımiye ve mazkirt mıntakasını birleştiren istikameti umumiyeyi ihtiva eder. En mühim aşiretler mıntakasından geçer

Menbaını Bingölün garp mailelerinden alan Peri suyu ise Erzurum vilâyeti ve bilhassa Kigi ile şarkî Dersim aşiretlerinin temas ve akın yollarını üzerinde toplar. Nazımiyenin cenubu şarkisine doğru uzanıp Peri ile birleşen Kalman deresi şarkî Dersimden Kiğiye geçen çapulcuların en mühim geçit yolunu ihtiva eder.

Bu sulardan başka Muratla birleşn Hozat deresi ile Tagar deresinin ihtiva ettikleri istikameti umumiyelerde mühimdir.

Hozat deresi, aşağı Abbas uşağı ile Ferhat uşağını ayıran istikameti ihtiva eder. Bu iki aşiretin en mühim yolları bu dereyi takip eder. aşağı Abbas uşaklarının Pertek mıntakasına yaptıkları akınlar hep bu istikametten gelir. Ferhat uşaklarının Koç uşaklılar ile yaptıkları temaslar da bu derenin Garp mailelerinden geçen yollarla olur.

Tagar (Çemişkezek) deresine gelince: bu dere bilhassa Ali boğazı gibi mühim ve meni bir sığınağı ihtiva etmek itibarile çok mühimdir. 1926 da Muğlalı Mustafa bey idaresinde yapılan harekette Koç uşaklılar bu dereden istifade edeerek Şam uşağı ve Ovacık Cenup mailelerindeki diğer aşiretler arasına dağınık bir surette kaçmak imkânını bulabilmişler ve kurtulmuşlardır. Ali boğazına doğru Çemişkezekten giden yol Koçuluya kadar katırla takip olunabilir. fakat ondan sonra bu yol yayalar için harekete müsaittir.

Boğaz ve derenin şark ve garp yamaçlarında da yayaların hareketine müsait çok sarp patikaların inmekte olduğu tahkik edilmiştir. Ancak bu boğaza hangi istikametlerde yolların inebildiğini bu boğazın sakınleri söylemezler. Bu dere sureti umumiyede şarka doğru kaçamadıkları taktirde Hozat kazası ve çemişkezek kazası dahilindeki aşiretlerin nihayet sığınacakları deredir.

Dersimde her mevsimde hemen her mıntakada yakın ve uzak su bulmak imkânı vardır. Yalnız temmuz, ağustos, ve eylûl aylarında Hozat, Karaoğlan, Palikan dağı istikameti umumiyesinde giden yol üzerinde büyük kıt'aların su ihtiyacını sağa sola açılmadan temin etmek mümkün degldir.

Bu üç ayda Dersimin Peri, Munzur, Tagar, Pah, Kalman, Kutu gibi dereleri müstesna olmak üzere diger dereciklerinin suyu pek azdır. Şarki ve garbi Dersim arasında en mühim bir ayrılma sınırı olan Munzur suyu kar ve buzların erime mevsimi olan nisan, mayıs, haziran aylarında geçit vermez.

Dersimin nüfus vaziyeti:

Nüfus vaziyeti tespit olunurken atiyen Dersimin ırkî vaziyeti mütalâasında faideli olacak esaslar bulunabilmek için muhtelif milliyetlerin nüfus mikdarları ayrı ayrı gösterilmek şekli muvafık görüldü.

Dersimin nüfus vaziyetini eyice kavrayabilmek için 1891 tabı tarihli - Vitali Genet - in Asya Türkiyesi isimli idare coğrafyasında tespit ettiği ve kendi mütalâasına nazaran en doğru menbalardan alındığı kayt olunan nüfus mikdarı ve inkısamını ele alacağız ve bu günkü malûmat ile de mukayeseler yapacağız.

Çemişkezek kazası:

Vitali Genete nazaran umum nüfusu 11200 olup bunun 2455 i müslüman, 2509 u Kürt, 5075 i Kızılbaş, 1003 ü Geregoryan Ermeni, 158 i Protestan Ermeni imiş.

319 da Dersim mutasarrıfı Arif beyin raporuna nazaran 4700 gayrı müslim, 14368 müslim olup 1000 müslimin mektum olduğu tahmin olunmaktadır.

Birinci umumî müfettişliğin verdiği malûmata nazaran umum nüfus 13704 tür.

Pertek kazası:

Vitali Genete nazaran 3264 Müslüman, 3022 Kürt, 453 Kızılbaş, 1447 Geregoryan Ermeni, 73 Protestan Ermeni ki cem'an 12130 Müslüman, 1520 Ermenidir.

1319 Dersim mutasarrıfı Arif beyim raporuna nazaran yalnız Çarsancak 8726 Müslim, 7563 Gayrı müslim olup 3000 Müslim ve 3000 gayrı mislim mektum sayılarak cem'an 11726 Müslim, 10563 gayri müslim olduğu tahmin edilmektedir.

Birinci umumî müfettişliğe ve Vilâyete nazaran umumî nüfus 13946 dır.

Mazkirt kazası:

Vitali Genete nazaran 2103 Müslüman, 1826 Kürt, 4160 Kızılbaş, 1822 Geregoryan Ermeni, 89 Protestan Ermeniki cem'an 8089 müslüman, 1911 Ermenidir.

Arif Beye nazarn 3000 mektum olarak 15475 müslim ve 200 ü mektum olmak üzere 1854 gayri müslimdir.

Birinci Umumî Müfettişliğe ve vilâyete nazaran umumî nüfus 15726 dır.

Ovacık Kazası:

Vitaliye nazaran 2303 müslüman, 806 kürt, 4806 kızılbaş, 941 Geregoryan ve 44 protestan Ermeni ki cem'an 7915 müslüman, 985 Ermenidir. Arif Beye nazaran 5000 mektum olmak üzere müslüman 8189 dur. Umumî müfettişliğe nazaran 5357, vilâyete göre 5326 dır.

Nazımiye Kazası:

Vitaliye nazaran 689 müslüman, 776 kürt, 1675 kızılbaş, 338 Geregoryan, 31 protestan Ermenidir ki cem'an 3139 müslüman, 861 Ermenidir. Arif Beye nazaran 4577 müslim, 25 gayri müslim, müfettişliğe nazaran 6367, vilâyete nazaran 4888 müslimdir.

Hozak Kazası:

Vitaliye nazaran 3743 Müslüman, 2356 kürt, 5806 kızılbaş, 1150 geregoryan Ermeni, 174

protestan Ermeni ki cem'an 11176 müslüman, 1326 Ermeni, Arif Beye nazaran 4000 mektum olmak üzere 13336 müslim, 742 gayri müslimdir. Müfettişliğe nazaran 9958, vilâyete nazaran 10246 müslimdir.

Hulâsa edilirse:

Kaza	Vilâyet	Vitali	Arif b.	B.U.Mf.
Çemişkezek	13704	7789	15368	13704
Pertek	13946	12130	11726	13946
Mazkirt	15726	8089	15475	13726
Ovacık	5326	7915	8189	5357
Nazımiye	5883	3189	4577	6367
Hozat	10246	11176	13336	9958
Yekûn	64831	50238	58671	65058
			20000	
			38671 [*]	

Yine kuzuçan namı altındaki plümer kazası için 903 müslüman, 715 kürt, 1054 kızılbaş, 367 garagoryan Ermeni, 41 protestan Ermeniki cem'an 2672 müslüman, 408 gayri müslim göstermektedir.

Genetin sütunundaki yekûnlarda gayri müslim nüfus dahil değildir. Yine genete nazaran gayri müslimler askerden maaf olduklarından dolayı mektum nüfusları pek az olmasına nazaran Dersimin müslim nüfusunun mektumu çok olduğu ve Dersimlilerin kadın nüfusunu kütüğe kayıt ettirdikleri halde erkek nüfusunu kayıt ettirmekten sakındıkları iddia olunmaktadır. Bu iddia bizcede varittir. Ancak nüfus cereyanı Dersimlilerin seneden seneye hükümete yanaştıklarına ve nüfusa kayıt olunduklarına ve Cümhuriyet devrinde ise maziye nisbetle bunun en yüksek derecede tecelli ettiğine delildir. Bununla beraber nüfusun asgari yüzde onunun mektum olduğunu kabul etmek ihtiyata muvafık olur. Bu takdirde Cümhuriyet devrinde tespit edilen vasati 65,000 nüfusa yüzde on mektum

[*] Arif Beye nazaran Mazkirt, Ovacık, Nazımiye, Hozat mektum nüfusu olup tenzil edilmiştir.

nüfusu olan 6500 nüfus ilâve edilirse Elâziz vilâyeti mıntakasındaki Dersim nüfusunu 71,500 ve Plümer kazası için vasati 5000 nüfus hesap edilirse 76500 nüfus kabul olunabilir.

1930 Plümer hareketini icraya memur Halis paşa hazretlerinin Dersim ıslahatı hakkında Büyük Erkânı Harbiyeye verdiği raporda da nüfus mikdarı 60 ilâ 70000 tahmin olunmaktadır. Bununla beraber 1870 den beri Dersimin silâh kullanabilecek erkeklerinin hesabında 12 ilâ 20000 adedi üzerinde muhtelif tahminler vardır. Bu tahminlerin vasatisi olan 15000 esası kabul olunur ve Dersimin mücadeleci ve sağlam halkının beşte bir nispetinde silâh kullanabileceği kabul olunursa nüfusun 75000 olarak kabulunda hata edilmemiş olur. Bu mikdara Plümer nüfusu dahildir.

Asya Türkiyesi muharriri Vitali genet Dersim nüfusuuu kayıt ederken müslüman, kürt, kızılbaş, garagoryan ve protestan Ermeni şubelerine ayırmıştır. Bu inkısamın istinat ettiği esasın mahiyeti anlaşılamamaktadır. Eger dinî bir tasnife istinat etmiş ise kürtler için ayrıca bir sütun açmağa hiçte lüzum yoktu çünkü o devirde kürtler ya kızılbaş veya sünnî (Şafiî) mezheplerine mensuptular. Muharririn eserini yazarken kürt ve Ermeni nüfusu üzerinde dikkatlı davranmasında ve bunlar için ayrı ayrı sütunlar açmasında bir fikiri mahsusu olması ihtimali kuvvetlidir. Eğer müslüman kızılbaşlar içinde kürtler bulunmuş olaydı muharririn bu sınıfların yekûnlarını kürt yekûnlarına dahil etmekte istical edeceği tahmin olunmaktadır. Bu itibarla muharririn tetkikatına mevzu olan takriben 1885 senesinde Dersimdeki nüfusun ekseriyetinin Türk ve Türk dili ile konuşur olduğu ve muharririn Türk demekten ictinap ederek bunu müslüman ve kızılbaş sınıflarına inkısam ettirdiği kanaatı uyanmaktadır.

Bu vaziyete nazaran nüfusu birde Vitali genetin gözü ile görelim.

Dersim sancağında 15460 müslüman, 278300 kızılbaş ki cem'an 43263 Türk nüfusuna nispetle 12000 kürt ve 8170 Ermeni nüfusu mevcutmuş şu vaziyete nazaran Türkler her iki unsura nispetle kahir bir ekseriyette imişler.

Tarihin derinliklerine indikçe Dersimin hakikî çehresini görmek ve Türk Dersimi tanımak lâzımdır.

Vitali genet Sünnî, kızılbaş ihtilâfını pek iyi ihata etmiş ve Türk demekten kaçınarak Türklere Müslüman demiştir.

Kızılbaş ve saireyide islâmlığa yani Türklüğe muhasım vaziyette görmüştür. Şu halde müslüman dediklerini sünnî olarak almak lâzımdır.

Ecnebi müdekkikler her yerde Türklüğün zayif noktalarını bulmakta pek ince teferruata nüfuz etmeği ihmâl etmiyorlar Rus-larda evvelce azerîlere hiç bir vakit Türk dememişler bunlara kendilerini müslüman tanıtmış, konuştukları Türçeyi bile müslümanca tabiri ile tanıtmışlardır.

Dersimin ırkî vaziyeti:

Dersimlilerin ırkî vaziyetini tespit hayli müşkül bir iştir. Bu günün Dersim halkından Garbî Dersimi işgal edenler kendilerinin Horasandan gelmiş olduklarını müttefikan beyan ederler. Şarkî Dersimde böyle bir iddia henüz görülmemiştir. Garbî Dersimlilerin iddiaları yakın bir tarihe ait olduğundan Dersimin bunlara tekaddüm eden hakiki sakinleri olmak lâzım gelir bu hakikî sakinler tespit olunduktan sonra dırki Dersimin ve Dersimlilerin ırkî vaziyetini tespit bir dereceye kadar mümkün olur. Bunun için şöyle bir noktadan hareket en muvafık görülür.

Dersim denilen mıntakaya tarihin ilk devirlerinde ve bilhassa şarktan garba doğru başlayan akın devirlerinde hangi istikâmetlerden nüfuz imkânı mümkündür. Bu gün gayri kabili cerh olarak bilinen bir esas vardırki oda çoban hayatı geçiren insanların göç esnasında mümkün olduğu kadar hayvanlarının ot ve su ihtiyacını tatmin edecek yaylâ ve vadileri takip ettikleridir. Bu esas mebde olduğuna göre Dersimi tetkika koyulalım.

İlk insanlar için Dereime nüfuz istikameti Karasu, Murat suyu ve bunlar arasındaki yaylâlar ve bu suların birleşmeleri ile Fırat namını alan münhat vadiler ve ayrıca cenupta dicle vadisi ile tarafeyninde ki yaylâlardır. Bunlar göçlerin en tabiî seyrü hareketlerinin umumî istikameti olarak görülür.

Daha şarkta Aras ve Çoruh vadilerile Van gölü sahillerini takiben Muş ovasına ve oradan Murat vadisine birleşen istikamet garpta Tohma vadisi Dersimi muhit ve Dersime doğru hareket istikametlerini gösterir vadilerdir. Esasen şarktan garba ve sonraları garptan şar a doğru yayılan istilâ hatlarının bu mühim istikametleri takip ettiği tarihen müspettir. Bu vadilerle bir defa Dersim muhitine yanaştıktan sonra Dersim adacığı içine hangi istikametlerden kolayca uüfuz imkânı oldnğunu tetkik edelim.

Dersim muhitini tetkik edersek görürüzki, menbaını Bingöl dağlarından alan ve Kigiden geçen Peri suyu, menbaını Munzur dağlarından alarak bütün Dersimi kat eden ve ikiye ayıran Munzur suyu, menbaını Tercanın garbında ve Erzincan ovasının şarkî cenubisinde ki dağlardan alarak şarkî Dersimi adeta ikiye bölen Plümer ve bunun bir kolu olan Kutu dereleri ve yine menbaını Ovacığın cenubundaki dağlardan alarak garbî Dersimi baştan nihayete kadar kat eden ve Çemişkezek kazası hududunda Murat suyu ile birleşen Tağar deresi, menbaını Hozatın 20 Km. şimalî şarkısındeki dağlardan alan ve muhtelif isimlerle Pertek mıntakasında Murat suyuna birleşen Hozat deresi gibi vadiler Dersime yayılmak için göze çarpan ilk umumî istikametlerdir. Bu istikametlere müntehi ikinci derecede kollar da vardır.

Dersimin bu günkü nüfus tavazuuna bakılırsa kesafetlerin hep bu vadiler ve vadicikler etrafında toplandığı ve tedricen seyrekleştiği görülür. Bu mütalâadan çıkaracağımız netice şudur.

Dersime ilk giren insanlar Erzurum - Tercan - Plümer - Bingöl - Kiği - Peri - Murat vadisi - Munzur suyu - Dicle vadisi, Harput - Hozat - Karasu - Fırat - Tohma vadileri ile Murat suyu vadisine ve oradan Tağar deresi boyu veyahut Dicle vadisi - Harput - Tağar deresi istikameti umumîyelerini en kolay ve hayvanlarını geçindirecek ot ve su bulunabilecek yaylâ ve suyun bulunduğu istikametler olarak bulmuşlardır. bu istikametler, zamanında istilâ ordularının hareket istikametlerini teşkil ederler.

Tarihe atfınazar edersek Anadolunun en eski sakinleri Hititler olduğuna nazaran bunların Garba akın ederken Dersim vadi ve yaylâlarından geçtiklerini ve belkide tortu bırakarak Garba ilerlediklerini kabul etmek lâzim gelir.

Dersimin Kutu deresi tarafeynindeki en sarp ve en arızalı mıntakasını teşkil eden ve asıl Dersimin merkezi olan sahada bugün meskûn ve iptidailiğini halâ terk etmemiş olan Haydaran aşiretinin bulunduğu mıntakaya tamamen nüfuz edilir ve bu vadide tetkikat yapılırsa Dersimin ilk sakinleri hakkında bir fikir edinmek imkânı

hasıl olacağı zannı vardır. Bununla beraber Plümer, Ovacık ve hatta Nazımiye mıntakalarındaki halk arasında bugün bile çok mıkdarda Türkmen tipine tesadüf mümkündür.

Hazar denizi sahillerini takiben Aras vadisine ve oradan da Murat suyu vadisine ve diğer taraftan Pasinlere ve Bingöl dağlarına geçen Türkmen akınları ve bunların Garba doğru devamları tetkika mühtaç birer esastır. Esasen Türkmenler, kendilerinin Binkışlaktan garba doğru yayıldıklarını ve Bingöl dağlarında eski yurtlarını andırır isimler verdiklerini iddia ederler; Bingöl dağları bugün bile Türkmenlerin yaylâğıdır. Bu dağın Cenubî Garbisindeki Üstükran mahiyesi halkı Hörmek aşiretini teşkil eder ve tamamen Türktürler. Bunlar kendilerinin Horasandan geldiklerini anarlar bu aşiretin bir kısmı da Dersimin Nazımiye mıntakasındadır. Bu aşiret Hınıs, Varto, Kiği, Nazımiye, Erzincan, Kuruçay, Refahiye mıntakalarında şarktan garba doğru uzanmış bir vaziyettedir. Keza Bingöl dağlarına her sene mıntazaman yaylâk yapan Beritanlı (Bu aşiret efradı aşiretlerinin isimilerini teleffuz ederken Bartanlı derler) aşiretide tamamen Türktür. Bunların kabile isimleri bugün bile lisanımızda kullanılan kelimelerden mürekkeptir; meselâ, Karakulak dört kulak, Şenkalan kabileleri bu aşiretin birer şubesidir. Bu aşiret ötedenberi Bingöl dağlarında yaylâk yapan ve sonbaharda Peri suyunu takiben Paloya ve oradan Diyarbekir - Karacadağ - Viranşehir üzerinden veya Harput - Malatya - Elbistan - Maraş - Ayıntap üzerinden Halebe doğru giderek hayvan ticareti yaparlar. Bunlar çobanlık hayatını katiyen terketmemiş ve çiftçiliğe yanaşmamışlardır. Bu aşiretin ihtiyarları kendilerinin Aras boyundan geldiklerini söylerler.

Yine Bingöl Cenup ve Cenubî şarkî mailelerinde ve Murat boyuna yakın sahada Hınıs ve Vartonun Şark mıntakalarında Lolânlı aşireti vardır ki, bu aşiretin bir kısmı ayni isimle Şarkî Dersimde bugün bile yaşamaktadır. Bu aşiretin seyir hattı takıp olunursa göç esnasında ayni isimle Hınıs, Varto, Tercan, Erzincan, Plümer mıntakalarında yaşayan aşiret efradı vardır. Şu halde bu aşiret te şarktan ve Murat boyunu

takiben Dersime ilerlemiştir (Bu aşiret şark isyanında Şeyh Saidi yakalayan ve Osman paşa kıtaatına teslim eden aşirettir).

Tercan ovasından Dersimin Plümer mıntakasına yayılan aşiretler arasında ise, Babamansur, Şavalanlı, Aydalanlı, Arelli, Alhanlı, Kobatlı, Gemanlı, Şarekli - Çarıklı -, Balabanlı, Kırganlı isimlerine tesadüf etmekteyiz ki, bu aşiret veya kabilelerinde Murat boyunu takiben Şarktan Garba doğru ilerledikleri ve Dersimin Plümer mıntakasına dahil oldukları anlaşılmaktadır.

Bundan maada Bozık atlı, Yukarı Abbas, Dağmanlı, Sisanlı, Mazkan, Derviş Cemal evladı, Pir Sultan evlâdı gibi isimler taşıyan aşiret ve kabileleri Erzincanın Plümer mıntakasında görüyoruz. Bunların da Erzincan ovasından - yani Karasu vadisinden Dersime doğru sarktıklarına hiç süphe etmemek lâzımdır.

Plümer mıntakasındaki bu aşiretlerin ihtiyarları ile temas edildiği zaman kendilerinin Cengiz istilâsı önünde çekilen Celâlettin Harzem şahın askerî bakiyesi ve Horasan tarafından gelme Türk neslinden olduklarını iftiharla söylerler. hatta bugün haritalarda Dojik baba diye geçen ve kendilerince Sultan baba diye anılan tepeyi Celâlettin Harzemin kabri olarak gösterirler ve burası onlara ziyaretgâhtir.

Şimdiye kadar verilen izahattan şu neticeye varırız ki Plümer mıntakası aşiret isimleri ve halkının kendi duygusu ve Şarktan Garba intikal hislerile Dersimin aslan Türk olduğu tespit edilebilir.

Bingöl dağları etrafında yerleşen ve Dersimle alâkadar aşiretlerden Lolânlı, Hörmekli, Beritanlı aşiretlerinden bahsetmiştik bu hususdaki malûmatı biraz daha tevsi etmek suretile bu göç yolunu da tespit edebiliriz.

Mazkirt ve Nazımiye mıntakasında mühim bir aşiret olan Kureyşanlılar, Hınıs, Varto, Kigi, Mazkirt, Nazımiye, Plümer, Hısnımansur ve Sıvas mıntakalarında kesafeti Şarkta olmak üzere Garba doğru yayılmış bir vaziyette görüyoruz; bu aşiret esas itibarile seyitleri çok bir aşiret olan Dersimliler nezdinde manen yüksek mevki sahibi imişler bunlar bilhassa bu seyitlerin tesiri ile ken-

dilerini Kureyş kabilesinden addederler ve aşiret isimlerini bu kabileye mensubiyetleri için bir delil olarak gösterirler. Hakikatta bunların Kureyş aşiretile hiç bir alâkası yoktur. Bunlar da diğer boylar gibi Murat vadisini takiben Bingöle ve oradan Kigi üzerinden Peri boyunca Mazkirt ve Nazımiye mıntakasına yayılmışlardır.

Bunların Arap istilâsından evvel kendilerini Horasanlı diye andıkları tahmin olunmaktadır. Eğer Horasanlı tabirinin Kurasanlı - Kureşanlı - şeklinde talâffuzu imkânı kabil olursa bunların Horasanlı olduklarına hiç şüphe etmemek lâzımdır. Bunların tipleri Brakisefal bir tipten olduklarını açıkca gösteriyor. Şayanı dikkattir ki ayni mıntakada bu aşiretle yanyana oturan aşiretlerin isimleri de Harsan, Karsan, Karşan dır. Bu aşiretler Şimalden cenuba doğru şimalden cenuba kadar Plümer mıntakasından Nazımiye, Mazkirte doğru Karşan, Harsan, Kureyşan olarak uzun bir hat halinde ve yekdiğerine muttasıl olarak meskûndurlar. Yine şayanı dikkattir ki kendilerini Kureyş kabilesinden addeden, böyle telkinlerle zehirlenmiş olan bu aşiretin asırlardan beri yuvarlandığı bu mıntakada Kureyşî olduklarına delâlet edecek ne bir dere nede tepe veya köy ismine tesadüf olunmaktadır. Buna mukabil kendi mıntakalarında Ermeni adlarına yakın isimlere ve Türk isimlerine tesadüf olunur.

Bunlar eğer kendilerini Antakya ile Lübnan arasındaki dağlarda yaşayan ve aralarında bu akidelerile uygun akideli kısımları olan Nuseyriler (Ensariler) deniz demiş olaydılar belki bu iddia tetkika değerdi. Nihayet güneşe, yıldıza, ağaca, nebata, köpeğe ve saireye tapan bu boyun islâmiyetin kan dökerek insanların kalbine hâkim olmağa çalıştığı devirlerde bu gün sığındıkları dağlara çekilmiş ve eski akidesini muhafazaya çalışmış bir gruba mensubiyet iddiası olurdu.

Hulâsa: kendilerini Kureyşî addeden bu aşiret her cepheden tam Horasanlı bir Türk aşiretidir. İsimlerinin Kureyşana tahavvülü seyitlerin gayreti ile olmuştur. Harsan - Karsan - Kureyşan diye bir hat üzerinde dizilmiş ve Horasan Türk adının geçir-

diği istihaleleri sarahaten gösteren deliller bulundukça, bu delilleri cerh edecek kuvvetli sebeple görülmedikçe, Kureyşanlıları Türkten gayri bir unsur addetmek hiçte doğru değildi. Türklük ile alâkalarını aramak ise mevzubahs bile olamaz. Bu aşiretin muhitindeki aşiretler arasında Diskanlı, Şeyh Mehmetli gibi adlar takınan aşiretler varsada bunların daha Şarkta veya Garpta ayni adlı boylarına tesadüf edilmemektedir.

Mazkirt mıntakasında bulunan İzoli aşiretleri seyitleri de mazilerini Kureyşilere götürürler; fakat aşiretlerinin iki gruptan ibaret olup bir grubun neslen Türk ve diğer boyunun neslen Kürt olduklarını söylemek suretile kendilerini bilemiyerek nakzederler.

Kureyşan aşiretinin de Murat boyunca Hınıs mıntakasına oradan Bingöl mailelerinden Peri suyunu takiben Dersime girdikleri ve bu istikametin Şarktan gelen aşiretler için Dersime giren bir yol oldnğunu görüyoruz.

Asıl Dersim denilen mıntakada iki aşiret vardır ki, bunlar kendilerini Dersimin eski ve yerlisi addederler. Bunlarda Haydaranlılarla Arillilerdir ve bu aşiretler efradile temas edilirse bunlar kendilerinin Dersimli olduklarını ve Kalman ocağından olduklarını söylerler.

Kalman kelimesi şayanı dikkattir. Ayni mıntakada Kalman adlı bir dere olmakla beraber Şarkî Dersimde Kalman şeklinde bu isme ekseriya tesadüf olunur. Bu aşiret efradının ve kadınlarının bu gün bile muhafaza ettikleri kılık ve kıyafetlerine bakılırsa kendilerinin Anadoluya en evvel göç yapan ve Dersime uğrayıp geçen ve kendilerini dersimde tortu olarak bırakan bir Türk boyuna mensup olduklarını tahmin eylemek imkânı vardır. Haydaran aşıretinin kendi büyüklerinin adını aldığı ve Arilli adının ise Türk köklerinde birleşik bir ad olduğu tahmin olunmaktadır bu iki aşiretin de Tercan - Plümer tarikile bu günkü yerlerine dahil oldukları zannı vardır çünkü kendisini Kalman ocağından ve Dersimin en eski yerlisi addeden Arilli aşiretinin bir şubesi de Plümerin Cenubundadır bununla beraber Plümer kazası ile

Ovacık kazası hattı fasılında bulunan Kalman aşiretinin Keçel uşağı diye anılan hâkim kabilesinin asıl adı Bozukanlı (Bozuk hanlı) dır. Bu aşiret asıl Dersimin Şimalinde tamamen hâkim ve Kalman deresinin de menba kolları üzerinde meskûndur. asıl Dersim mıntakasına girecek en kestirme yol da bu istikametten iner.

Plümerlilerin Celâlettin Harzemînin şehit olduklarını söyledikleri ve Sultan tepe diye andıkları ve kendileri için ziyaretgâh olup bu gün Dojik baba diye anılan tepe de bu istikamet üzerindedir. Plümerle Ovacık aresında en mühim ve işlek güzergâh ta buradan geçer. Şayanı dikkat bir noktada tam Kalman deresinin Munzur ile birleşdiği mıntakada Kırganlı adlı ve tek bir kabilenin bulunduğudur. Kırganlı (Kurganlı) olabilir ve binaenaleyh bu mıntaka halkının orta Asyada Türklerin mezarlarına verdiği bu ad ile asıl Dersim halkı arasında bir münasebette aramak hatıra gelebilir.

Bu tetkikat bize ilk defa Dersim diye adlanan mıntakanın ilk sakinlerinin her halde Tercan - Plümer üzerinden bu günkü yerlerine geldiklerini zannettirmektedir. Halk hikâyelerine bakılırsa en eski Dersim halkının da Harzemî oldukları zannı uyanır. Burada bu aşiretin kürtçe konuştukları iddiası ileriye sürülür. Bu iddiaya karşı biz şöyle bir mütalâa yürütebiliriz.

Harzemîler hakkında tetkikat yapan tarihşinaslar bunların yarısı Türkçe yarısı Farisçe bir lisan konuştuklarını kayt ederler. Tarihte Sultan Sencar zamanında Horasanı istilâ eden ve Oğuzlar diye anılan Türkmenler arasında Zazik adını alan ve Türk neslinden olduğu kayt olunan boylara tesadüf ediyoruz.

Malazkirt muharebesi kahramanı Alp Arslanı öldüren Bersim mevki Kumandanı Yusuf adlı bir Harzemli olduğunu yine tarihte okuyoruz. Yine tarih bize gösteriyor ki Şii Alevîlik - Bektaşilik mezhebine en kolay ve en çok rağbet gösterenler Türkmenlerdir. Bu esaslara temas ettikten sonra noktai nazarımızı serdedelim.

Dersimlilerin bu gün konuştukları dil Kürtçe değil Zazacadır. Zazaların tarihte Jazik diye kayt ettikleri boy olmaları akla çok yakın görünmektedir. Zazalara zazak diyenler de vardır. Bu

gün Murat boyunu kaplayan bu boyun arasında dolaşanlar dillerindeki, çok mikdardaki Türkçe köklü kelimelerden bunların uzun müddet Türkçe konuştuklarına şüphesiz bir şekilde kanaat getirir.

Çapakçurda, Gençte, Paloda, Licede, Ovacıkta, Hozatta, Çemişkezekte tesadüf olunan kızılbaşların yuvarlak kafası, geniş alnı, basık yüzü ile ve gözlerinin daima akın yollarını, uzakları araştıran cevvaliyeti ile Türk neslinden ayrı bir nesle bağlamak güç bir iş olur.

Zaza kadını ise geniş yaylâklarda çadır önünde ineğini sağan ve yayığını döğen Türkmen kadınından fark etmek hemen hemen imkânsızdır. Zaza kadınının diğer bir hususiyetide kürt diye anılan bazı kadınlar gibi erkekleşmemesidir.

Zaza kadını Türkmen kadınları gibi, Yürük kadınları gibi cinsî temaslara pek düşkündür. Öteden beri taptığı parlak ve bol yıldızlı göklü yaylâlarda ay ışığına karşı neşeli ve şen kahkahalar salan ve boyu içinde kendisine eş arayan Türkmen kadınından Zaza kadınını ayırmak ve bunları ayni neslin kızları sanmamak onları tanımamak olur. Zaza kadını tıpkı Türkmen kadını gibi evinin işlerini çevirir. Temizliğe Türkmen çadırının temizliği kadar bakar.

Karaktere taalluk eden bu ana hatlar Zazaların Türkmen olduklarını ve filhakika tarihçilerin iddia ettikleri gibi dili yarı Faris yarı Türkçe olan Harzemîlerden oldukları ve Kürtlerle çok fazla temas neticesinde dillerindeki Türk kelimeleride ya İranîleştirdikleri ve ya unuttukları anlaşılmaktadır.

Tarih noktai nazarından tetkik edersek İranın orta zamanda Türklerin hâkimiyeti altında olduğunu görürüz. Yekdiğerini takip eden büyük istilâlar ve çarpışmalar dolayısile İran yaylâlarından Garba doğru göç eden bu aşiretler Karasu, Murat ve Dicle vadilerine ve bu vadileri müntehi olan vadiciklere yayıldılar ve buralara geldikleri yerin lisanını ve lehçesini de getirdiler. Bu suretle zor görerek Garba doğru göç eden aşiretlerin istilâlara kolayca yol vermeyecek geçitlerin kapanması kolay taşlık mıntakalara sığındılar.

Yine tarihî tetkikat bize gösteriyor ki Türkmenler Garba doğru göçlerinde kısmen Ermenistan ve kısmen de Bahrihazarın Şark sahillerinde yerleşmişlerdir.

Zazaların bulunduğu sahanın bir zamanlar Ermenistan hudutlarına dahil olduğu da tarihçe müspettir.

934 Milâttan sonra Dağ Han ahfadından Salur zamanında müslümanlığı kabul eden Türkmenler İran içlerine ve İranın nüfuz ve hâkimiyeti altında ki mıntakalara yerlestikçe şiilik ile temasa geldiler ve yavaş yavaş kendi dillerini unutarak ve esaen şen gönüllerini tatmin eden bu manevî mesleki tekabbül ettiler.

Yavuz sultan Selimin gazabı olmasaydı bu gün güzel Türkiyemizde tek bir sünnîye tesadüf etmek imkânı belki de mümkün olamayacaktı. Zira Farisî dili salgını nasılki hakanların harimine ve devlet muhaberatına kadar girmişse bu dilin hemen hemen bir lâzımı gayri mufarıkı olan şiilikte onu takip edecekti. Konya Selçok saraylarının iç yüzlerini bir Acem sarayından farketmek mümkün değil idi.

Bunların indirası akibinde türk neslini toplamağa çalışan Karaman oğlu Mehmet beyin tamamen Farisî dilile tanzim edilen kuyudatı Devleti Türkçeye tahvil ettiğini hatta başbuğun (Divanda, Dergâhta, Bargâhta bundan böyle türkçeden başka bir dil ile konuşulmayacaktır) şeklinde bir tamim yapmak mecburiyetinde kaldığını yine tarihî tetkikat bize gösteriyor. Mevzuumuzun haricinde gibi görünen bu mütalâa bu gü en ufak bir şüphe bile etmeksizin Türk halkının bile bir zamanlar Farisleşmek üzere olduğunu tespit eder.

Bu mıntakalara nuru irfanın ve Türk büyüklerinin daha evvel yetişmesiledirki Konya Türkü kendini toplayabilmiş ve dini ile imanını kazanmıştır.

Osmanlı imparatorluğunun tefessuh ve inhidamına kadar geçen binlerce sene içinde Türk büyüklerince tamamen ihmal edilmiş ve İran tesir ve harsına açık kapı halinde bırakılmış olan Şarkta, Murat boyunda, Dersim dağlarında Acem kırması bir dil ve mezhep ile konuşur boylara tesadüf edersek buna taacüp etmemek, bunun niçin böyle olduğuna zihinleri yormamak lâzımdır.

Eğer Yavuzun garazı Dersimin yalçın dağları içine girebilmiş olaydı her halde Dersimi de bu gün maddî ve manevî başka bir yol üzerinde görürdük.

Dersim aşiretleri arasında Hozatın Şimalinde yuvalanan bu aşiretin bilginleri Harzemî Celâlettin şahın kendilerinden olduğunu ve mezarının Dersim mülhakatından Germil nahiyesinin Ağdat köyü civarında bir tepede dulunduğunu (Dojik baba - Sultan baba tepesi) iftiharla anlatırlar.

Bu hatıra plümer aşiretleri hatıratı ile tamamen mutabıktır.

Esasen bazı tarihlerde Cengiz Hanın ortadan kaldırdığı şiî Harzem Devletinin son ve kahraman Hükümdarı olan Celâlettin Harzem şahın bir kaç defa atıldığı Sünt nehrinde boğulmaktan kurtulduktan sonra mukavemet etmek üzere Ordusunun dökuntüleri ile Garbtaki dağlık araziye çekilmiş olduğunu söylerler.

Plümer aşiretleri ile Hozatın Bahtiyar aşireti arasında Celâlettin Harzem şah ve kendilerinin Harzemî oldukları hakkındaki menkulât ile tarihlerin bu menkulâtı arasında da mutabakat göze çarpmaktadır. Bilvesile Zazalar hakkındaki tetkikleri bir az daha genişletelim.

Zazalar Şafiî ve Alevî olmak üzere iki kısmdır. Şafiî Zazalar kırmançlardan tamamen ayrıdır. Dillerinde Farisî keli - meleri galiptir. Bunlar kendilerine doğrudan doğruya Zaza derler ve kesretle Lice, Palo, Çapakçur mıntakasında sakindirler. Ahlâkî rabıtaları zaif ve fakat manevî taassupları kuvvetlidir. Hanefileri kâfir diye görürler. Şeyh saidin dayandığı ve kolayca harekete geçirebildiği insanlar bunlardır. Bu Zazaların erkek ve kadın isimleri arasında ağa, suvan, gülsima gibi safi Türk adlarına sık sık tesadüf edilebilir. Bu insanlar asıl kürt diye anılan kırmançlar ve kızılbaşlar arasında tamamen ayrı bir gurup halindedirler. İçlerinde aklı eripte hükûmete ısınanlar kan bahasınada olsa devlete hizmeti şeref bilirler. Birinci umumî müfettişlik mıntakasında bunlar arasında milis olarak istihdam edilenlerin hizmetleri vardır. Takiplerde ölmüşlerdir ve halâda Jandarmaya zahir bir kuvvet olarak istifade olunanlarıda vardır.

İkinci kısım Zazalara yani alevilere gelince: Bunlarda mezhep ve âdet dili Türkçedir. Ayinlerine iştirak edenler Türkçe

konuşmak mecburiyetindedirler. Bu mecburiyettirki alevî zazalık asırlardan beri ihmal edildiği halde türklükten pekte uzaklaşmamış Dersim alevîleri arasında cevap istememek şartile Türkçe meramı anlatmak mümkündür. Şayanı nazar ve esef olan nokta şudurki20-30 yaşından yukarı yaşlı her fertle Türk dili ile mütekabilen anlaşmak ve dertleşmek mümkün olduğu halde bunun bununda türk dili tamamen Zazalaşmakta ve hale 10 yaşında küçük çocuklarda ise türk diline rastlamak imkânı kalmamaktadır. Bu netice Dersim alevî türklerinin de benliklerini kaybetmeğe başladılarına ve ihmal edilirse günün birinde Türk dili ile konuşana tesadüf edilemeyeceğine delildir.

Aleviliğin en kötü ve tefrika değer cebhesi Türklükle aralarındaki derin uçurumdur. Bu uçurum kızılbaşlık itikatıdır. Kızılbaş, Sünnî müslümnı sevmez, bir kin besler, onun ezelden düşmanıdır. Sünnîleri rumî diye anar. Kızılbaş ilâhi kuvvetin hamili bulunduğunu ve imamlarının sünnîler elinde işkence ile öldüğüne itikat ederler. Bunun için sünnîlere düşmandır. Bu okadar ileri gitmiştirki kızılbaş Türk ile sünnî ve kürt ile kızılbaş kelimesini ayni telâkkı eder.

Dersim alevîleri de tıpkı Sıvas, Tokat, Canik, Afyon, alevîleri gibi (varma yezidin yanına siner kokusu tenine) diye sünnîyi tahkir eder. Yezidi Türk bilirler evlerinde zaza dili ile dillenen bu insanların aslan ve neslen Türk olduklarına dair şimdiye kadar getirdiğimiz delillere bile lûzum yoktur. Bunlar halû hareketlerile kendilerinin Türk camiasındn aoldıklarını gösterirler. Birinci umumî müfettişlikçe Dersimin Ovacık mıntakasında toplanan şarkılardan bir kaç parça:

Vardım odasına kahve pişirir
kınalı parmaklar fincan devşirir
Gelberi gelberi gündüzlü dostum
uydun el sözüne selâmı kestin
Ben o kürdü almam
ayağı çarıklıdır.

Bu manzum ifedelerdeki saflık ve temiz Türk dili bunları söyleyen ve hatıra olarak saklayan insanların hangi nesle bağlı olduklarını ifade eden kuvvetli birer eserdir. Bunlardan birincisi bir sevgilinin tavsifidir.

İkincisine gelince; tahlile değer bir mevzudur. Bunu söyleyen erkek söylediği kadının gündüzlüsüdür, oynaşıdır. Oynaş ve gündüzlü tutmak demek haftanın bir gündüzünü sevdiği bir erkekle geçirmek kızılbaş kadınının kakkıdır işte buna oynaş tutmak derler. Kadın ancak gündüz oynaşmağa mezundur. Gece oynaş tutamaz Kadının bu hareketi kocasınca ve kızılbaşlarca günah sayılmaz. Kızılbaş itikadınca gün ve güneş ziyasi karşısında hayır işlerler. Bu ziyalar yalnız hayır işlemeği emir eder, şer yapanları çarpar. Bu mevzu ile Türkün ana yurdundaki ilk itikatları arasında benzerlik şayanı nazardır.

Merhum Ziya gökalpin Türk medeniyeti tarihi adlı eserinin 89 cu sayfasında (eski Türkler bu menkıbeleri izah için senede bir kerre tabiî şehvetin galeyanı ile vücude gelen bir aşk gecesine inanırlardı. Bu aşk gecesinde kadın her nereye dokunsa gebe kalırdı. Çünkü bu gece nur sütunu ki, - buna altın ışık ta diye biliriz - her şeyde mütecelli bulunurdu. Altın ışık bazan güzel bir erkek suretinde bir kadının harimine gelirdi) şundan anlaşılıyorki, nurn sütununa (altın ışığa) atfolunan temas ve hereketlerden eski Türkler dahi fenalık ummazlardı, gayri tabiîlik görmezlerdi. Esasen eski Türklerce Güneş ve ayın kutsiyeti vardı. Kızılbaşların gündüzlü telâkkileriıle eski Türklerın nur sütunu telâkkileri arasındaki münasebet, Türkmnelerin ve Türklerın kızılbaşlığı niçin benimsediklerine de delildir.

Üçüncü beyitteki ifade ise iki noktainazardan tahlile değer: birisi Dersimde yerleşen temiz Türk oğlunun yanıbaşında gördüğü kürde karşı duyduğu nefreti ve kanına diğer kan karıştırmayacağını gösterir. Diğerside bilhassa Garbî Dersim aşiretlerinin sonradan Dersime yerleştikleri sırada Dersimde tesadüf ettikleri insanların Kürtç ve Zazaca konuştuklarına ve nihayet bu insanlarla kaynaşarak kendi dillerini bu günkü şekle koyduklarına delildir.

Dersimin Zazaca dili bile iki kısma ayrılır. bunlardan bir kısmı Varaherre diğer bir kısmı da beşo şivesile konuşur. Her ikiside buraya gel demektir. Fakat bu iki şube arasında

Zazaca ile asıl kırmanç şubesi arasındaki gibi derin uçurum yoktur. Dersim zazalarının böyle iki esas üzerinden dillenmelerinin başlıca sebepleri bir kısmının daha fazla kırmançlarla temastan ileri gelmiştir.

Zazaların işgal ettiği sahayı tespit ederek bunların hangi istikametten gelecekleri hakkında bir fikir edinmek muvafık olur. Bu günkü vaziyete göre Zazalar Muş ovasından itibaren Murat suyunun Şimal ve Cenup aksamı Dersim ve oradan garbta Koçkiriye kadar imtidat eder. Dersime yaklaştıkça kesafetleri fazladır. Bunlardan Mutki ve sasunda da kollar vardır.

Zazaların Asurî oldukları hakkında da bir iddia vardır. Fakat tarihî tetkikat gösteriyor ki. Asuriler çarpışmalar ve hicretler sırasında Şimale çıkan bir kısım Samilerle Kuşluların ve hezar tarafından geleu bazı kabilelerin teşkil ettikleri bir halktır. Bu bizim iddiamızdan başka bir şey değildir. Zazalar hazar tarafından göç etmiş ve daha yerlerinde iken yarı Türkçe yarı Farisçe konuşan bir Türk boyudur. Kuşlularla hazarların Türk olmadıklarını kim iddia eder. Esasen Asur diye aslı ve nesli belli mustakil tarihî bir soy yoktur.

Zazalar arasında dolaşılır ve dilleri tetkik olunursa Asurîlikle, Süryanilikle alâkalarına dair bir esasa tesadüf olunmaz. Dillerinde Türk, Faris, pek nadirde Rus kelimelerine tesadüf olunur. Binaenaleyh bu iddiada varit değildir.

Zazalar hakkında gösterilen bu kısa izahat hangi cebheden bakılırsa bakılsın zazaların orta Asyadan gelmiş ve izzeti nefsini en yüksek tanır bir neslin çocukları olduğu ve memleketlerinde zaten Farisleşmeğe başlayan bu Türkmen çocuklarının göç ettikleri yerlerinde uzun müddet Acem istilâsı altında kalması yüzünden ana dillerini tamamen unuttukları ve fakat karakterlerini muhafaza ettikleri görülür.

Bersim diye kayt olunan mevkiin Dersim olması ihtimali Hammer tarihinde tespit olunuyor. Celâlettin Harzem şahın nihayet Dersime sığındığı nazarı dikkata alınırsa bu mevkiin Dersim olduğu neticesine varılır. Bu izahat ta gösteriyorki Dersimlilerin başındaki Harzemli kumandan Yusufun kumanda ettiği ve Bersim diye anılan mıntaka, bir gün Harzemli Celâlettin şahın sığınacağı kadar emin

olduğu bir mıntaka imiş; böyle bir emniyet için o mıntaka sakinlerinin ekseriyetle kendi neslinden olması lâzımdır. Plümer ve Hozattaki aşiretlerinde, biz Harzemliyiz ve Celâlettin şah da bizimdir demiyorlarmı.

Zazaların daha bazı karakterlerine gelince: tab'an çapulcu, kâmilen meskûn olmakla beraber yazın mutlaka yaylâklara çıkarlar. Çoban hayatını henüzterk etmiş değillerdir. Davarcılığı severler, hükûmete muti görünürler fakat maznunları ve mahkûmları himaye ederler. Tarzı telebbüsleri kendilerinin dokuduları yerli bezden gömlek, don ve yani bezden mavi ve kırmızı renkte dış yelek, mintan, siyah ve beyaz yünden şalvar, kadınlar ayni renklerden üç etekli entari giyerler. Müteassıptırlar. Şeyhleri tanırlar. kölelik yapmak istemezler. İzzeti nefis sahibidirler.

Bütün bu mütalâadan sonra bu kadar tefsilâtı îcap ittiren esasa dönelim. Dersimlilerin Türk olduğu iddiasına karşı dillerinin kürt dili olduğu iddasının varit olabileceğinin ileri sürmüştük. Şimdiye kadar tespit ettiğimiz esaslara göre:

1 - Harzemîler esasen hazar Şark mıntakasındaki yurtlarında yarı Türkçe yarı Farisî bir dil konuşuyorlardı.

2 - Cengiz istilâları karşısında Garba doğru göç yaptılar. bu göçleri esnasında ve göç ettikleri ellerde uzun müddet İran dili ve harsının mahkûmiyeti altında kaldılar.

3 - Zaza olan beritanlı aşireti bingöle bağlıdır. Her yaz mutlaka oraya gider. Bu gün Zazaların oturduğu yerler onun ticaret yollarını ihtiva eder.

4 - Müslümanlık kendi maneviyatını tatmin edemediğinden bundan daima uzaklaşmağa çalışmış ve nihayet kısmen şafiîlik ve ekseriyetle de kızılbaşlık tufanına tutulmuş ve saplanıp kalmıştır.

5 - Celâlettin Harzemî Dersime gelmiş ve orada şehit olmustur.

6 - Dersimde bu gün bile Harzemli olduklarını söyleyen bir çok aşiretler vardır.

7 - Celâlettin Harzem şahın hükûmet dinide Şiîlik idi.

8 - Zaza, karakteri itibarile Türkmenin aynidir.

9 - Zaza, brakisefal kafalıdır.

10 - Adı ile alâkadar Oğuzlar içinde Jazik isminde bir Türk boyu vardır. Bunlarıda Cengiz çiğnemiştir. ve Garba hicret ettirmiştir. Jazik teleffuzunun istihale gçirerek Jaza - Zaza olması ihtimali kuvvetlidir ayrıca Türk adları arasında sasa kelimesine tesadüf olunur. Bütün bu esaslar zazanın Şiî bir Türkmen olduğuna en kuvvetli bir delildir. Şuhalde Dersimliler Türk ise niçin dilleri Türk değildir deyenlere karşı Dersimliler Türktür fakat ana yurtlarında Şiîliğe bulaşmışlar, dillerine yarıya kadar Farisi kelimeler almışla, uzun müddet İran harsı ve dilinin tesiri altında kalmışlar ve nihayet Selçuk saraylarını istilâ eden, Türk devletinin kuyudatına kadar giren bu dil Dersimlinin kalbine kadar işlemiş, kendilerine Şiîliği talim eden seyitleri ve babaları aslan kendi nesillerinden olmadığı için Kızılbaşlık aleyhtarlığı ile yapıları devlet takipleri kendilerini büsbütün Türk âlemi ile temastan kestirmiş ve sındırmış, bu suretle her gün bir az daha Farisî diline yaklaşmışlar ve nihayet yedi sekiz asır içinde kısmen yine dillerini unutmamağa, hatıralarını ve karakterlerini muhafaza etmeğe muvaffak olmuşlardır. Kürt değilbirler. Kürtlükle alâkaları yoktur. Asılları ve nesilleri Türkmen olan Zaza dirlar. Dilleri de kürtçe değil Zazacadır.

Yine Şarkî Dersim aşiretleri arasında Hiran, Demenan, Şadilli, Koban, Yusufan, Alan, Şeyh mehmedan, İzoli gibi bazı aşiretler vardır ki asılları ve nesilleri pek malûm olmadığı zannı vardır. Bunlardan Şadilli aşireti Dersime geldiği zaman diğer bir nam altında bulunduğu ve fakat bulundukları mıntakanın bir şatlık mıntakası olması sebebile kendilerine Şat elli denilmiş ve nihayet bu isim altında kalmış olmaları ihtimali mütalâaya değer.

Yusufanlıların Alp Arslanı öldüren Bersim kumandanı Harzemli Yusufun maiyetinden mürekkep olduğu zannı vardır.

Alan, doğrudan doğruya bir Türk adıdır.

Şeyh Mehmedan, kureyşan kabilesinden şeyh Mehmet namında bir aila reisinin adına izafetlenmiş olması ihtimali kuvvetlidir. Çünkü bu aşiret kureyşanlılara yakındır ve aralarındaki münasebet çok samimidir.

İzoli aşiretine gelince: bunların Türk oldukları daha evvel izah edilmişti. Ayrıca Pilvenk adlı bir aşiret vardır ki, bu aşiret Pertekte dir ve büyük bir aşirettir. Kendi kanaatlarına göre Harzemlidirler. Türk olduklarına kanidirler.

Garbî Dersime gelince; bu mıntakadaki sakin aşiretler arsındaki tradisyon şudur.

Ecdatları Horasanda mukim şeyh Ahmedi yesevî imiş Cengiz istilâsı üzerine Ahmedi yesevinin oğlu şeyh Hasan dede aşiret halkı ile Iraka göç etmiş, orada Abdasî halifeye dehalet ederek iskân edilmiş, Hasan dede bir aralık Hicaza ve oradan Mısıra geçmiş ve Bağdada dündüğü zaman o yerlerde kalamayacağını kestirerek aşiret halkı ile Anadoluya geçmiş ve Konya Selçuklarından Alaettine tebaiyet etmiş. Alâettin, bir hemşiresini Hasan dedeye tezviç ederek onu aşiretile beraber Malatya civarında iskân etmiş, bu aşiret Yavus Sultan Selim zamanına kadar bu mıntakada kalmış, Yavuzun Şiîlikle bi rahmane mücadelesi sırasında korku ile Dersime kaçmışlar. Şeyh Hasan dede yolda ölmüş, Gedanmadeni kazasının şeyh Hasan karyesinde defnedilmiş, Hasan ve Seyit ismindeki iki oğlu aşiret halkı ile beraber asıl Dersim mıntaksına göçmüşler. Hasan, Hozat ve civarında kalmış, Seyit kendi tevabiî ile Ovacık mıntakasına geçmiş.

Hasanın Abbas, Karaballı, Kırık, Ferhat isminde dört oğlu olmuş bunların her biri bir aşiret halinde taazzuv etmiş . Bu gün Şeyh Hasananlı grubu altında Abbas, Karaballı, Ferhat, aşiretleri vardır. Ve esas aşiret grupları olup bunlar da daha küçük kabileler haline inkısam etmişlerdir.

Seyit ismindeki diğer kardeşi Koç, Kal, Kav, (kaf olacak) isminde üç çocuğu olmuş bunlardan Koçun; Şam ve Resik, Kalın; Bal, Abbas, Persim, Keçel, Kavın; Beyt, Maksut Bezgever adlı çocukları olmuş . Zamanla her biri bu gün ayni namlarla anılan aşiretleri teşkil etmişlerdir. Bunlardan daha bir takımı küçük gruplara ayrılmışlardır.

Garbî Dersime bu gün hâkim ve nafiz olan aşiretler bunlardır. Bu aşiretlerin her biri dedelerinin Ahmedi Yesevî olduğu-

nu, Horasanlı ve Türk olduklarını, Malatyadan hicret ettiklerini ve Şeyh Hasan baba ismindeki dedelerinin Gebanmadenindeki Şeyh Hasan köyünde metfun olduğunu bilir ve söylerler. Bu aşiretler içinde Ferhat uşağından maadası beşo dili ile görüşür. Ferhat uşağı Herrevere dili ile görüşür. Ferhat uşağının kırmanç diline daha yakın olan dilinin bu dili konuşması ve kardeşlerinin dilinden uzak düşmesi meskûn bir hale geçtiği mıntakanın Harput mıntakasına yakın bulunması ve bu istikametteki kırmançlarla daha yakından temasa geşmesindendir. Garbî Dersimi teşkil eden ve Türk olduklarını söyleyen bu aşiretlerin Dersimin ilk sakinleri olmadığı ve yakın bir tarihte mezkûr mıntakaya göçtükleri şübhesizdir. Şu halde Garbî Dersimin ilk sakinleri kimlerdir? gibi bir mülâhaza hatıra gelir. Bazı deliller Garbî Dersimin ilk sakinlerinin de Türk olduklarını göstermektedir.

Menbaını Hozatın Şimali Şarkisindeki beyaz dağdan alarak Şarka doğru akan ve şeyb çoban tepesi ile Türkût köyü arasından geçerek Cenubî Şarkiye teveccüh eden ve Türüşmek nahiyesini kat ederek Türüşmeğin Şimalinde Munzur suyu ile birleşen su güzergâhı üzerindeki Kalosan köyüne kadar olan kısmında Torut deresi adı ile anılmaktadır. Filhakika 1880 de bu mıntakada Torut adlı bir aşiretin sakin olduğu ve bunların bir Türk aşireti olup tamamen Türkçe konuştukları ve fakat tedricen muhitlerindeki aşiretlerin dilleri ile dillenmeğe başladıkları Dersim hakkında yazılmış eski raporlardan anlaşılmaktadır. Bu Torut deresine Çağı deresi adı ile küçük diğer bir dere de akmaktadır.

Göç yapan Türk aşiretleri yeni mıntakalarındaki sulara ve dağlara ya kendi adlarını verirler veya o mıntakadaki adları alırlardı. Bu aşiretin de bu dereye kendi adını verdiği anlaşılmaktadır. Şu halde aşiret bu derenin üst kısmında yerleşince kendi adınıda o suya vermiştir. Ayni dere üzerinde Torut isminde bir köy de vardir. Bu köy ve dere eski bir Türk aşiretinin hatıratını saklarlar. Torut mıntakasının tâbi olduğu nahiyenin ismi Sin dir. Türk tarihlerinde Sinin ay mabudu akadın hamisi olduğunu görüyoruz. Belki de ilk adı Sin dir. Çünkü Dersimde buna benzeyen

kelimelere tesadüf ediyoruz. Yine bu dereciğin sekiz kilometre Şimalinde Çığın isminde diğer bir dere de vardır. Bu dere üzerindeki Balı köyü, Bey mezreası, Hacilli köyü ve Cenubunda da Külünk adlı bir dağ ve Kanisek adlı diğer bir köy vardır.

Garbî Dersimin merkezi ve en mühim bir mıntakası olan Hozat sahasına gelince; burada Hozat merkezile bu isimle anılan ve Garbî Dersimi ikiye ayıran dereyi mütalâa etmek doğu olur.

Eski Türk dilinde Hozmek Hoplamak ve sıçramak mansınadır. Bu itiibarla bu suya sarp kayalıklardan ve araziden hoplaya sıçraya akmasından dolayı her halde bir soy tarafından Hozat adı takıldı ve derenin kısmı ülyasında aynı adlı bir köy yapıldı. Bu köy ancak tanzimattan sonra kasaba haline gelebilmiştir. Ayrıca Hozatın içinde Sarı saltık adlı bir aşiret eşği büyük adlarını muhafaza etmektedir. Fakat Garbî Dersim aşiretleri arasında anılmazlar. Hozatın sekiz kilometre Şimalinde Sarı saltık tepesi burada vaktile bu namda büyük bir aşiretin yaşadığını gösteren beliğ bir abidedir.

Yeni Hozatın 3 Km. Şimali Garbisinde Lolân Tanrı namı ile bir köy vardır ki buna Plümerdeki Lolânlılardan bir grubun bu mıntakaya göç ettiğine ve yerleştiği köye kendi adını verdiğine işarettir.

Pertek mıntakasından şarka doğru cereyan eden bir dere vardırki buna mahallen Kaçar deresi denilmektedir. Bu dere üzerinde aşağı ve yukarı Kaçar ve bunların Cenubunda da Karçarı ülya diye anılan üç köy vardır. Adını bu suya ve üç köye veren bu Kaçarlar bu gün anılmamaktadır. Pertek - Hozat yolu üzerinde ve bu yolun Şarkında Sağman bahçelikleri diye bir mıntaka vardır. Bu mıntaka insanları bu gün bile yalnız Türkçe konuşurlar. Ve dersimin hemen en zengin ve bahtiyar insanlardır. Sağman adlı bir aşiretin evlâtlarıdır. Fakat aşiretler ismleri arasında kendileri anılmaz, çünkü tamamen hükûmete bağlanmış, vahşet hayatını unutmuştur.

Çemişkezek kasbasının bahçeliklerinden geçen ve menbaını Ovacığın Cenubundaki sırtlardan alan ve Garbî Dersimi bir baştan bir başa kat eden Derenin bir ismi Tağardır. (Haritacılar

bu adı Çemişkezek deresi diye yazmışlardır.) Bu derenin Şimal mailelerinde ayrıca birde Tagar köyü vardır. Bu dereye Tuharların adını koyan nesil hangi nesildir. Bundan maada Kırkanlı diye anılan aşiret içinde Saruhanlı ismini taşıyan bir kabile vardır. Bu kabile o mıntakanın eski bir kabilesidir. Fakat Şeyh Hasan dede evlâtlarının Dersimi istilâsile küçülmüşler ve isimlerini kaybetmişlerdir.

Dersim halkı içine daha fazla nüfuz edilir ve bunların kendi dilleri ile hatıraları yoklanır ve haritacıların tamamile tespit edemedikleri dağ, dere, tepe isimleri birer birer anlaşılırsa Dersimlilerin ilk sakinlerinin de tamamen Türk nesline mensup oldukları anlaşılır. Esasen Dersimin ilk sekenesi Türk nesline mensup olmasa idi Ahmedi Yesevî evlâtlarının bu mıetakaya nüfuz etmeleri imkânı varmı idi. Öyle zannolunuyarki Şeyh Hasan dede Yavuz Selimin Kızılbaş mücadelesine giriştiği sıralarda Dersimdeki tanışları ile muhaberleşti, muvafakatlarını aldı ve öyle yola çıktı.

Dersimin Ovacık mıntakasının en hâkim aşireti olan Kalanlıların da en kuvvetlisi bulunan Keçel grubuna ayni zamanda Bozukanlılar aşireti adı verilmektedir. Hakikatta ise Bozuklular Kalanlılardan daha eski Dersim sakinleridir. ve Kalanlılar kendilerine hâkim olmuşlardır. Keçel uşağı aslan Keçeliler olup ayni zamanda hâkim olduğu Bozukanlı ismini taşımaktadır. Afşar yürükleri arasında da Bozıklu diye bir kabile tanıyoruz. Bütün bu izahata göre Dersim sekenesi hakkında şu hulâsayı yapabiliriz.

Dersim, Orta Asyadan Garba doğru uzun zaman devam eden ve Eğe denizi sahillerine ulaşan ve daha Garba taşan göç kollarının yolları üzerinde bu kolların ancak tortularını toplamış bir sahadır. Dersim içindeki dağ, dere, tepe adları bu vatan paçasının ilk sakinlerinin aslan Türk olmaları kanaatını uyandırıyorsada, Şark, Şarkî Şimalî, Cenup ve Garptan gelen muhtelif milletlerin istilâ selleri önünde kaçınlar içinde can kurtarıcı bir sığınak olmuş, hâkimiyetleri altında bulunduğu Türk, Faris, Asur, Ermeni, Arap, gibi milletlerin de tortularını içine almış bir mıntakadır.

Ermenilik Dersim içinde Şimale gittkçe kesafetini kaybetmiş ve Dersim dahilinde ancak kasabalar ve onların yakınında

barınıp taşamamış ve hiç bir zeman Dersim umum nüfusunun % 20 sini aşmamıştır. Harbi umumiden sonra ise izlerini bırakarak ölmüştür.

Asur ve Araplık hiç bir iz bırakmamıştır. Türkler çocuklarını ve adlarını ve Farisler ise dillerini ve seyitleri ile beraber Şiiliklerini pek feci bir surette bırakmışlardır. Muhtelif milletlerden kaçıp Dersime sığınan insanlar arasında bilhassa Dicle boyunca gelen ve kırmanç denilen yine Farisi bozması bir dil ile konuşan insanların Dersim dili üzerinde yaptığı tesir en çoktur.

Bütün bu ihtilâtlar Dersim halkını her gün bir az daha ana dil ve karakterinden uzaklaştırmış ve Osmanlı Devletinin Desimler mücadeleye başladığı tarihten itibaren Dersim daha geniş adımlarla Kürtlüğe doğru ilerlemeğe başlamıştır.

1890-91 de Hamidiye teşkilâtı ile kürtlere verilen imtiyazlar Dersimi bu istikamette kuvvetlendirmeğe sevketmiş, Meşrutiyet bu hareketi ağırlaştırmış ve fakat, Cümhuriyet, dili ile % 70 şi hisiile % 20 si kürtleşmiş bir Dersimle karşılaşmıştır. Bu itibarla açıkça diyebilirizki bilhassa Mazkirt, Nazımiye, Pülümer, Ovacık, Hozat kazalarındaki nüfusun % 70 şi kürt gibi konuşan ve fakat henüz onun karakterini hazmetmiyen ve kendi akideleri ile onu yenmeğe çalışan ve Türk ile kürt arasında kalmış şaşkın bir câmiadır şayanı teessür olan en mühim nokta Dersim anasının Dersim babasından evvel kürtleşmeğe başlamasıdır.

Dersimi şu suretle mütalâa ettikten sonra kaybolmak üzere bulunan ve kanında Türk kanı ekseriyeti olan büyük bir halk kütlesini geriye, yani millî varlığına doğru çevirmek için hemen ıslahata ve tedbirler almağa başlamak lâzım geldiği kanaatına varılır. Dersimi daha iyi tanımak ve ıslahat esaslarında çok mühim tesirleri tabiî olan asayiş vaziyetini mütalâa etmek için bu mıntaka halkının teşkil ettiği aşiret grupları ile yekdiğerlerile olan münasebetlerini ve kendilerini dik kafalılığa ve yolsuzluğa sevkedecek silâh vasıtasının vaziyetini her aşiret ayrı ayrı olmak üzere izah edelim. Her aşiretin âdat ve an'anesi hakkında kendi kısmında ayrıca ve muhtasaran malûmat verildiğinden burada bu maksatla ayrıca bir fasıl açılmadı.

Dersimin iktisadî ve zirai vaziyeti:

Tekerlekli vesaitin mürurına müsait yollar olmadığından ve bir taraftan da emniyet mutlak surette teessüs edemediğinden Dersimde ticaret hayatı inkişaf edememiştir. Hali iptidaîde yaşayan halkın medenî ihtiyaçlarının mahdut oluşu ve mahallî istihsalât ile bunu da tatmin edebilmeleri ithalât noktai nazarından ticaretin inkişafına mani sebepler olmuştur. Mamafih uzun süren kış esnasında ve hatta yazın dahi bazı kazalarla muvasalattaki müşkilât ve mekkâri nakliyatındaki Pahalılık dolayısile de şimdilik ticarî bir inkişaf beklenemez. Dersimli, keçi kılı, yün, deri, pamuk, peynir, kilim gibi istihsalâtını yaz devresinde Erzincan ve Harput ve muhitindeki kaza merkezlerine ihraç suretile para kazanmak ister ve buna çalışır. Fakat her hangi bir tüccarın bizzat Dersim içine girerek bu nev'i mevaddın toplanması pek müşküldür. Her halde rüesa ile daha evvel bu esasta mutabık kalınmalıdır ki böyle bir tüccar emniyetle Dersim dahilinde dolaşabilsin.

Çarsancak, Pertek ve hatta Çemişkezek mıntakalarından bazan Palo, Elâziz, Kemaliye ve Arapkire hububat, fasulye, mercimek, bal, balmumu ihraç olunur. Hozat, Pertek, Çemişkezek mıntakasından da yağ, peynir ve ceviz ihraç olunur. Bu nev'i ihracat hiç bir zaman büyük bir yekûn tutmaz.

Çarsancak, Çemişkezek, Pertek ve hatta Hozat köylerinden bilhassa Elâziz vilâyet merkezine odun ve kömür sevkiyatı yapılır ve bu yüzden Dersime hayli de para girer.

Elâzizin uyanık gençliği yerli mal sarfetmek işine çok büyük dikkat atfeder. Bu cümleden olmak üzere Elâziz merkezinde tesis olunan iplik ve elektrik fabrikalarının motörlerini gazojen motörü olarak intihap etmişlerdir. Bundan maksatları yerli kömür sarfetmektir. Bu fabrikalar dolayısile Dersimliler hayli kömür ssevkiyatı yaparak para kazanacaklardır.

Ziraî vaziyete gelince; yukarıda bilmünasebe tespit olunmuştu ki Dersim tahminen 7 000 000 dönüm araziyi ihtiva edip bunun 5 000 000 gayri kabili zer dağlık ve taşlık ve bir buçuk milyon dönümü de kabili zer arazi ve yarım milyonu da ormanlık ve mer'adır. Yine bir buçuk milyon dönümn kabili zer arazi olmasına rağmen Dersimlilerin bu nev'i araziden mer'a olarak istifade etmeleri çiftçilikle ülfet ve ünsiyet etmemeleri yüzünden bu gün için tahminen yarım milyon dönümden ziraat için istifade olunduğu Dersimlilerin çiftçilikle iştigal edenlerin ifadesinden anlaşılmaktadır.

Esasen ziraatçılıkla iştigal edenlerin çift usulleri de bu günün çiftçiliğini tatmin edecek ilmî mahiyette değildir. Eski usuldür. Çarsancak, Pertek ve Çemişkezek kazalarının Elâziz vilâyeti merkezi ile daha sıkı temasları ve oradan görenek almaları dolayısil bu mıntakada demir pulluklar ve medenî muhitlerdeki ziraat usulleri inkişaf bulmağa başlamıştır.

Dersimin ilk sakinlerinin Çoban oldukları ve davarcılık yaptıkları anlaşılmaktadır. İlk meskenleri sarp ve kayalıklı vadilerin oyukları ve dağ yamaçları olan bu halk kütlesi tedricen Ovacık, Pah, Türüşmek, Pertek, Çarsancak ve Çemişkezeğin ziraatına elverişli topraklarına doğru yayılmağa ve oralarda çiftçilikle çalışan halkla temasa gelerek bunları kısmen kaçırtmağa ve kaçmayanlardan da ziraat usullerini öğrenmeğe başlamışlardır. Bunlardan bir kısmının da bu mıntaklardaki toprak sahiplerinin yanlarına maraba suretile girerek ziraat usulleriyle istinas ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden Dersimin çobanlıkla melûf Türk sakinleri bu yeni hayat vasıtasından zevk almağa başlamışlardır.

319 senelerinde Dersimde Mutasarrıflık yapmış Celâl bey ismindeki bir zatın raporuna nazaran Plümer, Mazkirt kazalarında halkın %70 şi, Hozat kazasında %50 si, Nazımiye kazasında %50 ve ovacık kazasında %30 zu çiftçilikle iştigale başlamışlardır. Bu tarihten sonra zaman zaman çekirge ve kuraklık gibi afetler yüzünden bu halkın mühim bir kısmı yine çobanlığa doğru gitmiştir. En son 929 kuraklık senesi de Dersimlilerin çobanlığa doğru başlayan ricatlarına müessir olmuştur.

B.U.Mf. İbrahim Tali beyefendi raporunda: (929 senesinin temmuz ayında Dersimi baştan başa kat eden seyyahatımda güzergâhımda tesadüf ettiğim tarlaların çekirge istilâsı altında eridiğini ve halkın bu afat karşısında adeta ilâhi bir afat imiş gibi seyirci ve donuk bir vaziyette kaldığını ve bu yüzden Dersimde bir maişet müşkülâtı başladığını ve Hilâli ahmerden yapılan yardımlarla ve Pertek - Nazımiye yolu üzerinde bir kısım Dersimlilerin çalıştırılması suretile bu sıkıntının bir dereceye kadar önüne geçildiğini) bildirmiştir.

Dersimde çifciliğe doğru bir asır evvel başlayan hareketin bu gibi afatlar dolayisile tevakkuf devresine girmesi şöyle dursun çobanlığa doğru ricat tesiride yaptığı müşahede olunmuştur.

Harbi umumiden evvel çiftçilikte ilerlemiş ve Dersimin hububat ihtiyacını tatmin eden unsur Ermeni unsuru imiş, Bunlar bilhassa Çarsancak, Pertek va Çemişkezek mıntakalarında geniş ziraat yaparlar ve hatta hububat ta ihraç ederlermiş. Bunların Dersimden uzaklaşmalarından sonra dırki esas Dersimliler çiftçiliğe daha çok ehemmiyet vermeğe başlamışlardır.

929 kuraklığı ve Çekirge afatı bu arzuyu baltalamasaydı Dersim çiftçiliğini bu gün daha müsait bir vaziyette bulunacağına hiç şüphe yoktu. Ne olursa olsun Dersim büsbütün ölmüş topraklı bir mıntaka addolunamaz. Kâfi toprağı, ormanları, yaylâları ile ve inkişaf halinde sanayii ziraiyesile bu günkü nüfusu sıkıntısızca besleyecek kadar zengin bir mıntaka addolunabilir. Bu mıntakada mevcut olduğu iddia olunan altın, gümüş, manganez, ilâahir bir çok madenlerin işletilmesi faidesi ayrıca mütalâaya değer. Bunun için dersimliyi muhitindeki medeni merkezlerle kolayca temasa getirecek esaslı muvasala temini şarttır.

Dersimli, malının kendisine servet ve refah getirdiğini anladığı ve gözile gördügü gün şekavetten kendiliğinden sıkılarak medenî bir insan gibi yaşamağa lâyık kabiliyetini gösterecek bir Türk evlâdıdır. Dersimlinin çoban hayatından uzaklaşmaması başlıca derdidir. Bu dert Dersimi bu gün silâhlandırmıştır. Dersimli atadan

kalma davarcılık yolunun kendisinin az çok aç bırakmadığını görerek ona bütün varlığile sarılmış vaziyettedir. Dersimli davarını muhasımlarının tecavüzlerinden korumak için silâhlanmıştır.

Dersimde çiftçiliğin kök salmağa başladığı devirde de toprak kavgaları başlamış buda silâhlanmağa bir sebep olmuştur. Dersimlinin çiftçiliğe doğru ağır yürümesinin bir sebebi de muhasımlarının tecavüzü korkusu ile davarlarını uzak yaylâlara sevk edemeyerek oturduğu yer civarında otlatmağ ve binaenaleyh tarla olacak araziyi bir mer'a olarak kullanmağa mecbur kalmasıdır. Bu mecburiyet Dersimliyi çiftci yapmak için çözülecek en mükim düğümdür.

Dersimin dağlık aksamındaki çiftcilik ekseriyetle darı ziraatıdır. Buğday unu ve ekmeği yalnız ağlara ve rüesaya münhasır gibi olduğundan bu kısımlarda buğday ziraatı mahduttur. Toprak derdi Dersimde de vardır. Meselâ Plümerin ziraata müsait arazisi hemen kâmilen şah Hüseyin ailesine aittir, Dersimin diger kazalarında da ekilecek toprak ekseriya bir ağanın veya eşiret reisinin veya seyidindir. Bu yüzdendirki asıl Dersimli bu sahada inkişaf bulamamıştır.

Türklerin eski zamanlardaki eşiret teşkilâtında olduğu gibi Dersimde de bütün arazi evvelâ aşiret efradının mali müştereki imiş. Bu âdet tedricen terk edilmiş ve nihayet asrî silâhlı reisleri maiyetlerine daha kolaylıkla, daha hâkim vaziyete getirdikten sonra dır ki aşiret hudutları dahilindeki her şey aşireti temsil eden bir kaç ağa ailesine ait olarak tasarruf edilmeğe başlamış ve aşiret efradı bu yüzden inhitata uğramıştır. Ve artık her şeyi ile ağanın ve seyidin kölesi ve esiri olmuştur. Bu, Dersimde çiftçiliğin inkişafına mani bir sebep olarak görülmektedir.

B. U. Mf. İbrahim tali beyefendi raporunda: (929 senesindeki Dersim seyyahatımda Hozat - Ovacık yolu üzerinde kara oğlan köyü civarında yoluma çıkan çıplak ve sefil ve belki dededen kalma paçavra halindeki elbiseli Dersim çocuklarına = bu dağ başlarında ne için böyle aç ve sefil kaldıklarını, Cümhuriyet hükûmetinin kendilerine Elâziz ovasında toprak, çift, tohum, ev ve her şey verdiğini ve bu maksatla halkla temas etmek üzere buraya geldiğimi söyleyince yaşlı erkeklerden biri aşiret reisinin bulunduğu mıntakaya

sanki işidecekmiş gibi korkarak baktıktan sonra pek yavaşça = efendim biliyoruz. Hükûmetimiz bizi kurtarmak istiyor biz gelmek, çift ve çoluk çocuk sahibi olmak isteriz - reisin bulunduğu tarafı gözü ile göstererek - şunlar işidirlerse bizi öldürürler = suretinde cevap vermiş ve asıl emek sahibi Dersimlinin derdini teşrih etmiştir. Bundan sonra çekirgenin kapladığı tarlaları göstererek bu sene hiç bir mahsul alamayacakları anlatılmış ve ne suretle geçinecekleri sorulmuştu. Dersimli bu suale verdiği cevapta yine reisin bulunduğu tarafı göstererek - o ölmeyecek kadar verir biz onun için çalışıyoruz - dedi. Dersimlinin bu kısa ifadeleri Dersimin ıslahı lâzım gelen dertli iç yüzüdür.

928 senesinden itibaren Dersim ağalarının ovaya indirilerek zavallı halkın başından alınması imkânı aranılmış ve bu hususta telkinata başlanılmıştı. Bu telkinat neticesinde pek az birinci ve kısmen ikinci derecedeki bazı ağalarla bunların maiyetlerinden Elâziz ovasında iskâna talip olanlar olmuş ve indirilerek iskân edilmişlerdir. Dersimlilerin toprağa bağlanma istidadı hakkında bir misal; üç sene evvel vaki telkinat neticesinde Dersimden Ovaya 198 aile iskân için kendiliklerinden talip olmuşlardı. Bunlar muhtelif köylerde iskân edildiler. Evleri, çiftleri, tohumları verildi.

931 senesinde bu gurup üzerinde müfettişlikçe yapılan tetkikat neticesinde bu 198 aileden 16 sı merkezi vilâyette iskân olunacak ağalardan olmak üzere cem'an 38 ailenin iskân mahallerini terkettikleri ve geriye kalan 160 ailenin bulundukları köylerde kalarak müstahsil bir hale geçtikleri ve bunlarla alâkadar cem'an 38 ailenin kaçması sebebi şu suretle tespit olundu. Dersimlinin ovada iskân haberleri, ovadaki emvali metrukeden fuzulen istifadeye alışmış mütegallibeyi tahrik etti. Bunlar asıl maksatlarını gizli tutarak Elâziz ovasındaki Türk köylerinin Kürtleştirileceği, ovanın hırsızlarla doldurulacağı ve artık kendilerine rahat kalmayacağı şeklinde propagandalara başladılar. Bu propagandalarını bilhassa meb'uslarına isal ettiler bu propagandaların matlûp tesiri yapmadığını görünce doğrudan doğruya Dersimliler üzerinde işlemeğe karar verdiler ve devletin kendilerini askere alacağı, birer birer imha edeceği ve bilhassa

ağaları yakalayıp sürmek için merkeze indirmekte olduğu şeklinde telkinlere başladılar. Zaten Dersimliler arasında ovaya iniş hakkında uyanan cereyan Dersim dahilinde nüfuz iddiasında bulunan aşiret reisinide haylice kuşkullandırmış olduğundan bunlarda ayni telkinata iştirak ettiler. Bilhassa devletin asker alacağı şeklindedki telkinler Dersimlileri pek yıldırıyordu. Bu telkinler filhakika tesirini gösterdi. Ovaya iniş talebi birdenbire çok azaldı ve hatta durdu. Ovadaki Dersimliler yerlerinde durmamağa ve bir taraftan ailelerini tekrar Desime göndermeğe başladılar. Bu propagandaların tesiratına en çok ağalar kapıldığından Elâzize iskân edilen bu ağalar ovadaki taraftarlarile birlikte çekilip gittiler. İşte, Dersime avdet eden bunlardır. Fakat 160 aile olduğu gibi kaldı ve ovanın adamı oldu. Bu netice bize Dersimlilerin ovaya iskânı hakkında yapılan ilk tecrübenin % 71 muvaffakiyet verdiğini göstermiştir.

Ovada iskân edilen Dersimlilerin ev bark sahibi olmaları, tedricen iyi bir vaziyete geçmişler, iyi giyinmeleri Dersimliler üzerinde iyi bir tesir yapmağa başladı ve müteakibende iniş talepleri oldu. Bu gün dahi devam etmektedir. ancak kendiliklerinden çekilip gidenlerin tekrar iskân hususunda vaki talepleri ret edilmekte ve bu vaziyet Dersimlileri, hükûmetin bu işte bir sui niyetle harket etmediği ve kendileri için bir fikiri mahsusu olmadığı, netekim ağların iniş talebini bile ret ettiği şeklinde düşünülmeğe başlandı.

Çemişkezek kazasının pek sarp ve arızalı Tagr deresi ve Ali boğazı mıntakalarında inler ve mağaralarda sakin olup şimdiye kadar yalnız davarcılık yapan ve Koç uşağı aşiretinin silâhlı kuvvetini teşkil eden Resik ve Koçulu gibi kabilelere sureti mahsusada yapılan telkin neticesinde bu vahşet telkin eden mıntakalardan çıkarılarak Çemişkezek muhitine yerleştirilip iskân edildiler. Bu insanlar bu gün iyi bir çiftçi haline gelmiş, Koç uşaklılara karşı cephe almış, devlet tekâlifini ifaya koyulmuş bir haldedirler. Seyyahatım senasında Çemişkezekte bunlardan bir kaçı yardım için müracaatta bulundular.

Muhtelif aşiretlerden kaçar hanenin ovaya inip yerleştiği hakkında malûmat :

Karaballı	aşireti	79	banede	428	nüfus
Ferhat	uşağı	34	»	165	»
Abbas	»	10	»	50	»
Kırgan	»	3	»	20	»
Bahtiyar	»	11	»	41	»
Şam	»	3	»	29	»
Lâçin	»	1	»	5	»
Hiran	»	5	»	27	»
Alan	»	1	»	6	»
Kureyşan	»	3	»	15	»
Pilvenk	»	19	»	70	»
Seyitler	»	7	»	39	»
Şavak	»	2	»	10	»

Bunlar Elâzizin Habur, Şeyh hacı, İçme, Ağız, Mürü, Sintik, Geçeli, Kuyulu, Tadım, Çorçuk, Vertetik, Hüseynik, Künk, Etmetik köylerinde iskân edilmişlerdir.

Ayrıca Çemişkezek mıntakasında Koç uşağı aşiretinden yetmiş bir hanede 303 nüfus Bugur, Ahtık, Hezar ve Ferhat uşakları dört hanede 20 nüfus Dehke, Resik uşağından 54 hanede 275 nüfus ta Hoskin köyüne iskân edilmişlerdir.

Bu malûmatı bu kadar tafsilâtla tespitten maksat Dersim ıslahatı meyanında üzerinde fazla tevakkuf edilecek mes'elelerden birininde Dersimliyi toprağa bağlamak mes'elesi olmasıdır,

Dersimde bir çok madenler bulunduğu rivayet olunmakta ise de bu hususta kati bir malûmat mevcut değildir. Yalnız Peri suyu üzerinde Bağın civarında Kükürtlü ve çelikli bir ılıca bulunduğu malûmdur.

Dersimin idarî taksimatı ve idare merkezlerinin vaziyeti:

Dersim, Şiiliğin bir kaynağı olduğu günden beri isyankâr ruhunu hiç değiştirmemiş ve bu ruh onu daima hükûmetten uzak bulundurmuştur. Nüfuzu hükûmetin dersime sokulması için Osmanlı hükûmetinin takip ettiği idarî siyaset nişan ve behaya itasile ve rüesaya payeler vermek suretile idarei maslahat politikası idi. Fatih Mehmedin Erzincan üzerine hareketi esnasında uzun hasan Çemişkezekten getirdiği şeyh Hasanı validesi Sara ile Fatihin nezdine gönderiyor. Şu suretle Osmanlılarla ilk defa karşılaşıyorlar. Sultan Selimi evvel zamanında Mısır seferinde padişaha arzı hizmet eden Zülkadir oğullarından Ali beyi Çemişkezek eyalet beyi görüyoruz. Dersimde derebeylik idare sistemi cari idi. Ancak 1860 sıralarında Dersimde Şah Hüseyin bey, Gülâbi bey, Mansur ağa ve şeyh Süleyman gibi rüesanın Dersim idaresine hâkim olduğunu ve 1875 senesinde Hüseyin beyi Plümer ve Gülâbi beyi de Mazkirt kaymakamı olarak görüyoruz. Şu halde Tanzimattan sonra Dersimde yapılan idare teşkilâtında kaymakamlar ve memurlar kâmilen yerli rüesa ve rüesa çocuklarından intihap olunmakta imiş. ozamanki idarenin vaziyetine bir misal olmak üzere 1875 te Erzincan mutasarrıfı Şefik paşanın delâleti ile Erzurumda Ahmet Muhtar paşa nezdine Dersim namına mümessil olarak giden Dersim rüesası arasında Plümer kaymakamı Hüseyin bey ile Mazkirt kaymakamı Gülâbi beyi en ziyade sahibi kelâm olarak görüyoruz. Hükûmet namına hareket eden Ahmet Muhtar paşa Devletin resmî memurları olan bu kaymakamlarla Dersim aşiret reisleri ile temas eder gibi görüşmüş ve Dersim hakkındaki teklifatını bunlara tevcih etmiştir.

Hüseyin bey Ahmet Muhtar paşanın yaptığı yol ve askerlik tekliflerini taahhüt edemiyeceğini söyliyerek yerine dönmüştür. Hattâ 1877-78 Rus muharebesine tekaddüm eden günlerde

Mazkirt Kaymakamı Dersimli Nafiz bey ile rüesadan Munzur beyi Erzurumda Rus konsolosuna giderek muharebe olursa Dersimin yardımını vait edenler arasında görüyoruz.

Dersimde hükûmet nüfuzuna başlangıç olarak Dersimin Vilâyet halinde teşekül ettiği 1880 tarihini esas tutarız. Dersimin ilk valisi Fikri paşa namında bir zat olup bu zat idarei maslahat yolu ile de olsa hükûmet ile Dersimlileri ilk defa yekdiğerine yanaştırmağa çalıştırmış bir idare reisi olarak tanınmaktadır. Fakat bu zat da Dersim memuriyetlerini Dersimlilere tevdi esasını muhafaza etmiştir.

Derisim, tanzimat devrinde bu nam altında bir idare küllü olarak nazarı itibare alınıp mutasarrıflık yapılmış ve 1878 de vilâyet teşkilâtı yapılmıştır. Ancak 10 sene kadar valilik teşkilatı devam edebilmiş isede vilâyet umuni ve hususi varidatı teşkilâtı masrafını bile korumadığından lâğvedilerek 13/mayis/1888 de tekrar mutasarrıflık olarak teşekkül etmiştir. Vilâyet iken Plümer kazası Deasime tabi idi. Mutasarrıflığa tahvili esnasında bu kaza Dersimden alınarak Erzincan mutasarrıflığına verilmiştir.

Meşrutiyet devrinde de mutasarrıflık olan bu sancak Cümğuriyet devrinde bir aralık tekrar vilâyete tahvil edilmiş ise de yine aynı sebeplerle devamı caiz görülmiyerek vilâyet lağvedilmiş ve Pertek Hozat, Çemişkezek, Ovacık, Nazımiye, Mazkirt kazaları doğrudan doğruya Elâziz vilâyetine raptedilmiştir. 1888 de mutasarrıflığa tahvil olunduğu zeman Dersim, Çarsancak, Mazkirt, kızılkilise, Kuzuçan, Ovacık, Hozat, Pertek, Çemişkezek, Pah kazalarından müteşekkil idi. Bunlardan Kızılkilise bu gün Nazımiye ismini taşımaktadır. Pah kazası Cümhuriyet devrinde lağvedilerek nahiyeye kalp ve Mazkirt kazasına raptedilmiştir. Keza Çarsancak kazasıda lâğv olnnarak Pertek kazasına rabtolunmuşutr. Bu gün Pertek kazası Çarsancak, paşavank; Mazkirt kazası Muhindi ve Pah ve Türüşmek; Hozat kazası Sin, Kırmil, Kakpır; Çemişkezek kazasıda Germil nahiyelerinden müteşekkildir. 1888 idarî taksımatında nahiyesi bulunmıyan bu mıntakada nahiye teşkilâtı ihtası tedricî de olsa çok mühim faideler temin etmiş ve etmektedir Bu faidelerin ilki de devlet mümessilini, asırlardan beri hükûmetten müçtenip ve yalnız ağasını tanıyan halk arasına sokmak ve onları yavaş yavaş gözlerile, kalplerile devlet teşkilâtına ısındırmak olmuştur.

Hozat :

Eski vilâyet ve mutasarrıflık merkezi olan Hozat kasabası bu gün bu nam ile anılan kazanın merkezi olup Dersimin merkezini ve kalbini teşkil etmektedir. Bu kasaba 1854 tarihinde 40 - 50 haneli bir köy iken Dersimde idari teşkilâtın başlaması ve bu kasabanın yüksek bir idare merkezi olması üzerine birden bire inkişafa mazhar olmuş ve bir aralık, yani harbi umumiden evvel 1600 haneye kadar çıkmıştır.

Bu sıralarda mektebi, kışlası ve hükûmet konağı ile Dersimin ortasında medenî bir merkez olmağa namzet olan Hozat kasabası harbi umuminin afat gibi yetişmesile inkişaftan kalmış ve binnetice inhitata yüz tutmuştur. Hükûmete ve devlete karşı zaman zaman menfi cephe olan isyankâr ruhlu aşiretlerin tahribatı da bu kasabanın inkişafına mani esbaptan biri olmuşıur. Hozat kasabası Elâziz ile Ovacık arasında Dersimi ikiye bölen en mühim güzergâh üzerinde olup muhtelif kazalarla irtibat imkânı bu kasaba için atiyen bir sebebi feyzü inkişaf olacaktır. Muhakkak olan bir şey varsa Dersimde ilk idare teşkilâtı sıralarında hükûmet reisleri bu mıntakayı osmanlılığa mal etmeğe çalışmışlardır. Fakat bu çalışmalar hiç bir zaman kanunları hâkim kılacak vaziyette olmamıştır. O zamanın idare icabatı olarak idarei maslahat politikası ilk Dersim idarecilerinin aşiretlerle temaslarını temin etmiştir. İdarei maslahatcı olanlar hedaya ve behaya politikası ile devlet için zararlı olacak bir vaziyete sokmamağa çalışmışlardır. Bununla beraber bütün bu mesai Dersimlileri dededen babadan gelip duran soyğunculuk, çapulculuk itiyatlarından vaz geçirmemiştir. Bu müşkül manzaraya nazaran Hozat ilk defa idare merkezi

olunca bu merkezin bir Türk kültür merkezi olmasına dikkat sarfolunduğu ve bilhassa Türk dili ile dillenen aynı soydan insanların bu merkezde çoğalmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Zaman bu mesaiyi durdurmuştur. Fakat bu gün için bu eserleri halk ağzında görmek mümkündür. Halen şayanı dikkat olan nokta Vilâyet, mutasarrıflık gibi yüksek idare taazuvlarına merkez olan bu kasabada hükûmet şerefile mütenasip bir konak olmamasıdır.

Hükûmet konağı, alt katı hapisane olmak üzere iki katlı ve eski tipte tamire çok muhtaç bir binadır. Bu merkezde insana büyüklük ve kudret hislerini telkin edici bir hükûmet konağının yapılması lazımdır. İn, Değirmenler, Kuru, Ovacık, Aşağı tavuk, Yukarı tavuk, ağvis - ağavis - , Ak pınar, İbrahim tanırı, lolân tanırı, Türk tanırı, Taçgerek, Göçin, Kızıl ziyaret tepesi, Zeynel tepesi Sekedik, Kalecik, Cadıbağı, Sular mezraası, Ulukale deresi. Karakoz mezraası, Kızıl mezraa, Kurt deresi, Akpınar, Barkini, Kalankoz, İnceağ, Suok pınar, Hozat deresi, Erıkân, Sarığman dersimi - sağman - dersimi, Sürgüç, Karavelolar, Çamurlu, Ulupınar, Hüseyin baba, Gümürgân dağı, Nacar, Halilpınar, Kızıl dağ, Karamık, Halikler - Halikânlı, Halkis, - Aksu deresi, Beyaz dağ, Bulanık, Hazan tepesi, (Hozatlılar ağzından Kazan tepesi diye işidilmiştir.) Kalaycıklar, Torut, Dut mezraası, Torut suyu, Şeyh Çobau tepesi, Külünk dağı, Kafat, Kalan deresi, Karasakal yaylâsı, Koz dağı, Silmek, Kızıltepesi, Ağdat, Palikan, Balkan, - Ağdas, - Ağtaz, Kızıltaş, Karaoğlan, Yokarı direk, Aşağı direk, Sarı saltık tepesi, Ağviran deresi, Akseki, Bulanık, Kuru, Dere köy, Otolar, Tağar,

Gözerek, Bozan, Turşu, Koçyeri, Kızılkum, Oluklu, Payamlı, Koziuca, Boyunkumu, Avgölü, Sarıoğlan, Amergan deresi, Amergan, Tokmak baba tepesi, Bilğiç, Ağtaş gibi isimler bu kaza halkının menşei hakkında fikir verecek esaslardır.

Çemişkezek : Kaza merkezi olan bu kasaba Dersim tarihinde en mühim rolü oynamış bir kasabadır. Filhakika dört buçuk asır evvel Dersimin Türkiyeye intikali sırasında Dersim mıntakasında en ziyada Çemişkezek ismi anılıyor Hozat, Mazkirt, Nazımiye, Ovacık mevzubahs bile olmıyor. Dersim Ermenilerile Türk unsurunun vekeza Türklerle Kürtleşmiş Tuharların çarpışma merkezidir. Ermeni unsurunun memleketimizden uzaklaşmasından sonra çarpışmalar Türklerle Kürtleşmiş Tuharlar arasında son zamana kadar devam etmiştir. Bu çarpışmalar 926 Koç uşağı tedibatından sonra eski şiddetini kaybetmekle beraber bu gün dahi münferit vak'alar halinde devam etmektedir.

Çemişkezek kasabası eski bir kaleyi ihtiva etmektedir. beni Süleyman, Besilgazi beyle Akkoyunlulardan meşhur Çemişkezek hakimi şeyh Hasan beyin gayet güzel ve sanayi nefisei mimariyeyi havi Camii vardır. Osmanlı vüzerasının da Cami ve mescit gibi eserleri vardır.

Kasaba oldukça büyük olup etrafı bağlık ve bahçeliktir. Bu kasaba halkı Dersimin diğer halkına nispetle daha çok uyanık ve maarife düşkün ise de halkın bütün manasile hükûmete bağlanmasında kendi menfaatının, nüfuzunun kırılacağını anlayan ve bilenler ifsadattan geri durmamaktadırlar.

Bu kasaba merkezindeki hükûmet konağı vaziyeti de Cümhuriyetin şerefi ile mütenasip bir

vaziyete getirilmesi lâzım bir haldebir. Kasabada halihazırile umran namına bir şey yoktur. içtimaî hayat henüz inkişafa yüz tutmamıştır. Bunda başlıca iki kuvvet amildir. Biri belediyesinin azamî 500 lira kadariradı olması ve bu iratla memleketin beldî ihtiyaçlarına asla cevap vermemesi, diğeri de bu kaza merkezinin asırladan beri tevalieden tacavüzlerden yılan balkının bu yüzden kırılan maneviyatının henüz yerine gelmemesidir. Son senelerde bile katil ve soygunlara sahne olan bu kazanın halkını bu hususta haklı görmek lâzımdır. Bütün Dersime meselâ Manisa vilâyeti gibi hâkim olduğmuz gün Çemişkezeğin diğer kazalara nispetle en çabuk yoldan inkişaf edecek bir merkez olacağına hiç şüphe edilmez.

Çemişkezek ayrıca Din sahasında da ehemmiyet kazanmış bir yerdir. İsmail Safevî ilk alevîlik tohumlarını bu merkeze atmış ve Dersime bu merkezden intişar etmiştir. Çemişkezek kasabasını Ermeni tarihçileri kendilerine mal etmektedirler. Çemişkezek kasabasında ki halkın tipi bu halkın mazisi ile büyük Türk ırkına bağlı olduğunu göstermektedir. Esasen kasabanın hemen altından geçen derenin adıda halen Tuhar deresi diye anılmakta olup (bu isim harita alıcıları tarafından Tagar-Tugar-şeklinde kaydedilmiştir.) Tuharlar tarihçilerin Tayık, Dak, Taç dedikleri Türk soyunun bir şubesidir. Diğer bazı iddialara göre de Tatardırlar. Meselâ, Çemişkezekli Nüzhet dede efendiyi karşısına alan bir antropolojist buna derhal Moğol çocuğu veya Tatar demekten kendini alamıyacak ve kafa tasının şeklini görünce bu kararının sağlamlığını hissedecektir. Çemişkezek halkı-

nın Murat vadisini takiben gelmiş İskitlerden olmasıda muhtemeldir.

Ermenilerin en çok serbest bulundukları ve mütemadiyen evlât yetiştirdikleri günlerde bile nüfusları kasabanın Türk ve Kürt diye anılan Türk halkının yüzde 10 nu tecavüz edememiştir. Çemişkezek muhitindeki Kızıl ziyaret tepesi, Karataş, Hadişar, Kalecik, Çaybağı, Sular mezraası, Ulukale taşı, Bey dere, Bey mezraası, Kumir, Kumyeri. Oğuz er, Biradi, Yaz mezraası, Pogos, Boğaz, Ekrek, Oskih, Askik, Erdike, Artik, Araplar, (bu kelimeyi aradik şeklinde cemilendirirler), koçulu, (halk dilinde koç oğlu) koca oğlan ilâahiri gibi isimler bu kasaba ve onu muhit halkının hangi ırka mensup olduğunu gösterecek kıymet ve ehemiyettedir.

Halkın kültürüne gelince: Bu hususdaki kanaatlar daha çok kuvvetlenmektedir. Kültür esasları hakkında ileride ait olduğu fasılda daha tafsilâtlı malûmat verilecektir. Çemişkezek tabirine geline: bunun kamış - Gümüş - Kesek - Güz - ek - asılları ile alâkası görülmektedir. Bu kazanın Gebanmadeni ile hem hudut olduğu nazara alınırsa bu nispette uygunluk görülmek tabiîdir.

Mazkirt:

Dersim mıntakasında üçüncü bir kaza merkezi de Mazkirttir. Mazkirt, Dersim ilk vilâyet olduğu zaman mutasarrıflık merkezi olmuş bir kasabadır. Dersimin mutasarrıflığa tahvili sırasında kaza teşekkülünün merkezi olmuştur. Çok sarp ve taşlıklı ve kırklar dağının Pah istikametnde geçit veren Şark parçasının hemen Cenubundadır. kasabanın asıl adı Manazgirt imiş bu kasaba vaktile büyükçe bir kasaba imiş fakat müteaddit aşiret tecavüzü neticesinde küçüle küçüle nihayet 150 - 200 haneden ibaret bir köy haline dönmüştür.

Bu Kaza merkezindeki hükûmet dairesi de hükûmet nüfuzunu ve şerefini tatmin edecek bir halde değildir. Esas kasaba merkez halkı ekseriyetle Türkçe konuşurlar. Harbi umumiden evvel bu kaza nüfusunun 7 de biri Ermeni imiş. Kasabanın adının menşei hakkında kat'i bir fikir hasıl olmamıştır. Ancak Kirt tabirinin Türklerce kasaba manasına gelen Kentten bozma olması ihtimali müsteb'at değildir. Bununla beraber mühim istilâ ve tecavüz istikametleri üzerinde inşa edilen kalelerin bulunduğu mevkilerin bu nam ile anıldığı da iddia olunmaktadır. Filhakika Malazkirt, Mazkirt, Vaskirt gibi kasaba veya köylerin bulundukları mevkiler mühim geçitleri kapayacak vaziyettedirler.

Nazımiye: Dersim mıntakasında dördüncü bir kaza merkezi de Nazımiyedir. Meşrutiyet devrine kadar bu kazanın ismi (Kızılkilise) idi ve merkezi de Aydarı - Haydarı - idi. Meşrutiyet devrinde Nazımiye olarak tevsim olunmuştur. Kaza merkezi küçük bir köy halindedir. Nüfusu az bir kaza olmakla beraber mevkian ehemmiyeti vardır. Bu kaza Kigi, Plümer, Ovacık, Hozat, Mazkirt ve kısmen de Pertek kazaları ile temastadır. Buna nazaran Dersim aşiretlerinin en mühimlerinin ortasında demektir. Ayni zamanda Murat vadisi ile Karasu vadisi arasındaki kış yolu üzerindedir. Harbi umumiden evvel bu kaza nüfusunun ancak 5 te biri Ermeni idi.

Bu kaza dahilinde ki Hosum, Dağyan, Dağyan mezraası, Kalman - yukarı Kalman, aşağı Kalman - Munzur baba, Kurt, Sap baba tepesi, Boncuk dağı, Balık, Geç tepesi, Dirik, Gevrek, Acı ada dağı, Küçük göl dağı, Kutu deresi, Ko-

zerek, Kara sakal gibi isimlerde bu kaza mıntakası halkının esas çekirdeğini Türkler teşkil ettigine delildir. Bu kaza merkezinde Kara koyunlu hükümdar ailesinden Elti Hatunun musanna camii ve türbesi vardır.

Ovacık :

Beşinci bir kaza da merkezi Zeranik köyü olan Ovacıktır. Bu kazanın eski merkezi Pardi köyü idi. Pülürün de merkez olduğu söylenilmektedir. Zeranik, 100-150 haneli bir köy vaziyetindedir. Hükûmet binası alelâde ve gayri sıhhî bir yapıdan ibarettir. harbi umumiden evvel bu kazadaki geregoryan ve protestan Ermeni nüfusu hiç bir zaman Yüzde on nispetini tecavüz etmemiştir. Kaza muhitinde Cevizli, Kuru dere, Eğripınar dağı, Büyük göl başı, Büyük göl başı dağı, Ziyaret tepeleri, Orta dağ, Karagöl deresi, İlânlı deresi, Aksu dersi, Mercan deresi, Harami deresi, Gözeler, Pülür, (Bulur) Çahiri, Dıştaş, Ağataş, Çolaklar, Kozluca, Konaklar, Eril, Çakmaklı, Bektaş, Makik uşağı, İsitme, Büyük köy, Bilgiş tepesi, Kale deresi, Kızıl viran, Sarı oğlan, Kızık, Süyütlü, Kışla, Karataş, Deve boynu, mirho gibi isimler bu kazanın esas halkının menşe ve ırkan cihetî irtibatını gösterecek canlı delillerdir. Bu kaza Dersimin çiftçiliğe en çok müsait bir sahası olmakla beraber havası ve suyu itibarile en sıhhî bir mıntakasını teşkil etmektedir. Demir yolları ve yollarla memleket köşeleri yekdigerine yaklaşdığı günler içinde bu Ovacığın çok cazip bir sanatoryom olacağı tahmin olunmaktadır. Kazanın ziraata elverişli bir ovası vardır bu ova köylerinde yaşayanlar aşiret hayatından ayrılmış ve toprağa bağlanmış olduklarından hükûmete karşı digerlerine nispetle mutidirler.

Pertek: Altıncı bir kaza merkezide Pertektir. Bu kaza 1888 de Çarsancağa bağlı bir nahiye halinde imiş. Bir camii vardır. Pertek kazasının eski merkezi Elâziz - Hozat yolu üzerinde Murat geçidinin hemen yakınındadır. Burası büyük bir hareketi arzdan harap olduktan sonra kasaba bu mevkiin üç dört kilometre Şarkında bahçelerle süslü bir sahada yeniden teessüs etmiştir. Pertek bir iddiaya göre Kürt dilinde kale manasına gelirmiş bu iddia bu kasabanın kendi ismini bir Türk boyu olan ve vaktile İran ülkesinde hükûmet kurmuş olan Partlardan almış olduğu ihtimal ve mütalâası yanında sönük kalır. Pertek adının Part yeri manasına geldiği kanaatı vardır. Bu kaza dahilinde Kaçar, Sula, Karaman, Küçük, Can dağı, Aşağı özbek' Karasakal, Kul oğlu, Akbayir, Sürgüç, Süpürgeç, Sakal tutan dağı, Dereli, Karakuş mezraası, Mercimek, Tanut, Tnız başı, Yeni köy, Pirinççi, Çukurbağ, Kavgas, Üstüler, Sağıman, Gazili, Toptop, Yalan, Çüçke, Timorik, Aşağı çumres, Yukarı çumres, Sürek, Kuzucan, Kızılcık, Sağbağ, Ziri konağı, Kuşçu, Köpekli, Göktepe, Çankal, Ayvatlı, Yılanlı, Kaçar, Çevirme Kandil baba, Gümülğan tepesi, Çamurlar gibi isimler Pertek halkının menşeleri hakkında kanaatkâr bir fikir verecek mahiyettedir.

Plümer : Yedinci bir kaza merkezide Plümerdir. Bu kazanın eski adı Kuzuçandır. Bu kazanın harbi umumiden evvel Ermeni halkıda hiç bir zaman nüfusu umumînin 8 de birini tecavüz etmemiştir. Bu kaza merkezi Harput, Erzincan arasındaki kış ve yaz işlek kalan yol üzerinde olmakla öteden beri mühim bir merkezdir. Bu kaza dahilinde eskiden beri Şah Hüseyin namında bir aile derebeylik yapmıştır. Kaza çok sarp dağlar ve meşeliklerle

örtülüdür. Arazinin menaatı, halkına daima vahşet ve iptidailik telkin etmiştir. Bu kaza dahilindeki bazı eski binaların karadeniz sahili ile Ceneveliler den kalma Galatadaki bazı binalara tarzı mimari itibarile pek benzediği iddia olunmaktadır.

Dağbek, Kürek, Keleş, Katır, Yoncalı, Teke deresi, Bahtiyar, Demirkapı, Salördek, Karataş tepesi, Tacik, Kurtan, Almalı, Fındik, Saruk, Gözele, Kadı dere, Karagöz mezraası, Karasu, Serçe mezraası, Çardaklı mezraası, Pişi, Rotanlı, Bayburtlu, Tekkepınar, Ağu baba mezraası, Güzeli, Kemik, Barbaş, Büyük, Güzer, Sinek, Kamışlık mezraası, Kark, Tekir, İşikir, Akay ateş mezraası, Camus, Tahsinli, Kaymazel, Ortak ayır, Yokarıkayır, Gücenek, Hasan gazi, Meydanlar, Acırır, Çerken, Köpürge gibi isimler de bu kaza sekenei asliyesi hakkında bir fikir verebilecek mahiyettedir. Pertekte asıl ve nesli Karakoyunlulara müntehi Osmanlı ümerasından Sungur beyin, bu kazanın Sağman köyünde yine bu kabil ümeradan Key Hüsrev beyin sanayii nefise ile müzeyyen birer camii vardir.

Dersimin malî vaziyeti :

Dersim mutasarrıflığı meclisi idaresinin 1903 tarihli mazbatasında Dersimden o tarihte 50,000 ve ıslah edildiği takdirde 80,000 altın liralık varidat alınabileceği kayt olunmaktadır. Buna rağmen Dersimin valilikten mutasarrıflığa tahvili ve binnetice ayrı kazalar halinde Elâziz vilâyetine raptı mahallî varidatın teşkilât masrafına olsun tekabül etmemesinden idi. Mazideki vaziyeti şu suretle umumî bir çerçeve içinde gördükten sonra Dersimin en doğru ve en son malî vaziyetini görelim. Bunun için 1931 senesi malî vaziyetin mütalâası esas ittihaz olundu.

Kazaların masrafları ve iratları :

Nazımiye 26206, Ovacık 4795, Hozat 9929, Mazkirt 30256, Pertek 28658 olmak üzere beş kazanın umumî varidatı top yekûn 99244 liradır. Halen bu kazalar varidatının dörtte üçünü teşkil eden sayım vergileri mecmuu 48045 lira olup bunun 20515 lirası da vergi mükellefiyetlerini ifa eden Pertek kazasına ait olup diğer dört kazaya 37530 lira kalmaktadır.

Bu dört kazanın 5883 ü Nazımiyeye, 5326 sı Ovacığa, 10246 sı Hozata, 15726 sı Mazkirte ait olmak üzere cem'an 36681 mukayyet nüfusu vardır. Elâziz vilâyetinin tahminine göre bu mikdar nüfusa en az yirmi bin gizli nüfus ilâvesi lâzım görülmekte olduğundan bu takdirde dört kaza nüfusunun 60000 e yakın olduğu görülür.

Şu halde nüfus başına ancak 60 kuruş sayım vergisi isabet etmektedir. Çiftçilikleri kendilerini geçindirecek nispette olmıyan ve bütün geçim varlıklarını davarcılıkta arayan bu halkın sayıma ne kadar noksan hayvan yazdıkları bu nispetle anlaşılabilir.

Bundan başka yazdırdıkları adetlere tekabül eden vergilerini de tamamen tesviyeden imtina ederler bu hususta bir fikir edine

bilmek için kaza ve aşiret itibarile sayım vaziyeti ve tahsilât derecesi sırası ile aşağıya yazılmıştır.

Aşiretlerin sayıma yazdırdıkları hayvan mikdarı:

Aşiretin ismi	Koyun	Keçi	Sığır
Haydaran	97	160	35
Alanın nazımıye kısmı	37	347	6
Arilli	457		2461
Kureyşan	318	3075	567
Kârsan	193	1611	205
Hörmek	278	358	170
Şeh mehmedan	111	690	245
Maskan	71	344	70
Kimsor	267	871	153

Haricî malûmata ve nüfuslarına nispet ve tahmine nazaran bu aşiretlerden Haydaran mevcudunun ancak % 10, Arilli, % 40, Kârsan, %45 ve diğerleri en çok % 70 lerini yazdırmışlar dır.

Mukayyet mikdarlara nazaran vergilerin ödenme nispeti, Haydaranlılar % 1, Arilli % 60, Kârsan % 65, diğerleri % 80 ödemişlerdir.

Ovacık kazası: Bezgâr aşireti davarlarının % 60 ını yazdırmışlar ve mikdar üzerinden vergilerini % 100 ödemişlerdir. Maksut uşağı davarlarının % 20 sini yazdırmışlar ve vergilerini bu mikdar üzerinden % 100 ödemişlerdir.

Ovacıkta Aşiretlerin sayıma yazdırdıkları hayvan mikdarı ve vergi ödemelerinin nispetleri:

Aşiretler	Yazdırdıkları	Ödedikleri
Şam uşağı	% 5	Kısmen ödemişlerdir.
Nanik uşağı	% 1	Hiç ödememişlerdir.
Beyit uşağı	% 20	% 100 ödemişlerdir.

	Aşuranlı	% 10	Kısmen ödemişlerdir.	
	Bal uşağı	% 1	Hiç ödememişlerdir.	
	Keçel uşağı	% 1	»	»
	Abbas uşağı	% 1	»	»
	Birman »	% 1	»	»
	Koç »	% 5	% 30	ödemiş
	Ferhat »	% 20	% 70	»
	Karaballı	% 25	% 70	»
	Lâçin uşağı	% 2	% 15	»
	Kırgan »	% 2	% 15	»
	Bahtiyar »	% 15	% 70	»
	Abbas »	% 25	% 40	»
Mazkirt kazası:	Kureyşan uşağı	% 60	% 80	»
	Seyitler »	% 60	% 60	»
	Şeyh mehmetli	% 30	% 70	»
	Yusufan	% 20	% 70	»
	Demenan	% 5	% 50	»
	Sur	% 70	% 90	»
	Alan	% 5	% 90	»
	Şadilli	% 75	% 95	»
	İzoli	% 55	% 95	»
	Hiran	% 55	% 95	»
Pertek kazası:	Pilvenk	% 66	% 90	»

Yukarıda işaret olunan malûmatın tetkikinden anlaşılacağı veçhile Dersimde sayımın umumî ve vasatî olarak % 20 nispetinde yazdırıldığı ve yazdırılan mikdar üzerindeki tahsilâtın da bazı aşiretlerde % 50 yi tecavüz etmediği anlaşılmaktadır.

Elâziz vilâyetinin mahallî tetkikatına göre Dersim silâhtan tecrit olunur ve halkı diğer mıntakalar halkı gibi muti bir vaziyete gelirse hali hazır tahsilâtının 150000 lira artacağı ve eski se-

nelerden kalma 204 902 liralık bakayanın da tahsiline imkân bulunacağı anlaşılmaktadır. (B. U. Mf. İbrahim Tali beyefendinini Dersimdeki tetkikatı da bunu teyit eder.)

Esasen yukarıdaki ihsaî malûmatın tetkiki sırasında aşiretlerin sayım ve ödeme vaziyetlerinin bulundukları arazinin menaatı ile hükûmetin hâkim olup olmayacağı vaziyeti ile mütenasiben azalıp çoğalmakta olduğu sarahaten görülmektedir. Meselâ : Dersimin sarp ve arızalı mıntakasında bulunan ve hükûmet kuvvetlerinin asla nüfuz edemediği Haydaran aşireti mevcudunun % 1 ini yazdırırken hükûmet nüfuzunun oldukça müessir olduğu Şadilli aşireti de % 75 ni yazdırmıştır. Bunlardan biri hükûmete nüfuzunun asgari hadda indiği ve diğeri de en çok yükselttiği sahalar ile bunların Devlet mükellefiyetleri üzerindeki tesirlerini gösterecek misallerdir. Bundan maada Dersim aşiretleri yekdiğerine muhasım olduğundan mal ve canından emim olmıyan aşiretlerde istihsal mesaisi emniyeti derecesile mütenasiptir. Bu ekseriya geçim hududu ile çerçevelenmektedir. Silâhlar toplanır ve aşiretler efradına karşı hâkim bir vaziyete geçilerek kalplerde huzur ve sükûn temin olunursa her nev'i istihsalâtın artacağı ve binnetice devlet varidatının da çoğalacağı şüphesiz addolunmaktadır.

Diğer vergilerle beraber umumî varidat ve sarfiyat vaziyetinin hulâsası :

Varidat :

Kazalar	Arazi ve bina vergisi Lira	Sayım vergisi Lira	Kazanç ve diğer vergiler Lira	Yekûn Lira
Hozat	3189	6268	828	10285
Mazkirt	10773	18742	1221	30736
Nazımiye	3513	9910	668	14091
Ovacık	2068	2616	288	4972
Pertek	6360	20515	1679	28554
Yekûn	25903	58051	4684	88638

Tahsilât ve masraf

	Tahsilât	Masraf
Hozat	9929	46020
Mazkirt	30256	36525
Nazımiye	13808	26206
Ovacık	4795	21949
Pertek	28058	55252
Yekûn	86846	185650

Varidattan tahakkuk ettirilmiş ve henüz tahsil edilememiş Hozat kazasında 80028, Mazkirt kazasında 18437, Nazımiye kazasında 12217, Ovacık kazasında 18891, Pertek kazasında 75382 lira bakaya olduğu anlaşılmıştır.

Vaziyet şu hulâsaya nazaran gözden geçirilirse Dersimin beş kazasının bu günkü varidatı umumiyesine mukabil Devletin 100000 lira fazla masraf yaptığı bariz bir surette görülmektedir. Sayım vergisinde olduğu gibi arazi ve bina vergilerinin ve hatta kazanç vergisinin azlığı dikkatı celp eder.

Asırlardan beri Dovlete karşı kan ve millî vergisini tamamen edadan daima uzak kalan bu mıntaka halkının memleket için faideli bir vaziyete getirilerek Devlet iradını kemirici vaziyetten kurtarılmaları malî ve iktisadî istikbalimizi tanzim ve tayine çalıştığımız bu seneler içinde pek zarurî bir hal almıştır.

Dersimin Nafia vaziyeti:

On dokuzuncu asrın ikinci nısfından sonra devlet aleyhine vaki olan mevzî Kürt harektlerinin kuvvetle tedibi ciheti iltizam edilmişken bu usulün Dersime tatbikinde faide görülmemiş ve her halde buralarda ekseriyetle Türk dili ile dillenen bu mıntaka halkına onların medenî muhitlerle temasa geçilecek vasıtalarla hâkim olmak esası düşünülerek evel emirde en mühim yolların yapılması ve şu suretle harici Dersimle, Dersimi hariçle ticaret ve iktisadî sahada temasa geçirmek esası kabul olunmuştur.

1860 - 63 senelerinde İsmail Hakkı paşa ile Erzurum Müşîrü Samih paşa Desrim beylerini Erzuruma celbederek nişan ve rütbeler tevcihi ve bediyeler tevzî suretile bir taraftan Dersimlileri asker olmağa teşvik ve diger taraftan ve en mühim olarak ta Erzincan - Plümer - Hozat - Palo - Elâziz, Erzincan - Plümer - Kızılkilise - Mazkirt - Palo - Elâziz yollarının yapılması için bu beyleri teşvik etmişlerdir. Bu toplantıda karar verilerek Dersim beyleri tarafından da kabul edilen esaslara göre bu vol Dersimlilein kendi yasıtaları ile yapılacak ve yolun tutar masrafı Desimin on senelik verği tekâlifine mahsup edilecek ve yalnız amele yevmiyesi hazineden tesviye alunacaktır.

Büyük devlet memurları huzurunda bu taahüde girişen Dersim beyleri Dersime avdetlerinde taahhütlerini ifa etmemişlerdi ve buna sebep olarak da halkın bu kararı kabul etmediğini iddia etmişlerdir. Halbuki Dersimlileri ve bilhassa hakiki düşüncesini pek mahirane saklamasını bilen ve büyük devlet adamları huzurunda onların maksatlarına hülûl ederek arzuları dahilinde söz söylemeği pek eyi bilen Dersim rüesasını yakından tanıyanlar bu hayırlı teşebbüsün kendi zararlarına olacağını tahmin ederek onu taahhüt eden rüesa tarafından bozulduğuna hiç şüphe etmezler.

Bu sıralarda Dersimin kazanılması için maslahata göre idare politikacılığının icabı diğer teşebbüsler alınmağa devam olunmuş ise de bir netice vermemis nihayet 1875 senesinde Ahmet Muhtar paşa Erzincan mutasarrıfı Şerif paşa delâleti ile beyleri tekrar Erzuruma toplamış ve evvelki içtimada olduğu gibi yol meselesi tekrar ortaya atılmıştı bu toplantıda hazır bulunan Mazkirt kaymakamı Gülabi bey teklifi vakıı kabul ve ifa edeceğine dair söz verdiği halde Kuzuçan kaymakamı Hüseyin bey Dersimlilere kabul ettiremeyeceği mütalâası ile yerine avdet etmeden bir şey söyleyemeyeceğini ve her hangi bir vaitte bulunamayacağını dermeyan etmiş ve mamafih Türkiyeye merbudiyetini teyit etmiştir.

Filhakika Gülâbi ve Hüseyin beylerin Dersime avdetlerinde Hüseyin bey vaziyeti böyle bir işe teşebbüs için muvafık bulmamış, Gülâbi bey ise bu hususta bir teşebbüse girişmek istediği bir sırada öldürülerek mesele akim kalmıştır. Gülâbinin yol yaptırmak ve asker almak teşebbüsünün o zaman Dersimde 5000 kişilik silâhlı bir kuvvete hâkim olan ve Hozat mıntakasında bulunan Mansur ağanın kinini celp ettiği ve bu yüzden öldürüldüğü hakkında rivayetler varsada hakikatta Hüseyin bey, Gülâbi bey ve Mansur ağa o zaman Dersimin üç yıldızı mesabesinde olup aralarında nüfuz yarışı olduğu ve Gülâbinin devlete sokulması Hüseyin beyin isə bitaraf kalmak ve gizliden gizliye Mansur ağa tarafını iltizam etmesi bu akıbeti doğurmuştur.

Bu tarihten sonra Meşrutiyete kadar nafıa işleri hakkında yapılan her teşebbüs ya parasızlık veya Dersimlilerin mukavemeti karşısında sönmüş ve Meşruriyet devrinde pertek geçidinde büyük bir kârgir köprü inşasına teşebbüs edilmiş ise de ikmali müyesser olamamıştır. Bu köprünün ayak temelleri bu gün mevcuttur. Bu sıralarda Pertek geçidinde, Murat üzerinde ve Mazkirt geçidinde Munzur üzerinde bir ahşap köprü mevcut idi.

Nihayet 1928 senesinde Elâziz - Hozat yolunun otomobil mürurına müsait bir halde tesviyesi için Cümhuriyet hükûmetince takip olunmuş ve 1928 sonlarında da bir asırdan beri yapılması

büyük ehemmiyetle takip edilen Elâziz - Erzincan Şosasına Pertekten Mazkirt istikametine başlamak suretile vücut vermek yine Cümhuriyet devrine nasip olmuştur. Bu yolun Pertek ile Yenikôy arasındaki kısmı çok esaslı ve fennî bir şekilde tesviyei türabiye halinde küşat edilmiştir.

1929 da da Hozat - Ovacık şosasının tesviyei türabiyesine çalışmak imkânı hasıl olmuştur. Bu yolların küşadında şimdiyekadar yol mükellefiyetini ifadan daima müçtenip kalan Dersimliler çalıştırılmışlardır.

1929 da Muratın tuğyanı ile harap olan Pertek köprüsü Nafıa Vekâletince eski şeklinde tekrar ve yeniden yapılmıştır.

Murat ve Karasu vadilerini ve harekât mıntakalarını yekdiğerine bağlıyacak askerlık ve iktisat noktai nazarından çok mühim olan Erzincan - Elâziz yolunun Bilhassa Nazımiye - Plümer kısmının çok arızalı olduğu ve bu yolun ancak devlet yolu olarak ikmali lâzım geldiği B. U. Mf. ce mütalâa olunmaktadır.

Kiği mıntatakasından geçen daha arızasız ve daha az masarifle yapılması mümkün diger bir güzergâh ta buluduğu ve bu güzergâhın Elâziz vilâyetine isabet eden Palo kazası dahilindeki kısmının bu gün tekrlekli vesaitin mürurına müsait bir hale getirildiği anlaşılmıştır.

Bilhassa askerî noktai nazardan büyük ehemmiyeti olan ve bir asırdan beri devletçe arzu edilip bir çok sebeblerle yapılamıyan bu yolun en az masraflı ve en az arızasız bir şekilde takip edeceği güzergâhın Büyük Erkânı Harbiye riyasetinin de inzimamı mütalâası ile Nafıa vekâletince tetkik ettirilmesi ve bu hususta sarf olunan ve olunacak emeklerin boşa gitmemesi lâzım geldiği keza B. U. Mf. liğin mütalâası cümlesindendir. Mamafih Elâziz - Nazmiye, Ovacık - Elâziz, Elaziz - Çemişkezek yolları Dersim için mutasavver ıslahatın ilk temel taşlarıdır. Bu yolların ikmalını müteakip Ovacık - Mazkirt yolunun da inşası mukarrer olup bu suretle Şarkî Dersim ile Garbî Dersim arasında ikinci bir irtibat yolu temin edilmiş olacaktır.

Dersimin Maarif vaziyeti:

Dersimde ilk vilâyet teşkilâtı yapıldığı zaman, ki tanzimattan sonradır. Arif paşa isminde bir zat ilk vali olarak gönderilmiştir. Bu zat o sıralarda henüz Türk dilinin hâkim vaziyette olduğunu görünce ve bundan bilistifade Dersim muhitini Maarif yolu ile devlete tamamen mal etmeği mütalâa etmiş ve her tarafta mektepler yaptırmağa başlamış, bir taraftan da halkı mekteplere teşvik ve tergip etmiş. Dersimliler çocuklarının mekteplerden akidelerini kaybetmiş, Rumileşmiş bir halde çıkacaklarını düşünerek ve esasen Dersimin uyanmasından mutazarrır olacak olan Seyit ve babaların da tahrik ve tesirile bu mekteplere rağbet göstermemişler ve çocuklarını göndermişlerdir.

1891 de Türkiye Asyası unvanlı idare coğrafyasını yazan Vitali genet, maarif vaziyeti hakkında ayni meseleye temas ederek diyor ki, Dersimin ilk Valisi Arif paşa Dersimlilerin maarif ihtiyacını temin için mektepler yaptırmış isede kendi dinî akideleri hıristiyanlığa daha ziyade yakın olan kürtler mekteplerden müslüman olarak çıkacakları korkusu ile çocuklarını bu mekteplere göndermemişlerdir.

Vitâli, yine kendi eserinde tespit ettiği veçhile Dersimde kahir bir şekilde hâkim olan unsurun kendi tabiri ile müslüman ve Kızılbaş kısımlarına ayırdığı kısım olduğunu unutarak bunu çok akalliyette kalan ve hıristiyanlığa yakın gördüğü kürtlere izafe etmiştir. Hakikatta tamamen Kızılbaş olan Dersimliler Rumî diye hitap ettikleri sünnîlere karşı manevi kin beslediklerinden kendi çocuklarını sünnî muallimlerin terbiye ellerine teslimden imtina etmişlerdir.

Dersimlilerin ileri gelenleri o sıralarda daha ziyade Alevîlik telkinatı yapan ve Seyitler tarafından idare edilen medreselerde çocuklarını okutmağı tercih ederlerdir.

Dersimde Maarife karşı olan alâka çoğalmıştır. 1891 de Dersimde 170 talebeli altı medrese ile 750 talebeli dokuz ilk mektep

mevcut idi. ilk mektep talebeleri daha ziyade Çemişkezak, Pertek ve Hozat mıntakalarında idi. Mazkirt, Hozat, Pertek ve Çemişkezek mıntakalarındaki aşiretlerin Maarife karşı istekleri gittikçe çoğalmış ve bilhassa Cümhuriyet devrinde inhimak derecesini almıştır.

928 Senesinden beri her sene mekteplere kayıt zamanlarında yüzlerce Dersimli çocuğun vilâyet merkezine gelerek bizzat validen ve hatta diyaribekire kadar gelip umumî müfettişlikten okutulmaları niyazında bulundukları bu hususta alınan raporlardan anlaşılmıştır.

Cümhuriyet günlerinin ve telkinlerinin Dersimliyi tahsile çok istekli bir vaziyete getirdiği yakinen de müşahede edilmiştir. Bu günün Dersimlisine Türkçeyi ne için konuşmadığı sorulduğu zaman = Mektep yok çocuklarımız nereden öğrensin = ve ihtiyaçları sorulduğu zaman = Mektep = cevabı alınmaktadır.

Dersimin Sıhhî vaziyeti:

Dersimin umumî ahvali sıhbiyesi iyidir denilebilir. Ancak darı ununda ekmek ve ekseriya kuru gıda ile gıda ihtiyacını tatmin eden bu halk kütlesinin vaziyeti sıhhiyesini kurtaran en büyük müessir havanın ciyadeti ve suların umumîyetle güzelliğidir.

Dersimi sıhhî vaziyet ittbarile iki kısım olarak mütalâa mümkündür. Mazkirt - Hozat - Çemişkezek hattının Şimali sıhhî vaziyet itibarile Cenuba nispetle daha iyidir. Cenuba yaklaştıkça ve rakım düşdükçe sıhhî vaziyet değişmektedir. sıhhî müesseselere ihtiyacı vardır.

Cümhûriyet devrine kadar Dersimin doktor ihtiyacını bu mıntakada bulunan askerî kıtaat tabibleri ve ekseriya Hozatta bulunan hükûmet tabibi bir dereceye kadar tatmin edebilmiştir. 928 de Hozatta bir dispanser açılmış ve hasta kabulûne başlanmıştır. bundan sonra her kazaya birer sıhhiye memuru gönderilmek suretile hiç olmazsa aşı gibi mübrem sıhhî işlerin tedvirine başlanmıştır.

Sıhhat yolu ile halkın maneviyatına ve kalbine hâkim olmak en kıymetli ve kestirme yoldur. Hatta ırkan yabancı milletlerin kalplerinin bile bu yol ile başka milletler hesabına kazanıldığını en yakın Osmanlı tarihinde bile görmek mümkündür. Binaenaleyh Dersimde bütün Dersimliler için cazip, esaslı bir sıhhî merkez vücude getirilmesi muvafık olur.

Dersimin askerlik vaziyeti:

Kürdistan diye anılan mıntakanın Bitlisli İdris beyin delâletile Osmanlı imparatorluğuna intikali devri tarihinden beri bu mıntakada mahallî derebeylerinin nüfuz ve hâkimiyeti altında bir idare sistemi takip edildiği anlaşılmaktadır.

Devletçe askere ihtiyaç olduğu zaman mahallî beyler çok yakın zamanlare kadar yaptıkları veçhile maiyetlerine toplayabildikleri milislerle gösterilen hedefe yürürlerdi. Osmanlı tarihinde Çemişkezek beylerinin bu suretle hareketleri hakkıuda malûmat vardır. Bundan anlaşıldığına göre Çemişkezek beyleri uzun müddet Dersım vaziyetine hâkim olmuşlar ve Dersimle devlet arasındaki münasebatı idarede mutavassıt rolünü oynamışlardır.

Eski devirlerde Dersimlilerin ordu hizmetine girdikleri vaki değildir. Onlar daima kendi reislerinin idaresi altında kısa hedefler için ve kısa zaman için yerlerinden ayrılabilmişlerdir.

Çemişkezek, Pertek ve Mazkirt gibi arazisi az manialı ve tarihen her zaman ehemmiyetini muhafaza etmiş olan Harput merkezine yakın mıntakalar kendi beylerinin idaresi altında bazı harekâta iştirak etmiş oldukları halde bu mıntakanın Şimalinde ve asıl Dersim mıntakası dahilindeki halkın kendi sınırları haricine çıkmış olmaları ihtimali pek zayıftır.

Dersimin tabiî teşekkülâtının çok sarp olması ve devlet nüfuzunun hâkim olamaması gibi esbap dolayısile daha ziyade devlet hizmetinden kaçanlar veya suçlular için ilticagâh olmuş bir yerdir. Böyle bir saha halkının gönüllü hizmete koşacağını kabul etmek biraz zayıf bir ihtimaldir.

Dersim 19 cu asra kadar adeta müstakil bir vaziyette ve ismen Osmanlı imparatorluğuna bağlı bir şekilde yaşamış bir mıntakadır. Tanzimattan sonra devletin bu mıntaka ile de alâkadar olduğunu görüyoruz. Devlet, askerliği Dersimlilere de teşmil için

evvel emirde bunların reis ve ağalarını elde etmek icap ettiğine kanî olarak o zaman bu mıntakalara da karışan Erzurum müşürlüğüne bu yolda talimat vermiştir.

Bu sıralarda Erzurum müşürü Samih paşa ve İsmail hakkı paşa Dersim beylerini Erzuruma davet ederek bunlarla temasa geçmişler ve her birine nişan, rütbe ve hedaya vermek suretile Dersimin asker ve tekâlif vermesini temine çalışmışlar hatta bu beylerden vait bile almışlardır. Fakat Dersimliler bu vaitlerini yapmamışlardır. Bu sıralarda Dersime hâkim olan aile Şah Hüseyin bey namında bir zatın ailesi imiş. Bu zat bir aralık tevkif edilerek Vidine sürülmüş ve fakat firarla tekrar yerine dönmüş ve 1863 e kadar Dersimi idaresinde bulundurmuştur. Hüseyin beyin Dersimden bir müddeti muvakkate için ayrılması üzerine Dersimde ve bilhassa Hozat mıntakasında Şeyh Süleyman namında bir adam umum Dersimde reis olmak istidadını göstererek 5000 kişilik müsellâh bir kuvveti daima emri altında bulundurmuştur. Dersimlilerin şu suretle Devlet tekâlifinden kaçınmaları ve bilâkis müsellâhan mukavemete hazır bir halde bulunmaları idarecileri hayli şaşirtmiş ve 1875 te Ahmet Muhtar paşa, mezkûr tarihe kadar müstakil bir vaziyette hiç bir tekâlife tabi olmıyan Dersimle meşğul olmağa başlamış ve neticede Dersimli iki gruba ayrılmağa ve şu suretle Dersimde hükûmete taraftar bir grup yaratmağa muvaffk olmuş ise de bu muvaffakiyet uzun sürmemiştir. Mamafih Dersimde bir kısım halkın ruhunda hükûmete karşı ilk alâka Muhtar paşa mesaisi ile başlamıştır. Ahmet Muhtar paşa seleflerinni muvaffak olamadığı askerlik ve tekâlif işini temin gayesile bir defada bizzat teşebbüse geçmeği muvafık görerek o sırada Eerzincan mutasarrıfı bulunan Şefik paşa delâleti ile Dersim rüesasını Erzurumda toplıyarak Samih paşnın teklifleri üzerinde tekrar temaslar yapıyor. Bu defa Dersimi temsil eden en kuvvetli iki şahsiyetten Kuzuçan kaymakamı Şah Hüseyin ailesinden Hüseyin bey Türkiyeye sadakatını temin etmekle beraber hiç bir vaitte bulunmıyor. Mazkirt kaymakamı Gülâbi bey taahhüt altına giriyorsada neticede o da muvaffak olamıyarak öldürülüyor. Bu içtimaa davet olunduğu halde icabat

etmiyen Mansur ağa; nüfuzunu gittikçe arttırıyor, Erzurum davetine icabet etmemesi henüz hali vahşette, Kouklar ve inler içinde yaşayan aşiret ağaları üzerinde lehine tesir yapıyor, bu surettle Dersim gittikçe devletten uzaklaşıyor, tanzimat esaslarının Dersim hudutlarından içeri girmesine muvafakat etmiyor, bu Mansur ağa 5000 silâha hâkim şeyh Süleymana dayanıyor, Dersim hâkimiyeti artık şeyhler eline intikal ediyor.

1875 te Samih paşa redif taburları için efrat istemişti bunlarıda vermemişlerdir.

1877-78 Rus muharebesinde Dersimde 10,000 milis toplanması arzu edilmiş ise de buda suya düşmüştür. Bilâkis bazı beyler Ruslara yardım bile teklif etmişlerdir bu muharebe esnasında Hozat ve Mazkirtteki askerî kışlalar aşiretler tarafından tahrip edilmiş, bu muharebeden sonra Dersim daha fazla azmış, etrafa tecavüzlerini arttırmış bir vaziyette görülüyor.

Devlet bu mıntakanın ıslahı tedbirlerini düşünürken dördüncü ordu müşürü Zeki paşanın Hamidiye teşkilâtı plânı ortaya çıkıyor. 1890-91 de buna dair irade çıkıyor. Fakat bu yol ile de Dersime nüfuz imkânı bulunamıyor. Hükûmeti mutlaka yıkılıyor. Meşrutiyet kaim oluyor. O devirde de hükûmet nüfuzu hâkim olmağa çalışılıyor. Filhakika Cenup kısmından itibaren Dersime doğru devlet nüfuzu hulûle başlıyor. Fakat harbi umumî bu hareketi durduruyor. Dersimi yine eski vaziyete irca ediyor. Dersim yine devlete asker vermekten kaçınıyor. Harbi umumî bitiyor millî mücadele başlıyor. İyi tetbirlerle Dersim hiç olmazsa zararsız bir vaziyete sokuluyor.

Cümhuriyet devri başlıyor. Bu devirde devlet tedricen Dersime nüfuza başlıyor. Bu devirde Dersimliler şu nispetler dahilinde askerlik mükellefiyetini ifaya başlıyorlar. Ovacık % 10, Hozat % 10, Pertek ve Çemişkezk % 80, Nazımiye % 25, Mazkirt % 60.

930 ve 931 seneleri zarfında Dersimlilerden askere gidenlerin ve bakaya kalanların adedi :

Mazkirt	75	icabet	2	bakaya
Hozat	351	»	220	»
Nazımiye	60	»	1	»
Ovacık	120	»	34	»

bu nispet Dersimlileri vatanî vazifelerine alıştırmak için bir asırdan beri başlıyan gayretin ve mesainin ancak Cümhuriyet devrine nasip olduğunu gösterir bir neticedir.

Dersimli üzerinde daha dikkatlı ve daha esaslı bir surette işlenir ve ordu safları haricinde silâh görmiyecek bir vaziyete getirilirse Dersimin icabet kabiliyeti en yüksek bir dereceye varabilir.

Dersimdeki aşiretler: (Kroki 1)

Lâçin aşireti: Reisler: Kakim oğlu Yusuf (topal Yusuftur) bir malûmata nazaran da reisleri İbrahim oğlu Hüseyin, Halo ağalardır. Ve diger bir rivayete nazaran da Mogomorlu Rıza, Haydar ve Hasan ismindeki eşhas olup bunların da bir çok akrabaları vardır. Fakat mevsuk malûmata nazaran bu aşiretin reisi topal Yusuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu aşiret Kakmiler ve Kotular isminde iki kabileye ayrılır.

Aşiretin hükûmete karşı temayülü: bu aşiret müteaddit defalar hükûmete karşı isyan etmiş yalnız 931 de ikinci teşrinde Elâziz valisi Nizami beye Maksut uşaklarının isyanında yardım etmiştir. Bilhassa reisleri topal Yusuf hükûmete sadıktır.

Aşiretin nüfusu: 700 erkek ve 500 kadındır. Bir rivayete nazaran da 2000 nüfusu olduğu anlaşılmaktadır.

Aşiretin silâh mevcudu: Mah ve B. U. Mf. liğin tespitine nazaran 150 dir fakat diger bir malûmata nazaran da 300 kadardır.

Aşiretin diger aşiretlerle münasebeti: Ovacigin Maksut uşağına muhasım vaziyettedir ekseriya Koç uşağı aşireti ile birleşerek Maksut uşağına tecavüzde bulunurlar. aşağı Karaballı ve Ferhat uşağı ile dostturlar. Bu aşiret tamamen meskûndur. Bu aşiret aslan Ferhat uşağının bir koludur. 1933 eylûlünde manevra münasebetile Ferhat uşağında yapılan silâh arama hareketi esnasında bu aşiretin hükûmet kuvvetlerine karşı duruşunu Ferhat uşağile aslan münasebetinde aramak doğru olur bu

manevraya kadar hükûmet taraftarı görünen bu kabile ve reisi menfi bir vaziyet almış demektir.

Serveti: 10 at, 1000 sığır, 200 koyun, 1000 keçi, 15 katır.

Karaballı aşireti: Bu aşıret aşağı Karaballı, yukarı Karaballı namile ikiye ayrılırlar. aşağı Karaballı aşireti de Kindanlı, Lôlanlı, Ateş uşağı, Kango zadeler, Ali Kegolar, Tavuklu kegolar şubelerine ayrılır.

Aşiret reisleri: Kango zade Mehmet Ali, Ali Kego zade Koç ağa ve Temur ağalardır. Reisleri olan Kango zade Mehmet Ali aşiretin en zenginlerindendir. Fakat aşireti daima ifsada sevkeden eşhastandır. Bu aşiretin Murtaza zade İsmail ağa, Mikâil ağa zade Koç ağa ve Yeşil ağa isimlerinde bir kaç ağası daha vardır. Mehmet Ali kadar nüfuzlu değilseler de Yeşil ağa bu kabile içinde en müfsit bir şahıstır. Mehmet Ali ağanın Veysi, Yusuf namında iki çocuğu vardır. Koç ağanın Hızır ve Süleyman namında iki çocuğu vardır. Temur ağanın Yusuf, Hasan, Adil isminde üç çocuğu vardır. Temur ağanın en mühim ve yakın akrabaları Kangozade Temur, Mahmut Bezavanlı Halil ağa, Şahin namındaki kimselerdir. Koç ağanın biraderleri de Veli, Seyit han, İbrahim ağa, Hüseyin Hayri ve Yusuf Cemil beylerdir.

A- Aşağı Karaballı: Aşağı Karaballı aşiretine mensup şubelerden Kindanlı, Lôlanlı, Ateş usağı, Kango zadeler, Ali Kegolar, Tavuklu Kegolar, Gedikler uşağı şubelerinin cümlesi Kango zade Mehmet Ali ağa ve Koç ağa emrine tabidirler.

Aşağı Karaballı aşiretinin hükûmete temayülü: Hükûmete itaatları yok gibidir. Evvelce bir çok defalar isyan etmişlerdir. Reisleri Kango

Zade Mehmet Ali zeki ve akıllıdır. Hükûmete hizmet eder ecdadının da hizmet ettiği söylenmektedir. Çok nüfusları olduğu halde reislerinin dürbinliği dolayısile hali sükûnettedirler. Yerleri münbittir ve hükûmete nim mutidir.

Nüfusu: 2000 Erkek, 1500 Kadından ibarettir.

Silâh mevcudu: Mah raporuna nazaran silâh adedi 800 mavzer, müfettişlik raporuna göre 770 adettir. Cepane miktarı malûm değildir.

Aşiretin diğer aşiretlerle münasebeti: Ferhat uşağı, aşağı Abbas uşağı, Bahtiyarlı, Lâçin uşağı ile hukukludurlar.

Serveti: 25 at, 1500 sığır, 2000 koyun, 3000 keçi, 600 katır, 50 Merkep.

B- Yukarı Karaballı: Gedikler uşağı, Maholar uşağı, Mezrolar uşağı, Kindanlılar namile dörde ayrılırlar.

Reisleri: Bu aşiretin reisi idam olunan Hasan Hayri beydi. Şimdiki reisleri Hüseyin ağanın oğlu Ağadır. Bunun Mahmut isminde bir oğlu vardır mühim akrabaları yoktur.

Nüfusu: 900 erkek, 600 kadındır.

Silâh mevcudu: 300 küçük çaplı mavzerdir.

Aşiretin diğer aşiretlerle münasebeti: Şimdilik yukarı Abbas ve Ferhatlılarla dostturlar. Tamamen meskûndurlar.

Hükûmete temayülleri: Hükûmete itaatları yok gibidir. Muhtelif tarihlerde bir çok defalar isyan etmişlerdir.

Servetleri: 3 at, 1000 sığır, 300 koyun, 1700 keçi, 10 katırdır.

İksor aşireti: Reisleri: Şadilli Seyit Rıza ve Topal Emettir. Hozatta otururlar.

Hükûmete temayülü: Hükûmete temayülü

yoktur. Nüfusu tespit edilememiştir. Silâh mevcudu 200 dür. Diğer aşiretlerle münasebatı tespit edilememiştir.

Ferhat Uşağı: Bu aşiret Diyap ağ takımı, Ali ağa takımı, Temurlar takımı, Zinganlı, Kakmiler, Alişan oğulları, Küçük Aliler, Kahraman ağa namlarile bir takım kabilelere ayrılır.

Reisleri: Kahraman zade Diyap ağa, Cemşit ağa, Seyit han, Küçük ağadan ibarettir. Diyap ağa Çemişkezekte, Cemşit ince ağa veya Zencide, Seyit Han Kalecikte, Küçük ağa Havişar köyünde oturur.

Bu aşiretin Diyap ağa zade Süleyman ağa Alişar ağa zade Keko ağa, Süleyman ağa mahdumu İsmail ağa, Kahraman zade Aliş namile maruf ağaları vardır.

Diyabın Veli, Süleyman, Hüseyin, Mahmnt namında oğulları vardır. Cemşit ağanın Doğan isminde bir çocuğu vardır. En mühim akrabaları Kahraman ağa zade Seyit han, Havişarlı Küçük ağa, Sopayanlı İsmail ağalarla Diyap ağanın hemşiresi Ani hatun ve oğlu İsmail ağadır. Küçük ağanın Mehmet namında bir oğlu vardır ve kabile arasında en şımarık ve soyguncudur.

Hükûmete temayülleri: Cemşitin adamı ve Keko ağanın Ani hatunun oğlu İsmail bir zabitimizi katletmişlerdir. Halen hükûmete yanaştıkları, eski husumetleri kalmadığı ve fakat hükûmete itaatları yoktur. Bir çok defalar isyan etmişlerdir. Bir kısım efradı Çemişkezek mıntakasına tecavüzden hali değildir.

Servetleri: 30 at, 100 sığır, 15000 koyun, 3500 keçi, 40 katır, 30 merkep.

Nüfuslar: 1700 erkek, 1500 kadından ibarettir.

Silâh mevcudu: Mah raporuna nazaran 500, umumî müfettişlik raporuna göre 745 tir. Bir rivayete nazaran da 100-150 silâhı yeni olmak üzere 400 silâh çıkarabilirler.

Aşiretin diğer aşiretlerle münasebetleri: Karaballı uşağı, Abbas uşağı reislerinden Kango zade Mehmet Ali ile Zino zade Mustafa ağalarla dostturlar. Koç uşağı ile fenadırlar.

Gilâbî aşireti : Bu Kşiret Kemah kazasının bir kaç köyünde ikamet ederler. Rivayete nazan Şeyh Mehmet Kelâbî isimli bir kabilesi de vardır.

Reisleri: Gilâbî aşireti reisi İbrahim zade Hüseyin ve Cono Hasan ağalardır. Şeyh Mehmet Kelâbî isimli kabile reisi de Gelâp ağa, Haydar ağa namındaki şahıslardır.

Hükûmete temayülleri: Koçgiri hadisesinde asilere müsellâhan iştirak etmişlerdir. Halen mutidir. Husumetleri halen mevcut aşiret tespit edilmemiştir. Nüfusları 1000 insandır.

Silâhları: Mah raporuna göre 50, diğer bir tahkikata göre de 300 silâhı vardır.

Kolik aşireti: Kemah mıntakasında ikamet ederler. Reisleri Muhtar ağa ve Süleyman efendidir. Kendilerine itimat edilmez nüfusları 350 dir. Silâh mevcudu Mah raporuna nazaran 100 dür.

Koçgiri Aşireti: Bu aşiret Zara - Refahiye ve Kuruçay mıntakasında otururlar. Tamamen meskûndurlar. Reisleri Alişan bey, Haydar beydir.

Hükûmete temayülleri: Koçgiri hadisesini yapmışlardır. Alişan 337 senesinde Dersimi isyan ettirmek için Dersime geçmişken tedip olunmuştur. Sinmiş bir vaziyette iseler de itimat edilmez. Bu aşiret dahilinde kuvvetli tesanüt ve reislerine mer-

butiyet hissi mevcuttur. Kürtçülük cereyanı Koçgiriler arasında tamamen mevcuttur. Çapulculukla taayyüş ederler. Şekavet bu aşiretin en başta gelen san'atlarıdır. Tevarihi muhtelifede bir çok defalar isyan etmişlerdir

Nüfusu tespit edilmemiştir. Silâh mevcudu, Mah raporune nazaran 800 - 500 arasındadır. Aşiriretlerle münasebetleri ve Servetleri tespit edilmemiştir.

Kırganlı aşireti: Bu aşiret Hozat, Plümer ve tercana dağılmışlardır. Bu aşiret Miros, Şat oğulları, Garip uşağı namile üç kabileye ayrılmıştır. Ayrıca Şeyh Kanlı, Saruhanlı, Zokgeli, Halilânlı adlarile anılan kolları vardır. Reisleri Şat oğlu Süleyman ile Memili ağadır. Süleyman Sin köyünde, Memil ağa da Şakakta oturur. Bundan başka Paşo ağa, Harun ağa, Zeynel ağa, Amca zadesi Ağa da bu aşiretin ileri gelenlerindendir.

Hükûmete temayülleri: Mütecaviz vaziyettedirler gördükleri tazyik ve tedibe rağmen uslanmamışlardır.

Nüfusu: 4000 dır. Diğer bir malûmata göre 2500 erkek, 1200 kadından ibarettir.

Silâh mevcudu: Mah raporuna nazaran 300, Vilâyet ve müfettişliğe nazaran 350 dir. Mevsuk olmıyan bir malûmata göre de 1500 silâhları mevcuttur.

Aşiretlerle münasebetleri: Şeyh Mehmetli kabilesile muhasımdırlar. Bozvenk köyü hadisesinden dolayı seyit Rıza ile araları açıktır. Fakat Seyit Rıza Bozvenk köyü ile bir mer'ayı bu aşirete vererek ihtilâfı bertaraf etmiş ve aşiretin dostluğunu temin eylemiştir. 933 manevrasında bu aşiret

tamamen hükûmet tarafında bulunmuş ve reisleri Süleyman haber alma işlerinde hizmet etmiştir.

Servetleri: 20 At, 1300 sığara, 1000 Koyun, 3000 Keçi, 50 Katır.

Aşağı Abbas aşireti:

Hozat civarında meskûndurlar. Arazileri dağlıktır. Bu aşiret Zeyno zadeler ve Zenikli Muhtarlar ve Hasi İbrahimler ve Zımcıklılar namile kabilelere ayrılmışlardır.

Reisleri: Zeyno zade Mustafa (Miço) ağa, İbrahim ağa Topal Ahmet eski meb'us Mustafa, Koç ağadır. Bunlar erikânda otururlar. Zeyno zade Mustafanın vefat ettiği haber alınmıştır. Reisliğe geçen oğlu eşhası şeriredendir bunlardan başka Zeynel ağanın yeğeni Mustafa namında biri mevcut olup bu aşiretin bir kısmı da buna tabidir. Bir rivayete göre de bu aşiretin asıl reisleri Hozatta oturan Miço ağa ve İbrahim ağalardır. Ve aşiret bunların elindedir aşiret reisinin akrabaları Zeyno zade İbrakim, Musafa ağa, Küçük ağa, Alişan ağa, Müslim ağa, Bekir ağalardır. İbrahim ağanın Ahmet namında bir oğlu vardır. Mustafa ağanın Yusuf, Ali, Hüseyin, Ebubekir Yusuf beyler namında oğulları vardır. Küçük ağanın da İsmail ve Alişan namında iki oğlu vardır. reislerden topal Ahmet Seyit Rızanın damadı olup aşiret üzerinde nüfuzu en çoktur. Sabık meb'us Mustafa zahiren hükûmetin görünüyorsa da hakikatta Seyit Rızanın adamıdır

Hükûmete temayülleri: itimat edilmez. Civardan ve ahar yerlerden bir çok mahkûmlara melcedir. hırsızlıkları çoktur.

Nüfusu: 800 erkek 700 kadındır. Bir malûmata göre de 500 nüfustur.

Silâh mevcudu: Mah raporuna nazaran 400, Vilâyet ve müfettişliğe göre 300 dür. Bir malûmata göre 200 silâhı olup 50 adedi son sistemdir. Bir malûmata göre de 100 silâhları mevcuttur.

Aşiretlerle münasebetleri: Seyit Rıza ile müttefiktirler.

Servetleri: 10 At, 500 Sığır, 1000 Koyun, 2000 Keçi, 30 Katır, 15 Merkeptir.

Yukarı Abbas uşağı:

Bu nam altında biri Seyit Rızanın riyaset ettiği grup, diğeri de Kalan aşireti aksamından olmak üzere Küçük bir gruptan ibaret iki aşiret vardır. Bunlardan Seyit Rızanın riyasetinde bulunduğu (Yukarı Abbas uşağı) aşireti İksor ağavı, Sarı Mustafa ağalar, Seyit İbrahim zadeler namile üç kabileye munkasemdir.

Reisleri: Bu aşiretin riyaseti, Seyit İbrahim isminde Dersimi en ileri gelenlerinden bir şahıs yedinde iken vukuu vefatı üzerine iki oğlu yani Seyit Rıza ve Seyit ağaya intikal etmiştir. Bu iki kardeş bir müddet riyaset çekişmeleri yapmışsa da sonradan bu hak tamamen Seyit Rızaya geçmiştir. Seyit Rızanın Şeyh Hasan, Baba ve Hüseyin adlı üç oğlu mevcut olup bunlardan Baba 933 senesi Mart ayı içinde Kırganlı mıntakasında öldürülmüştür. Şeyh Hasan da 933 temmuz ayı zarfında Ovacıkta ele geçirilmiştir. Elâzizde nezaret altıntadır. Seyit ağanın da üç oğlu olup; Alikadir, Şükrü, Rehber İbrahim ağalardır. Bu aşiret bütün kabilelerile Seyit Rızanın emrindedir. Seyit Rızanın maktul oğlu Babadan sonra vasıtai melaneti kardeşi oğlu Rehberdir. Rehber çok şerir ve honhar bir şakidir.

Seyit Rıza Harbi umumide ve diğer bir çok hadiselerde hükûmete hizmetinden bahseder ve kısmen yazdırdığı sayım verğisini de öder.

Seyit Rıza bütün Dersimde nüfuz yapmağa ve bilhassa bütün Dersimi kendi şahsî nüfuzu altında toplamağa çalışır. Dersimin karıştırıcı, bulaştırıcı en mühim bir şahsiyetidir.

Nüfusları : 1500 erkek, 1200 kadındır.

Silâhları : Bir malûmata nazaran 300, bir mklûmata nazaran da 2000 silâh endazları vardır. Üçüncü bir malûmata nazarn da 500 silâhları mevcuttur. Cepanelerinin mikdarı malûm değildir.

Hükûmete temayülleri : Asi aşiretlerin ilk saflarında bulunurlar. Koçğiri hadisesine iştirak etmişlerdir. 926 da Koç uşağı aşireti tedibatında Koç uşaklarına yardımda bulunmuşlardır.

Harbi umumide (Rus harbi) hükûmete sadakat göstermiş ve Kırğan aşiretinin tedibatında aşiret reisi Süleyman ağaya muavenet etmek sözünü verdiği halde hükûmet kuvvetlerile mesai birliği yapmıştır. Ara sıra hükûmete hoş görünmek için adamlarını malûmatı olmıyarak yaptıkları mağsubatı de kendilerinden istirdat ederek hükûmete iade eder.

Muhitlerinin sarp olması, hükûmet merkezine uzak bulunması aşiret reisini şımarık ve küstah bir vaziyete sokmuştur. Seyit Rıza kendisine evlâdı resul süsü vermiş ve cahil avenesine böyle tanıtması etrafındaki diğer aşair üzerinde de sahibi nüfuz olmasına da hadım olmuştur. Menfaatına çok mecluptur. Dersimde muhitinde bulunan, hariçten gelen erbabı şekavet burada bir iltica yeri bulur.

Aşiretlerle münasebeti : Kalan, Demenan, Yusufan aşiretlerile, Bahtiyarın Sunif grubundan maadası, Kırğanlılardan Süleyman ağa grubu ile halimuhasamadadır. Zaman zaman kirvelik tesisı,

tazminat itası gibi vasıtalara müracaatla bu muhasamalarda barışma vaziyetleri göstermektedi.

Servetleri : 10 At, 2000 Sığır, 800 Koyun, 1500 Keçi, 50 Katırdır.

Kalan aşiret grubu : Bu grup Keçel - Bozukanlı, Bal, Birman, Aşuranlı, Abbas uşağı namile beş esaslı kola ayrılır. Bu kollar arasında da en nüfuzluları Keçel ve Bal uşaklarıdır. Diğerleri nüfuzlarını tedricen kaybederek bu iki uşağın tâbiî vaziyetine geçmiş lerdir. Kalan grubu muhasımlarına karşı daima müttefiktirler.

A - Bozukanlı - Keçel : Erzincan - Plümer - Ovacık semtlerine dağılmışlardır. Bu aşiret tamamen meskûndur. Köyleri etrafı tamamen dağlık, yaylâk olduğundan köyleri etrafında kalırlar. Bu aşiret ; bir rivayete göre Bal, Keçel uşakları namile iki kabileye ayrılmıştır. Diğer bir malûmata göre de Keçel, Bal, Hır, Pirim, Abbas uşağı namile bazı kabilelere ayrılmışlardır.

Reisleri: Kahraman oğlu Munzur ağa,Pir Ahmet oğlu Yusuf efendi, Ali Şevki ağadır. Bunlardan başka Muzur zade Nuri, Liko, Seyit Memuli, Sayıcan ağa, Munzur zade Ali ağa, Seyit İsmail ağa, Şah Ciban, Pir Hasan ağalar da reisleridir. Veli ağa, Kahrarman ağa zade Mehmet ağa, Hır oğlu Eyyüp ağalar da akrabalarıdır.

Hükûmete temayülleri : 926 tedip harekâtında Koç uşağına yardım etmişlerdir. Asi ve itimat edilmez bir aşirettir. Memurlara tecavüzleri emsali derecesinde değildir. Fakat hükûmete karşı hali isyandadırlar.

Keçel reisi olan Munzur katil, gasp ve yağma ile vakıt geçirir. Asidir evamiri hükûmete itaat etmiyen bir şahsiyettir.

Nüfusu : 3000 erkek, 2000 kadındır. Silâh mevcudu bir malûmata nazaran 1500 küçük çaplı mazer tüfekleri vardır. Mah raporuna nazaran silâh mikdarı 500 dür. Müfettişlik raporuna nazaran silâh mikdarı 400 dür. Diger bir rivayete göre de 1000 silâhları ve bu silâhlar meyanında 100 kadar yeni silâhları vardır.

Aşiretlerle münasebetleri : Haydaran aşireti ile dostturlar. Evvelce Sayit Rıza ile muhasımdı şimdi barışmışlardır. Yukarı Abbas, Yukarı Kara-Ballı aşiretlerile hali münaferettedirler. Ovacığın Maksut ve Bezğâr uşakları ile ve Ovacığın Beyit uşağı, Arslan uşağı aşiretleri ile dostturlar.

Servetleri : 150 At, 3000 Sığır, 4000 Koyun, 900 Keçi, 100 Katırdır.

B - Birmanlı : Ovacıkta bulunurlar. yalnız Birman köyünde sakindirler. Reisleri : Hilorik Hüseyin ağadır. Hükûmete temayülleri yok gibidir. Ufak bir aşirettir. Silâh mevcudu Mah raporuna nazaran 50, müfettişliğe nazaran 80 dir. Nüfusu tespit edilmemiştir. Bal ve Keçel uşaklarının nüfuzuna tabidirler.

C - Bal uşağı : Bu aşiret kalan grubunun Keçel uşağı gibi nüfuzlu aşiretlerden biridir. Ovacık ve Plümerde bulunur. Bal uşakları ; Ulaşlar, Seyit Kemaller, Satkan, Nakşolar namile dört kabileye ayrılırlar. Reisleri, Paşa Timur, Saycan, Seyit Han, Hır oğlu Eyyüp ağadır.

Hükûmete temayülleri : temamen asi ve hükûmet mefhumuna yabancıdırlar.

Paşanın kaza merkezine bile geldiği vaki değildir. Davalarını kendi aralarında görürler. Hır oğlu Eyyüp Munzur tabiattında bir şahıstır. Nüfusu tespit edilmemiştir.

Silâh mevcudu : Mah raporuna nazaran 280, müfettişlik raporuna nazaran 380 dir.

Aşiretlerle münasebeti: Ovacıktaki Koç uşaklılar bu aşirete tabidir. Beyit aşiretine düşmandırlar. Bal, Keçel, Aşuran, Abbas uşağı, Kalan grubu ile mütteliktirler.

D - Aşuranlı aşireti: Bu aşiret Erzincan ve Ovacıkta bulunur. Harsi köyünde sakindirler. Reisleri İbrahim ağadır. Nüfusu tespit edilmemiştir. Silah mevcud Mah raporuna nazaran 100, müfettişliğe nazaran 40 dır.

E - Kalanın yukarı Abbas uşağı: Bu aşiret, Kalan aşiret grubunun bir koludur. Plümer, Erzincan ve Ovacıkta sakindirler.

Reisleri: Kerlâvikli Seyit Ali ve oğlu Hüseyin bey, Şesi Hüseyin, Ahmet, Yusuf ağalar gibi eşhastır. Kavaklı, Dikenli, Büyük köy, Vaz uzağı köylerine nafizdirler. En nüfuzlu reisleri Seyit Ali ve oğulları olup bunlarda bilhassa Gürk ve Kerlâvik köylerinde oturmaktadırlar. Asi aşiretlerin ilk safında bulunurlar. Harbi umumîde çekilmekte olan kıtaata taarruz eden aşiretlerden biride budur.

Nüfusları: bir malûmata göre 1000, ve bir malûmata göre de 120 dir. Umumî müfettişlik malûmatına nazaran da 120 olnp 1000 rakkamında mubalâğa görülmüştür. Hükûmete temayülleri yoktur. Kalan grubuna tabi olduğundan Bal ve Keçel uşağının meylettiği istikametlere tabidir.

Damanlı aşireti: Ovacık ve Erzincanda mukimdirler. Reisleri Süleyman efendidir. Silâhları Mah raporuna nazaran 100 adettir. Nüfusu tespit edilmemiştir.

Perihan aşireti: Reisleri Hır oğullarıdır. Kalmanlı kısmına mensupturlar. Silâhları Mah raporuna nazaran 100 adettir.

Beyit uşağı: Ovacıkta mukimdirler. Yerleri kendilerine kâfidir. Ziraatları digerlerinden fazladır. Mercan boğa-

zında otnrurlar. Bu aşiret Süleyman oğulları, Molla Mehmet oğulları ve Sol Hasanlı, Kerim oğulları namile dört kabileye ayrılır.

Reisleri: Selman oğlu Zeynel, (Mercanın Velolar mıntakasında oturur.) Sol Hasanlı Mahmut Hasan, Hüseyin ağa, Kerim oğlu Alidir. Ayrıca Kerim oğulları kapilesinin Kodili Rıza isminde bir reisleri vardır. Ağaları da Molla Mehmet zade Dursun efendi, İsmail ve bir biraderi vardır. Sol Hasanın Mahmut ağa isminde mühim akrabaları vardır. Aşiret kâmilen Zeynelin elindedir.

Nüfusları: malûmata nazaran 3000 dir. Bir malûmata nazaran da 700 erkek, 500 kadındır.

Silâh mikdarı: Mah raporuna nazaran 250 dir. Müfettişliğe nazaran 160 dır. Bir malûmata göre 200 silâh endaz 50 eslihai cedideleri vardır. Cepaneleri malûm değildir.

Hükûmete temayülleri: muhtelif kıyamlar meydana getırmişlerdir. Kısmen hükûmetin emirlerini ifa ederler. Verğilerini verirler. Tecavüzleri azdır. Kalanların daima taarruzuna uğradıklarından hükûmete muti görünür ise de sadakatına itimat edilmez. Sol Hsanlı reisi Mahmut ağa, Nüfuzu yoktur. İsyana mütemayil, çapulcu, katil bir şahıstır. Kerim oğulları reisi Kondili Rıza, Kerim oğlu Alidir. Rıza dessas ve hükûmete muti bir adamdır. Ali ise isyankâr, katil, şaki bir insandır.

Aşiretlerle münasebetleri: Kalan ve Bal uşağı ile düşmandırlar. Hudut aşiretlerile dostturlar.

Servetleri: 20 At, 800 Sığır, 300 Koyun, 1500 Keçi, 20 Katırdır.

Arslan uşağı aşireti: Ovacıkta mukimdirler. Yerleri iyi ve kâfidir. Ziraatleri azdır. Bu aşiret Gedikli Hasan ağa, Pir

Sultan zadeler, Kozlucalar, Pülürlü Seyit Ali isminde dört kabiledir. Reisleri, Pülürlü Seyit Ali Oğlu Mahmut (Pülürde oturur), Hüseyin ağa hafidi Ağadır. Gedikli ve Kozluca kabilelerinin reisleri Hasan Mekodur. Mest uşağı reisi Nur Alidir.

Silâhları: Mah raporuna nazaran 300, umumî müfettişliğe nazaran da 300 dür bir malumata nazaran da 300 Silâh endazın 50 müceddet silâhı vardır. Diğer bir malûmata göre 300 silâhlarıda kâmilen küçük çaplı Mavzerdirler. Cepaneleri hakkında malûmat yoktur.

Nüfusları: 1400, Erkek, 1000 Kadındır.

Hükûmete temayülleri: bir çok kabahatları vardır. Bitaraftırlar. Kısmen hükûmete muti ve verği verirler. Muhtelif tarihlerde isyan etmişlerdir. Hasan Meko canavar ruhlu, asi bir adamdır. Nur Ali canavar tabiatlı, müsait zamanlarda gasp ve yağma ile geçinir, katil bir ferttir.

Aşiretlerle münasebetleri: Maksut uşağı ile muhasımdırlar. Bezgâr ve Şam uşağı ile dostturlar.

Servetleri: 80 At, 2000 Sığır, 1000 Koyun, 300 Keçi, 50 Katırdır.

Bezğevir - Bezgâr aşiretleri: Süğüt ağası, Topuzlu oğlu, Hasan uşağı oğulları, Aşuranlı namile dört kabiledir. Ovacık Garbında otururlar. Reisleri, Topuz oğlu İbrahim (Merhoda oturur), kardeşleri Süleyman ve Mahmuttur. En mühim akrabaları Süğütlü Ali ağadır. Ayrıca Memunun oğlu Biro ve Ali ağa adlı akraları da vardır. Bütün aşiret İbrahim ağanın emirindedir.

Topuz oğlu Kabilesi: Ovacıkta bulunurlar. Bezgâr aşiretinin bir şubesidir. Reisleri, Alişar ağa zade Veli, Deli Velo oğlu Mahmut ağa, Kara Halil oğlu Veli, Kara

Ali oğlu Keko ağalardır. Süğütlü kabilesinin reisi de Mehmet ağadır.

Silâh mikdarı : Mah raporuna göre 200, müfettişliğe nazaran 125, diğer bir malûmata nazaran 100 ü yeni olmak üzere 300 silâhları vardır. Diğer bir malûmatta da 200 küçük çaplı Mavzerlidir.

Hükûmete temayülleri : Hükûmete itaatkâr değildirler. Ovacığın en şerir aşiretlerindendir. Mütecavizdirler muhtacı tediptir. Reisleri hükûmete muti gibi görünürsede muzurdur. Müteaddit isyan hareketleri göstermişlerdir.

Aşiretlerle münasebetleri : Seyit Riza ile araları pek iyi değildir. Maksut uşağı ile de araları açıktır.

Koç uşağı aşireti : Çemişkezek ve Hozat havalisinde bulunurlar. Ziraatları azdır kâfi arazileri vardır. Tamamen meskûndurlar. Yaylâkları köyleri civarındadır. Bu aşiret Seyit han uşağı, İsmail uşağı, Kesrik uşağı, Resik uşağı, Ninik uşağı, İbrahim oğulları, Bertaller namile yedi kabileye ayrılır.

Reisleri : Kör Seyit han, Kopo ağa, İdarenin oğlu Seyit handır. Çemişkezek reisleri de Hazeride Kopo, Hazeride Dursun Ali, Ahtükte Ahmet oğlu Ağa, Bidrede Hüseyin ağa, Hozat reisleri Kuzulucada Kör Seyit han, Amutkada İdare İbrahim oğlu Seyit han, Silo, Seyit Alidir. Aşirette Reislerine karşı olan merbutiyet gevşemiştir. Seyin han zorbalıkla reislik iddiasındadır. Ağalar iki kısımdır. Birincisinde Timur oğlu Hüseyin, Kerim oğlu Beko, Deli Süleyman oğlu Seyit han, İkinci kısımda, Maksut oğlu İdare (Namı diğeri İbrahim), Mahmut, Seyit Ali ağalar da ileri gelenlerdendir. Asıl aeirleri İdare İbrahim oğlu Seyit handır (Kozlucada oturan kör Seyit han kabile reisidir .)

Silâh mevcudu: bir malûmata nazaran Resik şubesile 300 silâhları vardır. Diger bir malûmata nazaran 400 silâhları vardır. Diğer bir malûmata nazaran da 560 silâhları vardır ve küçük çaplı mavzerdir.

Nüfusları: 2500 dür. Bir ualûmata nazaran da 2500 erkek, 1500 kadındır.

Hükûmete temayülleri: müteaddit isyan hareketlerinin amilleridir. 926 senesi tedip harekâtından sonra ve bilhassa aşiret reisi İdare İbrahim ağanın vefatından sonra eski vahdeti muhafaza edemeyerek dağılmışlardır. Harekattan beri sakindirler. Hükûmete sadakatlarını ve her emirlerini yapacaklarını daima söylerler. Memurlara tecavüz ederler. Muhtaci eedip ve terbiyedirler.

Aşiretlerle münasebetleri: Hozat, Ferhat, Lâçim uşağı ile düşmandırlar. Şimdi Ferhat uşağı ile barışıktırlar. En mühim silâh kuvvetleri Resik uşaklılar ise de bunların iskânı dolayısile şimdi bunları ezmek veya ezdirmek isterler. Hiç bir aşiretle dostlukları yoktur.

Servetleri: 20 At, 2000 Sığır, 8000 Keçi, 200 Katırdır.

Maksut uşağı aşireti:

Ovacikta mukimdirler. İyi ve kâfi yerleri vardır. Mer'aları mevcuttur. Bu aşiret Taş (Tat) uşakları, Bozik uşakları, Ferhat uşağı, Aşik (Osik) uşağı, Holik (Kolik) uşağı, lâçin uşağı, Söylemezler, Sinkan, Han oğulları namile bir takım kabilelere ayrılmıştır. Bir habere nazaran iki şube ise de karabet dolayısile aşireti vahide haline gelmişlerdir.

Reisleri: Büyük köyde mukim Kasım oğlu Munzur ağa, Aydın ağa, Mustafa ağadır. Ovacıkta oturanlar Süleyman efendi, Mahmut ağa, Kahraman efendi, Abbas ağa namlarında akrabaları

vardır. Çirpazinli Halil, Velolu Memiş oğullar aile efradı da akrabadandır. Bunlarda reislik yapmaktadırlar. Munzur ihtiyarlamış, kabile üzerinde nüfuzu kalmamıştır. Ferhat uşağının Reisi Aydın oğlu Kahraman, Holik uşağının reisi Aydın ağa, Bozik uşağının reisi Aptal Hızırdır. Han oğulları uşağının reisi Seyit handır. (Kalan aşireti tarafından katledilmiştir.)

Silâh miktarı : Mah raporuna nazaran 300 dür. Müfeitişliğe nazaran 270 dir. Bir malûmata nazaran 500 silâhlıdır. 100 yeni silâhı vardır. Bir malûmata nazaran da 400 küçük çaplı mavzerleri vardır.

Nüfusları : 3000 dir. Bir malûmata nazaran 1700 Erkek, 1300 Kadın, nüfusları vardır.

Servetleri : 25 At, 2000 Sığır, 700 Koyun, 80 Katırdır.

Hükûmete temayülleri : Asi bir aşirettir. Bir çok isyanları vardır. Kısmen hükûmete muti ve eerği vermektedirler. Mütecavizdirler. Tevarihi muhtelifede bir çok isyanlar yapmışlardır. Reisleri Munzur yol bağı, ihrak, katil cürümlerile maznun bir şahıstır. Bir defa derdest edilmiş fakat hapishaneden kaçmıştır. Bütün kabile reisleri katil ve isyankâr adamlardır.

Aşiretlerle münasebetleri : Bezgâr, Beyit, Arslan ve Koç uşaklılara dost, Lâçin ve Ferhat uşaklarile düşmandırlar. Koç uşaklılarla müştereken bazan Lâçin uşağına taarruz ederler. Seyit Rıza ile zaman zaman dost ve düşman olurlar. Bezgâr ve Beyit ile halen dostturlar.

Resik uşağı aşireti :

Hozat ve Çemişkezekte bulunurlar. Bu aşiret kısmen Koç uşağının bir ferdı olarak telâkki edilir. 929 da Ali boğazından çıkarılarak Oskih köyüne yerleştirilmiş ve tefrik edilmişlerdir. Reisleri,

Oskihte mukim Zeynel ağa ile Kâmil ağanın Halil İbrahim ve Abbas oğlu Abbastır.

Silâhları : Mah raporuna nazaran 200 müfettişliğe nazaran 40 dır.

Hükûmete temayülleri : gayri mutidir. İskân edildiklerinden Koç uşaklarına yanaşmamaktadırlar.

Nüfusları : 166 dır.

Aşiretlerle münasebetleri : Koç ve Maksut uşağı ile dostturlar. Koç uşaklılara rençperlik yaparlar. Koç uşaklarının güvendiği cesur insanlardır.

Şam - Şem uşağı - aşireti :

Hozat ve Çemşikezek havalisinde otururlar. Yerleri kâmilen mağaralıdır. Tamamen meskûndurlar. Yaylâları vardır. Küçükler ve Zekeriyya namile iki kabiledir. Daha doğrusu Şam uşağı, Koç uşağının bir grubudur.

Reisleri : Şeyh Hasan, Nuri ağa, Kâra Kâşta oturan Süleyman çavuş, oğlu şeyh Hüseyindir ağaları Süleyman çavuş, Lilo ağa namı diğeri Yusuf ağadır, Munzur oğlu İbiş tir. Çok şerirdirler. Halil İbrahim, şeyh Cihan namında mühim akrabaları vardır. Aşiret kâmilen Lilo ağa emrindedir.

Silâh mikdarı : Mah raporuna nazaran 150, müfettişliğe nazaran da 60 dır. Bir malûmata göre de 200 silâhları vardır. Ve diğer bir rivayete göre de 700 silâhları vardır.

Hükûmete temayülleri : bir çok zaman isyan etmişlerdir. Bitaraftırlar. Çapulla meşğul ve mütecaviz vaziyettedirler. Çok muzur bir aşirettir.

Nüfusları : 800 Erkek ve 700 Kadındır. Mubalâğalı bir rivayete göre de 3000 nüfusları vardır.

Aşiretlerle münasebetleri : Aşağı Karaballı ile münaferet ve muhsımdırlar. Koç, Maksut ve Bezğârla dostturlar.

Servetleri: 8 At, 1000 Sığır, 1500 Koyun, 2500 Keçi, 40 Katırdır.

Karsanlı Aşireti: Bu aşiret Nazımiye, Plümer, Erzincan, Tercan taraflarına dağılmışlardır. Tamamen meskûndurlar. Kendi mıntakalarında yaylâlara çıkarlar.

Reisleri Ali ağadır. Hasan ağa oğlu Murtaza ağa, Hakisli Kego, Musa ağa, Bertâl oğlu Ali ağa isminde ağaları vardır. Şerir değildirler. Mehmet onbaşı, Hiranlı Musa ağa da reisler meyanındadır. Musa ağanın biraderleri İbrahim ve Ali ağalardır. Keğo Haydaranlı Kamer ağanın kain pederidir.

Silâh mikdarı: Mah raporuna nazaran 350 dir. Bir malûmata nazaran da 300 silâhları vardır. Bir rivayete göre de 1000 silâhları vardır. Müfettişlik malûmatına göre de 150 silâhları vardır.

Nüfusları: 400 erkek ve 500 kadındır. Mubalâğalı bir malûmata göre de 3000 dir.

Hükûmet temayülleri: mutidirler. Harbi umumi bidayetinde bir defa isyanları vardır. Tecavüzleri nadirdir.

Aşiretlerle münasebetleri: hem cıvar aşiretlerle dostturlar. Diger aşiretlerle muhasımdırlar. İcabında Haydaranlılara muavenet ederler.

Servetleri: 6 At, 500 Sığır, 100 Koyun, 1000 Keçi, 4 Katır. 30 Merkeptir.

Lôlanlı aşireti: Plümer, Erzincan, Tercan, Nazımiye, Hınıs, Vartoya dağılmışlardır. Başlıca köyleri Harsi, Dağbeydir. Tamamen meskûndurlar. Yaz mevsiminde Mazkirdin Kiran aşireti dahiline geçerler.

Reisleri: Plümerde Dursun ağanın torunları Hasan. Mehmet, Musa ağalar ile Nazımiye civar Sap mezraasında oturan Rıza efendidir. Ahmet ağa zade Resul efendi namında bir de ağaları vardır. Muzur değildir. Rızanın Fazlı ve Resul namında

iki kardeşi, Ali ve Süleyman isminde iki amcazadesi vardır. Rıza efendinin mazisi bozuk ise de hükûmete hizmet etmek ister. Kendisinden istifade beklenir.

Silâh mikdarı: Mah raporuna nazaran 500 dür. Bu aşiretin Erzincan kısmında bulunan kabilelerinde 150 silâh mevcuttur. Diğer bir malûmata nazaran da 200 silâhları vardır. Bir rivayete göre de 50 tüfenkleri vardır. Müfettişlik malûmatına nazaran Nazımiye mıntakasında 20 silâhları vardır.

Nüfusu: Nazımiye mıntakasında 162 dir. Bir rivayete göre de 100 erkek, 150 kadındır. Aşiretin umumî nüfusu 2500 tahmin ediliyor.

Hükûmete temayülleri: öteden beri şekavetle meşhurlar. Erzincan ve Tercan cihetlerine daima sarkarlar. 930 Danzik harekâtı bu aşiret üzerine de teşmil edilmiştir. Hükûmete muti gibi görünürler.

Aşairle münasebetleri: Aşairle hoş geçinirler. Yalnız Demenan aşireti ile aralarında münaferet vardır.

Servetleri: 2 At, 100 Sığır, 50 Koyun 200, Keçi, 1 Katır, 21 Merkep.

Rotanlı aşireti: Kısmen Türkçe konuşurlar. Tamamen meskûndurlar. Rotanlı, Bahtiyarlı namile iki kabiledir. Bu aşireti Dersimliler Türk sayarlar fakat kürtleşmiştir.

Reisleri: Torumlu Yusuf ağa ve Süleyman ağa namındaki şahıslardır. Aşiret ağalarından Veli ağa, biraderi Kelâbi ve bunun Paşo isminde bir oğlu vardır. En mühim akrabaları Torumlu Mehmet, Mehmet Haydar ve Ali Şan ağalardır.

Silâh mikdarı: Mah raporuna göre 200, müfettişliğe göre 300 dür. Bir mâlûmata göre de 400 silâh endaz 100-150 eslihai cedideleri vardır.

Hükûmete temayülleri: isyankâr bir aşirettir. Evvelce müteaddit defalar isyan etmişlerdir Etrafındaki aşiretlerle muhasım bulunduğundan hükûmete muti olmak zaruretindedir. Reislerden Yusuf ağa küçük bir grupla Seyit Rizanın nüfuzu altına girerek hükûmete karşı muhalif bir vaziyet almıştır.

Nüfusu: 4000 dir. Bir malûmata göre de 1800 erkek, 1200 Kadındır.

Aşiretlerle münasebetleri: Lâçin ve Yukarı Abbas ile muhasımdırlar. Aşağı Karaballı ve Aşağı Abbasla dosturlar.

Servetleri: 10 at, 1200 Sığır, 500 koyun, 2500 keçi, 45 katır, 15 merkeptir.

Sisanlı aşireti: Reisleri: Doko Nuri ağadır. Mah raporuna göre 150 silâhları vardır. Plümer ve Erzincan cıvarındadırlar. Mutidirler.

Kemanlı aşireti: Reisleri: Seyit Ali ağadır. Mah raporuna nazaran 150 Silâhları vardır. Plümer ve Tercanda mukimdirler. İtimat edilmez. Fırsat vukuunda asi aşaire iltihak ederler. Reislerinin Nüfuzu çoktur.

Maskanlı-Karsikanlı aşireti: Reisleri: Hüseyin ağa ve Nazimiyenin Maskan köyünde Mustafa ağadır. Plümer, Kiği, ve Erzincanda ve küçük bir grupla da Nazımiyede otururlar. Nim muti bir aşirettir. Diğer aşairin yardımı ile harekete geçebilirler. Nazımiyede 157 nüfuslu üç köyleri ve 15 Silâhları vardır. Aşiretin çokluğu kigidedir.

Sür uşağı-Süranlı aşireti: Reisleri: Hasan efendidir. Mah raporuna nazaran Silâh mikdarı 300, Elâziz Vilâyeti kısmında 40 dır. Aşiretin bir kısmı Mazkirtte bir kısmı Pertektedir. Diger aşiretlerle muarizdırlar. Mütecaviz değildirler. Sür zade Eyyüp ağa ve Gülâbi zade Timur ağa ve Yeğenler. Ismail ve Hasan

ağalar, Haydar zade Paşo ağa ve biraderleri Müdür ağa reisleridir. Haydar zadeler haşarıdır. Bir malûmata nazaran nüfusları 400 ve 100 Silâhlı olan Ciyanlı aşireti ile karabetleri dolayısile bir aşiret halindedir. Mazkirtle oturan Hasan ağa Ciyanlıların reisidir.

Haydaranlı aşireti: Haydaran - Hüseynan namile iki kabiledir. Reisleri Ahmet ağa oğlu Kamer (Rüşnekte oturur) Ali oğlu Hızır (Naciyan köyünün Hinkkervank mezraasında ikamet eder) Maba nazaran silâh mikdarı 300, müfettişliğe nazaran 450 dir. Nazımiye Erzincan taraflarında ve bilhassa toplu bir halde Haydaran dağında bulunurlar. Tamamen gayri mutidirler. Ceraim eshabı bu aşiret arasında kuvvetli himaye görür. Şekavetle meluftnrlar. Seyit Rıza ile dostturlar. Hükûmet kanunlarına itaatları yoktur. Ziraata salih yerleri azdır. Mevaşile geçinirler. Bir diğer malûmata göre de 1000 silâhları, 3500 Nüfusları vardır. Eskiden umum reisleri Mehmet ağadı. Kalman ve Hüseyin namında iki oğlu ve Hüseyin Musa, Süleyman Ali namlarında birader zadeleri vardır. Nazımiyenin Arilli, Artili, Ovacığın Şeyh Hasan aşiretleri ile münaferettedir. Diğer aşiretlerle halen dostturlar. Başka bir malûmata göre de Hüseynan kabilesinin reisi Rüşnekli Kamer ağadır. Hızır ağanın kayın pederidir. Kendisi ihtiyar olduğundan Hızır ağa ile müşterek hareket eder.

Şeyh Mehmedanlı-Mamdanlı aşiret: İki kabiledir. şeyh Mehmetli, Şeyh Mamdanlı. Tercan, Nazımiye, Mazkirt ve Erzincan mıntakalarındadırlar. Mazkirtin Hiçte köyünde Hızır, Nur oğlu Ali, Mehmet Ali oğlu Yako, reisleridir.

Silâh mikdarı ;Maha nazaran 150, müfettişliğe

nazaran Nazımiyede 35, Mazkirtte 130 dur. Yerleri ve mer'aları kâfidir. Mütecaviz değildirler. Ağalar içinde muteber olan Ali bey olduğu söyleniyorsada diğer bir malûmatta reis Harikli Kego ağadır. Reisin Kamer ve Hüseyin isimli iki oğlu vardır. Hükûmete mutidir. Evvelce de isyana iştirak etmemiştir. Aşiretlerle münafereti yoktur. 200 erkek, 300 kadın, 100 Silâhları vardır. Kureyşanlıların tecavüzünden bizar olmuşlardır.

Zernaklı aşireti: Reisi Plümerde Mustafa efendilerdir. Mah raporuna nazaran 750 Silâhları vardır. Plüme ve Pefahiyede bulunurlar. Refahiyedekiler şehre bağlanmış gibidir. Mahaza Koçkiri hadisesinde bunlarda alâkadar olmuşlardır. Aşiretin mühim bir kısmı Hınıs ve havalisinde bulunur.

Çerekli - Çarıklı aşireti : Şeyh Hüseyin, Bozikan, Haçikan kabileleri vardır. Reisleri, Şeyh Hüseyin bey zade Mustafa ve Hasan beydir.

Mah raporuna nazaran silâh mikdarı 100 dür. Plümer ve tercan taraflarında mukimdirler. Mustafa bey Ankara İstiklâl mahkemesi kararile Kastamonide ikamete memur edilmişti. Geçen sene Dersime avdet etmiştir. Bu avdeti muzur ve tehlikeli görülmektedir. Reis, aşiret üzerinde mutlakiyetle hakimdir. Ve aşiret, reise hisse vermekle mükelleftir. Sason Şimalindeki Bozikan aşiret grubununda bu aşirete mensup olması muhtemeldir.

Yusufanlı aşireti : Reisleri: Mehmet ve kamer ağalardır. Ağdatta Kamer ağa, Danarişte Hüseyin ağa, Deştte Zenk ağa oturur.

Silâh mikdarı : Mah raporuna nazaran 200, müfettişliğe görede 230 dur.

Mazkirtte bulunur. Seyit Rızaya muhaliftirler.

Seyit Rızanın zaman zaman barışma teklifini reddetmişlerdir. Kamer ağa hükûmete sadakattan bahseder fakat diğer aşair misillu devlet tekâlifini noksan yazdırır. Bir malûmata nazaranda 500-1500 silâhı, 4000 nüfusları vardır. Dersim içi denilen mahalde mukimdirler. Yerleri gayri kâfidir. Mevaşile iaşelerini temin ederler. Memurlara tecavüzü az fakat cıvar aşiretlere rahat vermezler. Süleyman oğlu Keko, Murtaza oğlu Mehmet isminde ağaları vardır. Muzurdurlar.

Hizoli aşireti: Mah raporuna nazaran 1000 silâhları vardır. Mazkirt, Malatya ve Elâziz arasında bulunur. Kalabalık bir aşirettir. Mutidir. Müfettişlik malûmatına nazaran bu aşiret, aşiret halinden çıkmıştır. 150 kadar silâhları vardır.

Caferli - Sivanlı aşireti: Reisleri Küçük ve Aziz ağalardır. Mah raporuna nazaran silâh mikdarı 100 dür. Kemahta bulunur. Harbi umumide Erzurum küçük zabit mektebi efradının vuran bu aşirettir.

Beyhanlı aşireti: Reisi Mirseyitli Hasan ağadır. Mah raporuna nazaran silâh mikdarı 200 dür. Hınısta bulunur.

Kismurlu aşireti: Reisi Hasan efendidir. Mah raporuna göre silâh mikdarı 70 dir. Tercan ve Nazımiye kazalarında bulunurlar.

Şokeri aşireti: Reisi Ali ağadır. Mah raporuna nazaaan 100 silâhları vardır. Sureti umumiyede mutidirler. Şeyh Sait hadisesinde toplanmış olmakla beraber silâhları 100 dür. Kiğidedirler. Nüfusları tahminen 2000 dir.

Hörmekli-Horlik aşireti: Reisleri Mehmet efendi, Süleyman ağa, Kamer ağa, Mustafa efenbi, Pertal (Battal) ağadır. Battal ağa Çivarikte ve Nazımiyede oturur.

Silâh mikdarı: Mah raporuua nazaran 350, müfettişliğe göre de 150 dir.

Varto, Kiği, Nazımiye, Kuruçay, Refahiyede bulunurlar. Bu aşireti millî aşiretin bir ferdi olarakta kabul ederler mutidirler. Battal ağa cereyana tabi ve müfsittir. Bununla beraber Haydaran aşiretinin ezilmesi için hükûmete muti görünür. Haydaranlı aşiretile düşmandır. Bu aşiretin Vartonun üstükûran nahiyesindeki kısmı harbi umumide geri kıtalarımıza mütecaviz bir cephe almıştır. Halen Cibranlılarla düşmandırlar.

Bir malûmata nazaran da reisleri eskiden Civerekli Süleyman ağadı. Biraderi Bertal efendi, Hüseyin ve Hasan, Süleyman ve Ali ağalarla Bertal, Ali, Hasan nemlarında üç oğlu vardır. Tamamen mezkûndurlar. Nazımiyenin Artilli-Arilli aşireti ile hali münaferette, diğer aşairle dostturlar. Mevkileri yaylâ olup bazı seneler Kiğinin Sepet dağına çıkarlar. Evveldenberi hükûmete mutidirler. İsyanları üoktur. 200 erkek, 300 kadın, 7 At, 300 Sığır, 400 Koyan, 500 Keçi, 10 Katır, 20 Merkep, 200 Silâh ve 10000 cepaneleri vardır.

Demenanlı aşireti: Reisleri: Kamer ağa, Cebrail ağa, Hasan ağadır. Cebrail ağa Arikide, Hasan ağa Hüzmerikte, Kamer ağa da Kinide otururlar.

Silâh mikdarı : Mah raporuna nazaran 500, müfettişliğe nazaran da 450 dir.

Mazkirtte bulunurlar. Koçgiri isyanına girmiştir. Bu aşiret içinde Cibogez isminde çok şerir biri vardır. Bu adam etrafında bir grup toplamıştır. Fenalıkların amilidir. Bunlar Alan aşiretine düşmandır. Alanlılar eylûl 931 sonlarında Cibogezin kardeşini vurmuşlardır. Bunun için araları açıktır. Tekâlifi devleti ve asker vermezler. Gayri mutidirler.

Diğer bir malûmtta 4000 nüfusları ve 1500 Silâhları vardır.

Zerkavik aşireti : Mah raporuna nazaran silâh miktarı 700 dür. Dere çıkaran ve Temkin dağlarında bulunurlar. Harbi umumide kâmilen isyan etmişlerdir. Nüfusları 2200 tahmin ediliyor.

Pilvenk aşireti : Ziyanlı ve Halifanlı namile iki kabiledir. Halifanlı reisi Seyit İbrağim ve oğlu Süleymandır. Yadigâr isminde bir biraderi vardır. Ziyanlı reisi Köse oğlu Süleyman (Perteğin Azgonik köyünde oturur.) Biraderi Hasan, ve Kefim ağalardır. Mühim akrabaları Ulupınarlı muhtar Mustafa, oğlu Hızır, Jandarma Mustafa oğlu Bedir, Keğo ve Kelkitli Ali çavuştur. Mıntakaları Pertek ve Kelkittir. Harbi umumide isyan ederek Pertek nahiyesini basmışlardır. Mazkirt ve Pertek kazalarındaki Ulupınarlılara hükûmetçe verilen 25 silâhtan başka 100 silâhları olduğu tahmin ediliyor. Azgonikte oturan Süleyman ağa Seyit Rızaya merbuttur. Aşağı Abbas uşağı reislerile topal Ahmedin ve Ferhat uşağı aşiretinin dostudur. Bu aşiretin Ulupınarlı grubu Süleyman ağaya muhaliftir. Topal Ahmede düşmandır. Kara Ballı ile dosttur. Ferhat uşağı ile düşmandır. Ağalar ve aşiret bir kaç fırkaya ayrılmış olduğundan arasıra münazaalar olur. Ağaların en nüfuzl ve zengini köse oğlu Hacı Mustafa ağadır. Hacılığı Kerbelâya gittiğinden almıştır. İkinci derecede mühim ağaları Rumkiğli Mustafa ve Pohatrisli İbrahim ve Müdür Seyit İbrahim ağalardır.

Pilvenklilerin 3000 nüfusları, diğer bir malûmata göre 1200 silâhları vardır. Mah raporuna göre de silâh mevcutları 1000 dir.

80 At, 5000 Sığır, 2000 Koyun, 200 Keçi, 200 Katır, 200 Merkepleri vardır. Arazileri kâfidir. Ahali hububat ve tütün eker. Elâzize odun ve

kömür sevk edüp satarlar. Muti gibidirler. mazarratları azdır.

Beritanlı aşireti : Karakulak, Dört kulak, Şenkalan, Kösan, Molla ömeran namile beş kabiledir. Reisleri, İbrahim, Zülfü Paşo, Ali ağadır.

Malı raporuna nazaran silâh miktarı 200 dür. Elâziz, Palo kazasındadırlar. Yazın Dersim dağlarına, Erzurum - Erzincan yaylâlarına, bilhassa Bingöl yaylâlarına yayılırlar. İçlerinde bir çok erbabı ceraim ve şekavet sığınır. Şeyh Sait hadisesini müteakip takip edilen eşhas bunların içine girerek saklanmış ve o suretle hududu aşarak Cenuba gitmişlerdir. Aşiretin Halep ve cıvarı ile alâkası vardır. Bu aşiret daha ziyade koyun ticareti ile meşguldür. Her sene yazın Bingöle göçer ve etraftan hayvanı toplar. Eylûl nihayetine doğru Kiği, Palo, Osmaniye, Karacadağ mıntakasından Viranşehir mıntakasına geçerler ve hayvanlarını suriyeye geçirerek satarlar. Bu aşiret iki gruba ayrılmıştır bir grup Elâziz - Malatye üzerinden Antep mıntakasına geçmiştir. Bu ayrılma âmili, aralarındaki kan davasındandır. Nüfusları 2000 kadar tahmin edilmektedir.

Şeyhan aşireti : Reisleri : Hüseyin Seyit ağa ve Geki Ali Pirodur. Mah raporuna nazaran 450 Silâhları vardır. Mazkirtte bulunurlar. Müfettişlik malûmatına göre bu aşiret infisah etmiştir.

Kodan aşireti : Reisleri : Hasan efendi, Dilo Ali Kırdır. Mah raporuna nazaran 250 Silâhları vardır. Mazkirtte bulunurlar. Müfettişliğe göre bu aşiret te infisah etmiş ve kuvvet itibarile nazarı İtibara alınacak vaziyetten çıkmıştır.

Balabanlı aşireti: Kabileleri : Almatlı, Alotağı, Ferhat uşağı, Süleyman uşağıdır. Reisleri, Halil ağa zade Paşo, Mehmet ağa, Kamer ağadır.

Mah raporuna nazaran silâhları 800 dür. Plümer, Tercan ve Erzincanda bulunurlar. Bu aşiretin Dimetokadan geldiği mervidir. Çalışkan memlektin ticarî merkezleine hatta Amerikaya çalişmağa giderler. Malatyada da alâkaları vardır. Yavaş yavaş aşiret evsafını kaybetmektedirler. Harbi umumîde kıtaatımıza filen iştirak eden aşairdendir.

Derviş Cemal evlâdı aşireti : Zurumlu Şeyho dede reisleridir.

Mah raporuna nazaran 800 silâhları vardır. Dersim, Ovacık, Kemah, Erzincan ve Plümerde dağnık bulunurlar, Kalabalık bir aşirettir.

Müfettişlik malûmatına nazaran aşiret halinden çıkmış olan Derviş Cemal oğullarının bütün Dersimde 50 den fazla silâhları bulunmıyacağı tahmin ediliyor.

Saai Sultan - Sarı Saltık evlâdı aşireti: Mah raporuna nazaran silâh mikdari 100 dür. Hozatta bulunurlar fakat memleketin bir çok aksamında bunlara yine tesadüf olunur. Anadolu ve Rumelide, Bulğaristanın Kumluca mevkiinde ve Diyarbekir şehrinde, Yunanistanda Sarı saltıklar mevcuttur. Türk ve Harzemî olduklarında şüphe yoktur fakat zamanla kürtleşmişlerdir. Alevîdirler. Mutidirler. Müfettişlik malûmatına nazaran bunlarda aşiret hayatından çıkmışlardır. Mevcut olanlarda 20 den ziyade silâh olmadığı tahmin edilmektedir. Az bir kısmı Şafiîdir.

Ali Abbas evlâdı aşireti: Reisleri : Kiştimli ağa dede, Terli Kühlü Ali ağadır. Mah raporuna nazaran 300 silâhları vardır. Kemah, Erzincan, Ovacıkta bulunurlar.

Müfettişlik malûmatına nazaran Ovacıktaki kısmı diğer aşiretler arasında kaynamıştır. Silâh olarak bir kıymet ifade etmezler.

Şadilli aşireti: Ohi ağası Necip ağa zade Hasan ağa umumî reistir. Mustafa ağa, Mehmet efendi (Kimsor köyünde oturur), Adil bey, Rifat ve Hüseyin ağa reisleridir. Zülfü namında biri de ileri gelenlerdendir.

Mah raporuna nazaran 1500 silâhları vardır. Müfettişlik malûmatına nazaran azamî 200 silâhları vardır. Kiği, Mazkirt, Palo, Refahiye, Erzincan, Nazımiyede ve Kuruçayda bulunurlar. Koçgiri hadisesine iştirak etmiştir. Bu aşiretin kara koyunlulardan olduğu mervidir. Bir kısmıda Türkçe konuşur. Şeyh Sait isyanını müteakip Kiğidekilerin silâhları toplanmıştır. Bir malûmatta aşiret reisi Kimsorlu Mehmet efendidir. Bu adam temiz ve iyidir. Seyit ve Ali isminde iki oğlu vardır. Aşiret halkı davarcı ve rençperdir. Nim mutidirler. Tamamen meskûndurlar. Yerleri ve mer'aları kâfidir.

Kureyşan ile münaferettedirler. Ahvali umumiyeleri İzoli aşireti gibidir. Mütecaviz değildirler. Nüfusu 3900 kadar tahmin edilmektedir. 100 Sığır, 400 Koyun, 100 Keçi, 20 Merkep, 150 - 160 silâhları ve 2000 cepaneleri vardır. Silâh kuvveti itibarile 150 - 160 adedi daha doğrudur. 1500 mübalâğalıdır. Esasen bu aşiret, aşiret halinden çıkmıştır. Nazımiyedeki kısmında 20 den fazla silâh yoktur. Aşiretin mühim kısmı Sünnî dir.

Kâz aşireti : Reis Osman beydir. Mah raporuna nazaran 100 silâhları vardır. Kiğide otururlar. Silâhları toplanmıştır. Nüfusları 3000 tahmin edilmektedir.

Gransor aşireti : Reisi Hacı dede beydir. Kiğide dulunurlar. Şeyh Sait isyanını müteakip silâhları toplanmıştır. Muti görünürlerse de itimat caiz değildir. Nüfusları 700 tahmin edilmektedir.

Karabaş aşireti: Reis : Aptal ağa dır. Kiğide bulunur. Türkçe ve kürtçe görüşürler. Silâhları toplanmiştır. Bu aşiret mutidir. Nüfusları 900 kadardır.

Baba Mansur aşireti: Reisleri : Mazkirtli Seyit Bayı, Plümerli Seyit Mahmuttur. Mah raporuna nazaran 400 silâhları vardır. Mazkirt, Nazımiye, Plümer, Erzincan, Tercan hatta Sıvasa yayılmışlardır. Müfettişlik malûmatına nazaran Mazkirt ve Nazımiyedeki kısmı kuvvet olarak bir kıymet ifade etmez. Diger aşair arasında kaynamışlardır.

Sultan Munzur aşireti: Reisleri : Seyit oğlu Seyit Süleymanla Seyit Emirdir. Mah raporuna nazaran 50 silâhları vardır. Ovacık ve Erzincanda bulunrlar. Küçük bir aşirettir. Müfettişlik malûmatına nazaran Ovacıktaki kısmı müstakil bir kuvvet ifade etmez. Diger aşiretlr arasında kaynamışlardır.

Ağuçan aşireti: Reisleri : karaballı Seyit Hıdır, Seyit İsmaildir. Mah raporuna nazaran 500 silâhları vardır. Elâziz, Erzincan, Kemahta bulunurlar. Bu aşiretin kuluban ahfadından Tatar olduğu ve Bağdat dönüşü Elâziz civarına yerleştiği naklolunur. Müfettişliğe nazaran bunlarda aşiret halinden çıkmıştır. Elâziz mıntakasında müstakil bir kuvvet telâkki edilemezler.

Kureyşanlı aşireti: Kabileleri: Kureyşanlı, Süleymanlı, Hasenan (Hüseynan), Kalyan, Mevalyan, Aliyan, Gülnandır. Dersim mıntakası dahilindedirler.

Reisleri: Ali çavuşun Hasan efendi, Seyit Mahmut, Mahalli ağa, Derviş İbrahim, Zeynel çavuş, Mazkirtin Birğiç köyünde Hasoseydo, Kalecik köyünde Aligâh ağa, Havar köyünde Rehber, Koresipi köyünde Keki Alibert, Türüşmekte Hasan efendi, Tarda köyünde Dilo ağa, Kiğinin Sitir

köyünde Casus İbrahim, Nazımiyede Panan köyünde Seyit Mahmut oğlu Hamdi, Nazımiyenin Gölik köyünde Hasan şeyh (Mehmet çavuş), Zine köyünde Seyit Mahmut oğlu Aligâh, Kalman köyünde Mehmet oğlu Süleyman, Çamurek köyünde Zeynel ağa, Kiğinin Sis köyünde İbrahim ağadır. Mütecaviz ve çapul ile meşgul, Mazkırt ve Pertek havalesini daima iz'aç ederler.

Plümer: Nazımiye, Kiği, Hınıs, Varto, Sıvas, Mazkirt, Hısnımansur taraflarına dağılmış kalabalık bir aşirettir. Aralarında Sünniler olduğu da söylenir, Kendilerini Horasandan gelmekle beraber İmam Cafer neslinden ve Peygamber sülâlesinden addederler. Bu kanaat bütün Dersim ve civarında telkin edildiğinden Kureyşanlılar Dersim aşairi nezdinde haizi itibardırlar. Bu surette cerre çıktıkları vakidir. 331 de mühim bir isyanları vardır. tedip edilmişlerse de Harbi umumide 36. cı Fırkaya taarruz eden aşiretlerdendir. Tercan muhitindekiler binnispe mutidirler. Mahaza sureti umumiyede Kürtlük telkinatı ile yakından alâkadar bir aşirettir.

Aşiret dahilinde silâhlanabilecek eşhas 3000-3500 kadar denilmektedir. Mazkirt ve Nazımiyede bulunurlar. Mazkirttekiler iki partidir. Biri Haso Seydonun partisidir. Bu parti eskiden beri Seyit Rızanın dostu ve müttefikidir. Diğer parti aşiret dahilinden çıkmış gibi ve bitaraftır. Nazimiye Kureyşanı 10 kabiledir. Hepsinin reisi Kiğinin Sitir köyünde Casus İbrahimdir. Bu İbrahim her türlü mel'aneti yapacak karakterdedir.

Nazımiyedekilerin 400 silâh tutanı ve 50 yeni silâhları vardır. Mevaşile geçinirler. Gayri mutidirler.

Mazkittekilerin 350 silâh tutanı ve 80-100 yeni silâhları vardır. Ahvali umumiyeleri Nazımiyedekilerin aynıdır. Hasike, Hasibürç ve Hasidav isminde Saadattan addolunan üç reisleri vardır. Her biri Derviş makamında kullanılır. Diğer bir malûmatta aşiretin 5000 nüfusu ve 2000 silâhları vardır. Alyan, Kalyan, Gülnan, Hüseynan, Mevalyan namile beş kabiledir. Umumî reis Balluceli Derviş İbrahimdir (namıdiğeri Casus İbrahim). Biraderi Ali oğlu Şah İsmail, amca zadesi Ali çavuş oğlu Hüseyin, hafidi Ali vardır. Arilli (Artilli) ile münaferettedirler. Diğeri aşair ile dosttur.

Alyan reisi Palnamlı Seyit Mahmut oğlu Alidir. Kendi halindedir. Kabilesi içinde nafiz ise de hükûmetten korkar.

Kalyan reisi Hulitli Hüseyin oğlu Mehmet çavuştur. Derviş İbrahimi hiç sevmez. Araları açıktır. Hükûmete bizmet eder.

Gülnan reisi Ziveli Aligâh ağadır. Kabilesi ve aşireti içinde nüfuzu fazladır. Her fenalık beklenilir. Harbi umumide umumen isyan ederek kaza merkezini kâmilen denecek derecede tahrip ve yağma etmiş bir aşirettir.

Maha nazaran bu aşiretin Dersim ve civarı aksamında 800 kadar silâhı vardır. Müfettişliğe nazaran Mazkirtte 350, Nazımiyede 175, Kiğide, 60 olmak üzere 585 silâhları vardır. Bu aşiretin bütün nüfusu 10000 kadar tahmin enilmekte olup bunun 5000i Dersime isabet etmektedir.

Şükranlı aşireti: Reisi Ali ağadır. Kiği ve Muşta bulunurlar. Kısmen Türkçe konuşurlar. Kiğide bulunanların silâhları hemen yok gibidir. Sünnîdirler.

Şeyh Mehmet dede evlâdı aşireti: Reisleri Malatyalı Doğan dede evlâtlarıdır. Mah raporuna nazaran 200 silâhları vardır. Malatya, Dersim, Erzincan civarında bulu-

nurlar. Dersimdeki kısmı kuvvet itibarile kıymet ifade etmez. Diğer aşair arasında kaynamıştır.

Pir Sultan evlâdı aşireti: Reisleri Kiştemli Seyit Mustafa, Seyit Hasandır. Mah raporuna nazaran 70 silâhları vardır. Plümer ve Erzincanda mükimdirler. Mutidirler.

Şevalanlı aşireti: Reisleri Mustafa ağa, Rıza ağa, Hüsnü beydir. Mah raporuna nazaran 150 silâhları vardır. Plümer, Erzincan, Tercanda bulunurlar. Şekavet ve soygunları vardır. Hükûmetle münasebetten müçteniptirler. Nüfusları 200 kadardır.

Cibranlı aşireti: Reisi Ahmet ağadır. Mah raporuna nazaran 50 silâhları vardır. Kiğide bulunurlar. Şeyh Sait isyanında mühim şekavetleri görülmüştür. Üzerlerine tedip hareketi yapılmıştır. Bir kısmı Suriyeye gitmişlerdir. Kısmı mühimmi toplanmış olmakla beraber 50 silâhları vardır. Cibranlı aşireti kesafeti Varto ve Muş merkez kazasındadır. Maslup miralay Halit beyin aşiretidir. Halit beyin kardeşi Ahmet bey riyaset eder. Üstüküran Alevileri ile hali muhasamadadırlar. Şeyh Saitin bir karısı Halit beyin hemşiresidir. Şeyh Sait fikrine bağlıdırlar. Şimdi sarsılmış bir haldedirler. Aşiret arasında geçimsizlik vardır. Nakşî tarikatına mensupturlar.

Abdalanlı aşireti: Reisleri Plümerli Nur oğlu Mustafa ve Tercanda Laz Hüseyin efendidir. Mah raporuna nazaran 200 silâhları vardır. Plümer ve Tercanda mukimdirler.

Seteri aşireti: Reisi Derviş İbrahimdir. Kiğide mukimdirler. Muti görünürlerse de ceraim ve şekavet erbabı içinde barınmıştır. Kureyşan aşiretinin bir şubesi addolunurlar. Silâhları 1926-27 de toplanmıştır. Yeniden az mikdarda silâh tedarik etmiş olmaları muhtemeldir.

Arilli aşireti: Kabileleri: Abbasan, Ferhadan, Mahmudan, Ciban, Arslanan dır.

Reisleri: Kerişte mukim Yusuf ağa umumî reisleridir. Türk Mehmet ağa, torunu Hüseyin ağa oğlu Yusuf ağa, Ramazanlı Dursun, Dizikli İsmail, Nazımiyede Hakiste mukim Battal oğlu Musa, Hakiste mukim Keko, Keşkovarda mukim Keko ağa reisleridir.

Mahi raporuna nazaran 1000, müfettişliğe göre de Nazımiye kısmında 150 silâhları vardır. Plümer, Erzincan, Tercan, Nazımiyede bulunurlar. Harbi umumide kâmilen isyan etmişler ve Nazımiyeyi yağma etmişlerdir. Hakis nahiyesinin Hilbes, Hubbes, Margasor, Kervan ve Kirik köylerindeki aşiret halkı gayri mutidirler. Diğer aşiret efradı nim mutidir. Yerleri ve mer'aları kâfidir. Tecavüzleri azdır. Aşairi saire ile münazaaları sıkçadır. Yusuf oğlu Kız ağa ve Ramazanlı Ali ağa, Muhtar oğlu diğer Ali ve Hüseyin ağalar ikinci derece reislerdir. Umumî reisi Kirişli Yusuf ağanın oğlu yoktur. İsmail, Hüseyin, Ferhat namlarında üç biraderi vardır. Alik ve Memik isimlerinde amca zadeleri vardır. Kârsanlı ve Alanlı ile dosttırlar. 1500 Erkek, 2000 Kadın, 1000 Silâh tutanı, 10 At, 1000 Sığır, 150 Koyun, 2000 Keçi, 5 Katır, 60 Merkep ve 15-20 bin cepaneleri vardır.

Diğer bir malûmatta üç kabileye ayrılmaktadır. Mahmudan, Şakulân, Ferhadan.

Mahmudan kabilesinin reisi Ramazanlı Dursun ağadır. Umumî reisi Yusuf ağa gibi Hükûmetten çekinir. Sinsidir.

Şakulân reisi Nazımiyeli Hüseyin Mirç ağa müfsittir. Nüfuzu yoksa da fenalığa meyyaldir.

Ferhadan reisi Dizikli Veli oğlu Hüseyin ağadır. Yusuf ağanın emrindedir. Kendi halindedir. Hükûmetten korkar.

Alanlı aşireti: Reisleri: Mazkirtin Çukur Köyünde Hasan ağa. Maro ağa, Kortan köyünde Hüseyin ağadır. Silâh mikdarı Mah raporuna nazaran 500, müfettişliğe göre de Mazkirtte 70, Nazımiyede 20 dir. Nazımiye ve Mazkirtte bulunanlar muti görünürler. Elâziz vilâyeti mıntakasında bulunan bu aşirette eskiden 230 silâh vardı. Cemal beyin valiliği zamanında toplanmıştır. Demenanlıların Çibokez grubu bunların düşmanıdır. Ve tecavüzlerine maruzdurlar. Haydaran aşireti ile açıktan açığa düşmandırlar. Seyit Rıza da az çok tazyik eder. Hükûmete mutidirler. Fakat muhafaza edilmediklerinden Seyit Rızanın kucağına atılmaları ihtimali vardır. Bu aşiretin korucu teşkilâtı yapılarak şayanı itimat olanlarına silâh verilmesi suretile muhafazası mutasavverdir. Nazımiyedeki Alanlılar ise Demenan, Haydaran ve Seyit Rıza ile düşmandırlar. Bu kısım yalnız Kil köyündedir. Hükûmete muti ve bezi efradı nadiren tecavüz yapar. Bunların reisi Mazkirtin Hopor köyünde Hasan ağadır. Pah nahiyesi dahilinde ziraatla meşğul olan Alanlıların Sürüçyanlı ile kan davaları vardır. Murtaza zade Ali ağa ve İbrahim oğlu Keko ağa ağalarıdır.

Hiranlı aşireti: Reisleri: Mustafa, Mehmet Ali ve Hüseyin ağalar, Kirniste Mustafa ağa, İbi Mahmut köyünde Mehmet Ali, Sindam köyünde Alideşt oğlu Mehmet ağa, Polan köyünde Hüseyin efendidir. Silâh mikdarı Mah raporuna nazaran 600, müfettişliğe nazaran 270 dir. Mazkirtte bulunurlar. Bitaraf bir aşirettir. Bir malûmata nazaran 500 silâhendazları, 40 - 50 eslihai cedideleri vardır. Nim mutidirler. Yerleri ve mevaşileri iyi ve kâfidir. Mütecaviz değildirler. servet ve nüfuzça

Hüseyin ağa en muteberleridir. diger bir malûmata nazaran 4000 nüfus ve 1500 silâhendazları vardır. Mamafih bunların aşiret olarak bir kıymetleri kalmamıştır.

Pütikânlı aşireti: Reisleri : Hüseyin ağa zade İbrahim ağa, Zeynel ağa, Ali ağadır. Tercan, Hınıs ve kigide bulunurlar. Silâhları Şeyh Sait isyanını müteakip toplanmıştır. halen sakindirler. 200 kadar nüfusları tahmin olunmaktadır.

Cambeğli aşireti: Reisi Hasan ağadır. Mah raporuna nazaran 200 silâhları vardır. Hınıs ve Tercanda bulunurlar. Sünnîdirler.

Şekaklı aşireti: Çemişkezek ve Pertek taraflarında bulunurlar. Silâh istimal edebilecek nüfusu 500 kadardır. Sünnidirler. Cemişkezek ve Pertek mıntakasında aşiret halinden çıkmışlardır. Kuvvet olarak bir kıymet ifade etmezler.

Alhanlı aşireti: Reisleri : Riza ağa ve Bektaş ağadır. Mah raporuna nazaran silâh mikdarı 150 dir. Plümer, Erzincan ve Tercanda bulunurlar. Nüfusları 500 kadardır.

Badilli aşireti: Mah raporuna nazaran 500 silâhları vardır. Palo, Kigi, Pertek, Refahiye ve Kelkitte bulunurlar. kalabalık bir aşirettir. Bu namda Urfada da aşiret vardır. Sünnidirler.

Milli aşireti: Reisleri : bizde Mahmut bey, Abdurrahman bey ve Ahmet beydir. Suriyede Halil ve Mahmut beyleridir. Müfettişliğe nazaran 3000 silâhları vardır. 15000 kadar nüfusları tahmin edilmektedir. 932 de silâhlarının mühim bir kısmı toplanmıştır. Diyarbekir ve civarında ve kısmen Suriyede bulurlar. Maruf İbrahim paşanın aşiretidir. Dersimden ayrılmıştır.

Bu aşiret Viranşehirle Suriyenin Resürlayin mıntakasındadır. Muş vilâyeti ile Tutak kazasındaki Hasenanlı, Cibranlı, Seydanlı, Belikanlı aşiretleri kendilerini bu millî gruba dahil addederler.

İzoli aşireti: Reisleri: Gedik oğlu Mehmet ağa, Yusuf ağa, Aziz ağadır. Mütegallibeleri Reşikte Veli Haki efendi, Baştamda Gedik zade Mehmet efendi, Akkilisede Dilo zade Mehmet ve kalanda Aziz ağadır.

Silâh mikdarı: Mah raporuna nazaran 1000, müfettişliğe nazaran 280 dir. Malazkirt ve Malatya taraflarında bulunurlar. Kalabalık bir aşirettir. Reisleri yoktur. Her köyde bir ağa türemiştir. kabile, reislerini tanımazlar. Bitaraftırlar. Bu aşiret köy hayatına doğru ilerlemektedir. Nim mutidirler. Yerleri ve mer'aları kâfidir. Zıraatları iyicedir. Tecavüzleri yok gibidir. Bir birlerile münazaaları çoktur. Gün oğlu Süleyman çavuş ve Müdür Mehmet ağa adlı müteneffizleride vardır.

Beles aşireti: Millî Halil bey oğlu Veli bey emirindedir. Mah raporuna nazaran 500 silâhları vardır. Nazımiye, kigi, Tercan ve kısmen Amasya ve Çorumda bulunurlar. Nazımiyedeki kısım kuvvet itibarile bir kıymet ifade etmez.

Kubatlı asireti: Reisi Ali Resul ağadır. Mah raporuna nazaran 300 silâhları vardır. Kiği ve Tercanda bulunurlar.

Hasenanlı aşireti: Reisi Muti beydir. Kigi ve Van taraflarında bulunurlar. Kısmen Dersimli aşairden maduttur. Silâh istimal edebilecekleri 2000 tahmin olunmakta ise de silâh adedi malûm değildir. Bu aşiretin kesafeti Malazkirt ve Tutak mıntakasındadır. Ferzendenin mensup olduğu aşirettir. Sünnidirler.

Mala aşireti: Reisi Molla Ahmettir. Mah raporuna nazaran 500 silâhları vardır. Kiğide bulunurlar. 2500 kadar nüfusları tahmin olunuyor. Sünnidirler.

Yelci aşireti: Reisi İskender ağadır. Mah raporuna nazaran 700 silâhları vardır. Kiğide bulunurlar. Silâh istimal edebilecek mikdarı 1200 olup kısmı mühimmi silâhlıdır.

Şavak aşireti: Hozat ve Çemişkezek civarında göçebedir. Silâh miktarı tespit olunamamıştır, Nüfusları 2000 haneden fazla tahmin edilmektedir.

Sertik aşireti: Reisi Necip efendidir. Mah raporuna nazaran 300 silâh vardır. Kiğide mukimdirler.

Kirako aşireti: Mah raporuna nazaran silâh miktarı 700 dür. Kigide mukimdirler.

Kümsun aşireti: Resul ağa reistir. Mah raporuna nazaran 100 silâhları vardır. Kigide bulunurlar. Sünnidirler.

Puh-Pug aşireti: Reisi Hasan ağadır. Çapakçurda bulunurlar. Silâh kullanabilenleri 1500 dür. Sünnidirler.

Az aşireti: Reisi Mehmet ağadır. Çapakçurda bulunur. Silâh kullanabilecekleri 500 dür. Sünnidir.

Atma-Atmalı aşireti: Reisleri Battal ağa oğlu Mehmet efendidir. Arapkir, Behisni ve Divrigi tarafında bulunurlar. Silâh kullanabilecekleri 5000 dir. Sünnidirler.

Hitsor aşireti: Reisleri Kahraman beydir. Hısnımansurda bulunurlar. Silâh kullanabilecekleri 4000 dir. Sünnidirler.

Eşref aşireti: Reisleri Mustafa efendi, Bekir ve Ali ağadır. Erganide bulunurlar. Silâh kullanabilecekleri 2000 dir. Sünnidirler.

Harun aşireti: Reisi Mehmet ağadır. Erganide bulunurlar. Silâh kullanabilecekleri 500 dür.

Bekir uşağı aşireti: Elbistanda bulunurlar. Bu aşiret hakkında fazla malûmat alınamamakla beraber silâh kullanabileceklerin 500 den aşağı olmadığı söylenilmektedir.

Sine Millî aşireti: Reisi Hacı Hasan ağadır. Elbistanda mukimdirler. Silâh kullanabilecekleri 800 dür.

Alhas-Alhasan aşireti: Reisi İbil ağadır. Elbistan civarında bulunurlar. Silâh kullanabileceklerin mikdarı 200 dür.

Hulâsa: Elâziz vilayeti Dersim kısmında vasatî olarak 10000 silâh kabulu muvafık olur. Alâkadar muhitlerde, Plümerde 2000, Erzincanda 2000, Kemahta 1500, Kigide 1500, Tercanda 1000' Paloda 500 Koçgiri ve diğer yerde 1501 silâh tahmin olunmaktadır.

Bolyan aşireti: Reisleri İyores ağa, Hasan ağadır. Malatyada bulunurlar. Silâh kullanabilecekleri 2000 denilmektedir.

Dersimdeki aşiret gruplarından Şeyhanlılar için umumî bir reis kabulu lâzım gelse bu şahıs Bozukanlı, Keçeli aşiretinin reisi Munzur ağa olabilir. Munzur ağa aynı zamanda Seydanlıların da reisidir. Keçel aşireti reisi ahiren Bal uşağı aşireti tarafından öldürülmüştür. Esasen Bozukanlıların da dahil olduğu Kalmanlı aşireti Manzumesi 5000 i mütecaviz nüfusa ve 1500 silâha maliktir. Şeyh Hasanlılar ise yukarı Abbas uşağı reisi Seyit Rızayı umumî reis telâkki ederler.

SİLÂH VAZİYETİ

Aşiretin İsimi	Mah tahmini	Müfettişlik tahmini	Vilâyet tahmini	Takdir	Mut.
Lâçin	150	150	150	150	Hozat
Karaballı	1300	770	800	750	»
İksor	200			100	»
Ferhat	500	795	800	500	»
Kırganlı	300	350	300	300	»
Aşagı Abbas	400	300	300	250	»
Yukarı Abbas	500	500	500	500	»
Koç	400	390	340	300	»
Resik	200	40	40	50	»
Şam - Şem	150	60	60	120	»
Bahtiyar - Rotan	200		300	250	»
Doğan	100			50	»
Derviş Çemal evlâdı	800			50	»
Sarı sultan - Sarı saltık	100			50	»
Şeyh Mehme Dede	200			25	»
Yekûn	5500	3355	3590	3445	
Karsanlı	350		150	150	Mazkirt
Lôlanlı	500	20	20	50	»
Maskan	200	15	15	50	»
Yusufanlı	200	230	330	300	»
Hizoli	1000			100	»
Kısmurlu	70			20	»
Sür - Süranlı	300		40	150	»
Haydaranlı	300	450	450	400	»

Şeyh Mehmedanlı	150	160	130	150	»
Hörmekli	350	50	50	50	»
Demenanlı	500	100	450	360	»
Pilvenk	1000	125	146	145	»
Sefitcer			70	20	»
Şeyhan	450			150	»
Kodan	150			50	»
Şadilli	1500	20	200	200	»
Babamansur	400			50	»
Kureyşan	800	525	350	350	»
Arilli - Arelli	1000	150	260	250	»
Alanlı	500 Eski 250	90	230	200	»
Hiranlı	600	270	270	200	»
İzoli	1000	280	280	200	»
Biles - Beles	500			50	»
Yekûn	11420	2490	3441	3645	
Bozukanlı - Keçel	500	400	400	400	Ovacık
Bal	200	380	330	330	»
Birmanlı	50	80		60	»
Aşuranlı	100	40		70	»
Yukarı Abbas		120		120	»
Damanlı	100			20	»
Beyit	250	160	160	200	»
Arslan	300	300	300	300	»
Bezgâr	200	125	125	150	»
Maksut	300	270	270	270	»
Ali Abbas evlâdı	300			50	»
Sultan Munzur	50			10	»
Perihan - Hır oğulları	100				»
Dağınık ve küçük aşiretler		3951			
Yekûn	2450	5826	1585	1980	
Umum Yekûn	19870	11671	8616	9070	

Aşiretler hakkında ayrı ve tafsilen verilen bu malûmatı hulâsa edelim : Aşiretler Dersime ilk geldikleri zaman ya büyük grupların isimleri ile anılır ; Darsimli Şeyh Hasan dede evlâtları gibi, fakat ana yurtlarının adlarını, hatıralarını henüz unutmadıklarından köylerine, yaylâklarına derelerine, kaynaklarına, dağlara, tepelere bu adları vermeğe veya Dersimde kendi hatıralarını okşıyacak şekilde karşılaştıkları isimleri kendilerine mal etmeğe başlamışlardır. Dersim aşireti kabile ve ezbet denilen daha küçük boy isimleri ayrı ayrı tetkik olunursa bunlar arasında reislerinin veya kendilerinin yerleştikleri sahanın veya köyün adını alanlar olduğu görülür. Meselâ : Şadilli aşiretinin bir ismide Kimisorludur. Kimisor bir köydür ve hiç bir zaman Şadilli aşiretinin ana dilinden ve hatıratından doğmuş bir kelime değildir. Onun reisi bu köye yerleşmiş, reisine Kimisorlu filân ağa demeğe başlanmış, ve nihayet ezbetinin de ayni isimle çağrılmasına başlanmış, bu isim binnetice kabile veya ezbete mal edilmiştir. Dersime giren büyük aşiret gruplarının reislerinin tekessür eden ahfadının her birinden bir hizip teşkiline çalışarak büyük aşiret bağlarını çözmeğe çalışması şayanı dikkat bir mevzuıdur. Dersimde Ahmedi Yesevi evlâtlarının iki kardeşten tekessür eden aşiret, kabile ve ezbet grupları ikiden kırk, elliye çıkmış bir haldedir. Bunlar ayni asla ve Sulbe mensup oldukları halde bu gün yekdiğerlerile muhasım bir vaziyette olup her türlü karabet bağlarına nihayet vermişlerdir. Büyük aşiret gruplarının bu inkısamı Dersimde aşiret bağlarının ilk çözümüdür. Ayni aşiret içinde yekdiğerine muhasım, hükûmete taraftarlık veya husumet fikrile yaşayan gruplara tesadüf olunabilir.

Hemen her aşiret bu şekilde mütalâa edilirse aldanılmamış olur. Dersim aşiretlerini bu gün aşiret halinde tutan ve harice böyle gösteren kuvvet ne bize tarihin naklettiği aşiret sevgisi ve nede manevi bir rabıtadır. Bu gün karın doyurmak ihtiyacı ve aşiretin her türlü kuvvet ve kabiliyetinden fuzulen ve munhasıran şahsi ve ailesi için bir istifadeyi itiyat edinen reisin bu istifadeyi kaçırmamak için başlarında bulunduğu çetenin imha tehdididir. Bu hususta geçmiş sahifelerde umumî müfettiş İbrahim Tali

beyin 929 seyahatında Kara oğlanda Dersimlilerle bir teması kaydolunmuştu. Dersimde bu gün hâkim olan kuvvet asla manevî değildir. Mutlak maddîdir. Alevilik eski mahiyetini kaybetmiş. tefes suha yüz tutmuştur. Kızılbaşlık bu gün için açık gözlerin maddî hırslarını tatmine bir vasıta olarak zoraki yaşatılmak istenen manevî bir yoldur. Artık Alevî Türkü, Zazalaşmış Türküde maddiyata doğru adım atmak isteyen, bu hususta yardımcı arayan medeniyet yolunun isteklisi olarak mütalâa edilmelidir. Atacağımız adımlarda ; dört asır evvel lisan, mezhepçe Farise mal olan bu gün ise o lisanı korumakla beraber kürt telâkkileri karşısında şaşkın bir halde bulunan büyük bir halk grubu karşısında bulunduğumuzu unutmamak esastır.

İkinci kısım

Dersimin asayiş vaziyeti

Dersimin asayişsizlik tarihçesi:

Dersimin asayiş vaziyetini tamamen tespit edebilmek ve bundan bir netice alabilmek için — Cümhuriyyetten evvel ve Cümhuriyetten sonra — iki devirde mütalâa etmek yolu doğru bulundu.

Cümhuriyetten evvelki devirde Dersimin Osmanlı hükûmetine ilhakından itibaren geçirdiği asayiş vaziyetini adım adım takip etmeğe imkân bulunamamıştır. Tanzimata tekaddüm eden devrin esasen bütün şark vilâyetleri derebeylik usulü ile idare edildiğinden ve devletçe bu mıntakalara adeta yabancı gözle bakıldığından bu müddet zarfında hükûmet kuvvetlerinin hemen kâmilen derebeyleri ve onların ikinci derecede memurları olan diğer rüesa ve ağalar elinde olduğuna hiç şüphe yoktur.

Tanzimat devrinde Dersimi (Şah Hüseyin) namile anılan bir Dersimlinin hâkimiyeti altında görüyoruz. Bu zamana kadar Kürtlerle meskûn şark vilâyetlerinde Kürtlerin mevzii kımıldamaları ve büyük şekavet hareketleri kuvvetle tedip ediliyordu. Ayni mahiyette bulunan Dersime karşı ise bu usul da mahzur görülmüş ve idarei maslahat politikası takip edilmiştir. Dersimliler (Yavuz-Safevi) mücadelesindenberi etrafa ve bilhassa sünnîyülmezhep Türklere karşı taşkınlıklarını hiç eksik etmemişler ve bu tecavüzleri bir taraftan Bayburt ve bir taraftan Sıvas yakınlarına, Kangala kadar

uzatmışlardır. Osmanlılar askerlikte Nizamı cedit usulünü kabul ettikten sonra Dersimin de askerliğe icabetini temin suretile bu mıntakaya hulûlü düşünmüşler ve bunun için de nişan, rütbe, hedaya dağıtmak suretile Dersim rüesasını ele geçirmeği hareketlerine mebde ittihaz etmişlerdir. Bu maksatla on dokuzuncu asrın nısfı ahirinde İsmail Hakkı Paşa ile Erzurum müşürü Samih Paşa Dersim rüesasını Erzuruma davetle kendilerile temasa gelmiş ve fakat bir netice alamamıştır. Dersimin hükûmetten müçtenip duran ve o zamana kadar adeta hükûmet içinde bir hükûmet imiş gibi müstakil yaşayan Dersimin itaatsız ve azgın ve mütecaviz halkına hâkim olmak için Samih paşa Dersim dahilinde mühim noktalara Blokhavuzlar inşası ve bunları yekdiğerine telgraf hatları ile rabt suretile Dersim asayişi üzerinde müessir olmak ve binnetice Dersimde sükûnu temin ederek bu halkı kazanmağı düşünmüş ise de bu arzularını tatbika muvaffak olamamıştır.

1863 senesine kadar Dersime hâkim ve nafiz bir vaziyette olan ve bütün tecavüzler ve asayişsizliklerin mesulu olan Hüseyin bey bir aralık tevkif edilerek İstanbul üzerinden Vidine sürülmüştür. Heseyin beyin Dersimden gaybubeti akabinde kendisinin ve ailesinin Dersimliler üzerindeki nüfuzu kırılmağa başlamış ve oğlu Ali bey Dersim halkının kendi nüfuzları aleyhine başlayan hareketlerini durdurmağa muvaffak olamamıştır.

Dersimde başlayan bu cereyandan her halde haberdar edilen Hüseyin bey bir yol bularak menfasından kaçmış ve tekrar Dersime avdet etmiş ve 1863 senesine kadar Dersimde tekrar hükûmran olmağa muvaffak olmuştur. Bu sırada vefat eden Hüseyin bey yerine oğlu Ali bey riyaseti ele almıştır. Ali bey tab'an zaif olmakla beraber temiz bir insan olduğundan hükûmetle temasa geçmiş ve hükûmetin adamı olmuştur. Bu hareketine mükâfaten kendisi Erzincana celp olunarak (Dersim umum müdürü) unvanı altında Erzincanda ikameti tensip edilmiştir. Hükûmet bu tarzı hareketiyle Dersimde hükmüran olmakta olan bir aileyi elde etmeği ve onu daima göz önünde bulundurmağı esas hareket ittihaz etmiş ise de

karakter itibarile başında daima bir reis görmeğe alışan Dersimin diğer bir Ali bey doğuracağını nazarı itibare almamıştır. Nitekim Ali beyin Erzincanda ikamete geçmesi ile, babasının Vidine sürülmesile zaten sarsılmağa başlayan aile nüfuzları yeniden darbelenmiş ve filhakika Dersimde yeni reisler bu ailenin nüfuzunu taksime başlamışlardır. Hüseyin bey ailesinin nüfuzu şu suretle kırılırken Hozat civarında (Şeyh Süleyman) isminde bir şeyh türemiştir. Bu Süleyman o sıralarda merkezi Dersimde (5000) kişilik bir müsellâh kuvveti daima emri altında bulunduracak kadar kuvvet kespetmiş bir şeyh imiş. Dersimliler bir taraftan bu şeyhe doğru teveccüh ederken diğer taraftan da zaif ta olsa (Şah Hüseyin) ailesile alâkalarını temamen kesmemiş bir vaziyet almışlardır. Bu sıralarda Ali beyin (Hüseyin bey) isminde bir yeğeni husnsi kabiliyetler göstermeğe ve Dersimlilerin muhabbetini kazanmağa çalışmış ve filhakika ailelerinin eski nüfuzlarını kısmen tesise de muvaffak olmuştur. Mamafih çok kurnaz olan bu Hüseyin bey aile nüfuzunun herhalde sarsıntı içinde olduğunu ve bu nüfuzu paylaşacak kuvvetler doğduğunu görünce bir teraftan da hükûmete meyletmeği unutmamıştır. Bu sayedadir ki, kendisi hükûmetçe Pülümer kaymakamlığına tayin edilmiş ve resmi bir sıfatı da haiz olmuştur.

1875 senesine kadar Dersimi nüfuz yarışı peşinde ve fakat etrafa sarkıntılıkta berdevam görüyoruz. 1875 te Ahmet Muhtar paşa hiç bir devlet tekâlifine yanaşmıyan ve müstakil gibi bir vaziyet alan Dersimliler içine diğer bir yol ile girmeği tasavvur etmiş ve Dersimlileri yekdiğerine muhasım iki zümreye ayırmağa çalışmış ve bunda muvaffakta olmuşsa da bu mesai de müspet bir netice vermemiştiri. Ahmet muhtar paşa Dersimde şu suretle tesisine başladığı şahsi nüfuzundan istifade edebileceğini teemmül ederek Samih ve İsmail Hakkı paşaların yaptığı tecrübeyi tekrar etmeği düşünmüş ve o zaman Erzincan mutasarrıfı olup Dersimlilerle irtibatı olan Şefik paşa delâletile Dersim rüesasını tekrar Erzurumna davetle ikinci bir toplanma yapmıştır. Bu davete Hozat ve civarında sahibi nüfuz olan Mansur ağa ve Şeyh Süley-

man icabet etmemişlerdir. Bu davette bulunan Dersimli rüesa arasında Plümer kaymakamı Şah Hüseyin bey zadelerden Hüseyin beyle Mazkirt kaymakamı Gülâbi beyde varmış eski teklifler tekrar yapılmış, Hüseyin bey itiraz etmiş, Gülâbi bey taahhüt altına girmiş, fakat Derrime avdetinde Gülâbi vadında durmak için teşebbüsata girişmişse de muvaffak olamamış ve binnetice yeni türeyen rüesanın nüfuz ve ihtirasları neticesinde öldürülmüştür.

İkinci Erzurum toplanışı Hüseyin beyin ihtiyatkâr hareketine ve bir taahhüt altına girmemesine rağmen bu aile nüfuzunun Dersimde kırılmasına ve yalnız kendi muhitine inhisar etmesine sebep olmuştur. Her halde bu vaziyetin ıslahı düşüncesile olacaktır ki, Hüseyin bey öldürülen Gülâbi bey yerine Mazkirt kaymakamlığına nakledilmiş ve fakat bu sureti harekette Dersim nüfuzunun esasen Erzurum davetine icabet etmemekle mevkiini tahkim eden ve Hozat civarında hâkim bir vaziyette bulunan ve akideleri icabı Türklüğe ve hükûmete düşmanlıkları ile tanılan şeyh ailesinden Mansur ağa eline geçmesine mani olamamıştır. Dersim mıntakasındaki ve Dersimli kaymakamlar gerçi babıali namına hükûmet yapıyorlarsa da Dersimlilerin asker vermesini ve her türlü tekâlifi ifa etmesini temin edemiyorlardı. Nüfuzları nazarî kalıyordu. Hükûmet kuvvetlerinin tesiri altında bulunan kısımlardan kısmen verği tahsilâtı yapıyorlarsa da bu tahsilâtın ancak yarısını hazineye gönderiyorlar ve diğer yarısını da tahsil olunmadı kaydile şahıslarına tahsis ediyorlardı. Merkezî Dersimde 5000 kişilik küçük bir ordusuyla ve mıntakasında ve o zamana nazaran tahkim edilmiş - beş kaleciği - ile vaziyete tamamen hâkim ve Türklere düşman olan şeyh Süleyman ailesinin muhitine ise hükûmet nüfuzu asla yanaşamıyordu.

1877 ye doğru Ruslarla hükûmetin arası açılmış ve harp ihtimalleri çoğalmış. Bunu hisseden Dersim ağaları Erzurumdaki Rus konsolosuna, muharebe vukuu halinde Osmanlılar aleyhine yardımlarını teklif etmişlerdir. Bunlar arasında o zaman Mazkirt kaymakamı Dersimli Nafiz ve rüesadan Munzur beyler de varmış. Rus konsolosu bu teklife müphem bir cevap vermiş ve işin alevlenmesini önlemiştir.

1877-78 Rus muharebesine tekaddüm eden günlerde Hozat ve Mazkirtte hükûmet kıtaatı mevcutmuş. Muharebenin ilânı ile beraber bu kıt'alar Erzurumna celbedilmiş. Kıtaatın ayrılması ile beraber civar aşair bu merkezlere hücumla kışlaları tahrip ve talan yapmışlardır. Bu meyanda Ermenilere de tecavüzleri vardır.

1877-78 (Osmanlı-Rus) seferine tekaddüm eden günlerde Kafkas Rus Erkânı harbiyesinin Dersim hakkındaki mütalâası şöyle hulâsa ediliyor: «Muharebe vukuunda Türkler, Dersim ve Kuzuçan kızılbaşlarından yardım görmezler. Bunların muharebenin daha ilk günlerinde Ruslar hesabına çalışacakları şüphelidir. Galibiyet temin ve bilhassa Erzurum işgal edildikten sonra Dersimlilerin Ruslar hesabına harekete geçmesi temin olunur. Bunun için de Dersimlilerin asırlık dahilî işlerine karışmamak ve kendilerini kendi itiyatlarına terketmek lâzımdır. Asyayı Suğra harbını Erzurum-Sivas-İstanbul istikametinde inkişaf ettirirsek Dersim ve Kuzuçan kürtlerinin yardımını ümit edebiliriz. Bu suretle temin olunacak 15000 kadar milis, Rus düşmanı müslümanlar ortasından geçecek ordu muvasala hatlarının emniyetini temin eder. Bu noktai nazardan kızılbaşlığın faidesi çoktur.»

1877-78 seferi esnasında Dersimde her nasılsa umumi ve büyük bir şuriş olmamışsa da Dersim muhitindeki Türklere ve bazı kaza merkezlerine tecavüzler olmuştur.

1877 de Koç uşağından Ahmet namındaki reisin Kemaliye ve Çemişkezek mıntakasına tecavüzü üzerine Eğinli kaymakam Osman bey Harputtan bir nizamiye taburu ile bu aşiret üzerine yürümüş ve tedibe başlamış ise de bilahare Ferhat uşağı reisi Alişan ağanın (halen Ferhat uşağı reisi Cemşit ağanın dedesidir) Koç uşaklılara iltihakı üzerine bir hafta kadar müşkül şerait içinde müsademelere devam etmiş, Alişar ve bazı reisleri ele geçirmiştir. Bu reisler hükûmetçe Sinoba sürülmüşler. Bu harekette Koç uşaklılara ancak beş on maktul verdirilmiş ve bazı mağsubatın istirdadına da muvaffak olunmuştur.

1877 — 78 (Osmanlı - Rus) seferi esnasında Kırgan aşireti Hozatı basarak gasplar yapmış ve gördüğü mukabele üzerine

çekilmiş gitmiştir. Alay kumandanlarından Ali Şefik bey kumandasında bir nizamiye taburu Kırganlılar üzerine 15. gün kadar devam eden bir hareket yapmıştır. Fakat diğer aşiretler arasında başlayan kaynaşma bu hareketin daha fazla devam ettirilmesine mani olmuş ve 1000 kadar davar ele geçirilerek harekete nihayet verilmiştir.

Dersimlilerin tecavüzleri harp sonunda da devam etmiş ve muhit halkı bizar bir vaziyete düşmüştür.

1892 de Koç ve Şam uşakları birleşerek büyük gruplar halinde etrafa azğınca tecavüzlere başlamışlar ve vaki şikâyet üzerine Hozatta bulunan Alay kumandanı Ali Şefik paşa iki nizamiye taburu ile ve Karaballılardan bir kısmının yardımı ile (Amutka) mıntakasına hareket ederek bu aşireti hayli sıkıştırmış ve sarsmıştır. Bu harekette Mehmet Ali bey adında bir Miralay, bir Doktor ve 50 kadar asker zayiatı olduğu söylenmektedir. Galip bir ihtimalle bu zayiat kıtaatı sarsmış olmalıdırki, Ali Şefik paşa yardımcı kuvvet istemiş ve fakat Harput valisi Nasuhi paşanın müdahalesile aşiretlerin dahaletleri kabul olunarak mesele idarei maslahat yolu ile kapadılmış addolunmuştur. (Dersimliler bu hareketin 1901 de olduğunu söylerler)

1893-905 arasında Dersimde zaman zaman karışıklıklar olmuş ve hükûmeti müşkül vaziyete düşürmüştür. Bir aralık Dersim dahilinde kıyam emmareleri gibi karışıklıklar üzerine bir hareket yapılmasına karar verilmiş fakat Harput valisi, beylerin temin ettiği maddi menfaat bu hareketi tehir etmiştir. Buna rağmen Dersimliler haricî tecavüzlerine devam etmişler ve Arapkir, Kemalı halkı mal ve canlarından emin olmamağa başlayarak Saray ve babıaliye telğraflar ve istidalarla şikâyetlere başlamışlardır. Her halde bu sıralardaki Dersimlilerin tecavüzatı muhit halkını hicrete icbar edecek kadar çoğalmış ve halkın şikâyeti pek müessir bir vaziyet almış olmalı ki, 1896 da Saray, babıali, Seraskerlik, Anadolu müfettişi umumîsi Müşir Şakir ve dördüncü ordu kumandanı Zeki paşalar arasında bu hususta muhaberat başlamış ve bazı kararlar alınmıştır.

Bundan 33. sene evvel Osmanlı idarecilerinin Dersim hakkındaki düşüncelerini mazbut bir şekilde göstermesi itibarile bu muhaberatla alınan kararların hulâsasını bu raporda tespiti faydalı görüldü:

1 — Dersim kıt'ası ahalisi, menaatı mevkiiyeleri basebile alelekser yaptıkları yanlarına kâr kaidığından bundan cür'et alarak evamiri hükûmete inkiyat etmiyor, verği ve asker vermiyor.

2 — Etraftaki muti ahaliyi katil ve talan ettikten başka bunlara vergi de kesiyor.

3 — Dersimlilerin bu hallerinin başlıca sebebi, mahsullerini (odun ve kereste gibi) ravaçlı yerlere sevk edip para kazanmasını ve sayü amellerile ticaret ve istifade yolunu bilmemeleri ve hariçten temini maişet mecburiyetini hissetmeleridir.

Bilhassa rüesa ve Şeyhleri emrü nehylerine munkat ve muta olan bu halkın bunlar tarafından harice tecavüze tahrik ve sevk edilmeleri ve yolların ademi müsaadesinden takibat için asker sevkedilemeyerek suçluların cezasız kalmaları bu yoldaki uygunsuzlukların artması amillerindendir.

4 — Nukatı muhtelifede asker bulundurmak, cabeca vukubulan vakayie karşı mütemadiyen sevkiyatta bulunmak veya sancak dahilinde lüzumundan ziyade Jandarma istihdam etmek şıklarile de ahalii mutianın muhafazalarına yine imkân bulunmamaktadır.

5 — Dersimlilerin cidden ıslahı için ittihaz ve icrası lâbut olan tedabire gelince:

A - Muhtemel her mukavemeti hesap ederek bunu kıracak kadar 4.cü ordudan (20. tabur) kuvvet tahsisi,

B - Bu kuvvetin muktedir bir kumandana tevdii,

C - Tahsis edilecek kuvvetlerin dağdağasızça Erzincan, Çemişkezek ve Mamuretülâziz cihetlerinden müteferrikan veya münasip bir noktadan müçtemian Dersim dahiline sevkile mevakii lâzımeye tabiye edilmeleri,

D - Erzincana - Mamuretülâzizi rapteden Hozat yolunun muaveneti askeriye ile inşasına mübaşeret ve (yirmi para yevmiye ve yarım kıyye ekmek vermek suretile) Dersim ahalisini bu yolda işletmeğe davet ve şu suretle yollarda çalıştırılmak suretile Dersimlilerin vahşetlerinin izalesi,

E - Aşiretler arasında ittihat usulünün men'i,

F - Maksadın ahaliye ziraat ve ticaret kapısı açacak yolu açmak, tariki şekaveti set ile refahı hal ile yaşamaları esbabını istihsal etmek esasları dahilinde telkinler yapılarak efkârın ıslahına çalışmak,

G - Bu telkinler esnasında muhalefet gösterilmezse şiddet gösterilmeyeceği ve muhalefet halinde ise şiddetle hareket olunacağını bilhassa anlatmak,

H - hiç bir nam ile kimsenin malına taarruz edilmemek için kıtaata emir vermek,

İ - Kabail rüesa ve fertlerinin efkâr ve niyatlarına vukuftan sonra tahriri nüfus meselesinin ikmali nevakısı ve tedricen ahzı asker usulünun tatbiki,

J - Bu icraata karşı muhalefette bulunacakların Trabulus ve Yemen taraflarına sevk edileceklerinin ve mutavaat gösterenlerin de birinci ve dördüncü Orduyu hümayun dahilinde bulundurulacağının halka ismaı,

K - Harekâtı askeriyenin icrasında ve umuru cinaiyenin temşiyetinde lâzımeden olan süratın temini için Dersimin bir müddeti muvakkata için hali istisnada tutulması, (örfi idare)

L - Çemişkezek ve Mazkirt gibi ahalii mutia ile meskûn olan kazaların Mamuretülâziz vilâyetinin merkezine raptı,

M - Dersim Sancağının lâğvi,

N - Ovacık, Hozat ve Kızılkilise de ve ledeliktiza Kozuçanda idarei örfiye ilânı ve mahakimi nizamiyenin ilgasile taraf taraf mahakimi örfiye tesisi,

O - Kaymakamlık, Müdürlük vazifelerinin o mevki kumandanlığında bulunan ümera ve zabitanı askeriyeye tevdii,

P - Yalnız mevaddı hukukiyenin şeri şerife tatbikan ruyet olunması maddesinin nüvvaba havale olunması,

R - Kazalarda umuru tahririye ve maliyeye memur birer ikişer kâtip bulundurulması,

S - Jandarmanın lüzum ve ihtiyacı mahalliye göre tensik olunması,

Ş - Ahalide istidat husulû anlaşıldıkta tashihi akait için müstevfa maaşlı bir kaç şeyh intihap ve izamı,

T - Münasip beş altı mahalde Mekâtibi iptidaiye küşadı,

U - Tahsili maarifte bulunacak çocuklara yevmiye yüz dirhem ekmek ve senevî âdi bir entari ve kuşak ve festen ibaret kapama tarzında elbise verilerek etfalin bidayeten tahsile teşvik olunması,

V - İcraatın mümkün olabilmesi için Dersimde bulundurulacak askerlerin levazım ve ihtiyacının vakıt ve zamanı ile muntazaman sevk ve naklinin temini.

Anadolu müfettişi umumisi Müşür Şakir ve 4. cü ordu Müşürü Zeki, serasker Rıza paşalar ve babıali arasında uzun boy-

lu müzakereler neticesinde bu esaslarda mutabık kalındığı halde bir müddet sonra 4. cü ordu Müşürü Zeki paşa Dersim ve Kuzuçan ahalisinden Hamidiye piyade taburları teşkili suretile Dersimde hükûmet nüfuzunun tesisini düşünmekte ve bir taraftan da yeniden kan dökülmesi suretile Türklerle Kızılbaşlar arasında zaten mevcut husumeti teşdit etmek istememekteydi. Bu mülâhazalarla müttehaz tedabirin alınması için yirmi tabur askere ihtiyaç olduğunu ileri sürmekle beraber dahilen ve haricen henüz sükûnetyap olmak istidadını göstermiyen Ermeni gailesi arasında Ermenilerin amaline hadım, unsuru islâmın kanının dökülmesini mucip böyle bir hareketi şedidei askeriyenin icrasının caiz olamıyacağı mütalâasile başka yolda tedabir ittihazını teklif etmiştir.

Zeki paşanın müştereken alınmış mukarreratın tatbikinden şu suretle imtinaı üzerine babıali keyfiyeti Şurayi Devlete havale etmiş. Şurayi devlet te«Dersim gibi Anadolunun merkezinde vaki bir mevkii mühimmin müddeti medide şu hal üzre terki mahazir ve inazarratı daidir. Bir an evvel tedabiri ciddiyei ıslahiye ittihazı akdemi umuru vezaiften ise de Zeki paşa ile Şakir paşa arasındaki ihtilâfı nazar esbabı ile ve Zeki paşanın teklif etmekte olduğu diğer tedabirin mahiyetinin ve ayrıca Elâziz ve Erzurum vilâyetlerinin bu husustaki mütalâaları ile hükûmetin kararının bilinmesi lâzım geldiğine» karar vererek meseleyi tekrar babıalinin idarei maslahat politikasına tevdi etmiştir.

Bunun üzerine Sadarat, şiddet ve mülâyemetten hangi şıkkın kabul edilmesi lâzım geldiğine dair Şakir paşanın mütalâasını istemiştir. Şakir paşa 11/Ağustos/1899 tarihli bir tahriratile şayanı dikkat esasları ihtiva eden cevabını vermişsir. Bu cevabın esasları telhisen zirdedir:

Şakir Paşanın mütalaası:

[18/Şubat/1897 tarih ve 911 arizaya melfuf 114 numaralı ve 4/Haziran/1896, (22/Mayıs312) tarihli arizayı mufassalada Dersim ve Dersimin hali gereği gibi tafsil edilmiş idi.

Dersim ahalisi ötedenberi hasbelihtiyaç şekavet yolunu tutmuşlardır. Şimdiye kadar üzerlerine üç

defa hareketi askeriye yapılmış ve içlerinden rüesayı fesat addolunanlar ya mahv veya idam veya nefiy tarzında bilâdı baideye nefyedilmiş iken üzerinden beş on sene geçmeden yeniden bir takım rüesa türemiş ve evvelkinden ziyade şekavet yolunu tutmuşlardır. binaen aleyh:

Tedabiri şedide, masarifi külliye ihtiyarı ve bir çok adamın itlâfı gibi devletçe marzı olmıyan netayiçten başka bir netice vermez bunun için bu sefer de şiddet iltizam olunursa evvelkileri gibi akim kalacağından şüphe edilmemek lâzımdır.

Fikrime göre, evvelâ marazın sebebini tahlil lâzım. Sebebi şekâvet, fakır ve zarurettir. Ceraimin takipsiz kalması, cehaleti umumiye, itikadatı batıla ve mazannenin icrayı şekaveti derecei ibahada göstermesi ve şu suretle şekavetin nazarı halkta mevaddı adiyeden olduğu talâkkisinin uyanması Dersim derdinin başlıca sebepleridir.

Evvela ihtiyacı umumînin bertaraf edilmesi, ve zamanında takibatı kanuniyetin icrayi hükmedebilmesine mani ve hail olan menaati mevkiiyeyi ortadan kaldırmak.

İkinci mertebede cehaleti umumiyenin izalesi, itikadatı batılanın tashihi, mekâtibi iptidaiyelerin küşadı, nakşibendi tekkeleri açılması lâzımdır.

İhtiyacı umumînin bertaraf edilmesi, yollar inşasile serveti tabiiyeden istifade zımmında kıt'ai mezkûre halkına kapı açılması ve bunun zımmında mucibi şekavet olan menaatı mevkiiyeye itimat edilmesine mahal bırakılmaması icap eder.

Şu halde ıslahatta esas, muamelâtı leyyine ve nesayihi mukniadır, ıslahata mukavemet edecek ve halkı tahrik edecek rüesa bu mel'ametlerine de-

vam ederse berkı hatıf gibi bri kuvvei kâfiye sevkile binayı ittihat ve ittifaklarını zirüzeber etmek ve tahrik ve ifsat eden rüesayı ele geçirdikten sonra tekrar nasihat ve pederane şefkat yolu tutulup rüesa ye efratta hareketin ciddiyetine kanaat uyandırılması lâzımdır.

Bu maslahata dair 4. cü ordu Müşürü Zeki paşa menaat dolayisile mekûlat ve cepaneleri evvelce ikmal olunmak şartile lâekal yirmi tabura ihtiyaç göstermiş, lâyihai müşterekei mütekaddimeye olveçhile yirmi tabur konmuştu.

Zeki paşa Dersimin vilâyeti sittenin ortasında olması ve hudut üzerinde islâm kanı akmasına cevaz vermemesi gibi mütalâalarla bu hareketten sarfı nazar olunmasını teklif etmiştir. Bu teklif ordunun bu hareketin müşkülâtından kaçınmasından doğmuştur.

Son zamanlarda Hamidiye taburları teşkilâtı tensip olunarak bu hususta irade de çıktığı haber alınmıştır. Gerçi bu tetbir Kürdistanda hüsnü tesir yapmışsa da Kürdistan şafii olmakla merkezi hilâfete merbut fakat Dersimililer alevî olduğundan o irtibatı tevhin ettiğinden siyasete irtibatlarını temin edecek ahar bir kuvvet bulunmadıkça teşkilâtı vakıanın istikbaline pek te emmniyet olunmamak hatırası varittir.

Çemişkezek, Mazkirt, Çarsancak kazalarının Mamuretülâzize raptı, Hozat, Ovacık, Kızılkilise (Nazımiye) kazalarının bir müddeti muvakkata zarfında idarei askeriye altında bulundurulması ve ıslahatın ümerayi askeriyenin uhdei ihtimamına tevdii, harekât başına iyi bir kumandan tayini muvafıktır.]

Şu suretle görülüyor ki, bidayette kuvvetli bir hareketi müteakip Dersimde ıslahata karar verilmişken Zeki paşanın itirazile hareket kararı suya düşmüş ve bir taraftan da yine Zeki paşanın düşüncelerinden olan Dersimde Hamidiye taburları teşkilâtı hakkında irade de çıkmış olduğu, nim müstakil bir şekilde yaşayan Dersimde bu suretle imtiyazlı teşekküller yapmak ve Dersim kuvvetlerini tensik etmek, ona büsbütün tehlikeli bir şekil vermek demek olacağından bu fikirde ısrar edilmiyerek sarfı nazar edilmiş ve iş yine idarei maslahatçılık ye vekayi karşısında hareketsizlik ve kararsızlık ile vaziyet idare olunmağa başlamış, Dersimle daha kuvvetli alâkadar olmak lâzım gelirken Marzkirt ve Ovacıktaki birer tabur asker geri çekilmiş ve şu suretle Dersim daha çok zaiflatılmıştır.

Bu hal, Dersim yine an'ane halindeki şekavetine devam etmek suretile devam etmiş, hükûmet adamları tecavüze uğrayan masumların feryatlarına karşı kulaklarını tıkamış, mütalâalarla vakıt geçirilmiş, Çemişkezek, Kemaliye, Arapkir halkı feryada başlamış, bu feryat karşısında Harput vilâyeti harekete gelmiş ve 1905 temmuzunda bir taburluk bir kuvvetin bu mıntakaya ikamesini İstanbul ve 4. cü orduya teklif etmiş.

Bu sırada Dersim ve muhitindeki kıtaatın konuşu şöyle imiş:

A — Bir tabur Hozatta,
B — Bir tabur Arapkirde,
C — Bir tabur Harputta.
D — Bir tabur Çemişkezekte,
E — Bir tabur Kızılkilisede (Nazımiye)

ki, üçü Dersim dahilinde ve ikisi muhitinde olmak üzere beş tabur bulunuyormuş. 4. üncü ordu, o sırada Erzurumdan Harputa tahrik edilen bir taburu Kiğiye göndermiş, ayni zamanda Arapkirdeki taburdan bir bölük Kemaliyeye, Erzincandaki kıt'alardan bir bölük Kemaha ve bir bölükte Kuzuçan ((Piümer) e ikame olunmuş. Vilâyet Kiğiye gönderilen taburun o mıntakada değil, Kemaliye

mıntakasında hizmet yapılacağından bahsile ısrar etmiş ve nihayet Kiğideki taburun icabında Erzuruma da yetişeceği mütalâasile Kiğide kalması tensip edilmiş ve orduca alınan tertibatla iktifa olunmuştur.

Bu tetbirler, Dersimlilin harice karşı sarkıntılıklarını tahdit etmişse de durduramamıştır.

---

323 (1907) Hareketi

1907 mayısından itibaren havalar açılmağa ve dağlar ile sular ve yollar geçit vermeğe başlayınca Dersim çapulcuları Dersimi muhit kazalara akınlara başlamışlar, ilk defa Nazımiyenin Kureyşanlı aşiretinden Ali çavuş namındaki şerir 2000 kişi ile Kiği köylerine, Hozatın Koç, Şam ve Resik uşakları da Kemah, Çemişkezek köylerine müteaddit akın ve baskın yaparak bir çok eşya ve hayvan gasp etmişler ve katiller yapmışlardır. Köylüler köylerini boşaltarak kasabalara ilticaya mecbur kalmışlar. Bu soygunculara bir şey yapılamayınca büsbütün şımarmışlar ve tecavüzlerini arttırmışlar, halk heyecana kapılmış, her tarafa şikâyetler yağdırmağa başlamışlar, Erzurum vilâyeti halkın bu istirabını tasvir ederek daha vahim fecayiin önlenmesi için kıştan evvel bir tedip yapılmasını İstanbula teklif etmiş, sadarette tensip ederek seraskerliğe tebliğ etmiş,4. cü ordu Müşürü Zeki paşaya bu hareketin yapılması emrolunmuş.

Zeki paşa, Malatya ve Harputtan harekete iştirak edecek kıtaat yerine daha ziyade Ermenilerin tecavüzatına karşı ihtiyat olmak üzere 250 nefer redifin silâh altına alınarak bu mahallerdeki mebanii askeriye muhafazası için terki lâzım geldiğini mütalâa olarak ileri sürmüş ve nihayet Malatya ve Harputtaki mebani muhafazasına Arapkirdeki nizamiye taburunun terki ve Divriki redif taburunun da 600 mevcutla silâh altına alınarak Arapkire ikamesi esası kabul olunarak bu hususta irade istihsal edilmiş, fakat Zeki paşa bu defa da kış dolayısile silâh altına alınma müşkülâtından bahisle harekâtın ilk bahara tehirini teklif etmiş ve bu esas kabul edilmiş. Fakat Dersim mütasarrıflığı, mağsubatın istirdat olunarak kendilerine iade olunacağı vadile mağdurların heyecanını teskin ettiğinden ve halbuki harekâtın tehiri bu heyecanın yeni

den alevlenmesine sebep olacağından ve esasen bu iş için üç taburluk bir kuvvetin kâfi geleceğinden bahisle harekâtın yapılması için israr etmiş.

Binnetice dört tabur ve iki toplu bir müfreze ile Harput redif livası kumandanı Neşet paşa hareketin icrasına memur edilmiş ve 9/ Teşrini sani /1907 de muhtelif dört koldan olmak üzere hareket başlamış, bu hareket esnasında koç uşağı rüesasından Timur oğlu Hüseyin rehber olarak alınmış.

Harekât hakkında verilen bir rapora nazaran; Hozat kolu eşkiyaya üçyüz metreye kadar yaklaşmışsa da eşkiyanın tahassun ettiği mevkie (Pilâv tepe olması muhtemel) top ateşinin tesir etmemesi ve diger kolların da karşılarına çıkan eşkiyanın çokluğu hasebile ilerleyememeleri ve akşama doğru Ferhat, Karaballı uşağı ve sair aşairin de eşkiya tarafına iltihakla ilerleyen müfrezeleri ve ihtiyattaki kuvveti ateş altına almaları üzerine vaziyetini müşkül gören müfreze şiddeti şita hasebile açıkta ve aşairin ateşi altında gecelemeyi mahzurlu görerek o sırada Neşet paşaya refakat eden Dersim mutasarrıfının da mütalâası alınarak Ferhat ve Karaballı uşaklarının ateşi altında Hozata avdet ediyor. Hozat müfrezesinin avdeti sırasında Şam uşağı reisi Süleyman çavuşa ait zuğar ve Kuank mezraaları ihrak olunuyor.

Seraskerliğin sadarete bu vaziyetten bahisle yazdığı 18/ Teşrini sani/ 1907 tarihli bir raporunda = işbu müsademede şekavetin Koç, Şam, Resik uşağı aşairi selâsesi arasında kalmayup aşairi sairenin de iştirak ettikleri anlaşılıp Dersim aşairi ise 20000 silâh çıkaracak bir kuvveti haiz ve gayet cesur olmaları cihetile yirmi taburdan aşağı bir kuvvetle tedipleri gayri kabil ve bu kadar bir kuvvetin cem'i de şu sırada müstahil olduğu gibi hasbelmevsim dağ ve geçitlerine kar düşmüş olan o havalide hareketi askeriye icrası kespi müşkülât eylediği yalnız eşkiyayı mevcudenin tehdit ve tedibi imkânına çalışılmaktadır = denildikten sonra tariki ehven ile muvafıkı hal bir netice istihsaline çalışılmakta olduğu ve eşkiyanın tevsii dairei şekavet etmelerine ve şımarmalarına meydan verilmemek ve askerleri bir güna tehlikeye düçar etmeyecek tedabirin alınması için vali ve

mutasarrıfla bilmuhabere kararlaştırılması hakkında 4. cü ordu müşürlüğüne tebliğ edildiği kaydolunmaktadır.

9/Teşrini sani/1907 günü hareketinde iki zabit ve 4. nefer mecruh düşmüş.

Ovacık müfrezesi de tayin olunduğu istikamette eşkiyayı tart ederek gece saat beşte Kakpir kordonuna avdet etmiştir.

Çemişkezekten ilerleyen tabur, kendisine verilen istikamete ilerlemeyerek diğer bir istikamet takip etmiş ve şu suretle müfrezelerın tesiri müştereki temin olunamamış ve bu neticeye sebep olmuş.

Atiyen de Dersim aşiret rüesasının vaziyetleri için sebebi istifade olur mütalâasile bu hareket başlangıcında geçen bir hadiseyi hulâsatan kaydetmeği faideli bulduk.

Harekete tekaddüm eden günlerde Harput vilâyeti, Karaballı ve Ferhat uşakları aşiretlerinin sadakatlarından emin olmak lâzım geldiğinden ve bunların reisleri Mehmet ve Süleyman ağalardan ve Mehmet ağanın birader zadesi Cemil efendinin sadakatından ve bunlardan istifade olunabileceğinden bahsetmiş, müfreze kumandanı Mehmet ağanın amcazadesi Gülâbi ve Timur nam şahısları hareket esnasında kılavuz olarak almış ve fakat kıtaatla eşkiya arasında müsademe başlayınca bunların da eşkiya tarafını iltizam ve asker üzerine ateş etmeğe başladıkları tespit olunmuş, hareketin sonunda da Mehmet ve Süleyman ağaların sadakatı nakaratı devam etmiş.

Kıtaat bir hafta intizardan ve tetkikat yapıldıktan sonra 16 / Teşrin sani / 1907 de iki taburlu bir grupla Çemişkezekten, iki taburlu bir grupla Hozattan ve bir taburla da Ovacık istikametinden olmak üzere tekrar harekete geçilmiş, Amutka mıntakasındaki şekavetin mukavemeti kırılmış, Amutka işğal ve müteakiben de dağar köyü işğal edilmış. Şakiler Ali boğazı ve Ovacık mıntakasındaki Badem derelerine kaçmışlar. Bu iki dereninde çok sarp ve arızalı olduğu ve ancak havan toplarının müessir olabileceği raporlarda yazılıdır. Bu hareket esnasında Turşu, Gözerek, Bozan, Dağar, kısmen Amutka köyleri tahrip olunmuştur. Bu hareket dört beş gün sürmüş, eşkiya dağılmıştır.

Bu esnada havalar şiddetli soğuklar yapmağa ve kar da mütemadiyen yağmağa, yollar ve geçitler kapanmağa başladığından ve esasen arazi de çok sarp ve patika yollarda hareket mecburiyeti olduğundan ve barınacak mesken olmamakla beraber bir taraftan iaşesi temin edilemeyen az bir kuvvetle hareketi daha fazla tevsi etmek faidesiz görülerek harekete nihayet verilmiş ve kıtaat garnizonlarına avdet etmişlerdir

Bu harekette şayanı dikkat olan noktalar şunlardır:

Eylûlde ihtiyaç gösterilen bu harekete pek geç ancak bir ay sonra ve hemen kış başlangıcında geçilmesi, bidayeten kıtaatın tesiri müşterekinin temin edilmemesi, Karaballı ve Ferhat aşiretlerinin sadakatına itimat edilmesi, nihayet Koç uşaklarının sadık sanılan Timur oğlu Hüseyinin harekete tekaddüm eden saatlarda kaçırılması ve işe kâfi kuvvetle girişilmemesidir.

Bu netice aşiretleri büsbütün şımartmıştır. 1907 de Koç uşağı ve Resik aşiretleri üzerine yapılan hareketin intikamını almak için aşiretler arasında ittifak teşebbüsleri başlamış ve aşiretler arasında tahrikât yapan Koç uşağı reislerinden Halil ağanın oğlunun (İsmailin) tevkif edilmesi, müttefik aşiretlerin topladıkları erzak ve hayvanların hükûmet tarafından müsadere edilmesi, Dersime buğday ithalinin men'i gibi tetbirlerin alınması aşiretleri galeyana getirmiş ve isyan hazırlıklarına sevketmiştir,

Dersimin şu suretle karışmağa başlaması üzerine Dersim mutasarrıflığı teşebbüsata girişmiş ve Dersimin o sıradaki umumi vaziyetini gösteren aşağıdaki muhaberat cereyan etmiştir.

13 Mart 324 13 Dersim mutasarrıfı Mehmet Hayrettin

Sadarete 1908

Dersim mutasarrıflığına tahvilim sırasında aşairi selâsenin emri tedibi için Neşet Paşa kumandasındaki dört tabur

ve iki seyyar dağ topundan mürekkep müfreze ile hareket olundu. Kış, kar ve yağmur altında ve kurşun karşısında yedi gün ve yedi gece bilâ aram hücuma devam ve neticei müsadematta cemiyeti şekavet perişan edildi. Bu tesir eşkiyayı sabelmürur bir takım mağralara ve mevakii meniaya çekilmeğe mecbur etti. Kar bir arşın sihanı buldu. Harekât gayri mümkün bir hale geldiğinden ikmali ilk bahara talik olunarak müfreze ile muvakkaten merkezi livaya gelindi.

Rüesa yekdiğerine gidip gelme ve ittihat etmek nümayişine başladılar. Vilâyet vasıtasile telâkki olunan emri devletlerine tevfikan meclisi idarei liva mazbata yaptı sureti merbuttur. Buna nazaran tedibatı umumîye için gerçi 20 tabur kuvvete ihtiyaç gösterilmişse de bu iktiza taburlar mevcudunun alelekser dörder yüz ve daha noksan bir raddede bulunması hesabına ve her türlü ihtimale karşı bir tedbir olarak mütalâa olunmuştur.

Sekizer yüz veya biner mevcutlu taburlar sevk olunursa sekiz, on tabur tedibat ve istikrarı ıslahat için kâfi geleçek ve iş iki ayda yapılacaktır. Böyle bir hareket tesirile aşairi saireden bilâmukavemet terk ve teslimi silâh ve talebi af ve aman ve meylâni silâh ile tekâlifi meşruai hükûmet ve ıslahatı bilâ noksan deruhte ve kabul edecekleri memuldur.

Müteakiben akdem esbabı istikrariyeden görünen Erzincan tarikinin küşadı ve orduca lûzumu tayin ve takdir kılınacak noktalara icap eden kışlalar ve karakolhanelerin tesisi muamelâtile iştiğal edilmek bu baptaki hesabı sıhah ve mukarenet cümlesindendir.

Bu ıslahat ve tedibat meselesi selefim zamanında yol almıştır. Muhaberata nazaran iki kısımda mütalâa olunur.

Birinci kısım; aşairi selâsenin kuvvetle ve kat'i olorak tedibi meselesidir.

İkinci kısım ; Bu sırada vilâyetçe ittihaz buyrulan fikir ve tetbirdirki, işi oluruna bağlayarak vakit geçirmek emelile (vakten minelevkat) kavli filine uymıyan ve her zaman için bin türlü ahit ve yemin ile verecekleri teminata inanmak Dersimi ve

Dersimlileri görüp bilenlerce mümkünattan olmayan rüesayı ekrada her ne fikre mebni ise mümaşatkârane muamele ve bunların marifetile iş yapmak nazariyesi meydana konulup kuvvei tedibiyenin ademi celbi hakkında cari olmuş ve fakat bu mukarreratı takiben eşkiyanın yeniden ve başkaca meydana getirdiği tabur basmak ve Eğin, Kemah, Çemişkezek kazalarında gasp ve garat etmek gibi tevali eden vekayii elime ve cesimesi üzerine Erzurum ve Sıvas vilâyeti celilelerince tekrar vuku bulan maruzat ve ahalii mağdure canibinden padişaha yapılan istimdat neticesinde çaresiz işin hakikatı bir nebze beyan olunmasına mebni kuvvei kahire vasıtai hakikiyesile Devletçe tatbiki muameleye karar verilmiş olması kaziyesidir.

Aşairi selâse tedibatı hakkındaki efkârı vilâyet ıslahatı umumîye meselesinde dahi ayni şekil ve surette mütedair olduğu revişi hal ve cereyanı muhabereden istinbat olunmaktadır.

Liva tedip istiyor, vilâyet aksini iltizamla hakikatı setrediyor, ya vilâyetin müdafaası ref veya liva alâhalihi terk olunmalıdır ki, harap olsun.

Vilâyet noktai nazarı kabul olunur ise öteden beri ifsadat ve iğfalât ile vilâyete hulûl eden rüesanın tesiri ile muamelei livayı müşkülden kurtarmak için kulunuzunda Dersaadete civarı mutasarrıflıklardan birine tahvili memuriyetim hususuna müsaade

Dersim Livası meclisi idare mazbatası 13 mart 324 (1908)

(Hozat, Mazkirt Kızılkilise ve Ovacık kazaları ahalisi ifayı tekâlife yanaşmiyor, bu tarihte bakaya 9073850 kuruş imiş, buda Dersimin ötedenberi hali isyanda bulunan merkez kazasının Koç, Şam ve Resik ve Kırgan, Yukarı Abbas uşağı ve Mazkirdin Türüşmek, Yusufan ve Demenan ve Kızılkilisenin Haydaran ve Ovacığın Kalan aşiretlerine aittir.

Dersimliler ağnamını yüzde on nispetinde yazdırıyor, aşarı aynı nispette alıyorlar. Lâşey hükmünde yazdırılan vergiye mahsuben bir miktar para verip nim muti addolunan aşairide tahrik ediyorlar. Bir taraftan silâhlarını arttırıyorlar, bir taraftan her sene civardaki kazalardan on binlerce mevaşi gasbediyorlar. Tedibi lâzım, tedibat

umumi olmalı. Muhtacı tedip aşiretler yukarda isimleri gecenlerle bunların madunlarından görülen Ovacığın Arslan, Beyt, ve Kâv ve merkezin Bahtiyarlı ve Aşağı Abbbas ve Ferhat uşağı ve Karaballı ve Mazkirtin Hazan ve Giyan va Kureyşan ve Alanlı aşairinden ibarettir. Bunların içinde bir kısım çiftçi olup eli silâh tutan nüfusun sekiz on bin raddesinde olduğu tahkikatı vakia ve sahihamız cümlesindendir.

Aşiretler birbirinden uzak ve müteferrik vaziyettedirler. Bunlar hiç bir vakitte birleşerek müçtemian harekete kudret ve mecalleri olamaz. Her aşiret ayrı ayrı tedip olunur. Farzımahal birleşseler bile cepaneleri pek mahduttyr. Bunu sarftan sonra bir deha hariçten getiremezler. Hareket esnasında hariçle irtibat güçlüğü ve zahireleri (zaten az) ayni olacağından açlık yüzündzn perişan olarak az bir zaman görecekleri tazyik ve muhasara neticesinde çaresiz talebi aman ile terki silâha mecbur edilebilirler.

Bundan sonra ikinci kısım tedabir :

1 — Yirmi otuz kadar agavatın maa aile mahalli baideye nefiy ve tağribleri,

2 — Bazı nukatı mühimmeye birer ve yarımşar tabur luk iki üç kışla,

3 — Geçit mahallerinde büyüklü ve küçüklü 3-4 karakol,

4 — Hozat - Erzincan ve diğer dahili yolların küşadı,

5 — 20 tabur asker ve iki batarya top isteniyor (ilk baharda). Bakaya tahsilâtı hareket masrafını kurtarır.

6 — Bu sancaktan 80000 altın varidat ümit olunuyor. Halen 50000 altın mümkün imiş.

7 — İlk baharda hareket başlayacağı şayıası, rüesanın nazarlarını o mevsime çevirmiş ölup olmazsa büsbütün şımaracaklardır.

8 — Bir gailei hariciye ve askerin o muhitten uzaklaşması halinde Dersim vaziyetinin nerelere varacağı kestirilemez.

9 — Gaile tedip her gün biraz daha büyümüş vaziyet her zaman devletçe mevcuttur.]

Sadaretten Elâzize 16/12/325 (1909)

Mevkuf Dersimliler, Dersimde basaili merdangi ile maruf ve tecziyeleri hissi intikamın tahrikini mucip, mevkufin arasında mıızır oldukları bildirilenler doğru ise de tevkif edilmeyenler arasında bunlardan fenalar var. Şu halde bir kısmının tecziyesi ve diğer kısmının affi muvafıkı madelet olamayacak, firarda bulundukları bildirilen Kango zade Mehmet ve Hır oğlu Ahmet ağalar firarî ve muhtefî olmayıp Dersimde iken arzı dahalet ve mutavaat eylemiş oldukları misillu bunların ihtirazı geçen sene temmuzunda bir müddet devam eden harekâtı askeriye esnasında asiler tarafında bulunduklarından ve ahiren ilân olunan affî umumîye mazhar olamamalarından münbais, Dersim sancağı ahalisile Plümer kazası halkı dahi ayni endişe ile mutahassıs bulunduklarından ahalii mezkûrenin bilâ istisna affi, mevkuflarında affa dahil edilmesi ve eşirrayı marufeden malûmülesami üç şahsın da idam edilmeyerek cürümlerine göre cezayi kanunîye tabi tutulması muvafık olacağı 4. cü ordudan bildirilmiş mütalâanızın iş'arı,

324 (1908) Hareketi (Kroki 2)

323 (1907) senesinde Koç uşağı, Şam uşağı ve Resik aşiretleri üzerine yapılan hareketin intikamını almak için aşiretler arasında ittifak başlamış ve aşiretler arasında tahrikât yapan Koç uşağı reislerinden Halil ağanın oğlu İsmailin tevkif edilmesi, müttefik aşiretlerin topladıkları erzak ve hayvanların hükûmet tarafından müsadere edilmesi, Dersime buğday ithalinin men edilmesi isyanın alevlenmesine sebep olmuştur.

Koç uşağı, Şam uşağı, Resik aşiretlerine yapılan tedibin intikamını almak için Dersim aşiretlerinin ittifaka çalıştıkları ve Ermeniler vasıtasile hariçten silâh ve cepane tedarikine uğraştıkları, havalar açıldıktan sonra karakollara, kışlalara taarruz edecekleri, köylere akın yapacakları 324 senesi iptidalarında haber alınmıştı.

4. cü ordu Müşürü Zeki Paşa esaslı bir tedip yapılmazsa Dersimliler Ermenilerle beraber bu sahayı fesat ocağı haline getireceklerini İstanbula bildirdi. Tedip için kuvvet ve para talep etti. Bunun üzerine babıali, makamı seraskeri, maliye, dahiliye ve maben ile 4 cü ordu Müşürü arasında nihayeti gelmiyen sualli ve cevaplı muhabere kapısı açıldı. Kat'i bir karar verilemiyordu. Ordu Müşürü kat'i tedip teklif ediyor, Elâziz valisi de idarei maslahat yollu teklifler yapıyordu. Bu vaziyet karşısında babıali ve dahiliye nezareti de kararsızlık içinde kalıyordu.

Nazımiyede bulunan iki bölük Kürtler tarafından daima tarassut altında bulundurularak vaziyeti tehlikeli görüldüğünden Malatya redif taburu ile takviye edildi.

Nisan ortalarında Koç uşağı etrafa tecavüze başladı. Bu sırada Plümer aşiretlerinin de toplanmağa başladıkları görüldü. Hükûmet hiç bir tedbir almıyordu.

Mayıs iptidalarında Karaballı aşireti reisi Kango zade Mehmet, Ferhat uşağı reisi Diyap zade Süleyman ve Diyap ağa, Zeyno zade Mustafa ve Alişar zade Kefo ve Cemşit ile İdare Hüseyin ve Seyit nam reisler Kango zadenin evinde toplanarak üç gün devam eden müzakerelerinde ittifakla hükûmete isyana ahit ve misak ettiler ve nasıl hareket edeceklerini kararlaştırdılar.

İlk başlangıç olarak 10 mayıs Alışar zade Kefo ve kardeşi ile aveneleri Hozat ile soğuksu arasında Elâzizden Hozattaki askere erzak getirip avdet eden müteahhidin katırlarını zaptederek bundan sonra bu hareketlerine devam edeceklerini kükûmete haber vermelerini tenbih ettiler. Postaya da ayni muameleyi yaptılar. Karaballı aşiretinden 50 kişi Şuvak köyü Jandarma karakolunu basarak efradın silâh ve cepanelerini aldılar. 18 mayıs sabahı Ferhat uşağından Diyap ağa ve Seyit han, Koç uşağından İdare Hüseyin ve Timur oğlu Hüseyin, Şam uşağından Alo, Resik uşağından Bekir idaresindeki 500 kişi Çemişkezeğe tecavüz etti. Bunlara karşı bir müfreze gönderildi. İki zabit yedi nefer yaralandı. Müfreze kasabaya çekilmeğe mecbur oldu. eşkiya da Ekrek köyüne çekildi.

Aşiretler arasında ittifak için adam dolaşmağa başladı. Erzak topladılar. Bu erzakın bir kısmı hükûmet tarafından müsadere edildi ve Dersim mutasarrıfı da Dersime erzak ithalini menetti. Bunun üzerine evvelce ittifak yapan adamlar hükûmete nota kılıklı bir haber göndererek zahire ve hayvanlar iade edilmez ve mahpus İsmail serbest bırakılmazsa daha başka fenalıklardan mesul olmayacaklarını bildirdiler. Bunlara karşı elde hazır kıt'a yoktu. Diyarbekirde bulunan A. 74/4. ile Kelkit ve Gümüşhane Redif taburlarının Dersime sevkine 17 mayısta irade alındı. Kuvvetin esasen az ve birbirine yardım edemeyecek mesafelerle müfrez olarak bulundurulmasından eşkıyanın her yaptıkları mukabelesiz kalınca cür'etleri artmış ve hemen bütün Dersim silâha sarılmıştı. 4. cü ordu Kelkit ve Gümüşhane taburlarının Kelkite, A.74/4. de Hozata hareketini emretti.

19 Mayısta 2000 kadar asi kakbil, (Kakpir) müfrezesine taarruz ettiler, iki saat devam eden müsademede askerden iki şehit

yedi mecrvh dört kayp, iki zabit esir olmuş, müfrezenin bütün silâh ve cepanesi ussatın eline geçmişti. 25 neferde çırılçıplak soyularak serbest bırakılmıştı.

Ayni günde Diyap ağa idaresindeki asiler de Çemişkezeği tazyik ediyorlardı. Daha Cenupta müteaddit çeteler Pertek ve civar köylerini abluka etmişler, Dersimin en mühim geçidi olan Pertek sefinesi nam mevkii ve civar tepelerini tutmuşlar, telğraf hatlarını tahrip etmişlerdi.

Üç taburla Dersimde bir iş yapmanın mümkün olmadığı ve binaenaleyh kuvvet izamı makamı seraskeriye teklif edildi. Dersimle muhabere 25 mayıstan itibaren inkıtaa uğramıştı. Çok tehlikeli vaziyetler hadis olduğu hakkında havadisler alınıyordu. Bunun üzerine artık istizana lûzum görülmeden 4. cü ordu, Erzincanda bulunan sekizinci nişancı taburu ile A. 26/1. ve iki top Kemah üzerinden Ovacığa sevk etti A. 25/2. da Tercan üzerinden Plümere gönderdi.

Bir Haziranda Erzurumdan Karahisar, Hamidiye, Koçhisar taburları Dersime hareket ettiler. Yeniden Erzincan, Refahiye, Kiği, taburlarının silâh altına alınmasına karar verildl. Mirlıva Mehmet Samih Paşa da tedip kumandanlığına tayin edildi.

Bir haziranda Perdek sefinesi nam mevkide kaymakam Yusuf bey kumandasındaki kuvvet (A. 74/4. ve A. 73/2.) birleşerek iki haziranda Hozata altı saat mesafede Cevizlik mevkiindeki birçok tepeleri tutmuş olan 700 kadar eşkiya ile müsademeye tutuştu. Asiler birbiri gerisinde birkaç mevzi hazırlamışlardı. İki gün zarfında bu mevziler zaptedilerek üç haziran akşamı Hozata girdiler.

Eşkiya arasıra köylere tecavüze devam ediyordu. Çemişkezek, Hozat ve Ovacıkta asilerler asker arasında müsademeler devam ediyor fakat mikdarı 10000 i geçmiş olan asilere karşı muvaffakiyetli bir netice elde edilemiyordu.

15 Haziranda Çemişkezek ve Hozat arasında vukua gelen muharebede asiler 10 maktul vererek Tağar deresindeki mevkilerine çekildiler.

Yenihan ve Zile taburları mahallerinden Dersime hareket ettiler. Erzincan, Refahiye, Tercan, Kiği, Arapkir taburlarile Hamidiye 36.cı alayı da bir haziranda hareket ettiler. Karahisar, Hamidiye, Koçhisar taburları da Erzurumdan hareket etti.

2 Temmuzda yeni han taburu Eğine, Erzincan taburu Kemaha, Refaiye, Tercan, Kigı taburları Plümere, Arapkir taburu Dersime, Hamidiye 34. cü alayı da Ovacığa gelmişlerdi. Taburların Dersime girmeleri ve birkaç gün devam eden müsademelerde uğradıkları telefat üzerine Aşağı Abbas ve Bahtiyar aşiretlerinden reislerile Karaballı ve Ferhat aşiretelri reisleri dahalet edeceklerini bildirdiler. Silâhlarını teslim ettiler.

7 Temmuzda tedip kuvvetleri iaşeleri, nakliyeleri, elbise ve techizatları noksan olarak Çemişkezek, Hozat, Ovacık, Plümer mevkilerinde toplandılar.

17 Temmuza kadar bazı nevakısı ikmal edildi. Bazı aşiretler üzerine hareket yapıldı. 17 temmuzda hareket edildi. Plümer ciheti kumandanı Mirliva Mehet Samih paşa kumandasında nizamiye A.25/2. ile A.75/2. Erzincan, Refahiye, Tercan, Kigı, Karahisar, Hamidiye, Koçhisar, Yenihan ve Gümüşhane redif taburları,

Ovacıkta kaymakam Fehmi bey kumandasında A.75/1., A.26/1. ve sekizinci nişancı taburu, Kelkit redif taburu, Hamidiye A. SV.v 36. ile iki top,

Hozatta umum kumandan Neşet Paşa ve Çemişkezekte Mirliva Atıf paşa kumandanında da nizamiye A.73/2., A.74/1., A.74/4., A.76/2. ile Arapkir, Niksar, Divriki, Zile, Harput redif taburları ve bir buçuk dağ bataryasından ibaret kuvvetler Kızılkilisede (Nazımiye) A.76/1. den iki bölükle Malatya redif taburu bulunuyordı.

17 Temmuz sabahı dört kol ile harekete geçildi. Mehmet Samih paşa kumandasındaki kol ilk günü plümer içindeki asi köylerden dağ bey köyü ve civarındaki mühim tepeleri tutarak çok arızalı arazide yaptıkları muharebelerde eşkiyayı mevkilerinden

atmışlar, 20 temmuzda cibranlı aşireti ile birleşmiş olan şeyh Hasanlı aşiretinin Danzik Garp sırtlarındaki mevzilerini gece hücumu ile zabtetmişlerdir. Bunun üzerine bazı aşiretler dahalete başlamışlardır.

Çemişkezek, Hozat, Ovacık müfrezeleride asilerle harp ede ede önlerindeki eşkiyayı püskürterek palikan dağı eteklerinde üç kol birleştitken sonra bu dağın en yüksek tepelerinde asilerin işgal ettiği mevzileri çetin muharebelerle işgal etmişlerdir.

21 Temmuz sabahı bu kuvvet üç kolla Sincik, ve Pokir dağlarına ilerledi. Asiler firar ettikçe kollar tesadüf ettikleri Koç uşağı, Şam uşağı, Lâçin uşağı, ile Yukarı Abbas uşağına ait köy ve mahsulleri yakarak asileri Munzur suyuna kadâr takip etti. Asiler bu suyun şarkına geçtiler 28 temmuzda Ferhat uşağı reislerinden Diyap ağa ile Şahin ve Lâçin uşağından Abbas ağa dahalet etmişlerdir. Diger aşiretler de dehalet için haber göndermişlerdir.

Plümer koluda iki kolla hareket ederek dağ bey ve Harsi de şiddetle mukavemet eden asileri tart ederek Kuzuçanın son hududu olan Aşkiriğe girmiş, burada toplanan asilerin son mukavemetlerini kırmağa uğraşıyordu.

28 Temmuzda Harbiye nezareti 4. cü ordu Müşürüne verdiği emirde Meşrutiyetin ilânı sebebile Dersimde kan dökülmesinin caiz olmayacağını, aşiretlerle anlaşmak suretile harekâta nihayet verilmesini emretti.

23 Temmuzda Aşkirik civarındaki dağlarda toplanmış olan asileri Plümer kolu bir çevirme hareketile Haydaranlı aşireti içerisine kaçırmıştır.

Kızılkilise civarındaki muti aşiretlerden Kureyşanlı, Arilli, Sakanlı, Karsanlı ve şeyh Mehmetli aşiretlerine 200 kadar asker ile Cenuptan bir nümayiş yapurıldı. Vaziyet ve arazi müsaade ederse bu nümayiş hareketinin Plümere doğru ilerlemesi emredilmişti. Tedip kumandanı ile Plümer ciheti Kumandanı asilerin tedip edilmekte oldukları hakkında raporlar verirken Kemah, Çemişkezek, Eğin ahalisi tedip yapılmadığı hakkında hükûmet merkezinde şikâyette

bulunuyorlardı. Makamı seraskeri ve dahiliye nezareti Neşet paşaya tedibin seri ve şedit olmasını aksi takdirde kendisinin mesul edileceğini emrediliyordu. Neşet paşa verdiği cevapta = Dersim kuvvei tedibiyesi Hozat, Çemişkezek, Ovacık mevkilerinde olmak üzere bir cebel bataryası, bir Hamidiye süvari alayı, beşi redif, yedisi nizamiye olmak üzere 12 tabur ve birde tecemmü etmekte bulunan Harput redif taburundan mürettep bir grup kolu ile Plümerde, bir şark kolu birde Nazımiye ve havalisinde toplu bir nizamiye bir redif taburundan ibarettir. Bu kuvvetlerle 13 gün zarfında 17 aşiret halkı tedip ve dahalete mecbur edilmiştir. Plümer kolu şeyh Hasanlı dahilindedir. Nazımiye kolu da beş aşiret halkı ile Haydaranlıya yürüdü. Bunları tedip için bir haftalık bir zaman tahmin ediliyor. = demişti.

4. cü ordu kumandanlığının 6 ağustos tarihli raporunda: = asiler Kandil ve Dojik baba dağlarında perişan edilmiş olduğundan fevç fevç dahalete başlamışlardır. Kalan ve kalp aşiretleri dahalet etmişlerdir. Bir kaç güne kadar hareket hitam bularak Hozata avdet edilecektir = Keçel uşağı aşireti ve Bal uşağı da dahalet etmişlerdir. Haydaranlılara istimanları için haber gönderilmiştir. Neşet paşa ve Nazımiye kolları avdet etmişlerdir. Bunlar iadei intizam için Ovacık, Hozat ve Çemişkezeğe çekildikleri için Eğin, Arapkir ahalisi Neşet paşanın rüşvet alarak harekâta nihayet verdiğini merkeze şikâyet ettiler. Halbuki Haydaranlı aşiretinden başka bütün diğer aşiretler dahalet etmişlerdi.

Neşet paşanın yerine Mehmet paşa tayin edildi. Umum Kumanlığa da Ferik Ali paşa tayin edildi. Ovacık dahilindeki arslan ve Maksut uşakları henüz kat'i bir surette tedip edilmediğinden bunlara karşı 27 ağustosta harekâta başlanmıştır. Köylerini müdafaa haline koyan asilerle yapılan müsademede rüesa ile beraber 10 kişi esir edilmiş 13 maktul ve 20 kadar da mecruh verdirilmiştir. Askerden bir şehit, iki yaralı olmuştur bu suretle bunların da dahaleti temin edilmiştir.

Merkezin talebi üzerine 4. cü orduca Dersim tedibi hakkında verilen raporda:

1 — Dersimdeki icraat Bir kaç köy ve ekinleri yakmaktan ibaret kalmıştır.

2 — Kuvvei tedibiye elbisesiz, teçhizatsız ve erzaksız kalmıştır.

3 — Haydaranlılar dahalet etmediği gibi diğerlerinin dahaletleri de meşkûktür.

4 — Islahat ile tedibat birlikte yapılmadığından Dersim tedibatı neticei kat'iyeye raptedilmemiştir.

Redifler terhisleri için isyankâr vaziyet aldılar. Bunlar terhis edildiler mevsim de ilerlemiş bulunduğundan bu sene tedibata devam mümkün olmadığına karar verildi ve bu suretle 324 senesi harekâtı nihayet buldu. Bazı merkezlerde müfrezeler terkedildi.

Neşet Paşa hakkındaki şikâyetin aslı olup olmadığı ordudan sorulmuştu. Ordudun cevabı: - Tedip hareketi matlûp derecede olmamışsa bunun sebebi Neşet Paşanın hatası olmayıp vasıtasızlık ve askere bakımsızlıktandır -

Teşrini evvelde Ali Paşa heyeti Dersimde tetkikata başladı. Magsubatın ancak beşte bir kısmı istirdat edildi. Aşiretlerin sözlerine itimat caiz olmadığına kanaat hasıl edildi ve gelecek ilk baharda harekâtın devamına karar verildi. Heyetin istanbula avdetinde verdiği raporda:

1 — Silâhların toplanması,

2 — Ceraim erbabının tutulması ve bunun için şimdiden kuvvet ihzarile ilk baharda işe başlanması,

3 — Harput - Ovacık yolunun Erzincana kadar temdidi,

4 — Jandarmanın tezyidi,

5 — Memurların tebdili ile müstakim ve muktedir amirler tayini bildirilmişti.

Bunlar ait oldukları nezaretlere havale edilmiş ve para olmadığından tatbikine imkân görülememişti.

4. cü ordu kumandanlığının yeni teklifinde:

1 — Muntazam ve muallem yedi taburla tedibin yapılabileceği,

2 — Yalnız tedibin kâfi gelmiyeceğini imar ve maarife de ehemmiyet verilmesini,

3 — Tedibe tahsis edilecek kıtaatın lâakal dört aylık erzakının ve nakliye vesaitinin temini,

4 — 100000 liraya ihtiyaç olduğu bildirilmiştir.

Bu hareket hakkında mahallen tespit olunan malûmat hulâsaten şöyledir:

908 de Garbî Dersimde hareket eden Neşet Paşa kolu 10 taburu mütecaviz bir kuvvette idi. Aşiretleri çok sıkıştırdı ve daima dağınık etti. Aşiretler Dojik baba dağına ilticaya mecbur oldular. Agavatın ekserisi ele geçirildi. Bu hareket Dersim işini kökünden halledeceği sırada Meşrutiyet ilân olundu. Aşiretler yaramaz bazı silâhlarını teslim etmek suretile mesele affa uğrayarak beklenilen kat'i netice alınamadı.

Meşrutiyetin ilânı akabinde 23 temmuz 1908 den evvel ki cürümler için umumî af ilân edilmişti. Bu tarihe tekaddüm eden günler zarfında suçlarından dolayı ele geçirilmiş rüesa ve eşhas bu aftan bilistifade kurtulmuşlardı. Fakat tedip hareketinin bu tarihten sonra da devamı sırasında kıtaata karşı silâh istimal eden ve bunlardan yakalanan ve yakalanmayanlar bu aftan istifade edemediklerinden müşkül vaziyette bulunuyorlardı. Affın kendilerine de teşmilini istiyorlardı. Bu tarzı hareketle Dersimde belki de muvakkat bir sükûn temin olunacaktı.

4. cü ordu Müşürü İbrahim paşa ve Erzincan mutasarrifi affın bu tarihten sonralara da teşmilini istiyorlardı. Ve Dersimde gayri tabii vaziyetin devamının affedilmemelerinden ve bu yüzden rüesanın ihtiraz etmelerinden ileri geldiği mütalâasında idiler. Elâziz valisi ve Dersim mutasarrıfı ise bu noktai nazara tamamen yanaşmıyorlardı. Elâzis valisi Mehmet Ali beyin 8 kânuu evvel 1909

tarihli ve Dersim mutasarrıflığına atfen yazdığı bir tahriratta hulâsatan şöyle deniyor: - Dersim iğtişaşında zimethal eşhas 26 dır. elyevm mevkuf Koç uşağından İdare ve Maksut uşağından Kasım oğlu Munzur ve Lâçin uşağından Aydın oğlu Ağa ve Abbas ve Ferhat uşağından Kahraman ağa zade Diyap zade Süleyman ve Mahdumu kör Alo ve Abbas uşağından Seyit ağa ve Seyit Alişar ile hali firarda Karaballıdan Kango zade Mehmet ağa ve Hir oğlu Ahmet nam şerirlerin affı aliye gayri lâyık oldukları ve alelhusus Koç oğlu İdare ve Kasım oğlu Munzur ve Aydın oğlu Timur ağa nam melunlar ellerine geçen memurların kulaklarını kesmek ve saire işkence ile öldürmek gibi harekatı şenaatkâranede bulunmuş olduklarından bu üç şahsın da salben idamları Dersim tedip ve ıslahına pek güzel tesir edecektir. » (Bundan anlıyoruz ki, Abbas uşakları, Karaballılar, Ferhat uşağı, Hir oğulları, Maksut uşağı, Lâçin uşağı, Koç uşağı gibi Garbî Dersimin en mühim aşiretleri 1324 tedibatında devlet kuvvetlerine karşı silâh istimal etmişlerdir.)

Müşür İbrahim Paşa ise 23 kânunuevvel 1909 tarihli bir tahriratında hulâsatan şöyle diyor: «Mevkuf bulunan birkaç şahsın affa şayan görülmemesi bütün Dersim vekayiinin bunlara tahmili demektir. Bu doğru değildir. Mevkuf olmayanlar arasında daha eşnaları vardır. Batınlardan beri ihmal yüzünden şekavetin çoğaldığı bu mıntaka birkaç kişinin mevkufiyeti veya idamile emniyetli olamaz. Çünkü, fıtratan vahşi bir halktır. Daima askerî tedip ve terhip ile maksada gidilemez. Dersim iğtişaşında isyandan hariç kalmış bir fert hemen gösterilemez. Harput vilâyetince teklif olunan idam, intikam hislerinin tahrikinden başka bir şeye yaramaz. Dersimi salâha götürecek yegâne kuvvet (Adliye) dir. Halkın hükûmet ve adaletten emin olması lâzımdır. Kanaatıma göre:

1 — Evvelemirde bütün Dersimi temize çıkarmak,

2 — Tehvini ihtiyaçları için mevaddı maruzayı ıslahiyeyi sürati mümküne ile tatbik etmek,

3 — Dahilde mütehaşşit askerin tesirile ifrat ve tefritten tevakki suretile gayet adilâne ve lûzumuna göre şefkatlı bir meslek tayinile bu mıntaka halkını idare etmek,

4 — Harput vilâyetinin telğrafnamesinde hali firarda gösterilen Kange zade Mehmet ve Hir oğlu Ahmet ağalar Dersimda iken nezdime gelerek arzı dahalet ve mutavaat etmişlerdir. İhtirazları affolunmamalarındandır. Bu endişede bütün Dersim halkı müşterektir. Binaenaleyh affın umum Dersime teşmili ve maruf üç şahsın da idam edilmeyerek cezalandırılmaları,

Bu sırada mevkuf bulunan ve bu gün hali hayatta olan Cemşit ve Diyap ağalar da saraya ve sadarete müracaat ederek aflarını dilemişlerdir.

Bundan sonra Dersim rüesasının kısmen af, kısmen de az çok cezaya çarptırılmasına rağmen Dersimliler çapulculuk an'anelerinden vaz geçmiyor. Esasen 1908 tedibatı iyi idare edilmemiş ve halkı silâhtan tecrit etmek hareketin ilk ve en mühım hedefi olmak lâzım gelirken bu noktaya ehemmiyet verilmemiş ve tedip kat'i bir neticeye isal edilememişti. Ve esasen 1909 da daha esaslı hazırlıklarla tedibe devam kararile 1908 hareketine nihayet verilmişti.

325 (1909) Hareketi

324 Senesinde Dersimde tam bir tedip yapılamamıştı. 325 Senesindeki tedip için 4. cü ordunun mütalâası sorulmuştu. Verilen cevapta : = Dersim mıntakasının yolsuz ve meskensiz olmasından buraya fazla kuvvet gönderilmesi iskân, iaşe ve sevk ve idare noktai nazarından bir çok müşkülâtı mucip olacağından 800 mevcutlu muntazam ve muallem yedi piyade taburu ile bir süvari bölüğü, iki dağ bataryası, sekiz makinalı tüfek ve bir muhabere takımından mürekkep bir kuvvetin Dersim içindeki mühim mevkilerde bulundurularak isyan ve eşkiyalığı men ve iktiza ederse hareketler yaparak eşkiyayı tedip etmek üzere bu kuvvetten Plümer, Nazımiye, Ovacık mevkilerinde birer piyade taburu ile iki dağ topu ve bir süvari takımı, iki makinalı tüfekten ibaret üç müfreze Hozat, iki makinali tüfekten ibaret diger kuvvetli bir müfrezenin tertip edilmesi ve muhtelif sınıflardan mürekkep işbu dört müfrezeye seferî tertibe göre mekâri hayvanı, cepane ve birer aylık erzak ve sabit müfreze olarak ayrıca yine ayni kuvvette bir taburun iki bölüğü Kemahta, bir bölüğü Kemah civarında ve bir bölüğü Eğin civarındaki Gediklerde ; diger bir taburun da iki bölüğü Pertekte, bir bölüğü Çemişkezek, bir bölüğü Mazkirtte ve bunlardan mürekkep yedi taburdan maada ayrıca bir piyade bölüğünün Erzincan civarında Mercan Gediğinde bulundurularak bu sabit müfrezelere çadır ve mekâri hayvanile birer aylık erzak verilmesi, Erzincan ile Harputta anbarlar açılarak bütün kuvveti üç ay idare edecek mikdarda her nevi erzak bulundurulması, mübayaa için de 100000 lira verilmesi ve her hususta Dersimde ıslahat yapılması = denilmişti .

4. cü ordu Müşürü İbrahim başanın gönderdiği raporda: = Makinalı tüfekler henüz teşkil edilmediğinden tedip kuvvetlerinin

10 tabura iblâğı ve para gönderilmesi lâzımdır. Şimdiye kadar yapılan tecrübelere göre Dersim tedip ve ıslahlarına muvaffak olunmamaeı sebebi kumandanlıkla ciheti mülkiyenin elbirliğile hareket etmeyip ayrı ayrı noktai nazarla takip etmelerindendir. Buna mani olmak üzere de Elâziz valiliğinin ve tedip kumandanlığının Ahmet Abuk paşaya verilmesi.

Birden tedibe kalkışıp şimdiki halde hükûmetten korkar vaziyette bulunan Dersimlileri birbirine yardım kastile 10000 e baliğ olan silâh mikdarında bir isyana meydan vermemek için evvelâ hükûmetin kararının tedipte kat'i olduğunu anlatarak silâhlarının teslimini tebliğ, imtina ederlerse tedipleri ve hemen yollar inşaası — teklif edildi.

Dersim tedibatı için, 7. ci ve 8. ci nişancı, A. 26/1., A. 75/2. ve 19. ci nişancı, A. 73/3., A. 73/1., A. 73/4., A. 76/2. olmak üzere 9 tabur tertip edildi ve istihzarata başlandı.

Taburların mevcudu noksan oldbğundan bunu telâfi için 9 tabur yerine beş altı fazla tadur istihdamına karar verildi. Harput, Arapkir ve Çemişkezek mevkilerindeki taburlar tertibat veçhile Dersime gidecek ve Muşta ki taburla Diyarbekirdeki taburlarda ileriye sürülerek Harput ve Çemişkezeği bilişğal ihtiyat olarak oralarda kalacaklardır.

Kigideki tabur Plümere gelecek ve Nazımiye ile Hozatta bulunan taburlar yerlerinde kalacaktır.

Erzincandaki 4 taburla iki dağ bataryası ve muhabere müfrezelerile bir bölük makinalı tüfek ve bir süvari bölüğünden mürekkep kuvvet Ovacığın Hupik köyünde ordugâh tesis edecektir.

(Muşûr İbrahim Paşa Erzincan mutasarrıf vekili Şefik beyi mülkî müşavir olarak nezdine almasını teklif ettti).

İbrahim Paşa harbiye nezaretine yazdığı şifrede: - Dersim meselesi bir asırlık müzmin bir ceriha ve sahası takriben 250 saat terbiinde 500 köylü ve 54 aşireti muhtevi cesim bir kıt'adır. Burada yapılması muktazi icraat iki şıkkı muhtevidir.

1 — Tedibat,

2 — Islahat.

Esas ikinci kısım olup tedibat fer'idir demiştir.

20 Temmuz 325 te harekâta başlandı. 22. ci günü Dersime her taraftan girildi. Ovecıkta Hopik karargâh ittihaz edildi. Rüesayi aşaire haber gönderilerek bunlardan 35 i dahalet etti. Aşiret usulü yemin ettirildi. Bir gece ordugâhta misafir edildi. Esliha ve mücrimin için 10 gün mühlet verildi.

29 Temmuz tarihli 4. cü ordu müşürünün harbiye nezaretine yazdığı şifrede: = Dersimin hali hazırı harekâtı askeriye icrasından müstağnidir. Islahatı mülkiyeye ehemmiyet verilmek lâzımdır = denilmekteydi.

Bundan sonra kıtaat yüksek noktalardan alınarak daha toplu bir vaziyet alınmış, muvasala, muhabere temin edilmiş ve her ihtimale karşı tertibat alınmıştır.

İbramin Paşanın 17 ağustos tarihli telğrafı : = Dersimin Şarkında bulunup dahalet Etmemekte temerrüt eden bir kaç aşireti tedip etmek üzere bu gün Plümer kazasının Pancıras cihetlerine hareket edilmiştir =

19. tarihli telğraf: = Bu gün pancıras mıntakasına muvasalet olundu. Plümerdeki tabur da buraya celp olundu. Buradaki kuvvetin mecmuu beş piyade taburu ve bir süvari bölüğü ve 10 kıt'a cebel topu, üç makinalı tüfektir.

Demenan ve Haydaranlı aşiretlerine haber gönderildi. dahale etmezlerse tedibata başlanılacaktır =

25 Ağustosta Haydaranlı aşireti mıntakasında 7 tabur, bir makinalı ve bir buçuk dağ bataryasından ibaret kuvvetle iptida üç koldan girildi. Dehalet için son defa gönderilen haberi de dinlemediklerinden silâhla mukabele ettiler. Tûlen sekiz, arzan dört saat devam eden bu kıt'a beş saat zarfında tamamen istilâ edildi. Köyleri ve tarlaları yakıldı. 2000 kadar hayvan zaptedildi. Nihayet bu aşiret de dahalet etti.

Altmış senedenberi içerisine hiç bir hükûmet tesiri ve asker ayağı girmemiş olan bu aşiret havzası gayat sarp ve dik

kayalıkla muhat olup derin dereler ve yüksek tepeleden müteşekkil olduğundan Dersime karşı şimdiye kadar yapılan harekâtın cümlesinden azade kalmış ve Haydaranlı namı namaglûp ve arazisi gayri kabili zabt olarak tanınmış idi. Asilere yüz kadar zayiat verdirilmiştir.

2 Eylûlde Erzincana avdet edilmiştir ve harekâta nihayet verilmiştir.

1909 da Haydaranlıların tedibi ile yapılan hareketten sonra Dersimde kısa bir müddet sükûn görülüyor. Bu sırada ve hatta 1910 da Dersimlilerin 23 temmuz 1908 den sonraki kabahatlarının affı için muhabereler cereyan ettiğine şahit oluyoruz. Dersimlilere karşı af yoluyla gösterilen mülâyim cephedir ki, Dersimlileri balkan muharebesine tekaddüm eden günlere kadar eskisi kadar azgın ve taşkın vaziyette göstermiyor. Mamafih Dersimli mutadı olan çapulcukta küçük mikyasta dahi olsa devam ediyor.

1911 de Plümer mıntakasında büyükçe şekavet hadiseleri başlıyor. Bu hadiseler Haydaranlılara sirayet ediyor. Vaziyet takip ve tedibi icap ettirecek kadar ehemmiyet kazanıyor. Keçel, Haydaran Bal, Aşkirik, Lôlanlı ve Abbas uşağı üzerine bir hareket yapılıyor. Dersimliler iki ay kadar mukavemetten sonra Danzik, Dabey, Gürk, Zamak ve daha bir takım köylerin tahribi üzerine dahalet ediyorlar. İş yine idarei maslahat yoluyla kapatılıyor.

1912 Balkan muharebesi sıralarında her ne kadar Dersimde mevzii ve umumî bir kıyama tesadûf etmiyorsak ta Dersimlilerin Erzincan, Bayburt, Tercan, Kuruçay, Refahiye, Çemişkezek taraflarına sarkarak vasi mikyasta şekavet ve çapulculuk yaptıkları tespit olunuyor. Bu vaziyet Harbi umumiye kadar böyle devam ediyor ve Dersim her gün bir az daha canlanıyor.

1914 te Kırgan aşireti, Sin nahiye Müdürünü nahiyeden koğuyor. Bu vaziyet hükûmet nüfuzunu haleldar ettiğinden münhasıran

Kırganlılar üzerine bir hareket yapılıyor. Kâv, Arslan, Bezgâr ve Yukarı Abbas ve Bahtiyar uşaklari aşiretlerinin yardımlarile Sin köyü civarında yapılan müsademede aşiret reisi Süleyman ağa (bugün de aynı adamdır) vurulmuş olduğundan aşiret efradile beraber dahalet etmişlerdir. Bu vak'ada Yukarı Abbas uşağı reisi Seyit Rıza bidayeten Kırganlılara muavenet vadinde bulunuyor. Fakat hareket başlayınca hükûmet kuvvetlerine iltihak ediyor. Bu hadise Kırganlılar ile Yukarı Abbaslılar arasında uzun müddet gerginlik yapmıştır. Bugün dahi bu gerginliğin izlerine tesadüf mümkündür.

Harbı umuminin ilânı ve onu takip eden günler içinde Dersimliler fenalıklarını gittikçe arttırmağa ve bilhassa silâhlarını çoğaltmağa başlamışlardır. Dersimliler o zamana kadar ellerinde bulundurdukları martin ve Rus silâhlarının işlerine yaramadığını anlamışlar ve Balkan muharebesinden beri bu silâhlarını mavzerle tebdile çalışmışlardır. Harbi umumide buna daha büyük bir germiyet vermişlerdir.

1916 da Ferhet uşağı reislerinden Diyap ağanın adamları tarafından bir aşar mülteziminin soyulması üzerine Halit bey (merhum Halit Paşa) kumandasında bir nizamiye taburu Ferhat uşakları üzerine harekete memur edilmiş, Halit beyin hüsnü idaresi ve aldığı şiddetli tetbirler neticesinde Ferhat uşaklılar mücrimleri teslim etmişlerdir. Bu mesele de böylece kapanmıştır.

Ayni sene Şarkî Dersimde kureyşan aşireti reisi Ali ağa Şarkî Dersim aşiretlerile birlikte Nazımiyeyi işgal ve Elâzize doğru harekete geçerek Mazkirt, Pertek ve Çarsancak havalisini basmasile Dersim işleri karışmış, bu sırada Hozat mıntakasındaki bazı aşiretler de Hozata tecavüzle bu mutasarrıflık merlezini muhasara ile tehdide başlamışlardır. Rnslar bu sırada Bitlis, Muş, Hınıs, Mamahatun ve Rizeyi işgal etmişler ve Dersime yaklaşmışlardı. Dersim aşiretlerinin tecavüzlerini hükûmet merkezlerine kadar uzatmalarının Rusların tahriki ile olduğu bilahare anlaşıldı.

Ruslar Kürtçe bilen Ermenileri ve Binbaşı firarî Mustafayı ve diger bazı hainleri Dersimin içerisine saldırarak Türklere

karşı yapılacak dir isyan hareketi ile Ruslara yardım edilirse Dersimi işgal ettikleri zaman Ruslar tarafından kendilerine zarar gelmeyeceği ve istiklâliyet verileceği şeklinde propagandalar yapmışlar, bir taraftan da Balabanlı ve Kureyşanlı aşiretlerini bir alay teşkiline teşvik etmişler, Bu alay Türk asker ve anasırile mücadele ve Dersimin istiklâlini temin için hazırlanmak istenmiş ayni zamanda Dersime giren Koçkirili (Ali paşa) da Rusların verdiği mühim mikdardaki silâh ve cepaneyi Koç uşağına götürmüş ve bütün Dersimde istiklâl telkinleri ve tahrikâtı yapılmağa başlanmış. Dersimde aleyhimize bu suretle bir pusu ve teşekkül varmış. Yekdigerini takip eden bazı hadisat Dersim hareketinin inkişafına mani olmuştur.

Rus kazakları Plümer içlerine dalarak şah Hüseyin bey zade Mustafa beyin evine tecavüz ve cariyelerinin ırzlırını payımal ediyorlar. Bu tecavüzlere Ermeniler de iştirak ediyor. Mustafa bey bu vaziyet karşısında Ruslar aleyhine faaliyete geçiyor ve Plümer mıntakasında Ruslar aleyhine cephe alıyor. Ruslar Erzincanı işgal ve Garba doğru ilerliyor. Bu sırada Halit bey (Merhum Halit paşa) ve Hayri bey gibi zevat Dersimde bir harekete karar veriyor. Bütün bu tetbirler Rusların Dersime tamamen nüfuzuna mani oluyor. Ve Ruslar binnetice Kemah, Refahiye ve Plümerin Erzincan sırtlarında bir hat meydana getirerek Dersime giremiyorlar. Yalnız Ruslar Tercana ilerledikleri sırada Dersimliler yine Rusların tahrikâtile çekilen ordumuzun zaif kıt'alarına tecavüzlere başlamışlardır. Şezi - Selepur arasında Cembiye boğazında 36. cı fırka kıtaatı Dersimlilerin tecavüzüne maruz kalarak şiddetli mukavemetlerden sonra hemen kâmilen Dersimlilerin eline düşmüş ve silâhtan tecrit edilmişlerdir. Bu müsademeler esnasında Erzincan ve Tercan ovaları halkı da fırka ile dersimliler arasına düşerek mühim vaziyet vermişti. Ayni zamanda çekilen Erzurum küçük zabit mektebi de Kemah mıntakasında karadağ ve Sultan Seydi mevkilerinde (Caferî) aşiretinin taarruzuna uğrayarak imha edilmiştir. Bu çekilmeler esnasında Dersimliler pek çok silâh ve cepane gasbetmişler ve hemen hemen her ev mükemmel ve müceddet bir mavzer silâhı ve 100 lerce fişek sahibi olmuştur.

Dersimin bu günkü silâh kuvvetinin esası harbi umumide ki bu mağsubatla beraber müteakiben Dersimlilere yaptırılan sırtla cepane nakliyatında aşırdıkları cepanelerdir. Dersimlilerin bir kısmına da silâh ve cepane mukabilinde nakliyat yaptırıldığı söylenmektedir. İşte bu tetbirsizlikler Dersimi bu günkü silâh ve ateşli vaziyete sokmuştur.

Ruslar Erzincanı işgal ettikleri zaman Koçkirili Alişar ve firarî Mustafa delâletile Dersim agavatını Erzincana getirmişler, muhtelif hediyeler vermişler, nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık vadetmişler. (şeker, sabun, kahve, ve para) dağıtılan hediyelerin en mühimleri imiş. Bu sırada Ermeni komitaları da faaliyete geçerek Ermeni tehciri esnasında Dersime iltica etmiş ve Dersimlilerce kabul ve muhafaza edimiş olan Ermenileri para mukabilinde kurtararak kendi teşekkülleri içine almışlar.

332 (1916) Hareketi (Kroki 3)

Dersimin çok zararlı olan buvaziyeti, bilhassa Şarkî Dersimlilerin hükûmet merkezlerini işgal ve tahrip ve Elâziz istikameti umumiyesine doğru tecavüzlerini tevsi teşebbüsleri hükûmeti merkeziyeyi harekete getirmiş ve Galatalı Şevket bey 13. cü fırka kumandanlığına tayin edilerek Şarkî Dersim hareketine memur edilmiştir.

Rusların sol cenahına bir taarruz yapmak hakkındaki Baş Kumandanlık noktai nazarı Cenupta yeni bir ordunun teşkilini icap ettiriyordu. 13. cü fırka tesadüfen bu maksatla Harputa tahrik olunmuştu.

Bu fırka 6 nisan 916 da Harputa gelebilmişti. Bu sırada Ruslar Çapakçurun Şimali Şarkisindeki (Sığı) boğazına taarruz ediyorlardı. Bu vaziyet Dersim tedibatının tacilini icap ettiriyordu, ordu, fırkaya en son taburunun Harputa muvasalatından sonra iki gün istirahat edilerek Şarkî Dersimde tedip maksadile Periye hareketi emretmişti. O sırada vilâyet emrinde bulunan 4 toplu bir cebel bataryasınıda fırka emrine vermişti.

Hozat ve civarındaki aşair rüesasından merkezde oturanlar 1/2 nisan gecesi savuştuklarından bunların da isyan etmeleri ihtimalini karşılamak ve geçit hareketinin temini maksadile bir taburla iki sahra topu Perteğe gönderilmiştir.

Fırka kumandanlığı, alâkadar vilâyet ve kazalarla muhabere ederek hareket hazırlıklarına başladı.

7 Nisan 332 de ilk kademesile ve 8 nisan 332 de diger kademesile fırka Periye hareket etti.

13 Nisan 332 de ussatla henüz temas hasıl olmamıştı fakat bunların Peri kasabasına 2 - 5 saat mesafede bulundukları

haber alınıyordu. Palo kaymakamı 200 ü mütecaviz aşiret efradile 17 nisan 332 de fırkaya iltihak etti.

13.cü fırkanın esasını iki alay teşkil ediyordu(4.cü ve 46.cı alaylar).

Hareketin bidayetinde 4.cü alay Peride ve 46.cı alaydan bir müfreze pertekte idi bu müfrezeye 137 mevcutlu bir jandarma bölüğü ile seyyar Jandarmadan 40 atlı iltihak etti. Peride birde süvari bölüğü ile iki batarya, 46.cı alay müfrezesi yanında da 40 süvari ile iki top vardı.

Yapılan keşifler neticesinde asilerin Bostan - Kızılkale - Kumkar - Gerzi - Gerney hattının Şimalindeki tepelerde ve Mazkirdin Şimalinde Sinevar komile Kırklar dağı arasında müdafaaya hazırlandıkları ve Demirtaht civarında da az kuvvette asiler bulunduğu ve Boru mezraasına 250 - 300 asinin geldigi, pertegin 4 - 5 Km. Şimalinde de 300 ü mütecaviz asi bulunduğu haber alındı.

Pertekte bulunan 46. cı alay müfrezesi 17 nisan 332 de Pertekten hareketle Paşavank, Vaskirt, Munzur köprüsü üzerinden Peri civarındaki kıtaata iltihak emrini aldı.

Pertek mıntakası, Elâziz J. alayı kumandanı emrinde ve bir adi cebel topu ile takviye edilen Jandarma ve gönüllülere bırakıldı. Bu müfrezeye Sakal tutan dağı - Süpürgeç dağı hattını tutmak ve 50-60 atlıyı Paşavanga göndererek 46. ci alayın yanını setretmek vazifesi verildi.

18 Nisan 332 de Şeyhik - Sinavara taşı - Munzur suyu hattına karşı keşif kolları sürüldü.

Süvari bölüğü Gerzinin Şimal Şarkisinde ki Kavak tepede 200, Çangalın bir buçuk Km. Şimalindeki tepede 40 kadar ussatın bulunduğunu dildirdi.

19 Nisan 332 de Çemişkezek müfrezesine Hozat ve Pertek müfrezesine Tanıs istikametlerinde taarruzu keşifler yaptırıldı.

22 Nisan 332 de 13. cü fırka kıtaatı Kopik Şark sırtları, Kaban Cenup sırtları, Aşağı ve Yukarı Koşmaz sırtları, Karayazı, Gamgamik Şimal sırtları, Sindam taşı, Trabsur, Munzur suyu hattını işgal etti.

22/23 Nisan 332 gecesi 2050 rakımlı tepe ve Sinavar taşı gece hücumu ile işgal olundu. Bu baskın üzerine asiler Şimale doğru firar ettiler.

24 Nisan 332 de 13. cü fırka şu suretle taarruzuna devam etti.

A - Bir tabur piyade iki makinalı tüfek ve bir toptan mürekkep sol cenah kolu Pah istikametinde (Büyük kısmı Komemiş Şarkî Cenubî sırtlarını işgal)

B - İki tabur iki toptan mürekkep merkez kolu Çukurun Şarkındaki tepeleri işgal.

C - Sağ cenâh kolu Hayran deresinin Şimalinneki sırtları işgal (46. cı A.)

D - Bir tabur, bir istihkâm bölüğü, bir top Kırklar dağı mıntakasında ihtiyatta ve Sinavar taşı civarında bulunacak.

21 Nisan 332 Erzurum seyyar Jandarma taburu Plümerden Nazımiyeye hareket ettirildi. Ve bu tabura evvelâ Manzur baba dağı işgal ve sonra eşkiyanın Garba doğru firarına mani olmak üzere taarruz vazifesi verildi.

300 neferden ibaret ve Pah civarında bulunan Kiği gönüllüleri de Manzur baba istikametinde taarruza memur edildi.

Fırka, 25-26-27 ve 28 nisan 332 tarihlerinde ilerlemesine devam ederek krokide gösterilen mevzileri müteakiben işgal etti ve sağ cenah kolu ile Kalman deresinin Cenup sırtlarına, merkez kolu ile Sap baba tepesine ve sol cenah kolu ile Kutu deresinin Darboğaza döküldüğü yere kadar ilerledi.

Ussat Kutu deresine iltica etmişlerdi. Sol cenah kolu bunlarla müsademe ediyordu. Bunların mikdarı 500 kadar tahmin edilmişti.

29/30 Nisan günlerinde tarama hareketlerine devam olundu.

29 Nisanda Pertek müfrezesi takviye edilmek üzere bir taburla bir top Mazkirt-Peri üzerinden Tanıza gönderildi.

Nazımiyeye Cenuba inen Erzurum seyyar jandarma taburu da 27 nisanda Bevenan, 2057 Habik baba tepesi, Manzur baba tepesi, Kalfert tepesi ve Darboğaz hattına gelmişti.

Ussata Kutu deresinde 100 kadar zayiat verdirildi. Kıtaattan iki nefer şehit ve bir nefer yaralı oldu.

Şarkî Dersim bu suretle 13.cü fırka ve Erzurum seyyar jandarma taburu tarafından tamamen taranmış ve asiler tepelenmiş oldu.

3. cü ordu kumandanlığı asilerin dökûntüsünün takibine seyyar Jandarma taburunu bırakarak 13. cü fırka kıtaatını Cenuba aldı ve fırka 5 mayıs 332 de Nazımiye mıntakasından ayrıldı.

Asi aşiretler belli başlı şunlardı :

İzoli, Seyitler, Piran, Soroğlu, Alanlı, Kureyşanlı, Arilli, Demenan, Kırgan, Koç uşağı, Şam uşağı,

Galatalı Şevket beyin şiddetli hareketi o sırada Ruslara yanaşan aşiretleri tekrar hükûmete çevirdi. (Yukarı Abbas ve Kırgan bu meyandadir)

Rus istilâsı altındaki vatan parçasının istirdadından sonra ise Dersim, hudutları içinde sakin bir manzara göstermiş ve sinmiştir.

Mütarekeyi takip eden günlerde ise Dersim yeniden kımıldamağa ve etrafa sarkıntılık yapmağa başlıyor. Bu sırada Kürtçülük cereyanları da sokulmağa ve Dersimde fikirlerini neşredecek elemanları bulmağa çalışıyor. Ve buna kısmen de muvaffak oluyor. Bu sırada Dersimlilerin azgınlıkları arttıkça artıyor, Dersimin mütareke ile Millî mücadele arasındaki vaziyeti Elâziz vilâyetince şu suretle İstanbula anlatılıyor.

Vilâyetin 21 kânunu sani 1920 tarihinde dahiliye nezaretine yazdığı tahrirat hulâsatan : = Hükûmet kuvvetli iken eva-

mire serfüru ve zaif iken gaile yapmaktan çekinmeyen Dersim aşairi son günlerde hükûmetin zafı ve bazı hainlerin tahriki neticesi olarak Dersime civar Egin, Çimişkezek, Arapkir ve Pertek köylerine tecavüzle ağnam ve mevaşi gasp etmişlerse de Jandarma ve ahalinin muaveneti ve mevsimi şitanın hulûlile bunların tecavüzleri menedilmişti. Dersim mutasarrıflığından alınan telde Koç ve Şam uşağile diger aşair rüesasının Karaballı aşiret reisinin ikametgâhı olan Ağzonik köyünde içtima etmekte oldukları ve maksadı içtima ise tekmil aşiretin temini itifakı ile Çemişkezek ve Pertek köylerine ve bilhassa Türk köyleri aleyhine vasi mikyasta bir kıyam ve tecavüz icrası olduğu cihetle hemen kuvvei askeriye izamı talep olunmakta ve diger bir telde de bilcümle aşiretlerin bilhassa Karaballı ile Koç uşağı aşiretinin Meclisi ayandan Seyit Abdülkadir efendi ve sabık polis müdürü Miralay Halit bey ve Kürt teali cemiyetile münasebette bulundukları sansor edilen mektuplarla muhbirlerin ifadesinden anlaşıldığı ve hükûmeti, kararsızlığından dolayı acızla tevsim ettiklerinden yakın bir atide istifadeye şitap edecekleri dermeyan olunmaktadır. Halbuki öteden beri Koç ve Şam uşağı ile Karaballı aşireti arasındaki münaferet ve rekabetin mevcudiyeti şimdiye kadar muvazene tesis eder, ve müttefikan tecavüzlere mani iken bu iş'arat mühim görülmüştur. 13. cü kolordu ile muhabere yapılmış ve Çemişkezek ve Pertek ve civar Türk ahalisinde şayanı itimat görülenlerin kefaleti müteselsile ile Şimdilik teslih ve filhakika Dersimliler tarafından bir kıyam ve tecavüz gibi bir zarureti mübreme halinde kuvvei kâfiye sevk ve izamı teemmül ve temin edilmiştir. Ancak harekâtı akseriyeyi mucip hadisatın düveli itilâfiyeye mütarekenamenin 24. cü maddesinden istifadeyi temin tehlikesi olduğundan buna meydan bırakmamak için her tedbire baş vurulacaktır. Maahaza Abdülkadir efendi ve Halit beyin daha ne gibi teşvikatta bulundukları mutasarrıflıktan sorulmuştur. Mektupların sansor edilmesi, Türklük ve Kürtlük neşriyatı yapan gazetelerin ve bilhassa Jin gazetesinin Dersime ve mülhakatı saireye ithal olunmaması esbabının istikmali emredilmiştir.

Elâziz vilâyetinden dahiliye nezaretine yazılan 4 mart 1920 tarihli diger bir tahriratla : Dersim ahvali alınan tedabirle sükûn kesbetmişse de Dersim meb'usluğuna seçilen Karaballı reisi Hasan Hayri efendi başta olduğu halde itilâfı aşair fikrini telkin, hatta memurinden azil ve nasıp gibi umuru hükûmete de müdahale etmekte olduğundan nesayih yapılmıştır. Mazkirtten bir aşiret reisinden alınan telgrafta diger aşiretlerin yaptıkları takbih olunmaktadır. Şimdiye kadar faidesi görülmiyen tediple Dersimlileri imhadan ziyade bir unsuru nafi haline getirmek esasına taraftarım. Vasi mikyasta bekçi teşkilâtı yapılmakta ise de ellişer neferlik çetelere bu bekçilerle ve mühim mikdarda tenzilâta uğrayan Jandarma ile mukabele mümkün değildir. İndelicap müzaharetleri temin olunmak üzere dört, beş tabur askerin başlıca mevakie ikamesi. (3. 13. ve 15. ci kolordulara müracaaat)

1926 Hareketi (Koç uşağı tedibi) (Kroki 4,5,6)

Koç uşağı aşireti senelerden beri devam eden azgınca tecrvüzlerini tekrarlamakta olduğundan ve hükûmet mükellefiyetlerini ademi ifada israr ettiğinden ve ayni zamanda Elâziz valisine Dersimde yaptırılan bir seyyahat neticesinde de bu aşiretin fenalıkları idarî tetbirlerle önlenemeyeceği anlaşılmış olduğundan hükûmetçe bu aşiretle beraber hareketi tespit olunan Şam ve Resık uşakları üzerine bir tedip hareketine 19/9/926 tarihinde karar verilmiştir.

Bu hareketin icrasına Elâziz havalisi kumandanı Miralay Muğlalı Musta bey memur edilmiş, piyade alay 19. (diğer taburların mevcudunu doldurmak için 3. TB. lâğv edilmiştir) ve piyade A. 10. ve A. 16. dan birinci taburdan bir bölük ve 3. kudretli dağ bataryası, alti tayyare, Jandarma, Milis ve bazı aşair grubu bu hareketi icraya tahsis edilmişti.

Harekete başlamadan evvel gerek kıtaat ve gerekse aşiret grubu ve milislere 5/6/10/926 gecesi şu vaziyet aldırıldı:

A - Bir aşiret grnbu Havaçur deresi ile Parasur deresi arasındaki sırtlarda,

B - Diger bir aşiret grubu Kırık köyü ile Sarı oğlu köyü arasındaki sırtlarda,

C - Diger bir aşiret grubu Sarı oğlan köyü (Hariç) ile Miksor arasında,

D - Diger bir aşiret grubu Miksor köyü (Harıç) ile Kızılziyaret tepesi arasında,

E - Ulukale milisleri ve bir aşiret grubu Hadişar deresi Şark sırtlarında,

F - Bir Milis grubu Ardike ile Dimili köyü sırtlarında ,

G - Arapkir, Kemaliye milisleri ve bazı Jandarma kuvvetleri Keklik tepe - Mansavut - Behrebeli hattında ,

H - Kemah Jandarma bölüğü ve piyade bölüğü Munzur geçitlerinde ,

İ - P. A 10. (TB. 3. hariç) ve cebel bataryası pilav tepe ve Cenubundaki sırtlarda ,

J - A. 10. TB. 3. Hadişar Garp sırtlarında ,

K - A. 19. ve 2 cebel bataryası Egrek deresi Şimal ve Cenup sıratlarında,

L - A. 16. dan bir bölük Çemişkezek muhafazasında ,

Hareket 6/10/926 tarihinde kıtaatın Pilav tepe Egrek köyünün bir Km. Şimalindeki tapeler hattından başlandı ve mezkûr gün P.A.10. Pilâv tepenin 3.Km. Şimalindeki tepeyi işgal etmiş ve Dağar vadisine hâkim olmuştur .

A. 19. dan bir tabur Egreğin Şimal Garbisindeki sivri tepeyi işgal ve bir taburu ile Tağar vadisine hâkim olan sırtları işgal etmişlerdir .

Hozat milislerinin Bozan köyüne yaptıkları taarruz muvaffak olamamış ve bazı aşiret ve milis grupları iaşe ve cepanelerinin olmadığını ileri sürerek köylerine firar etmişlerdir .

Ussat bazı kıt'alarımıza ateş baskınları yapmışlarsa da mukabil ateşle tart edilmiş ve ussat Tagar ve Ali boğazı tarafeyninde ki mağaralara kaçmışlardır .

8/10/926 da Koç uşağı rüesası arzı teslimiyet için anlaşmak maksadile havali kumandanlığına müracaat etmişler ve bu müracaat mezkûr kumandanlıkça kabul edilmiş olduğundan müzakerata girişilmiş ve silâhlarını teslim edeceklerini ve fakat aşairden korkarak anlaşmak imkânı bulamadıklarını ifade etmişler ve bu suretle bir takım bahaneler serdederek vakit kazanmağa çalışmışlar ve kendilerine verilen mühlet hitam bulduğundan ve silâhlarını teslim ve kendileri de istiman etmediklerinden 16/10/926 dan itibaren harekete tekrar devama karar verilmiştir.

Mevcut tedip kuvvetlerine ilâveten 16/10/926 da A. 12. Tb. 1. ve 2. ve A. 13. (1. Tb. noksan) ve A. 16. dan bir müfreze tedip kuvvetlerine iltihak etmiştir.

Tağar deresinde ve Ali boğazında barınamıyacaklarını anlıyan Koç uşaklılar hayvan sürülerile beraber Payamlı-Kozluca üzerinden Yılan dağı ve Kırklar tepesi mıntakasına geçmeğe başladıkları görüldüğünden topçu ateşile ve tayyarelerle bunlar üzerine ateş edilerek zayiat verdirilmiştir.

Eşkıyaya yataklık ettikleri anlaşılan ve eşkıyanın buralarda tahaassun ettikleri Tağar, Koçulu köyleri yakılmıştır. Ussatın takibi için Zengi köyü civarında Veli baba tepesinin zaptı icap etmiş ve buna Hozat milisleri memur edilmiş ise de bu milislerin toplanamaması ve taarruza geç başlamaları dolayısile 18/10/926 do yapılan taarruz muvaffak olmadığı gibi müteakip günlerde de yapılan taarruzlarda bu milislerden istifade olunamamış ve A. 13. Tb. 2. nin taarruza sevkine mecburiyet hasıl olmuş fakat esasen taarruz etmek niyetinde olmıyan ve zahiren hükûmete sadık görünen bu aşiretler efradı iaşesizliklerini ve cepanesi kalmadığını ileri sürerek geri çekilmişler ve bu suretle münferit vaziyette kalan tabur efradının kuvvei maneviyesi kırılmış ve tabur 20/10/926 da bozgun bir vaziyette ve kısmen Tağar deresi Cenup sırtlarına kadar çekilmeğe mecbur kalmıştır.

Eşkıya bu tepenin Şimali şarkisindeki sırtlarda 150 kadar bir kuvvetle muannidane mukavemet etmekte olmasından ve Ovacık milisleri de şimdiye kadar Şimalden hiçbir harekette bulunmamış olmalarından bir taburla daha takviye edilen A. 10. Veli baba tepesini Şarktan dolaşarak Şimalinden çevirmek üzere Unuklu tepesine taarruza sevkedildı ve yapılan taarruz muvaffak olarak 28/10/926 Unuklu tepe süngü hücumu ile zabtedildi.

30/10/926 ussat Amutka mıntakasına ve bilhassa havali kumandanı beyin çadırı hedef ittihaz edilerek baskınlar yapmışlarsa da mukabil ateşle cümlesi tart edilmiştir.

Unuklu tepenin tutulmasını gören Ovacık milisleri Koç uşaklılara bazı taarruzlarda bulunmuşlarsa da muvaffak olamamış-

lardır. Unuklu tepenin Şimal ve Şimalî Garpî mıntakasında mukavemet eden Koç uşaklılar Unuklu tepe ve Tağar deresi Şimalindeki mevzilerimize baskınlar yapmış ise de mukabil ateşle cümlesi tart edilmiştir.

Kozlucanın iki kilometre Garbindeki sivri kara tepede zaif ıssat kuvvetleri kuru dere Cenup ve Garp sırtlarında da bazı kuvvetleri görülmüş ve A. 10. dan 2. ve 3. TB. ve A. 13. ten 2. TB. Unuklu köyü civarında hazırlanarak 9 teşrinisani 926 da kara tepeye taarruz edilmiş ve bu tepe zaptedilmiştir.

Kara tepenin zabtından sonra Erzincandan celbedilen ve 11/11/926 tarihinde Zeraniğin 10. Km. Cenubuna Hanife tepesi civarına gelen A. 11. ve grup mıntakasını kapatmakta olan mislerle müştereken Yılan dağına yapılan taarruz pek bataetle cereyan etmiş, soğuk ve bazı donma vak'alarına rağmen 13 teşrini sani 926 da Yılan dağı zabtedilmiştir. Taarruz ilerletilerek Kırklar tepesine tevcih edilmiş ve bu tepe de zabtedilmiştir.

Ussatın Ali boğazında ve Kalabur deresi içerisindeki mağaralarla Tağar deresine kaçmaları üzerine kuşatma çenberi daraltılmış ve hususî müfrezeler tertip olunarak asilerin mağalarda imhası için taramalar yapılmış ve 30/11/926 akşamı harekete nihayet verilmiş ve kıtaat 4/12/926 dan itibaren garnizonlarına avdet etmişlerdir.

Koç uşağı aşireti üzerine yapılan bu harekette Dersimlilerin takip ettikleri siyaset icabı her nekadar hükûmet kuvvetleri ile müştereken Koç uşaklıları tedip için hareket etmişlerse de bu harekette de Dersimlilerden istifade olunamamış, bilhassa harekâtın ciddi şekilde ve süratle yapılmasına engel olmuşlar ve askerî kıt'alara en müşkül ve en çetin yerlere taarruzlarını tevcih ve sevk ederek hareketi akamete uğratmak ve askerî kıt'alarla yaptıkları hareketler-

de askerin maneviyatını bozarak bozğun bir vaziyette çekilmelerine sebep olmuşlardır. Hükûmete yardım maksadile gelen Seyit Rıza ve Ovacık aşiretleri yardımdan sarfı nazar Koç uşaklılara yardım ve yataklık ederek onları imhadan kurtarmışlardır.

Koç uşağı harekâtında orduya yardım için gelen aşiretlerin maksatları, bu harekâtın tetkiki neticesinde şu suretle tespit olunabilir:

1 — Esaslı bir hareket ve taarruza girişmemek

2 — Bu maksatlarını tamamen saklıyarak verilen vazifeyi yapacak görünmek ve bunun için kıt'alardan mümkün olduğu kadar çok cepane koparmağa çalışmak.

3 — Hareket zamanında en ufak bir bahane ile geri kaçmak ve bu suretle kıt'aların harekâtını da muvaffakiyetsizliğe uğratmak.

4 — Kumandanın ciddi ve seri hareketlerine mahal vermemek bunun içinde asilerle kumandan arasında müzakerelere yol açmak, mümkün mertebe uzunca mühletli müddetler ile harekâtı tevakkufa uğratmak ve neticede harekâtı daha gayrı müsait mevsimlere bıraktırmak, Kumandanlığın maksatlarından asi aşiretleri haberdar etme ve yer değiştirmek, kıtaatın tesirinden korumak için zaman kazandırmak.

5 — Kıtaatı hareketlerinde çetin yerlere çattırmak,

6 — Askerin maneviyatını bozmağa çalışmak,

7 — Fırsat kollamak, küçük müfrezelere veya nakliye kollarına baskın yapmak,

8 — En nihayet asi aşiretlerin imhadan kurtulmaları için kaçmalarını ve kendi aralarında saklanmalarını temin etmek.

İşte yukarıda sayılan bütün bu ahval harekâtın tam bir muvaffakiyetle tetevvüç edememesi sebebi olarak ta şöyle söyleniyor: Dersim aşiretlerinin hükûmete taraftarlıklarına ve sadakatlarına itimat asla caiz değildir. Onlar, her hadisede iki parti olarak biri hükûmeti digeri aksini iltizam eder. Hükûmeti iltizamın iç yüzü hükûmeti, kıtaatı şaşırtmak, icabında tavassut ve delâlet ede-

rek aksi istikamette yürüyerek hükûmetin gazabını celbeden aşireti kurtarmaktır.

Evvelki hareketlerle beraber 1926 Koç uşağı hareketide böyle oldu. İdarecilerin telkini ile askerî kumandan Seyit Rıza ile başına topladığı aşiretlere inandı. Bunlar asker arasında harp etmeyeceklerini söyleyerek kendilerinin sağ cenahta Şimale giden yolları tıkamaları vazifesini istediler, bunlara istedikleri vazife verildi. Fakat ne oldu. Mustafa bey Ali boğazına hâkim olduğu zaman burada kimseyi göremedi. Çünkü Koç uşaklılar onlara Ovacık yolunu sedde memur milisler tarafından parça parça Şimale geçirilmiş ve muhtelif aşiretler arasına dağılmış ve şu suretle imha edilmekten kurtarılmışlardır. Seyit Rızanın son dakikaları Koç uşaklılara lehdar cephe almasının iç yüzüde işte budur. Halbuki Mustafa beyin bir milis hatta tek bir kılavuz bile almayarak harrket etmiş olaydı, muvaffakiyet çok daha kıymetli ve büyük olacaktı. Dersimli aşiretler ve kılavuzlar iki yüzlüdür. Bir taraftan taraftarlık yaparken diğer tarafada askerin bütün hareketlerinden tedibe maruz aşiretleri haberdar ederler. Ve onları tehlikeden kurtarırlar. bunun için Dersimliye inanmamak esastır. Muvaffakıyetin ilk sırrıda budur. Dersimli yalnız kuvvet önünde boyun eğer ve bu eğişte de kin ve gayz ve fırsat bekleyen hislerle mücehhez bir tiptir. Bütün bir tarih dersimliyi böyle tanır. Şu halde ıslahat teşebbüslerinde Dersimliyi iyi tanimak ilk şart ve esastır.

926 senesinde Koç uşaklılar üzerine yapılan bu hareket o sene Dereimlilerin tecavüzünü binnisbe azaltmıştır.

927 senesinde Demenan ve Haydaran aşiretleri arasına bazı yabancı eşhasın gelip gittikleri haberleri alınmış ve fakat vakayi ihdas suretile bir fevkaladelik görülmemiştir. Yalnız Haydaranlılar hükûmet memurlarına karşı hasmane tavurlar takınmışlardır.

928 senesinde Yukarı Abbas, Keçel, Haydaran, Bal ve Lôlan ve Dersimdeki Koçkirlilerin Erzincan ve Tercan ovasına, Ovacıklı Gâv kolu aşiretlerinin Kemah mıntakasına, Ovacıklı aşi-

retlerle Hozatın Yukarı Abbas uşaklarının Refahiye, Divriki ve Sıvas istikametlerinde soygun faaliyetlerine şahit oluyoruz.

Bu sene zarfındaki soygun vak'aları Erzincan ve Tercan mıntaksında 12, Kemah mıntanasında 4, Refahiye mıntakasında 3, Divriki ve Sıvas mıntakasında ise 2 olarak tespit olunmakta ise de bu vak'alardan bilhassa Erzincan ve Refahiye mıntakasındaki sekizinin faillerinin hakikaten Dersimli olup olmadığı tespit olunamamıştır. Dersim içinde ise Haydaranlılar Nazımiye mıntakasında 3 vak'a yapmışlar ve birisinde Jandarmaya karşı silâh istimal etmişlerdir. Ayni sene yine Haydaranlılar tarafından Palo mıntakasında bir soygun yapılmıştır. Plümerde failleri meçhul bir soygun vak'ası tespit olunmuş, yukarı Abbas uşaklıları da Mazkirt mıntakasında bir soygun vak'ası yapmışlardır.

929 senesinde Erzincan, Kemah, Kemaliye, Refahiye, Kuruçay, Divriki ve Zara mıntakalarında yine soygun vak'aları devam ediyor. Erzincan ve Kamaliye mıntakasındaki soygunlardan bilhassa Abbas uşağı Kemah mıntakasında, Arslan ve Aşik uşaklarile beraber Ovacıklıların ismi geçiyor. Erzincan mıntakasında tespit olunan 10 vak'adan 5 vak'anın failleri meçhul, 2 vak'a failleri ise Dersimli olarak kayt olunmaktadır. Kemah mıntakasındaki 5 vak'adan 1 vak'anın, Refahiye mıntakasındaki 3 vak'anın 3. nün, Kuruçaydaki 3 vak'anın 2 sinin failleri meçhul gösterilmektedir. Kemalive, Kigi, Kuruçay ve Zara mıntakalarındaki bir vak'ada da yalnız Dersimli denilmekle iktifa olunmaktadır.

Ayni sene zarfında Dersim dahilinde Nazımiyede 3, Pertekte 3, Hozatta 7, Ovacıkta 8, Mazkirtte 4, Çemişkezekte de 3 soygun vak'ası oluyor. Vak'aları Nazımiye mıntakasında Demenanlı ve Haydaranlı, Pertek mıntakasında Ferhat ve Aşağı Abbas uşaklılar, Hozatta Şeyh Mehmetli, Demenan, Yusufan, Kureyşan, Karaballı ve Ferhat, Ovacıkta Koç, Laçin, Kalan, Bahtiyarlı, Mazkirtte Yukarı Abbaslılar, Çemişkezekte ise Ferhat ve Koç uşaklılar yaıpyor ve bazı vakayıde Hozatlı kaydı geçerek hangi aşiretler olduğu tespit olunamıyor. Bu vak'alar arasında şeyh Mehmetli, Yukarı Abbas, Demenanlı, Yusufan ve Kursyşan aşiretlerinin üç defa Kırganlı

aşiretine tecavüzü vaki oluyor. Kalan, Yukarı Abbas uşaklılar sayıma yanaşmamak, memur ve Jandarmalara cephe almak istiyorlarsa da Merhum Fahri beyin hozata hareketi üzerine sayımlarını yazdırıyorlar.

Bu sene temmuzdayı içinde Dersimde mahsus bir kaynaşma olduğu hakkında haberler gelmişse de ayni ay zarfında birinci umumi müfettiş İbrahim Tali beyefendi tarafından Dersimde yapılan ve Ovacığa kadar uzanan bir seyyahat bunun doğru olmadığını ve Dersimi daima galeyanda göstermeği menfaat bilenler tarafından uydurulduğu tahakkuk etmiştir.

Bu sene Erzincan vilayeti Haydranlılar üzerine bir tedip hareketi teklif etmiştir. Bu sene teşrinisani nihayetinde Kemaliye ticaret odası son bir ay zarfında Dersimlilerin Kemaliye mıntakasından gasp ettikleri eşyanın 60000 lira olduğunu bildirmişse de bu mıntakada resmî kaytlar ancak mahdut iki soygun vak'ası tespit etmiştir. 929 daki vakayi arasında bir Jandarmamız Dersimde şehit olmuştur.

930 senesinde ise Dersim içindeki vakayi en ziyade Hozat, Pertek ve Çemişkezek mıntakasında tekâsüf ediyor. Bu vak'alar Elâziz vilâyetinin bir senelik vakayiinin % 75 şini teşkil ediyar. Vak'alarda fail olarak en ziyade Yusufan, Demenan, Haydaran, Yukarı ve Aşağı Abbas Kırgan, Kâv, Şam, Bezgâr, Karaballı, Lâçin, Kalan, Koç, Ferhat, Beyt, Şeyhan, Bahtiyar, Maksut uşakları ve Derviş Cemal evlâtları efradı görülüyor. Failler arasında Seyit Rızanın oğulları, Hir oğlu Eyyup ve biraderi Hüseyin, Aşağı Abbas rüesasından Erikânlı topal Ahmet ve Erikânlı Ali, Ferhat uşaklarından Ağzoniklı Veysi, Karaballılardan Keko, Şeyhan reisi Hamo, Pilvenklilerden Meho ve muhtelif aşiretlerden de Seyit Ali, Süleyman, Dursun, Paşo, Savaçurlu Ahmet, Nazımiyeli Hasan-köylü Beko, Koç uşağından Kopo, Seyido gibi rüesa en çok faaliyet gösterenler olmak üzere tespit olunuyor.

930 senesinde Dersimde en mühim olarak Plümer hareketini icap ettiren vak'a tespit olunmaktadır. Bu kazanın Danzik mıntakasındaki Akşirik, Gürk, Dağbey, Harsi köylerinde mukim ve

mukayyet olup askerliklerini yapmak için Erzincan askerlik şubesine davet edilen 322 ve 323 doğumlu efradın künyelerini havi celp pusulalarını mezkûr köyler ihtiyar heyetleri kabul etmemekle beraber askerlik yapmıyacaklarını söylemişler ve vergi vermemekte taannüt göstermişlerdir.

Bununla beraber Zeylân hadisesine tekaddüm eden günlerde Dersimliler arasında Keçel uşağının delâletile hedef ve mahiyeti taayyün etmiyen umumî bir anlaşma olduğu haberleri alınmışlır. Filhakika Ağrı tedibatı esnasında Plümer aşiretleri Erzincan ovası ile Sansa boğazına ve hatta Sepikörün Şimal maillerindeki Gümüşhane vilâyetine tâbi köylere ve Bayburt havalisina kadar sarkarak baskınlar ve soygunlar yapmış olduklarından bu anlaşmaların Zeylân hâdisesine iştirakten ziyade bu sogunları tertip için olduğu kanaati uyanmıştır. Maamafih Dersimin diger aşairinin ademi iştirakı dolayısile bu anlaşmanın yalnız Plümer aşairi arasında şekavetten ileri geçmemesi ve Garbî Dersim aşairile uyuşma temin olunmuş olsaydı aglebi ihtimal böyle bir anlaşmanın başka bir şekilde tezahür ihtimali de mütalaâya değer. Zeylân tedibatı sırasında bulunan bir hoybun tamiminde Dersimin altıncı bir hoybun mıntakası olarak gösterilmesi bu mütalâaya kuvvet vermektedir.

Ağrı tedibatını takip eden günlerde Büyâk Erkânı harbiye reisi Müşür Fevzi Paşa Hazretleri Erzincan-Erzurum yolu ile Şark vilâyetlerinde bir seyyahat yapmışlardı. Müşür Paşa Hz. Erzincan mıntakasındaki temasları neticesinde vaki teklifleri üzerine Plümer kazasile Erzincan ve Erzurum vilâyetlerince tespit olunacak bazı mıntakalarda kışın hulûlünden evvel asaslı bir tedip hareketinin icrası takarrür etmişti. Bu sırada idi ki, Plümer kazası kaymakamının evine geceleyin silâh atılmış ve bunun Plümer ağaları tarafından tertip olunduğu tahmin alunarak hareketin yapılması ihtiyacı kat'i bir şekil almıştı.

Heyeti vekile, tedibatın Plümerin Aşkirik, Gürk, Dağbey, Harsi köyleri mıntıntakasında yapılmasını kâfi görerek bunu karar altına almıştır (12/10/930).

930 Plümer hareketi Kroki (7, 8)

(Karar tarihi 12/10/932)

Tedip harekâtına 3.cü ordu müfettişliği erkânı harbiye reisi Miralay Rüştü bey memur edilmiştir.

Harekâta iştirak eden kıtaat şunlardır:

A - 11.ci P.A.,

B - 4 toplu bir dağ bataryası, 2 toplu bir dağ Obüs bataryası,

C - Bir tayyare bölüğü (4 tayyareli)

D - Erzincan vilâyetinin mezkûr kumandanlık emrine tertip edeceği Jandarma ve milisler.

Danzik nahiyesi dahindeki Abbas uşağı aşiretinin Nazımiye mıntakasındaki Haydaranlı aşiretile arası çok iyi ve bu aştiret te esasen şekavetle meluf olduğundan birinci umumî müfettişliğin gösterdiği lûzum üzerine bidayette nümayiş maksadile 300 kişilik bir kuvvetin Nazımiyeye sevkine, evamiri hükûmete itaatta temerrüt ederlerse Elâzize gönderilecek diger bir Tayyare filosu tarafından bombarduman edilmelerine karar verilmiştir.

Abbas uşağı aşiretinin Ovacık mıntakası kürtlerile arası pek iyi olmamakla beraber Karacakale üzerinden ilerleyecek koldan korkarak bu mıntakanın ussata iltihakı nazarı dikkate alınmıştır.

Kolun Aşkiriğe teveccühünden sonra gerisi Ovacık mıntakasından, sağ yanı Haydaranlı aşireti mıtakasından ve sol yanı da Abbas uşağı aşireti mıntakasından tehdit edilerek büyük müşkülâta ve tehlikeye uğraması muhteml bulunduğundan kuvvetli yancılar himayesinde müfrezenin doğrudan doğruya cepheden Danzik istikametine teveccüh etmesi ve tedip vazifesinin hassaten

Tayyare bölüğü ile yapılması ve bu hareket esnasında Tız köyü Cenubunda Basmalon boğazının kuvvetli surette tutularak Haydaran mıntakasına giden yolun kesilmesi ve müfreze yanının temini muvafık görülmüştür.

Tedip hareketinin 24 teşrinievvel 930 da yapılması tensip edilmişti.

Rüştü beyin 26/10/930 tarihli raporundan: 11. ci alaydan 2 tabur ve 2 top Aşkirik Garbına, 2 topla takviye edilmiş 1 tabur Danzik Garbından Harsi köyü Cenubuna, Karacakalede bulunan 3. cü tabur Güneli Garbındaki bölükle beraber ve iki top Kersinot köyünün 3. Km. Garbında isimsiz köyün hemen Garbındaki sırtlara gelmiştir.

Karacakalede bir takım, milislerle beraber bırakılmıştır. Plümer grubu ve alay karargâhı Danziktedir.

Tayyareler zevale kadar üç defa asi köyler üzerinde uçarak 75 bomba atmışlardır.

Gürk köyünden başka diger köylerde insan ve hayvan bulunduğu Tayyare tarafından görülmüştür.

Şimdiye kadar ussat hiç bir yerde mukavemet göstermemiştir.

26/27 Teşrini evvel 930 gecesini 11. ci A. bu mevkilerde geçirmişiir.

26/10/930 da saat 18 de saman ve et almağa giden iki nefere hiç bir şey vermeyen Güneli köyü bir takımla işgal edilmiştir. Ahali ateş açtığından müsademe ile köy işgal edilmiştir. Ussattan 4 maktul vardır.

27/10/930 saat 16 da Değbey ve Gürk köyleri işgal edilmiş ve yakılmıştır.

Gürk ve Harsi köylerinden firar eden asiler A. M. T. ve topçu ateşile takip edilmiştir. Harsi köyünden Kutu deresine firar etmek isteyen asilerin firarlarına ateşle mani olunmuştur. Tayyareler Aşkirik ve civarındaki kayalıkları iki defa bombalamışlardır.

Müfreze, 27/28 teşrini evvel 930 gecesini 1 taburu ile Gürk, diger taburu ile Değbey köyleri civarında, 3. cü tabur 1. bö-

lüğü ile Pancaras Garbında, diger aksamile Harsi köyü Cenubunda geçirmiştir.

27/10/930 zavalinden sonra Değbey mıntakasındaki 1. ci tabur karşısında toplanan 60 kadar şakiyi kısa bir mukavemetten sonra ateş ve Hasan Ali mezraası istikametine firar etmiştir.

27/28 Gecesi sükûnetle geçmiştir.

28/ Teşrinievvel 930 sabahı kıtaat Cenuba doğru taarruza başladı Gürk köyü istikametinde ilerleyen 3 cü tabur Gürk köyü Cenup ve Garbındaki sarp kayalıklara tahassun eden eşkiyaya taarruz etmiştir. Tabur 200 kadar tahmin edilen eşkiyanın mukavemetini kıramayarak Danzik Şimalindeki sırtlara çekilmiştir. 6 nefer şehit 2 gaip vardır. 10 nefer ve 1 zabit yaralanmıştır. Eşkiya eline düşen 8 neferden 3 ü iade edilmiştir. 19 tüfek, 1 hafif makinalı tüfek eşkiya eline geçmiştir.

2. ci TB., 2. cü taburun solunda 3. Km. imtidadında bir hat işgal etmektedir.

1. ci TB. Aşkiriğe hâkim sırtları işgal etmiştir. 2. ci tabur Harsi köyünü yakmış ve ahali daha evvel dağlara kaçmıştır.

28/10/930 günü Aşkirik mıntakasında bulunan 1. ci tabura 200 - 300 kadar tahmin edilen ve köyleri yanan eşkiya taarruza başlamıştır. Köylerini söndürmek üzere civardan gelen köylülerere top ve makinalı ateşi açılmıştır. En sağda bulunan 3. cü taburun ilerleyememesi yüzünden münferit vaziyette kalan 1. ci taburun sağ yanı tehlikeye girmesi üzerine Aşkirik köyünü yaktıktan sonra bu taburun Dağbey Şimaline çekilmesi emredilmiştir. Akşam olunca eşkiya taburun her iki yanından taarruza başlayarak gece yarısından sonraya kadar devam etmiştir. Eşkiya bazı yerlerde 15 metreye kadar yaklaşmışlardır. Tabur gece saat 2/30 da Pancıras Garbına çekilmiştir.

Bu müsademeda şakilerden 200 maktul tahmin edilmiştir. Müfrezeden 1 şehit, 3 yaralı vardırr.

İki günlük müsademede yorulan kıtaata istirahat verilmek üzere 29/10/930 günü Aşkirik - Danzik hattının hemen Garbına alınmıştır.

30/10/930 günü sukûnetle geçmiştir.

Rüştü beyin müteakip hareket için teklifi:

Müfrezeyi toplayıp cepane ve diger nevakısını ikmalden sonra Karacakale hattı blâsını tekmil alayı ile tutarak Gürk mıntakasına taarruz. Gürk mıntakası çok sarp olduğu ve makinalı tüfeklere bile su bulunmadığı görülmüştür. Tayyarelerin bombaları bitmiştir.

Köyleri yanan eşkiyanın Gürkteki eşkiyaya iltihak ettiği haber alınmıştır.

Rüştü bey müfrezesinin Plümerde toplanması emredilmiştir.

Büyük Erkânı Harbiye riyatetinin 9. cu kolorduya gönderdiği şifreden:4/11/930 = Plümer harekâtına ait raporlara nazaran geri hidematının iyi tanzim edilmemesi ve kıtaatın dağlık arazide yekdigerile irtibat ve tevhidi hareket edemeyecek derecede müteferrik hareket etmesi ve ihtiyatsızlık ademi muvaffakiyetin en başlı sebepleri addolunur. =

Karacakaleye kar yağdığından Milisler dağılmıştır. Erzincan vilâyetinden gönderilen 73 Jandarma Cencigeye gönderilmiştir.

Plümer harekâtının bir alay tarafından idaresi gayri kâfi görülerek Ağrı harekâtından avdet etmekte olan 7. ci alayın da iştirakile 3. cü. fırka kumandanı Halis Paşa tarafından harekâtın devamı emredilmiştir.

7. ci alay ile Plümer müfrezesi mevcudu şudur:

7. ci alay: 38 zabit, 778 nefer, 609 tüfek, 27 hafif makinalı tüfek, 14 ağır makinalı tüfek, 84819 piyade fişeği, 58739 hafif makinalı tüfek fişeği, 47919 ağır makinalı tüfek fişeği, 839 el bombası ve 104 hayvan, 30 arabadan ibarettir. 30 araba 104 mekkâri hayvanı ile tebdil edilmiş ve tekmil vesait mekkâriden ibaret olmuştur.

Plümer müfrezesi: 11. ci P. A. 30 zabit, 655 nefer, 454 piyade tüfeği, 32 hafif makinalı tüfek, 9 ağır makinalı tüfek, 82000 piyade cepanesi, 121937 hafif makinalı tüfek cepanesi, 54722 ağır makinalı tüfek cepanesi, 116 hayvan.

Topçu: 3 zabit, 227 nefer, 146 piyade tüfeği, 3 hafif makinalı tüfek, 7000 piyade tüfeği cepanesi, 3000 hafif makinalı tüfek cepanesi, 6 top, 287 top mermisi, 149 hayvan.

Plümer müfrezesi karargâhı: 3 zabit, 8 silâhlı nefer 8 binek, 2 mekkâri.

1 zabit, 25 neferden mürekkep 2 onluk santral, 14 telefon makinası, 80 Km. lık kablo, ayrıca 6, 24 lük pırıldak ile 16 pırıldakçı neferden ibaret bir muhabere müfrezesi vardır.

Halis Paşanın istihbaratına nazaran Plümer tedibinin ilk safhasından sonra bazı aşiretler arasında tesanüt teşebbüsleri görülmüş olduğundan harekâtın yalnız asi küylere inhisar edeceğinden aşiretlere ilân ve vaziyetleri şüpheli olan aşiretlerin rehine alınması teklif edilmiştir.

Yeni harekette geri hidematın ve irtibatın tanzimi, kıtaatın maksada uygun olarak topluca istihdamı ve her hangi bir makûs vaziyeti karşılamak için ihtiyatlar bulundurulması nazarı dikkate alınmıştır.

1 — Erzak, cepane idharı ve ambar tesisi ile iştigal edilmektedir.

2 — 6 Teşrinisani 930 tarihinde Danzik, Pancıras ve Plümere merbut bazı köylerle Keçel aşireti dahalet teklif etmişlerdir.

3 — 7. ci alayın birinci ve ikinci taburları 7/11/930 akşamı Plümere, 3. cu taburu Azvat mıntakasına gelmiştir.

4 — Plümer Ambarında beş günlük erzak idhar edilmiştir. 20 yataklı bir revir açılmıştır.

Mazkirt kazasındaki aşiretler tekrar müracaat ederek sadakatlarını teyit etmişlerdir. 8/11/930

9/11/930 tarihinde İrbolu, Kencanlı, Şadlanlı, Şartekli aşiretleri reisleri Plümere gelerek arzı dahalet etmişlerdir. Aşkirik köyüde dahalet etmiştir.

Harekâtın ikinci safhasının sureti cereyanı berveçhi ati tespit edilmiştir.

A - Merkezi sıkletle Karacakale hattı balâsı Şarkından Gürk istikametine hareket edilecektir.

B - 10/11/930 da takarrup harekâtına başlanacak ve 12/11/930 da Gürge taarruz edilecektir.

C - Kuvvetlerin tarzı inkısamı:

1 — 11. ci alayın ikinci taburu ile 7.ci alayın 3.cü taburu ve 1 topçu bataryası Miralay Adil Bey kumandasında Karacakale hattı balâsı Şarkındaki Plâtodan Gürk istikametine ilerileyecektir.

2 — 7. ci alayın 1. ci taburu ile ve 2 top fırka ihtiyatı olarak 11. ci alayı takip edecektir.

3 — 7. ci alayın 2. ci taburu ile 11. ci alayın 1. ci taburu Danzigin Şimalindeki tepe ve civarını tutacaktır. Geçitler Jandarma ve milisler tarafından tutulmuştur

4 — Taarruza başlanacağı sırada tayyareler köyü bombarduman edecektir.

Hava çok sisli olduğundan taarruz 13 teşrinisani 930 a tehir edilmiştir.

Eşkıya, Dağbeğin 2 Km. Şimalinden itibaren Gürk köyünün 6 Km. Şimali Garbisindeki sırta kadar imtidat eden kıtaatımızla hali temastadır.

3. cü fırka cephesindeki eşkıya, Bal uşağı, Lôlanlı, Ovacıklılardır. Kıtaatın karşısında bunlardan başka Abbas uşağı, Haydaranlı, Demenanlı aşiretlerile köyleri yananlar vardır. Mecmuu 500 kadar tahmin edilmektedir. Eşkıyanın büyük kısmı Gürk köyü Şimalindedir.

13 Teşrinisani 930 da sabahleyin 7. ci alayın 2. ci taburu Gürk Şimalindeki topçunun yardımile taarruza başlamış ve zevale doğru eşkıya tardedilerek Darboğaz ve Kutu deresine kaçmalarına mani olacak surette boğazı tıkamıştır.

Gürk köyü istikametinde taarruz eden 11.ci alayın iki taburu topçu ateşile himaye edilerek zevalde Gürk köyü işgal

edilmiş ve Gürk deresine sıkıştırılan eşkıya tamamen imha edilmiştir. Gürk köyü yakılmıştır.

Kıtaat 13/14 teşrini sani/930 gecesi ileri karakollarile Gürk ve Dağbey deresi Şimalindeki hâkim sırtlarda geçirmiştir.

14 Teşrini sani 930 da 40 kadar müteferrik kalan eşkıyada imha edilmiştir.

Kıtaat garnizonlarına avdet etmiştir.

Bu müsademede kıtaatımızdan 4 şehit ve 4 yaralı nefer vardır.

Bu hareket hakkında mahallen tespit olunan malûmata nazaran bu tedip hareketi sırasında hareket yalnız, Bal ve Kalanın Abbas uşağı mıntakasına tevcih olunduğu halde Keçel, Arilli, Haydaranlı, Demenanlı ve Ovacık mıntakasında Kalanlılardan kısmen, asilere yardıma gelmiştir. bu hareket neticesinde Abbas uşağına ait Zimak, Lôlanlılara ait Dağbey ve Harsi köyleri tamamen tahrip olunmuştur. Bal uşağına ait Aşkiriğin yalnız bir mezraası yanmış ve Abbas uşaklıların Gürk köyü tahrip olunmuştur. Tahrip edilen köyler arasında Harsi köyünden maadası 931 baharında tekrar ihya edilmiştir.

Bu hareket esnasında Elâziz valisi merhum Fahri bey 200 kişilik bir piyade müfrezesile Nazımiyeye gitmiş ve Haydaranlılar üzezinde müessir olmağa çalışmıştır. Fahri bey Haydaranlılara mahkûm ve maznunları teslim etmeleri ve vergiden borçlarını eda etmeleri hakkında haberler gondermek suretile bu aşiret üzerine müessir olmağa çalışmış ve filhakika bu müfrezenin Nazımiyede bulunuşu Şarkî Dersim aşairinin Bal ve Keçel uşaklarına ciddi yardımına mani olmuştur. Bu hareket Dersim aşiretleri üzerinde tesirini göstermiş ve bütün Dersime karşı

takip edilecek umumi bir hareketin mebdei olduğu talâkkilerine ve propagandalarına yol açmıştır. Filhakika hareketi takip eden günlerden itibaren Dersimde umumi bir barışma cereyanları ve teşebbüsleri başlamış ve 931 senesinde de bu teşebbüsler devam etmiştir.

931 Senesinin ilk yazlarında alınan haberler meyanında Dersime bazı yabancı eşhasın girdiği ve aşiretleri barıştırarak bir cemiyet içinde toplamağa çalıştıkları hakkındaki haberler şayanı dikkat idi. Bu haberler her ne kadar teeyyüt etmemiş ise de Dersimde böyle bir fikrin uyanmasına propaganda mahiyetinde bile olsa ortaya atılması dolayısile Dersim için beslenilen gaye ve hedefe delâlet etmesi itibarile hükûmetçe nazarı dikkate alınacak kıymet ve mahiyeti haizdir. Ağrıyı kaybedenler için o kadar ve belki daha büyük vüs'at ve menaatta ve mütekâsif nüfuslu çok silâhlı ve Kürtlük cereyanının belirmeğe başladığı bir mıntakada yeni bir mesnet aramak tabii ve mümkün bir teşebbüs olarak mütalâa olunabilir. Bununla beraber umumî bir tazyik ve mühim bir Kürtlük muvaffakıyeti olmadıkça Dersimlinin bazı seneler içinde kendiliğinden umumî bir kıyamını beklemek zaif bir ihtimaldir. Ancak 334 mütarekesinden beri Kürtlük cereyanının Dersime sokulmak istendiği ve zaman zaman bu vadide haberler alındığı nazarı dikkate alınırsa Dersimi bu cereyandan tamamen bihaber addetmek ve bu vadide alınan haberleri kıymetlendirmemek doğru olmasa gerektir.

Bizim için bu gün malûm bir esas varsa o da Kürtlük denilen cereyanın henüz Kutu deresi veya Kalman ocağı denilen ve merkezini Haydaranlı aşireti teşkil eden eski Dersim (Şarkî Dersimin Şimal kısmı) kısmında yuvalanmağa çalışmakta olduğudur. Bu yuvada kaynayan ateşin kıvılcımları etrafa sıçramadan söndürmek de Ağrı kadar mühim ve lâzım bir mahiyette görülmektedir.

931 Senesinde Dersim vakayii dahilen, diger senelere nispetle daha az görülmekte ve harice vaki taarruzları ise muhitin iztirabını çoğaltacak derecede olduğu muhit halkının şikâyetlerinden anlaşılmaktadır. Bu ıztırabın bilhassa 931 eylûl ve teşrinievvel aylarında çoğaldığı ve bu aylara tekaddüm eden günlerin sakın geçtiği anlaşılmaktadır.

931 senesi Dersim için daha ziyade barışma teşebbüslerile dolgun bir sene olarak sayılabilir. Bu sene zarfında Haydaranlıların Kigi ve Yukarı Abbas uşakları ile Seyit Rızanın himaye ettiği Koçkirililerin Kemaliye ve Refahiye, Zara ve Sıvas umumî istikametinde soyguculuk yaptıkları tespit olunmaktadır.

Dersimlilerin muhit halkına yaptığı fenalık derecesi hakkında bir fikir istihsali için 929, 930, 931 seneleri zarfındaki soygunlar mıntakaları hakkında şöyle bir hulâsa tespit olunmuştur.

1 — Malatya mıntakasına vaki soygunların çoğu Kemaliyenin Avaz, Hosta, Gecegü, Ilıç mevkilerine münhasır olmaktadır. Bu mıntakada bu üç sene zarfında 19 soygun vak'ası olmuş, bu vak'alarda 2550 lira, 40 beygir, 20 katır, 11 öküz, 1 kısrak, 244 davarın gaspedildiği, bu hususta vaki müracaatlar ve tahkikatlarla tespit edilmiş ve yaptırılan takıbat neticesinde bu soygundan 75 koyun ve 1000 lira istirdat olunabilmiştir.

2 — Sıvasın Zara, Divriki, Kangal ve nadiren Hafik ve Gürün, Şarkışla ve pek müstesna olarak Adananın Saimbeyli mıntakasına kadar genişlemektedir.

3 — Erzincan mıntakasının en ziyade yollarile geçit mahalleri, Kiginin hemen bütün köyleri ve Erzincan merkez kazasında Sinepur nahiyesi ile Sansa, Kıranhan, Yerhan, Kemah boğazı, Muti köprüsü ve Cimin, Çermik, Kocaaraplar köyler ve mevkilerinden teşekkül eden mıntaka Dersimlilerin tecavüz ve soygun mıntakaları olarak tespit olunmaktadır.

Erzincan vilâyetinde üç sene zarfında 229 vak'a tespit olunmakta olup bu vak'alarda 187 at, 80 ester, 190 sığır, 4238 koyun, 97 merkep ki cem'an 5562 hayvan ve 3474 liranın Dersimli mütecavizler tarafından gasp ve 35 kişinin de katlolunduğu ve bunlardan 211 hayvanla 1905 liranın istirdat ve 70 şakinin istisal olunduğu resmî kayıtlarla tespit olunmaktadır.

930 ve 931 seneleri zarfında Dersim vakayii ile maznun olanlar hakkında adliyeden çıkan müzekkereler Dersim vakayii ile alâkadar olarak tespit olunabilen eşhas mikdarı hakkında bir fikir

verebileceğinden hulâsatan aşağıya kayt olunmuştur.

	Mazkirt	Hozat	Nazımiye	Ovacık	Yekûn
İhzar :	205	1320	111	213	1849
Tevkif :	52	563	42	212	869
Derdest :	29	69	6	32	136
Müzekkerei mah:	684	472	257	446	1826
Yekûn	970	2424	516	903	4680

Bu hulâsa gözden geçirilirse vakayia iştirak edenlerin en çoğu Hozat olmak üzere sırasile Mazkirt, Ovacık, Nazımiye göze çarpmaktadır. Bu adetler haber alınabilen ve adliyeye aksedebilen vakayi faillerini tespit edebilmekte olup mahallen yapılan tahkikatta vakayiin pek çoğunun ve hiç olmazsa yarısının hükûmete aksettirilmediği ve aşair rüesası tarafından halledildiği ve faillerinin de aynı suretle meydana verilmediği, bu hususta muhtelif menabiin yekdigerini müeyyit beyanatından anlaşılmıştır. Bu itibarla iki sene zarfındaki maznun grubunun bir misli fazlasile 10000 e yakın olduğunu kabul etmek doğru bir tahmin olur. 50000 kadar tahmin olunan bu dört kaza nüfusuna göre nüfusun onda biri Dersim vakayii ile alâkadar ve maznun demektir ki bu da eli silâh tutabilen faal unsurun hemen kâmilen suçlu olduğunu gösterir.

Dersimin asayiş vaziyetinin tetkiki neticesinde görüyoruzki osmanlı devletinin Dersime hâkim olmağa çalıştığı 1860 tarihinden bu güne kadar Dersimde bir çok vakayi olmuş ve bazı vakayi hareketleri icap ettirmiş ve 1877 denberi Dersim üzerine ufaklı büyüklü muhtelif ve umumî 11 hareket yapılmıştır. Bu müddet zarfında Dersimin ıslahı için zamana göre iyi ve etraflı esaslar düşünülmüş ve fakat maksat ve gaye istihsal olunamamıştır. yapılan 11 hareket içinde 1907 ve 1908 seneleri hareketleri iyi düşünülerek tertip edilmiş ve fakat bu hareketlerin netayicinden istifade olunmayarak Dersimin bilhassa Harbi umumide eline geçirdiği silâhlarla daha zararlı bir vaziyete girmesine sebebiyet verilmiştir. Bizim için Dersimin asayiş noktai nazarından şayanı mütalâa cephesi harbi umumî ve müteakip seneler zarfındaki cephesidir. Çünkü, Dersim

bu seneler içinde eski silâhlarını elinden bırakarak modern silâhlarla kuvvetini eskisine nispetle bilâkis arttırmıştır.

Dersim hakkındaki son mütalâalarımızı ve noktai nazarlarımızı tespit etmeden evvel bir defa da yarım asırdanberi Dersim hakkında neler düşünüldüğü ve ne gibi ıslah tetbirleri ileri sürüldüğünü gözden geçirmek faideli görüldü.

Tarihî bütün tetkikat bize gösteriyorki osmanlı devleti ancak tanzimettan sonra Şark vilâyetlerinin diger aksamile beraber Dersim ile de alâkadar olmağa başlamış ve bu mıntakaya muntazam devlet teşkilâtını sokmağa çalışmıştır. Dersim idarî teşkilâtının yeni esaslar üzerine bina edilmesi hakkındaki teşebbüsler ancak 1866 ya doğru inkişafa başlamış ise de bu inkişaflar 1908 Meşrutiyet ilânına kadar bir çok arızalara uğramış ve hükûmet nüfuzunu hâkim kılacak bir şekil iktisap etmemiştir. Osmanlı saltanat hükûmeti 1896 dan itibaren Dersim vaziyetini ve ıslah esaslarını tespite çalışmış ve bu esaslar ancak 1896 da Müşür Şakir, Zeki paşalarla serasker Rıza paşa ve heyeti nüzzar tarafından karar halinde tebellür ettirilmiştir. Bu raporda asayiş vaziyeti mütalâa olunurken bu vaziyete bir giriş olmak üzere bu hususiaki mukarrerat esasları ve Zeki paşanın itirazı üzerine keyfiyetin Şurayi devlete ve Şurayi devletten de tekrar sadarete ne suretle intikal ettiği ve bunun üzerine Şakir paşanın son mütalâasını kayt etmiştik İşbu suretle mütalâalar toplamak şeklini iktisap edince Dersimin ıslah işi daima ileriye atılmış ve vakit istizahlarla geçirilmiştir.

1896 da başlayan bu nevi istizahların devamı olmak üzere o zaman Dersim mutasarrıfı bulunan Arif bey isminde bir zatın 28 teşrinisani 1903 tarihli ve Elâziz vilâyeti vasıtasile dahiliye nezaretine takdim ettiği bir raporu görüyoruz. Bu rapor muhteviyatının ihtiva ettiği esaslar şunlardır:

Mutasarrıf Mardinî Arif beyin raporu:

1 — Dersimlilerin tecavüz itiyatları hayat kaygusından doğmuştur.

2 — Çemişkezeğin ve Çarsancak kazalarında meskûn olanların yüzde ikisinden maadası sünni ve merkez kazasının Hozat kasabasile 60 hanelik

inceağa kariyesinde meskûn ahali sünnî olup mütebaki Ovacık ve Kızılkilise (Nazımiye) kazalarında meskûn bulunanların umumu şiîdir. Mazkirt kazasında da yalnız Mazkirt kasabasile Danaburan köyü sünnîdir. Sünniler devlet tekâlifini ifa ederler ve hükûmete mutidirler.

3 — Dersimin ekseriyeti nüfusunu teşkil eden ve fenalıkların da amili olan şiîler aktı nikâh ve gusül ve defni emvat gibi işleri yapan ve sazla ve sözle mesaili diniye hakkında halkın maneviyatına hâkim olan dede ve seyitlerle halkın dünyevî umuruna hâkim, ruhu şekavetle melûf iki yüzlü ve müfsit olan ağalar elinde esirdir.

Dersimde ıslahat yapılabilmek için ise:

A - Dersim dahilinde merkezleri Ovacık, Nazımiye, Mazkirt, Çemişkezek olmak üzere bulundurulan beşeryüz mevcutlu dört tabura ilâveten iki tabur ve iki top ilâve olunur ve işe Mazkirt ve Hozat cihetlerinden başlanarak tedibata devam oluna oluna bir koldan kızılkilise (Nazımiye) ve Kalan, diger koldan Ovacık cihetlerine kadar gidilirse maksadı aslî hasıl olur.

B - Ancak bu hareketler yapılırken Dersimlilerin elindeki her nevi eslihayı temamen toplamak,

C - Kura bakayaşını toplayup uzaklara göndermek,

D - Seyit ve dede ve ağa unvanı altındaki şekavet ve mefsedet, muharrik ve müşevvik ve amilleri yakalanarak bir daha Dersime ayak basmamak şartile maa ile İşkodra, Trablusgarp ve Fizan gibi uzak yerlere sürmek,

E - Vergi bakayasını tahsil etmek,

F - Mücrim ve maznunları yakalayarak adliyeye teslim etmek.

4 — Bu tarzı icraat Dersim asayişini temin edecek ve Dersimi ıslahı kabil bir vaziyete sokacaktır. Zira vaktelminelevkat kavli filine uymayan Dersimlileri nusuh ve lûtuf ile uslandırmak ve müteka bilen bin ahdü yemin ile verecekleri teminata inanmak Dersimi ve Dereimlileri görüp bilenlerce mümkünattan değildir. binaenaleyh Dersime karşı tatbik edilegelmekte olan ve halen tatbiki tasavvur olunan afiv yolu Dersimi ancak biraz daha müzmin bir vaziyete sokacak yoldur.

5 — Harekâtı takip edecek ıslahat esaslarına gelince:

A - Ovacıkta mükemmel bir hükûmet konağı, telğrafhane ve bir kışla inşası,

B - Erzincan - Ovacık - Hozat - Harput yolunun inşası,

C - Fırat üzerinde de asma bir ahşap köprü inşası.

6 — Esaslı icraat ve ıslahatın henüz vaktı merhunu gelmemiş ise:

A - Dersimde 80 neferlik bir estersüvar bölüğünün teşkili ve bölüğün mevsimi şekavet olan haziran ilâ teşrinievvel aylarında iki müfreze halinde Hozat, Ovacık ve Çemişkezek kazasının Şimal mıntakasında takibata memur etmek,

B - Cürüm faillerinin cezasız kalmaması ve Dersimin mühim olan bu illetinin tedavisi için Jandarmanın kifayet etmediği hallerde (muhaberei duradur ile zaman ve fırsat ifate edilmemek için az müddette mevcut asakirin bir tabur kadar) kuvvetin tahriki salâhiyetinin verilmesi,

C - Eğin, Çemişkezek ve Arapkir mıntakasındaki nizamiye askeri ve Jandarmalarla takibatın teşdidi,

D - Erzurum vilâyetince Kigi cihetinde seyyar bir müfreze sevkolunarak takibatın tecdidi.

Şu suretle alınacak tetbirlerle ciddi bir takip yapılır ve bir kaç şaki öldürülür ve yakalanırsa aklı gözünde olan Dersimlileri yıldırır. Yılgınlık asayiş işlerinde ilk adımdır.

7 — Dersimlilerin tecavüz sahaları haricen Kigi, Kemah, Kuzuçan, Kuruçay, Eğin, Arapkir, Divriki kazalarının ve dahilen de Hozatın ve kısmen Çarsancağın devlet tekâlifini ifa eden halkıdır.

8 — Vakayii ve fezayihi irtikâp edenler en ziyade Hozatın Koç uşağı, Şam uşağı, Ferhat uşağı, Abbas usağı. Kırgan, Bahtiyarlı aşiretleri ile Ovacığın Kâv uşağı, Topuz uşağı, Beyt uşağı, Kalan aşiretleri ve Mazkirtin Yusufanlı, Demenanlı, Alanlı ve kısmen Kureyşanlı aşiretleri, Nazımiyenin de yine Kureyşan ve Haydaranlı aşiretleri efradıdır. Tedibi en ziyade lâzım aşiretler de bunlardır.

9 — Anadolu vilâyetleri müfettişi Şakîr paşanın tekkeler ve mektepler ihdası, asayiş mükemmelen istihsal olunmadıkça Dersim mutasarrıflığı ve kumandanlığın tevhidi ve askeri idare temini ve bazı kazaların vilâyete raptı ve 4. cü ordunun takip ettiği siyaset cülesinden bu mıntakada Hamidiye teşkilâtının tatbiki fikirlerile mutabık değilim. Mamafih Dersim de çalışacak kaymakamların çok iyi olarak intihap ve terfihleri mutlak bir ihtiyaçtır.

10 — Dersim öteden beri şayi ve zan olunduğu gibi umumen Kürt değildir. Çemişkezek ve Çarsancak kazaları halkı kâmilen Türktür. Hozat kasabasile İnceağa kariyesi ve Torot aşireti halkı Türktür ve fakat ihtilâtlar neticesinde Kürtleşiyorlar. Mazkirt kasabasile bir kariye halkı ve Ovacık kazasının Ova köyleri halkı da neslen Türktür. Ve halen lisanı Türkî üzerine mütekellimdirler. Yalnız teessüf olunur ki Ovacık Tükleri hem Kürtleşmiş ve hem de Şiileşmiştirler. Kızılkilise (Nazımiya) kâmilen Şiî ve Kürttür. Dersim sancağı Türklerin pek kadim mevasıdır. Türklerden gayrı hiç bir neslin asar ve hatıratına tesadüf olunmaz.

1903 de yazılan bu mütalâadan aldığımız netice şudur:

Dersim ekseriyetle Türktür. Fakat Kürtleşiyor. Dersim silâhlı ve cahil olduğundan mütecavizdir. Islahı için evvelâ silâhsız bir vaziyete getirmek ve badehu imar ve temdin işlerine girişmek lâzımdır.

1903 sonlarından itibaren Dersimde Celâl bey isminde bir zatı mutasarrıf görüyoruz. Bu zat iki buçuk sene müddetle hemen 1906 senesine kadar Dersim mutasarrıflığı vazifesini yapıyor. Bu zatın bir raporunda da Dersimin 1903 ilâ 1906 vaziyeti ve ıslahı hakkında görülen esaslar hulâsaten aşağıya kayt olunmuştur.

Mutasarrıf Celâl beyin raporu:

A - Dersimin etrafı ve Çemişkezek ve Çarsancak kazaları muti ve mütemeddin ve ziraatla müteveggil Türklerle meskûndur.

Kuzuçan, (Plümer) Dersim Kürtlerindendir.

Dersimlilerin Bitlis, Van vilâyetleri dahilinde meskûn şafiîyülmezhep ekrat ile mevkian ve mezheben bir münasebetleri yoktur.

B - Dersim Sancağının Dersim namile muayyen bir mevkii yoktur. Aşairi mevcude Dersimanlı, Seyidanlı ve şeyh Hasananlı namlarile üç şubeyi esasiyede toplanır. En mühimi Dersimanli aşireti olup bu da bu aşiretin namını verdiği mıntakada meskûndur.

C - Dersimlilerin muti halka tecavüzleri maişet darlığından başlamıştır. Aşair arasindaki münazaalar ise arazi ihtilâfları yüzündendir.

Dersim şekavetinin inkişaf ve devamı bu şekavetin başlangıcında önlenmesi için ciddi tetbir alinmamasından ve mücrimlerin tedip edilmemesindendir.

Aşiretler, biri harice yaptıkları ve digeride aralarındaki tecavüzat dolayısile yekdigerine karşı uyanan emniyetsizlik ve maişetlerini temine esas olan hayvanlarını muhafaza kayğusu ile silâhlanmışlardır. Mal ve can kaygusu devam ettiği müddetçe de bu silâhlanma devam edecektir.

Mazkirt halkı yüzde yetmiş çiftçilikle geçin-

meğe alıştiklarından reislerine karşı irtibatları azalmış ve oldukça rahat bir vaziyete geçmişlerdir.

D - Dersimlilerin eski bedeviyet ve vahşetleri bu gün şımarıklık suretinde meşhuttür.

Rusya muharebei zailesini müteakip Ali Şefik bey merhum marifetile başlanılan ve nasılsa sonu akim bırakılan ıslahat sırasında ağavatı aşairin Dersimden ihracından sonra azalarak bu gün hükûmeti mehalliyece aşar ve ağnamların taşir ve tadadı mümkün olamayan bazı aşaire ait bedelâtı öşriye ve rüsumu tadadiyeyi şunun bunun bililtizam cibayet edeceği dereceye gelmiş iken bilahare af ve iade ettirilen ağavatın avdeti üzerine yavaş yavaş yine fenalık başlamış ve mütecasirlerinin emrü tedibinde müsamaha edile edile sene besene artmıştır. binaenaleyh :

Dersim ıslahatı için ilk iş ağavat ve rüesayı Dersimden çıkararak efradı aşair üzerinden ağavatın izalei müfuzudur.

Dersimlilerin kuvvei idrakiyeleri gözlerindedir. kendilerinden kuvvetliye karşı mutidirler. istimanlarını temin için bu esas tatbik olunmalıdır.

En ziyade muhtacı tedip kısım Ovacık ve Hozat aşiretleridir. Mazkirt, Nazımiye aşairi ekseriya bitaraf dururlar.

Muntazam 8,10 taburluk bir kuvvet sevk ve maznun eşhas derdest olunur ve muhtelif vilâyet mahkemelerinde süratla tecziye olunurlarsa ıslahat için müsait bir zemin doğar.

E - Bundan sonra Dersimde nüfuzu kalmayan Jandarma efrat ve zabitanını değiştirmek,

Memurlardan ülfet edenleri değiştirmek,

Nisan bidayetinde teşrini saniye kadar harekete müheyya bir kuvveti Hozatta bulundurmak,

Tapu ve tahrir muamelesini yeniden yapmak,
Halka arazi vermek,
Erzincan - Harput şosasını yapmak,
Askerî firarları yakalayup hizmete sevk-etmek.

Bu tetkikten çıkardığımız netice şudur:

Dersim halkı ekseriyetle Türk iken temaslar neticesinde kısmen Kürtleşmiştir. onları şekavete sevk eden sebep maişet darlığıdır. Dersim af politikasile seneden seneye fenalaşmıştır. Dersimlileri korkacakları bir kuvvetle mukavemet etmeksizin istiman ettirmek ve fakat ıslah etmek lâzımdır.

1896 da başlayan istizahlar bu suretle 1907 ye kadar 11 Sene devam etmiş ve ancak 1907 den itibaren kuvvetli bazı teşebbüslere girişilmiş olduğunu ve Meşrutiyetin ilânı sıralarında Dersimde ıslahat için hayli müsait vaziyetler ele geçirildiğini ve fakat bu ıslahata girişilmediğini ve bu taallül siyasetinin Cümhuriyet devrine kadar devam ettiğini görüyoruz.

Cümhuriyet Devri:

Cümhuriyetin ilânını takip eden seneler içinde bilhassa Şeyh Sait hadisesinden sonra diger Şark vilâyetlerile beraber Dersim ehemmiyetle nazarı dikkate alınmış ve kat'i ıslahat esaslarının tespiti için tetkikata başlanılmıştır.

Cümhuriyet hükûmetince yaptırılan bu tetkikatı Dersim vakayii ile alâkadar vilâyetlerle birinci umumî müfettişlik ve Dersimde 1930 hareketini yapan kumanda makamına ait olmak üzere üç grup halinde mütalaâ edeceğiz. Ancak bu suretledir ki Dersim ve Dersimlilerin muhtelif cephe ve vaziyetlerden ne suretle görüldüğünü tespit mümkün olacaktır. Dersimde yaptırılan bu tetkikat umumî müfettişliğin teşekkülünden evvel ve sonra olmak üzere iki kısma ayrılır. Umumî müfettişliğin teşekkülüne tekaddüm eden 926 senesinde dahiliye vekâleti evvelâ Elâzizdeki mülkiye müfettişlerine ve müteakiben o sırada Diyarbekir valisi bulunan Cemal Beye bizzat Dersim içinde dolaşılarak yakından temaslar neticesinde hasıl olacak intibalarının bildirilmesini vazife olarak vermişti. Bunlardan mülkiye müfettişi Hamdi beyin 2/2/926 tarihli bir raporunun telhis edilen esasları şunlardır.

Mülkiye müfettişi Hamdi beyin raporu:

A - Seyit Rızanın bütün aşiretleri ittifakına alması ve harekete şubatta geçmeleri ihtimali hakkındaki keyfiyeti teyit ve tevsik kabil olamamıştır. Yakın bir mülâkatın vereceği netayiç ve malûmatı arz edeceğim gibi Dersim gittikçe Kürtleşiyor, mefkûreleşiyor, tehlike büyüyor.

Seyit Rızanın hükûmete karşı takındığı vaziyetten kendisine husumetleri hasebile müteessir olan bazı aşairin hissiyatından da istifadeye çalışılacaktır.

Hükûmeti senelerdenberi işgal etmekte bulunan Dersim meselesi idarei sabıkanın bir mirası seyyiatından başka bir şey değildir.

Hükûmeti afilenin bazan adlüihsan, bazan zaaf ve cebanet, bazan da sebepsiz ve neticesiz şiddet suretindeki gayri müstakar ve gayri müsmir politikası Dersimi daimi bir hercü merç yuvası haline getirmiştir.

Rüesayı mülkiye ve askeriyenin ıslahat ve tedibat gibi mütenakız efkâr ve mütalâatı, müstereddit ve tehdidini ikaa gayri muktedir idarei sabıkai merkeziyeyi mütemadiyen işgal etmiştir.

B - Dersim, hükûmeti Cümhuriye için bir çibandır. Bu çiban üzerinde kat'i bir ameliye yapmak ve ihtimalâtı elimeyi önlemek, selâmeti memleket namına farzı ayindır.

C - Aşiretlerin vaziyetleri ve silâhları hakkında verilen malûmat tevsik ve teyit ihtiyacından vereste, en çok sıhhat ve hakikata mütekariptir.

Son derecede zeki, kurnaz ve dessas olan bu halk, hükûmetin zaif veya kuvvetli bulunduğuna göre mütcaviz veya mutavaatkârdır

D - Mektep açmak, yol yapmak, esbabı refahı temin edecek fabrikalar küşat etmek, kendilerini işgale hadım muhtelif mesaii sinaiye ve ameliye temin eylemek, hulâsa tavtin ve temdin suretile ıslaha çalışmak bir hayali muhalden başka bir şey değildir.

E - Cehaletin, maişet darlığının, dahilî ve haricî tesvilâtın, kürtlük temayülâtının son irtica hareketinin tedipten mütehassil intikam hissiyatının, dinî ve içtimaî inkılâbat vesilesile kara kuvvetlerin uyandırdığı aksi telkinatın tahtı tesirindeki avam

halk reis, şeyh, bey ve ağanın esir ve bazicesidir. Şekavet bunların teşvikiledir.

F - Teenni ve idarei maslahat politikası bir müddet daha devam ederse atide daha büyük ihtilâtat ve iğtişaşata intizar lâzımdır.

Maziden alınan dersler istikbal için birer meşali hakikattır.

G - Geçen sene tekarrür eden ıslahat bazı mülâhazatı muhtelifei siyasiye ile daha müsait ve münasip bir zamanı atiye talik olunmuştur. Bu mülâhazatı siyasiyenin esası olan Musul meselesi kat'i bir neticeye bağlanmamış olduğuna göre daha fazla tehir ve talika tahammülü kalmıyan Dersim meselesinin bir an evvel hal ve faslı muvafıkı basiret olur.

Yakın veya uzak bir günde patlaycağına kuvvetle kani bulunduğum Dersim kıyamının atideki gibi önüne geçmek lâzımdır.

1 — Silâh toplamak, her türlü vesaiti mukavemet ve müdafaadan tecrit etmek, bunun için en müsait olan mayıs ve haziran zarfında sevk edilecek kahir bir kuvvei askeriye ile yekdigerlerile temasları kaybetmeyecek bir surette bir ihata ve tarama hareketi yapmak, görecekleri tazyik üzerine dağlara çekilecek müsellâh halkıda kara ve hava kuvvetleri ile tazyik etmek, harekâta dikkat edilecek en mühim esas sadakat ve harekete iştirak ve hizmet tekliflerine kat'iyen itimat ve emniyet etmemek, tedibatı umuma teşmil etmek. Hizmete şitap arzuları hiledir, asılda birdirler.

2 — Silâh topladıktan sonra halkın bir esareti hayvaniye ile merbut ve emirlerinde tamamen münkat, bulundukları reis, şeyh, bey, ağa namlı eşhas ve mütegallibeyi ve bunların akarip ve müteallikatını derhal uzak vilâyetlere nakil

ve iskân etmek.

3 — Halka arazi vermek, sermaye ve tohumlk tevzii ile müstahsil bir hale getirmek, esir halkı bu şerirlerin tahrikâtından kurtarmak.

Sürüleceklerin arazisine Türkleri iskân etmek olamazsa bu ahalii mutiaya bir nisbeti mümkine dahilinde bu araziyi bilâ bedel temlik etmek lâzımdır.

4 — Her kazada bu günkü nizamnameden çok müsait şartlarla ve hatta daha mebzul nispetlerle ikrazatta bulun - mak, ziraat bankaları açmak .

5 — Madenleri işleterek halka bol iş ve para bulmak.

6 — Devlet yollarile turuku hususiyesini iki sene zarfında her şeye tercihan yapmak.

7 — Bu ıslahatın icrasından sonra 25 sene devam etmek şartile mefkûreci unsurları memur göndermek ve bunlara misyonerlik yaptırarak havali kürtlerini Türkleştirmek .

8 — Bu müddet zarfında mektep açmamak , ancak 25 sene zarfında ahaliye Türklük his ve terbiyesini verdikten sonra mektepler küşat etmek ve halkı okutmak. Aksi takdirde kürtlük telkinatı muvaffak olur.

Bu rapordan çıkarılan netice şudur:

Dersim Türkiye için cehalet, maişet darlığı, dahilî ve haricî tesvilât ve kürtlük temayülâtı ile bulaşmış, tehlikeli bir çıbandır. Bu çıbanın kat'i bir ameliyeye tâbi tutulması lâzımdır. Bunun için de evvelâ silâh toplamak, badehu ıslahat yapmak icap eder.

926 senesinde Dersimde tetkikat yapan Diyarbekir valisi (bilahara Elâziz valisi) Cemal beyin raporu hulâsası şudur :

Vali Cemal beyın raporu:

1 — Kürt ve Arap aşiretler ile türkmen aşiretleri arasında bir müşabehet yoktur.

Türkmen aşiretleri teşkilâtı kanunî Süleymandan sonra tefessuha başlamıştır.

Dersimde ve Türkmen aşiretlerile meskûn sair bazı havalide arasıra tahaddüs eden isyankâr vaziyetlerin sebep ve saikları kürt ve Arap aşiretlerinin isyan sebep ve saiklerinin ayni değildir.

Alevî ve halis Türk olan Türkmenler Yavuz zamanından beri müthiş tazyiklere maruz kalmış ve on binlercesi merhametsizce katil ve imha edilmiştir.

2 — Dersim ihtilâçları büyük, küçük memur ve mutaassıp hocaların tahrik ve teşvikile cahil sünnî ahali tarafından haklarında reva görülen muamelâttan mümbaistir.

Bu nalâyık muamele Alevî Türkmenler arasında tesanüdü kavi ve tekâfülü içtimaî vücude getirmiştir.

Bu vaziyeti pek çok memurlar kürt aşiret teşkilâtının ayni zannederek yanlış karar ve tetbirler almışlardır.

Tazyikat nihayet bulur ve şuurlu bir surette hareket olunursa Dersimliler Cümhuriyetin çok sadık ve fedakâr hadımları olabilirler.

3 — Dersim seyyahatında Türkçe bilmeyene ve kürt tipine rastlamadım.

Sünnîler, alevilere kürt, aleviler de sünnîlere Türk derler. Kürtlerle komşu Dersim alevilerinde Türkten başka bir millet oldukları kanaatı olmakla beraber memurlar da bu hataya düşmüşlerdir.

Seydanlı, Şeyh Hasanlı unvanı umumileri altında toplanmış olan köyler ve kabileler arasında da ahengi muaşeret yoktur.

4 — Dersimliler taktil ve tehcirden korkuyorlar geçmiş memurlar esassız kanaatları izale edememişlerdir.

Aşiret ve kabileler arasındaki mütekabil gasp ve garatlar devam etmekte ve husumetlerin temadisine sebep olmaktadır.

Üç beş şahıs müstesna, ağalar ve reisler de dahil tekmil Dersimliler müthiş bir fakru zaruret içinde çırpınmaktadır.

Gaspu garatların sebebi yaşamak hissi ve endişesidir.

5 — Dört yüz seneden beri Dersime hükûmet nüfuzu girmemiş, ilmî mana ve şumulile bir otorite teessüs etmemiştir.

Her Dersimli hayatını, malını muhafaza kaygusile müsellâh bulunmak mecburiyetinde kalmış.

6 — Bir iki fırka ile Dersimi silâhtan tecrit mümkündür. Fakat Türk kanı ve Türk parası zayı olur. Uzun müddet devam edecek bir (Gerillâ) harbi de muhtemeldir.

Fikirlerime nazaran Dersimin hareketsiz silâhtan tecrit ve ıslahı mümkün; bunun içinde hükûmete karşı olan itimatsızlık ve emniyetsizliği gidermek, hükûmetin niyyat ve makasıdı hayrıhahanesine kendilerini ikna etmek lâzımdır.

7 — Mezhep ihtilâfı Dersimliyi taan ve teşni vasıtası olamamalı. Mezhebi münaferetleri izaleye çalışmalıdır.

Caferî mezhebine salik alevî Türkler arasında tarihi edyan ve mezahibin katy ettiği sebeplerle batıl pek çok itikatlar kök salmıştır. Fakat bu itikatlar yirminci asrın fikrî tenkit ve tahlili karşısında muhafazai mevcudiyet edebilecek kuvvet ve kudreti çoktan kaybetmişlerdir.

Maarifle ve mefkûreci muallimlerle bu itikatlar yerine muhabbeti milliyeyi ikame mümkün ve çok kolaydır.

8 — Dersimlilere medarı maişet iş bulmak lâzımdır. Dersim ve civarlarında inşa edilecek umumî ve hususî yollarda çalıştırmalı.

9 — Elâziz ve Malatyadaki arazii metrukede iskân edilmeli.

Seyit Rıza da dahil rüesa ve ağavatın pek çoklarını Elâzize nakli haneye irza ettim.

10 — Bu tedabir alınırsa Dersimlilerin silâhlarını kendiliklerinden teslim edeceklerine inanıyorum.

Yalnız Çemişkezeğin 22 Km. Şimalî Şarkisinde Kozlucada mukim kör Seyit han (Koçuşağı rüesasından) şekaveti san'atı mutade ittihaz etmiş ve Koçkiri hadisesi malûmun ve maznunlarından bazılarını başına toplamıştır. Çemişkezek, Arapkir, Kemah, Kemaliye taraflarına tecavüzle kervanları vuranlar bunlardır. Bunların silâhlarını teslim ve dairei itaata girecekleri memulum değildir. Ferhat ile muhasımdır. (Kendisine iltihak eden olmasa bile Çemişkezekteki alay marifetile veya suveri saire ile tenkil ve imhaları mümkün ve çok iyi olacaktır. Böyle bir hareket aksamı saire üzerine de müessir olacaktır.)

Zatı samilerinin müzaheret ve 3. cü ordu müfettişinin muaveneti, kuvvetli bir azmü irade, vakıfane, fütursuz ve azamî beş aylık mesai; ihtiyaç halinde müracaat olunmak üzere bir alay asker ve nihayet lûzumunda sarfolunmak üzere 5000 lira Dersimi tariki salâh ve refaha ithal ve kâffeten halis Türk olan Dersimlileri hükûmeti Cümhuriyenin elinde ucu Şarka merbut

kürtlük harekâtına müteveccih keskin ve sadık bir hancer haline ifrağ için kâfidir.

(Vekil beyin notları: beş ay değil seneler ister, tecrübe meydana çıkaracaktır, Dersimi Dersim yapan cehalettir, asırların takviye ettiği bu cehaleti mümeyyiz ve müdrik bir zihniyete kalbetmeğe beş ay kifayeti?)

Bu rapordan çıkan netice şudur:

Dersim alevileri aslen ve neslen Türktür. Arap ve kürt aşiretlerile aralarında hiç bir müşabehet yoktur. Dersim ihtilâçları büyük ve küçük memur ve mutaassıp hocaların tahrik ve teşvikile cahil sünnî ahali tarafından haklarında reva görülen sui muamelâttan mümbaistir. tazyikat yerine şuurlu bir tarz takip olunursa Dersimliler Cümhuriyetin çok sadık, ve fedakâr hadımları olabilirler. Maarif yolu ile mezhep münafereti izale olunur, Dersimlilere medarı maişet temin olunur ve hükûmete karşı olan itimatsızlık ve emniyetsizlikleri bertaraf edilirse Koç uşağı aşiretinden maadasını hareketsiz bir suretten beş ay zarfında silâhtan tecrit ve ıslahı mümkündür.

Bu raporlar ve filhakika o sırada azgınca hareketlerinden dolayı ve bilhassa şeyh Sait isyanı sırasında aldıkları vaziyet dolayısile Koç uşaklılar üzerine 926 senesinde bir hareket tertip olundu. ve Elâziz valiliğine de Dersimdeki seyyahatlarile orayı daha iyi tanıyan Cemal bey tayin olundu. Koç uşağı hereketi Dersim üzerinde az çok bir tesir yapmış ve bir müddet için vakayii azaltmıştır. asıl maksat ise Şark vilâyetlerinde ve bu meyanda Dersimde de esaslı ıslaht olduğundan bu gayeye imkân nispetinde tedricen vasıl olmak gayesile ilk adım olmak üzere 927 senesi sonlarında B. U. Müfettişlik teşkilâtı vazifeye sevk olundu.

Umumî müfettişliğin Dersim hakkındaki noktai nazarları aşağıdadır :

Umumî müfettiş İbrahim Tali beyefendi 928 temmuz ayında Ovacığa kadar devam eden bir seyyahat esnasında güzergâhlarında aşair halkı ile temas etmişler ve bu temaslar neticesinde (Biz Türküz) diye bağıran bir halkla karşılaştığını, Dersimde hükûmet makinasının zaif olduğu ve bunun ıslahı lâzım geldiği ve Dersimde şimdilik hükûmet aleyhine siyasî bir harekete intizar etmemek lâzım geldiğini ve bu halkın tedabir ile Cümhuriyete tamamen mal edilebileceği ve ilk işin halkı toprağa bağlamak ve geçinme ihtiyacile pek bağlı olduğu reislerile aralarındaki irtibatı gevşetmek olduğunu bildirmişlerdir.

930 Senesinde birinci umumî müfettişlik Dersim hakkındaki mütalâalarında şu esasları bildirimişlerdir :

B. U. MF. raporu :

1 — Dersime mevzii veya zaif umumî bir hareket zararlı neticeler verir. Kuvvetli olmak şartile hareketin hiç olmazsa Haydaranlı, Yukarı Abbas uşağı, Keçel, Demenan aşiretinin Çibokez grubuna teşmili lâzımdır.

2 — Dersimin ıslahı iki suretle kabildir :

A - Bütün Dersimin hariçle münasebetini kat ederek bu yüzden taarruzlarına ve ticaretlerine mani olmak, aç kalacak halkı zamanla kendiliğinden ilticaya icbar ve şu suretle Dersimi fenalardan tahliye.

B - Her tarafı esaslı surette kapadıktan sonra ihata çenberini tedricen darlaştırmak ve fenalıklarından dolayı yakalananları derhal Dersimden çıkararak Garba atmak ve serpiştirmek.

Bu hareket mutlaka kâfi kuvvetle yapılmalıdır.

Dersim, harekât noktai nazarından Ağrıdan da mühim ve vasi olmakla beraber daha çok müsellâh ve metin bir halkla meskûn bulnnduğuneden tahsis edilecek kuvvetin Ağrıya tahsis edilen kuvvetle kıyas edilmesi lâzımdir. Her ne şekilde olursa olsun gayri kâfi kuvvetle yapılacak hareketler hükûmeti zamanla uğraştıracak akibetler doğura bilir.

Bu esaslar haricinde zamanla hal çareleri de vardır. Fakat bunlar, zamanın uzunluğu ve kısalığı ve bu maksada tahsis edilecek kuvvet ve vesaitin derecesile mütenasiptir.

Bu hususta kat'i karar verilip en müsait bir şekilde icraata geçinceye kadar Dersimlilerin hariç ve dahildeki fenalıklarını tahdit edecek tedabirin alınmasında fayda vardır.

Bu tetbirlerde şunlardır:

A - Dersimi muhit ve Dersimlilerin çapul yollarının geçtiği geçitleri bilhassa haziran ilâ kânunu evvel ayları içinde kuvvetli müfrezelerle tutarak kapamak, (Bu geçitler bu raporun yollar kısmına yazılmıştır.)

B - Elâzizde bir bomba tayyare filosu bulundurularak mühim vak'alar yapan veya hükûmetin tebliğatına muhalefet eden aşiret köylerini müessir bir sarette bombalamak, ziraat ve hayvanlarını imha etmek ve rahatça ikametlerine mani olmak.

C - Bir taraftan da tehdit mahiyetinde olmak üzere muhtelif mevakide kuvvetli müfrezeler bulundurmak. (Bu müfrezeler Dersim hakkında mutasavver umumî hareketin çekirdeklerini teşkil ederler.)

B. U. Mf. İbrahim Tali beyefendinin 931 senesi sonunda Dersim hakkındaki 21/12/931 tarihli ve H. Kalem 3316 No. lu raporundaki mütalâası hulâsaten budur:

Şeyh Sait kıyamının bastırılmasından sonra halkta büyük bir yılgınlık vardır.

Dahilde umumî kıyamlar beklenemez. Tehlike; hudut haricinden gelen müsellâh tecavüzlerle evvelâ hudut ahalisini ayaklandırarak kendilerine iltihak ettirip yakın hükûmet merkezlerini işgal ve umumî bir isyan ihdas etmektedir. Zeylan hadisesi, Haconun teşebbüsü, Oramar baskını bunu teyit etmiştir. Binaenaleyh hudut mıntakasını silâhtan tecrit etmek işi Dersim ıslahına tekaddüm etmelidir.

Birinci umumî müfettişlikte beş senelik ıslahat ve silâh toplama proğramı tanzım edilmiş olup Dersim bu proğramın son safhalarını teşkil etmektedir.

Dersim kalabalık ve çok silâhlıdır. Dersimde silâh toplamak gün, hafta, ay işi değildir. İki sene işidir. Dersime gidecek kuvvet arazi, iskân, iaşe müşkülâtile de mücadele edecektir adeta tam seferber olmalı ve o suretle teşkilâtını ikmal ederek işe başlamalıdır. Dersimde 8000 den 10000 ne kadar silâh bulunduğu tespit olnnmuştur. Üç sene evvel Nazımiye ye başlayan yol henüz bitmemiştir. Sırf bir hareket düşüncesile yapılmakta olan bu yol pek iyi bir surette meydana gelmektedir. Büyük gayretle 933 yazında ikmal olunacaktır.

Yine ayni maksatla başlanan Ovacık yolu da ayni sene zarfında tamamlanacaktı.

Dersim, hudutlardan çok uzaktır; hariçteki siyasî teşkilâtlar Dersimi kendi siyasî emellerine kullanmayı her suretle arzu ederler ve proğramlarına da bunu koymuşlar, ve daima propaganda etmek isterlerse de rüesa geçinenlerden hiç birinin hariçle temas ve muhaberesi müspet bir surette tespit edilememiştir. Hatta 929 senesi eylûlünde bir İngiliz kızının Seyit Rızaya 500 altın hediye ile geldiği işaa edilmişse de bir tek altının bile getirildiği ispat edilemedi.

Dersimde ve bilhassa Garbî Dersimde eskiden kalma iyi bir aşiret teşkilâtı vardır. Aşiret başları hemen hepsi bir birbirine hasımdır. Yine bu reisler bir birinden bir çok mal ve kan alacaklısıdır. Bu kanlar reislerin şahıslarının değil fakat kabilenindir. Bu sebepten hini hacette bu kan gütmeler bir müddet için durdurulur, yani müşterek bir iş veya menfaat ve hatta gaye için mütarekeler yapılır, meselâ: Son bahara doğru, kışlık iaşe temini için hırsızlığa gidecek olan kollar avdetlerinde emniyetlerini temin için kan alacağı veya borcu olan aşirete magsubatından bir mikdar vermek suretile anlaşılır. Bu misal her hangi bir çok işler için de varit olur. Bahusus kendi hayat ve mevcudiyeti meselesinde bir değil, bir çok aşiretlerın birleşmeleri beklenir. Yalnız Şarkî ve Garbî Dersim aşiretlerinin birleşmeleri pek güçtür. Umumî bir mevcudiyet meselesi belki aralarındaki her türlü münafereti unutturur.

Dersim halkı fakirdir. Ziraata elverişli toprak pek azdır, işsizdir. Öyle köyler vardır ki sahip oldukları bir kaç keçinin mahsulâtını bütün ihtiyaçlarına karşı kullanırlar. Bereketi tenasül vardır. Aile çabuk çabuk büyür, ihtiyaç artar, servet yine odur. Bu sebeple maişetini temine çareler arar, artık canı bahasına da olsa başındaki ağanın emrine girer. Bir defa buna tutuldumu artık iş elinden geçmiştir. çünkü mevcudiyetini ağaya teslim etmiştir. Her türlü tehlikeyi göze alarak ağasına nefsini teslim etmiş olan bu zavallı düştüğü derekeden kendini kurtaramaz. Ağanın kaytsiz, şartsız esiridir. her aşiret ve kabile reisinin böyle bir çok adamı vardır işte icra vasıtaları bu zavallılardır.

Dersimliler hayatlarını kazanmak için bir birleri arasındaki çapulculuğun hesabını kimse bilmez. Bir kaç senede her hangi bir menfaat ve ya mecburiyetle bu hesaplar görülmek istenir. O vakit mıntaka haricine akınlar başlar. Kol dedikleri çeteler teşkil edilir. Bunlar mümkün mertebe kuvvetli olur. Civar kazalara tecavüzedilir. Daha evvelden gözlerine kestirdikleri sürüleri ve rast geldikleri tüccar ve yolcuları soyarak dönerler. Bu çeteler magsubatla Dersim hududuna girince artık selâmeti bulmuşladır. Esasen

takip edildikleri de yoktur. Bu gibi kolları karşılamaya veya magsubatı istirdada giden zaif zabıta kuvvetlerini ağalar şifahi teminatla savarlar, bizde yoktur, derler, yahut kuvvetli vaitlerle müfrezeyi avuturlar, eger o reisin hükûmetle alâkası varsa meselâ : kendisi meclisi umumî azası ise ve ya oğlu ve ya kardeşi böyle bir mevkide ise, ve iş takip olunursa magsubatın bir kısmı geri verilir, bu bir muvaffakiyet addolunur. Artık hukuku nmumîye takip olunmaz, hatta failler tespit bile edilmez. (Merhum Fahri beyin valiliğine kadar şöyle idi).

Şayet giden zayıf müfreze kumandanı cür'etli ise ve işi ileriye götürürse derhal silâh ile karşılanır. Fakat silâh patlatılmaz. Ve müfreze de döner, mesele hakkında rapor verilir. İş ya uyutulur veyahut ciddi tutulmak istenir. Müfrezeye karşı koyanları tutmak için başka bir müfreze çıkarılır. Bu müfreze ne yapacağını bilmez, kendilerini kimlerin karşılıyacağını anlamaz, yürüyüşte esasen hiçbir tertibat almaz, kollarını sallaya sallaya giderken pusuya düşer, Ya kumandan veya bir kaç nefrimiz şehit düşer. Kalanlar da silâhlarını vererek canlarını kurtarırlar. Artık iş işten geçmiş, bir mesele çıkmıştır. Bunun halli lâzımdır. O aşiret üzerine harekete karar verilir, buna da tedip denir.

Yirmi otuz senedir Dersimde tedip edilmemiş aşiret yoktur. Fakat hiç birisinden müspet netice alınmamıştır. Yukarıda arzolunan sebeplerden doğan tedip hareketlerinde maksadın ne olduğu ve hareket lûzumu ve gaye tayin edilmemiştir. Hareketle işi anlıyan elebaşılar dağılır, manialara kaçarlar, tesadüfen bu aşiretlerin biri veya birkaçı ele geçerse cezasını görür ve nihayet fedailerden beş on kişi öldürülür, kendisinden şüphesi olmayıp kaçmıyan veya kaçamıyan bazı zavallılar veya aceze başkalarının hesabına can verir. Boşalmış köyler yakılır. Birkaç sürüde ele geçer ve nihayet araya giren ve tediple alâkası olmıyan diger aşiret ağaları feda edilecek-lerden birkaç kişi daha teslim ederler, bir mikdar keçi veya koyun alınarak avdet edilir.

Geçen sene Plümerdeki hareketin tesiri mahdut bir mıntakaya mahsur kalmıştır.

Bazı kumandanların şiddetli hareketleri el'an dillerde devaran eder. Fakat üzerine hareket yapılmış olan aşiret yine eski itiyadında devam eder durur. Çünkü kendileri yine orada, muhit yine o muhittir. Başka türlü yaşamak imkânı yoktur.

926 da Koç uşaklılar üzerine yapılan tedip neticesinde bu aşiretin tamamen imha edildiğini işitmiştim. Fakat bir sene sonra yine üç kazada bu aşiretten takriben 500 hane halkının mevcudiyetini gördüm. Yalnız tedipten zarar görenlerden 5:6 hane halkı Çemişkezeğin muhtelif köylerine yerleştirilerek toprağa bağlanmışlardır.

Sona bırakılan Dersim silâh toplama proğramı :

Şark vilâyetlerinde siyasi cereyanların başladığı ve az çok yer tutup mefkûre halini aldığındanberi zuhur eden umumî ve mevzii isyanlarda Dersim kımıldamamıştır. Şeyh Sait Dersime asla istinat etmedi. Ferzende, Yado, Alican, Seyit Han çeteleri Dersimde bir melce bulamadılar esasen buna teşebbüste etmediler.

Gerçi umumî harpte Ruslar Kigiye kadar ilerledikten sonra Vartonun Üstükran nahiyesindeki alevilerle Şarkî Dersim aşiretlerinden bazıları Ruslarla münasebet tesis etmekte ve ricattan perakende askerlerimizin silâhlarını almakta ve bazı tecavüzlerde bulunmakta tereddüt etmedilerse de ayni hal yan yana harp eden diger aşiretlerde de görülmemiş değildir. Cahil akvamın umumundan beklenen ancak bu hareketlerdir. Birde Dersim, hudutlarımızdan uzaktır büyük tehlikenin hudut haricinden geleceği kanaatından sonra evvel emirde hudut aşiretlerinin silâhtan tecridi pek tabiîdir. Bu düşünceler ve mıntakanın vaziyeti umumîyesi hasebile (Dersimliler hangi istikamette tecavüz ve isyan yapabilirler, mütalâa olunarak) hazırlanıp vekâleti celilerine de takdim kılınan proğram tasvibi vekâletpenahilerine de iktiran etmişti.

Bu seneki seyyahatı alilerinde Arapkir, Kemaliye, Çemişkezek, ve Pertek te bir çok mağdurlara tesadüf buyruldu.

Dersim vukuatları her günkü raporlarımızda arz olunmaktadır. Eldeki kuvvetle eski senelere nispetle suçlular ve maksu-

bat daha sıkı bir surette takip olunmaktadır. Fakat bu takip asla takip değildir. Jandarma kuvvetimizin son üç ayda artması hasebile yüz yirmiden fazla bir kuvvet Hozata toplanmış ve bununla yapılacak işlere teşebbüs edilmiştir. Civar vilâyetlerin besbelli kuvvet noksanından soyguncuları takip edemediği anlaşılıyor. Halbuki bu vilâyetler alelekser malûm olan geçitleri ve takip müfrezeleri vilâyet, kaza hududuna bakmıyarak işi sıkı tutsa karşılıklı tetbirler iyi neticeler verirdi. Umumî müfettişlikle vilâyetler ve bilhassa Elâziz vilâyeti arasında bu şekil hakkında daima muhabereler yapılmaktadır.

Birde son senelere kadar Dersim hiç bir vakit bu derece kuvvetsiz kalmamıştır. Yaz mevsiminde ve 928 senesine kadar Hozatta bir nizamiye laburu ve 928 da bile Çemişkezekte bir bölük bulunduğuna şahit oldum. Dersim akdemce liva ve bir aralıkta vilâyet olmuş, beş senedir kaza yapılmış ve teşkilât ve bilhassa kuvvet her defasında azalmıştır.

Binaenaleyh Dersim ve civar vilâyetlerin kazaları kuvvetleri arttırılarak müşterek tarassut ve tetbirlerle şekavete karşı gelinir. Buna ilâveten bir müddettenberi tatbikine başlanan bekçi ve korucu teşkilâtı magdur Türk köylerinde daha şumullü yapılmak suretile müfrezelerimizin vazifeleri kolaylaştırılmış olur. Bu suretle Dersim içerden ve dışardan sıkıştırılır ise bir çok vukuatın zuhuruna mani olunacağı gibi zuhur edenlerde muvaffakiyetle takip oluna bilir. Takip işleri bir elden idare olunmak, emrinde ayrıca seyyar iki, üç müfreze bulunmak suretile iyi bir takip kumandanı büyük muvaffakiyet temin eder.

Bu maruzatımla Dersimin muhitine ve bilhassa Türk köylerine olan zarar ve tecavüzüne karşı gelinir fikrinde olduğumu arzetmek isterim. Bu kanaatla Dersim işi umumî müfettişlikçe tecil olunmuştur.

Dersim işi yalnız silâh işi değildir. Diger mıntakalarda umumî ıslahatla silâh toplamak işi ayrılmıştır. Oralarda umumî ıslahat bütçeye muvazi bir şekilde yürütülebilir, ve öylede olmaktadır. Dersimin buna tahammülü yoktur. Oraya giren kuvvet her işi bitirip öyle çıkmalıdır.

Seyit, rüesa ve halifeleri umumîyetle Dersimden çıkarılarak vatanın aksayı Garbına gönderilmeli; toprakları köylülere verilmeli, tekmil silâhlar alınmalı, Adliyece aranılan suçlular tutulmalı, magsubat kurtarılmalı, eski yeni vergiler aranmalı, topraksız ve şuna buna kul olmuş fukara halk yine Garba nakil ve iskân edilmeli, dağ başlarında veya hâkim noktalardaki münferit evler ve köyler yakılmalı, ve ahalisi her halde Garba nakledilmeli ve dağlık olmayan yerlere iskân olunmalıdır. Çünkü bunlar civarda görecekleri her hangi bir dağa kaçmak ve orada kalmaktan nefsini mahrum edemez. Dağlıların ovada iskân ve istinas etmesi pek güçtür.

Maruzatımın tatbikında ihtiyar olunacak fedakârlık az olmayacaktır. Dersim ıslahında bu fedakârlığın göze alınması zaruridir. Yalnız silâh toplamanın faidesi geçicidir. Hele az bir sahaya veya bir kaç aşircte tatbikı ati için olarakta büyük karışıklığı mucip olur.

Bu işe tahsis olunacak kuvvetin takdiri sırf yüksek kumanda makamına aittir. Ancak 926 Koç uşağı tedibine tahsis olunan kuvvetle geçirilen zaman ve istihsal olunan hakikî netice mikyas olarak bir fikir verebilir.

Kuvvetler harekete geçince tedip olunan kazalarda derhal idare ve adliye teşkilâtı kudretli ve afif kaymakam, müdür ve hakimlerle becerikli Jandarma zabitleri işi ele almalı ve Dersimdeki askerî kuvvetten ilham alarak, ve o kuvvete istinat ederek hükûmet makinasını yürütmeğe başlamalıdır. Ayni zamanda Hozat bir kültür merkezi olarak âlim ve muktedir bir maarif amirinin işleteceği maarif programını tatbika başlıyarak icap eden yerlerde yine muktedir ve tecrubeli muallimlere mektepler açtırılmalıdır. Dersim az zamanda Türk camiasına mal edilebilir.

Kışın kıtaatımız dersim kazalarında muayyen garnizonlarında istirahat ve talimü terbiyelerile meşgul olup mevsimin hulûlünde tekrar bırakılan yerden başlanılarak işe nihayet verilmelidir. yapılacak hareket hasat mevsiminden evvel yapılmak çok faidelidir. Zaten kendilerine kâfi olmayan mahsulât kaldırılmazdan evvel başlanan hareket bunları açlığa mahkûm eder.

Dersimde bir müddet yüksek bir askerî makam veya bir müddet için valî ve hatta umumî müfettiş Hozatta bulunmalı ve Dersimle yakından alâkadar olmalıdır.

Malatya demiryolunun yakında Fıratı geçeceğinden hükûmet merkezi ile muvasalasının kolaylaşması hasebile Elâzin umumî müfettişlik merkezi ittihaz edileceğinden bir kısım arkadaşlarile Hozatta uzun müddet kalmak mümkün olacağı kanaatındayım. Binaenaleyh hükûmetin yüksek görüşü Dersim işini tacil ve tekaddüm ettirecekse yalnız silâh toplama değil arzettiğim veçhile ıslahat yapmak üzere işe başlamalıdır.

Dersim meşguliyetinin umumî müfettişlik mıntasının silâh toplama programına tesir yapmasında da nazarı itibara almak lâzımdır. Bunun tecili hariç ve dahilde makûs tesirler yapar, ve Dersim meşguliyeti büyük bir gaile ve isyan şeklinde propaganda edilerek bir kısım şuursuzların haricin teşvikile cür'et almalarına sebep olabilir.

Bir hareket ihtimaline karşı bilinmesi ve yapılması icap eden malûmat ve işler :

1 — Dersimde haziran ayında ve daha sonra içilecek su vaziyeti çeşme, menbalarla, suların mevkileri Susuz ve kurak mıntakalar.

2 — Hazirandan itibaren bütün Dersimde bulunabilecek zahire ve sair iaşe maddeleri hakkında malûmat.

3 — Tahassun edilebilecek mağaralar, adedi, ehemmiyetleri ve civarındaki arazinin vaziyeti.

4 — Ufak, büyük ormanlar ve bunların firarîler lehine yarayacak aksamı ve arazinin vaziyeti.

5 — Munzur üzerinde, Mazkirt ve Nazımiye yolunda cebel topu ve hayvanatın gecebileceği birer ağaç köprü veya imkân olmazsa ikişer büyük kayık inşası.

6 — Çemişkezek yolu üzerindeki Murat geçidinde büyük bir kayık inşası.

7 — Diger geçit yerlerindeki kayıkların ve köprülerin mahallerile bunlarında yukarda yazıldığı üzere ıslahı.

931 Senesinin temmuz ve ağustos aylarında Dersimi muhit kazalar halkının Dersimlilerin tecavüzatından bizar oldukları hakkındaki şikâyetleri yekdigerini takip etti. Bu sırada Bayazit vilâyeti dahilinde seyyahatta bullunan Tali beyin bu şikâyetlerle Dersime karşı bir harekt tertibi ve zamanı hakkında mütaâası soruldu. Tali beyefendi: Dersimin vaziyeti umumîyesinde her hangi bir hareketi icap ettirecek bir vaziyet olmadığını, vekâlete yapılan şikâyetlerle alâkadar vak'aların müfettişlikçe malûm olmamakla beraber Erzincan ve Malatya vilâyetlerinden yaptıkları istizaha aldıkları cevapta da Dersimlilere matuf bir tecavüz olmadığının bu resmî makamların iş'arlarile sabit olduğunu ve mamafih devletçe Dersim hakkında kat'i bir tetbir alınmak lûzumu var ise evvelki iş'arlarında teklif ettikleri esaslar dahilinde Dersim işini kökünden halledecek kuvvet ve kudrette bir harekete taraftar olduklarına ve mamafih müfettiş umumîlik mıntakası dahilinde Dersım işinden evvel temizlenmesi lâzım gelen Sasun, Mutki gibi mühim mıntakalar olduğu mütalâa olarak bildirdiler. Vekâlet te Dersime karşı yapılacak her hangi bir hareketin Cümhuriyet hükûmetinin şerefile mütenasip ve kat'i neticeler verecek mahiyette olması noktai nazarında olduğndan ve böyle bir hareket için ise daha esaslı tetkikata ve zamana da lûzum olduğundan 931 Senesinde her hangi bir harekete taraftar olmadı.

Dersim vaziyeti Büyük Erkânı Harbiyece de yüksek bir alâka ile takip olunduğundan bu mıntaka hakkında B. E. Rs. ne verilen raporların hulâsası da faydalı olur mütalâasile aşağıya yazılmıştır:

B. E. Rs. mütalâaları:

Dersim asırlarca nüfuz edilmemiş, hükûmete mühim gaileler çıkarmış, mutadı şekavet olan mütecaviz ve soyguncu nusurları havi bir kıt'adır.

Yapılan tediplerden hiçbiri neticeli olmamıştır. Yolsuzluk ve mıntakanın arızalı oluşu sebeplerile aşiretler ekseriya hareket yapan kıt'anın önünden kaçabilmişler ve tesirinden uzaklaşmışlardır. Buna mukabil gündüz ve gece baskınlarile muvasala yollarını, münakalatı ve bazan da kıtaatı iz'aç etmişlerdir.

Dersim halkı cahildir. Şekavet ruhu hâkimdir. Bununlaberaber şekâvete, tecavüze, soygunculuğa asıl müessir rüesa olmuştur.

Yolsuzluk ve tabiî avariz bu hali devam ettirmiştir.

Nüfus artmaktadır. Toprak ve maişet vasıtası azdır. Ekseriyet yoğurt ve kuru süt ile geçinir.

Şimalden Cenuba, Şarktan Garba yollar yapılsa Dersim halkının şehirlerle teması kolaylaşır, bu suretle fikren de inkişafa hizmet edilmiş olur. Ancak bu neticeyi anlıyan reisler bu yolların yapılmasına uzun zaman mani olmuşlardır.

1270 te inşasına teşebbüs edilen Elâziz-Hozat-Ovacık yoluna Cümhuriyet devrine kadar başlanamamıştır.

Bu yolun geçtiği aksamda şekavetin azlığı Şimalî Dersimde ise deha fazla olduğu görülür.

1930 da zorlukla Plümere sevkedilebilen bir Jandarma kamyoneti Plümerliler üzerinde garip tesirler yapmıştır.

Dersimliler maişet mûşkülâtı içindedir. Halk, yazın dağlarda mantar ve mümasili yabani sebzelerle süt, yoğurt ve yağ ile taayyuş eder. Kışın yazdan tulumlara basılan çökelek ve kısmen yağ ile geçinirler. Reislerden maada halk darı ekmeği yer. Arazi en ziyade hayvancılığa müsaittir. Ziraata müsait aksam çok azdır. Zıraata müsait arazide rüese hesabına ekilir. Meselâ: Çarıklı aşiretinde arazi kâmilen şah Hüseyin bey ailesine aittir.

Halkın oturduğu evler tepeden delikli birer indir. Yatmak, oturmak, ekmek pişirmek, hulâsa bütün ihtiyaç için bir tek oda ile yanında samanlık ve ahırdan ibaret mağaraya benzer yerlerdir.

Giyikleri koyun ve keçi kılından şalvar ve çepken, kadınlar şalvar ve üç peşli entaridir.

Bu şekilde yaşayan iptidaî halk seyitlerin, reislerin birer esiridir.

Binaenaleyh ıslahın ilk safhasını:

A - Ana yolların inşası,

B - Silâhların toplanması,

C - Reislerin, bey ve ağaların, seyitlerin bir daha gelmemek üzere Garbî anadoluya nakli,

D - Reisler alındıkian sonra halkında en şerir olanlarının Dersimden çok uzak olan ovalara sevki ve öz Türk köyleri içerisinde dağıdılması, Dersimde kalacak olanlarıda reislerden istirdat olunacak araziye bağlamak teşkil eder.

Dersimden çıkarılması lâzım reisler arasında bilhassa şunlar hatıra gelir.

Seyit Rıza, oğulları ve biraderinin çocukları.

Kırganlı Süleyman ve amuca zadeleri.

Bahtiyarlı, Rotanlı Veli bey zade Hüyesin bey ve amuca zadesi küçük oğlu.

Karaballı Mehmet Ali ağa ve Koç ağa.

Aşağı Abbastan Zeyno zadeler kâmilen, sabık meb'us Mustafa ağa ve avenesi.

Ferhat uşağından Cemşit, Diyap ağalar, kahraman ağanın torunları ve küçük ağa.

Pilvenkten Kavsi oğlunun oğulları.

Ovacıkta Güdi köyünde maruf Alişar.

Havran aşireti reisi kısmen.

Kureyşan aşireti reisi kâmilen.

Koç uşağı aşireti rüesası kâmilen.

Ovacıkta Pülürlü Munzur ağa, Zeynel ağa ve Kalanlıda Munzur ağaya mensup rüesadan Nuri ağa ve biraderleri.

Çarıklıların ve Kutu deresine yakın olan aşairin rüesası kâmilen.

Keçel uşağı reisi Ağa ve Ali Şevki bey.

Bu tetbirlerden sonra Dersimde:

A - Asayiş için bir dağ livası bulundurulması,

B - İcap eden yerlerde Blok havuzlar yapılması,

C - İdari teşkilâtı yeniden tanzim ve ıslah,

D - Yerli memurların kâmilen çıkarılması, Dersime en iyi memurların tayini,

E - Yüksek idare memurlarına adeta koloni idarelerindeki salâhiyetin verilmesi,

F - Propagandaya kuvvet verilmesi ve Türklüğün telkini,

G - Kürtçe yerine Türk dilinin ikamesi için ilmi ve idarî tedbirlerin alınması. (büyük kız çocuklarının okudulması)

Hulâsa :

1 — Dersimde bu günkü vaziyetin idamesi tehlikelidir. Bu vaziyet Dersimlinin maneviyatını takviye etmektedir.

2 — Dersimli okşanmakla kazanılmaz. Müsellâh kuvvetin müdahalesi Dersimliye daha çok tesir yapar ve ıslahın esasını teşkil eder.

3 — Dersim evvelâ Koloni gibi nazarı itibara alınmalı, Türk camiası içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra ve tedricen öz Türk hukukuna mazhar kılınmalıdır.

1930 Plümer hareketinin ikinci safhasını idare eden 3. cü fırka kumandanı Halis paşanın burada Dersim ve Dersimliler ve ıslah tedbirleri hakkında ki noktai nazarı şunlardır :

Halis paşanın raporu :

Dersim hududu malûmesile Şarkan hemen Erzurum - Muş hattına kadar uzamakta Şimal, Garp ve Cenubundan da Fırat ve Murat nehirlerile tahdit edilmekte olan geniş ve çok arızalı, ormanlık ve yer yer çok fazla meskûn bir sahâdır.

Bu hududun haricinde her tarafında gene ayni cinsten ve ayni hissi taşıyan ahali ile de meskûn bulunmaktadır. Fakat şurasıda malûmdurki Dersim hududu dahilinde bulunan her fert devlet kanunlarına itaatsız ve şekavete salik değildir. Tabiatın pek müşkül şeraiti içinde bütün efradı ailesile didinerek çok sefil ve nakâfi iaşesini temin ve hükûmete olan vergisini tedarik etmek için zahmetle uğraşmakta olanlarda %90.1 tecavüz eder.

Seyit ve ağaların çok zalimane olan tasallût ve tecavüzünden kurtarılabilse en muti ve çalışkan bir halk kazanılmış olacaktır.

Bu hususta alınacak tedbir ve yapılacak iceraata gelince:

Plümer mektebinde ekserisi yerli halkın çocuklarının Türklüğü telkin eden kitaplarından gürül gürül okumaları, üzerinde yürünecek muvaffakiyetli ve en emin yolu çok açık göstermektedir. Zaten yapılan hareketin üzerlerindeki tesirinden ileri gelmekle beraber ziyaretimize koşan civar aşiret reislerinin hemen hepsi kendilerinin aslan Horasan taraflarından gelmiş Türk neslinden olduklarını bilmekte ve kendilerinin Cengiz istilâsı önünde çekilen Celâlettin Harzem şahın askeri bakiyesi olduğundan ve iftiharla bahsediyorlar. Celâlettinin Erzincanın 45 Km. Cenubunda Dersimliler tarafından Sultan baba denilen Dojikbaba 2890 rakamlı tepede şehit olduğunu söylemektedirler. Aşiret ve köy isimleri dahi hep Türklüklerine delâlet edecek gibidir. Lâyık Cümhuriyetimiz herkesi kendi akaidi vicdaniyesinde serbest ve tecavüzden masun bırakmış olduğundan eskiden olduğu gibi Alevîlik vesair iptidaî ayinlerine de kimse müdahale etmiyeceğinden bu cihetle merbutiyetlerini teyit daha kolaylaşmış bulunmaktadır.

O halde her zaman Dersime karşı yapılacak tedip hareketi beyannamesi ve hedefi; ne Türklük Sünnîlik ve ne de Alevîlik olmayıp ancak devlet kanunlarına mutlak itaat ve şekavetin men'i gibi Dersimi ve aşiretleri fikren ve zihnen de çelecek ve mukavemet imkânlarını çok azaltarak ve namuslu ahaliyi bitaraf ve belkide devlet tarafında bulunduracak bir esasa istinat ettirilmek icap eder. Ve ancak bu suretledirki bir kısmı Türkçe bilmeyen bu eski Türkler kendi asıl milliyetlerine,

Türklüklerine tedricen ısınmış ve dönmüş olacaktır. Fakat bu doğru ve muvaffakiyetli yol üzerinde çalışılırken asıl kitlenin derin ve ruhî temayülünü yakından görerek menfaatlarının elinden gideceğini kestiren Seyit ve ağalar, bir azda bilvasıta ve doğruca hariçten mülhem olarak Türklerin, Ermeniler gibi kendilerini mahvedeceğini söylemekte ve her fırsattan bilistifade hükûmetin her tetbirini sui tevil, bu şekaveti teşvik ve teşci etmektedirler.

Binaenaleyh her nerede memurini hükûmet vazifesine millî bir heyecanla sarılmış ileriyi görerek ve geleceği teemmül ederek candan vazife görüyorsa orada fenalık imkânı en az bir hadde indirilmiş ve böyle liyakatlı memurlar bulunmadığı yerde ise ters bir mukabele daima hazır tutulmakta bulunmuştur.

Meselâ : yapılan harekât ve yakılan köyler gösterilerek sairleri üzerine intibah ve inzibat temin edici idarî tetbirleri alacak olan memur (Plümer kaymakamı) altı aydır tayin edilmemiş bir kürt seyyidi, hiyaneti zahir bulunan Danzik nahiye Müdürü oradan kaldırılarak hemen yanı başında Kemahın nahiyesine verilmiş. Bu zihniyet ve bu icraatla Dersim fenalığının izalesine imkân bulmak çok zaif görülmektedir. (Bu mukaddemeden sonra Yakup beyin ifadelerinde kısa tetkik, tahkikimle şunlarda arzediyorum)

1 — Dersimlilerin eşkiyalığı önüne geçilmiyor sözü doğrudur. çünkü vasi bir mıntaka, Fıratın her tarafından geçilişi, ahval icabı manî tertip ve tetbir alınmaması (telefon, SV.J. bazı noktalarda kuvvetli karakollar olmaması, Dersime yakın ve tecavüze maruz koylülere silâh verilmemesi) eşkiyanın Dersim dağlarına girdikten sonra artık alınabilmesi müstahil halde olduğu. (Fakat bunlar da memleketin başka taraflarındaki gibi siyasî bir fikrin tahakkuku

yolunda şuurlu bir çete muharebesi adını vermek doğru olmasa gerektir.)

2 — Köylerde, şehirde, hükûmette adamları gayet muntazam kanallarla istihbaratı vardır. Bu söz de doğrudur. Bu hemen her mühim vak'ada kendisini gösteriyor. Hükûmetin adliye memurları arasındaki kürtler ancak Müşür Paşa Hazretlerinin yüksek ve devamlı olan himmetlerile azaltılabilir. Bu alttaki ifadelerimde birinci maddenin son fıkrasındaki mütalâamı nakız değildir. Dersimlilerin aralarında kuvvetli bir irtibat var. Şekavet erbabının ve sair muhtacı himaye olanların kurtarılmasında kuvvetli bir tesanüt görülüyor. Fakat bu tesanüt, siyasî bir fikre istinat etmiş millî bir gayeye müteveccih değil, asırlardan beri şekavetle şekaveti tecziyeye çalışan hükûmet kuvvetleri arasında karşılıklı uğraşma ve döğüşmenin bir neticesidir.

3 — Seyit ve ağaların mazlum halk üzerindeki tesallût ve tahakkümü de doğru ve aşikârdır. Liyakatlı ve adil memurların devamlı mesaisi ve bu halkı ağanın zulûm ve tahakkümünden kurtaracak muhafız kuvveti olmadıkça ve aşair efradının zihnen yükselerek tahakkümüm ağırlığını hissetmedikçe bu zulûm ve tahakküm devam edecektir. Bu hal Şarkın ve Garbın bir çok köylerinde de hemen hemen mevcuttur.

Dersimin ıslahı hakkındaki mütalâama gelince: Ben; dünyanın en menaatlı mıntakasından bulunan Dersimde bu menaata, mezahime alışmış her tarafı iyi bilen takriben 60 - 70 bin nüfustan ibaret bir halk kütlesinin meskûn bulunduğu bu mıntakanın sırf kılıç kuvvetile ve kat'i surette tenkil ve teskin edileceğine ve istediğimiz bir hale getirerek normal bir kanunu medenî ile idare edileceğine kani değilim.

Nitekim daha az menaatı ve daha az nüfusu olan Cenup mıntakalarında da kat'i tenkil imkânsızlığı zaman zaman yeni çeteler çıkarılmasile görülmektedir. (Yavuz Selimin Trabzonda vali olduğu günden itibaren Acemler idaresinde iken) Kızılbaş zihniyetinin tesiri ile sünnî olan Erzincan ve Bayburt halkına taarruz ve teca-

vüzleri sebk etmiş bulunan bu aşair, dört asır zarfında lâakal kırk defa kılıçla tedip ve tenkil yapılmış ise de şekavet kesilmemiştir.

Kılıcın tedibi üzerinde hükûmetin ıslah edici daimî tedabiri ve icraatı başlamalı ve devamı etmelidir. Bu mıntakanın ıslahı ancak bu suretle kabil olabilir.

Şimdi de yapılabilcek tedabir ve icraatı gözden geçirelim:

1 — Dersimi boşaltmak, bu kitleyi nasıl ve hangi mıntakaya götürebiliriz. Topluca bir mıntakaya koymak Dersimi şekavet zihniyetile ve hemen şiddetlendirmiş olarak başka bir mıntakaya götürmek demektir.

Topluca bir yere koyamadığımıza göre ve en doğru olarak dağıtmak lâzım. Her köye bir kaç ev. Buda külfetli ve beklemesi zor ve imkânsızdır. Evvelce nakledilmiş olan belli başlı rüesayı bile tutmak mümkün olamadığı halde bunları kâmilen bekleyebilmek gayri kabildir.

2 — Yalnız Seyit ve ağaları götürmek. Bunların yerine ikinci derecedeki adamlar Seyit ve ağa olacak bu aç adamlar zengin olmak, aşiret üzerinde nüfuz kazanmak için daha ziyade soygunculuğu ve şekaveti arttıracaktır. Seyit ve ağaları Garpta tutabilmekte ayrıca güçlük gösterecektir. Ben, bunların onbeş sene müddetle ailelerile Beyşehir gölü içinde evvelce kazakların bulundukları ada ile diger iki adaya götürülmesini muvafık bulmaktayım. Bununla beraber mikdarı az olan bu ağaları itma (veya sair suretle) defi şer edilebilir.

3 — Yapılacak harekâtta mutlaka Dersimi dört taraftan kâfi kuvvetlerle sararak tedip etmek ve silâh toplamak ile başlar. Yürünülen istikametlerde serian netice alınacak, muti kısım elinde bulunan az silâhı verecek, şekavet erbabı ; kimsenin bulamıyacağı ve girilemiyecek yerlerde keybolup gidecek, askerin dönmesinde gene baş gösterecektir. Bu harekâta iştirak edecek bir kaç fırkanın yolsuz, sarp dağlarda, yalçın kayalar içinde ne kadar külfet ve zahmet çekeceğini, ne kadar yıpranıp zayiat vereceğide teemmül edilecek derecededir. O halde yapılacak şey geçici askeri icraat olmayup

bütün bu tetbirlerin mezç ve telifile devamlı ve muvaffakiyetli ve muntazam bir program dahilinde Dersim halk ve zihniyetinin Cümhuriyet ve milletimize fayda verecek bir hale getirilmesidir.

Benim fikrime göre buda hiç zor olmayacaktır. Kuvvetli geniş bir harekâtla silâh toplamağı ve muzur rüesanın defi mazarratını müteakip bütün vekâletlerde kendi vekâletlerine teveccüh eden işlere el birliğile başlamasile olacaktır.

Bunlarda benim fikrimce şunlardır:

1 — Dersim ayrıca bir vilâyet haline konulacak ve bunda Elâziz Palosundan başka şimdi bu vilâyete ve Erzincan vilâyetine merbut Dersim kazalari kâmilen bu vilâyete rabt olunacaktır. (Kigi, Nazımiye. Pah, Plümer, Ovacık, Kemah. Çemişkezek.)

2 — Vilâyete ve kazalara mefkûreli ve tecrübeli, yiğit ve pişkin memurlar tayin edilecek, nahiye müdürleri vilâyetin tensibile yerliden sadakat ve itaatı mücerrep olanlardan dahi olabilir. Yzb. ve Bnb. lıktan mütekait namuslu, mefkûreli zabitlerden de kaymakam ve nahiye müdürü yapılması şayanı tercihtir.

3 — Erzincan - Hozat - Elâziz,
Erzincan - Plümer - Kigi - Palo,
Kigi - Nazımiye - Mazkirt - Hozat - Çemişkezek,
Plümer - Kemah,
Kemah - Ilıç köprüsü

yollarının ıslahı lâzımdır. Bu yollar muntazam şosa olmayıp ıslah edilmiş dağ yolu halinde ikişer kişi geçebilir genişlikte olsa kifayet eder. Güzergâhının tespitinde atiyen şosaya inkılâbı düşünülerek tespit edilebilir, ve bütün yollarda kendileri seve seve çalıştırılabilir.

4 — Nazımiye, Hozatta eskiden olduğu gibi asker ikaması,

5 — Tekmil kaza merkezlerinde birer ve ayrıca Mazkirt ve civarında ikişer ilkmektep açılması ve bütün bunlarda Türk ve Türklüğü telkin edecek, kendilerine Türklüklerini bildirecek ve sevdirecek surette okutma ve Erzincanda açılacak yatı mektebine her kaza ve köyden birer talebe alınması,

6 — Halen bir ormanın ortasında, bir dağın yamacında, bir vadinin dibinde münferit mezraa ve ev diye inzibat altına alın-

ması imkânsız olan tarzı iskânın men'i ile gerek bu münferit evlerin ve gerekse boğaz methallerinde, sarp ve meni yerlerdeki bazı köylerin sureti münasebede teşvik ve kendilerine yardım edilerek yakın iyi ve zengince yerlere getirilmesi, ev ve köylerin de kendilerini daima itaat ve inzibata çekecek bir halde olması.

7 — Ziraat bankasının zürraa para vermesindeki müteselsil kefalet gibi her hangi bir köy ve aşiret halkından vukua gelecek şekavetin cezasıda umuma ait olacağı telkin ve tefhim edilerek ve icabında bilfiilde en ağır ceza en şiddetli bir surətte tatbik edilip gösterilerek aşiret ve köyün yaramazlarının nezaret ve inzibat altında tutturulması,

8 — Kanunlarımızın mesken ve şahsi masuniyeti hakkındaki maddesinin şekaveti, asayişi ihlâli san'at edinen eşhas hakkında tecil edilmesi bir maddei kanuniye ile bu kabil adamlar, hükûmet icraatına her ne suretle olursa olsun karşı gelen, taraftar bulmağa çalışan, silâhla mukabele eden eşhasın behemehal tecziyesi ve başka tarafa sürme ve öldürme suretile mutlaka hükûmetçe icraatının yürütülmesi,

9 — Vilâyet merkezi olan Hozatta gazete çıkarılarak memleketin ihtiyaçlarından, ahalinin ahvalinden bahsedilmesi, hükûmetçe ufak tefek yardımlar yapılması ve bunların ceza ve mükâfat görenlerin yazilması.

10 — Bu vilâyeti müstekim ve muktedir adamlar vasıtasile sık sık teftiş ettirerek hükûmetin arzuyu âlisi dahilinde idarei umur edilip edilmediği, memurinin âli vazifelerini takdir ve tedvir edecekleri görülmek ve icap eden tetbirlerin derhal alınması.

Bu tetbirler iyi tatbik edildiğinde, hükûmete halen kısmı cüzisi muhasım ve kısmı azamı ise merbut ve kısmende müterəddit bulunan dağlık bir mıntakanın çetin ahalisi hükûmetçe kazanılmış olacaktır ki biz en kalın fanilâ ve kaputlarla hareketimizde üşür ve hastalanırken kuru ekmekle hareket eden ve kendi dokumaları kalın bez don ve gömlekle ayakları çorapsız, göğüsleri açık kar tabakaları içinde hareket eyleyen ve dağdan dağa en yalçın yerlerde seken, koşan bu adamlar yarının harbinde en kıymetli bir unsur olacağı da müstağnii arz ve izahtır.

15

Yarın Cenupta Malatya, Van ve Şimalden Erzincan, Erzurum şimendifer hatları geçtiğinde başlan başa en kıymetli altın ve gümüş, simli kurşun, manganez... İlâ.. gibi kıymetli madenlerle dolu olan ve iç taraflarında ormanlar teşkil eden ceviz ağacı, dişbudak ve saire gibi kıymetli ağaçları bulunan ve Ermeniler ve Romalılar devrinden kalmış bir çok şehir harabeleri ve kaleler enkazile de ehemmiyet ve servetini gösterir tarihî abidatı bulunan Dersimin kıymetli bir vatan parçası olacağı ve bütün bunların işletilebilmesi için de en dayanıklı en ucuz çalışan bir halkın da içinde bulunuşu Şarkın inkisafında ve memleketin iktisadî yükselmesinde büyük ve mühim bir amil bulunduğu müstağnii arzdır.

Aralarında siyasî bir tesanüt olmadığını umumî ve müttehit bir teşebbüs ve tecavüz yapamıyacaklarını neye istinat ettiriyorum :

1 — Bir kere içlerinde akıllı, dünya görmüş adamlar olduğundan Cümhuriyetin kadir kudret ve satvetini takdir eyledikleri,

2 — Geçen sene hiç şüphesiz her taraftan teşvik edildi. Bilhassa Ağrı harekâtı sıralarında burada da bir teşebbüs yapılarak askerin burada tutulması için Şarktan gelen kürt efradı arasında haber alındı. Trabzon İngiliz konsolosu bir pazar günü gelerek pazara gelen kürtlere sırmalı kavaslarını gösterdi. Gezmek niyetile giderek Dersimin bir ileri karakolu mesabesindeki Balı bey köyünü bililtizam kalabalık bir kürt kitlesine sokarak onunla alâkasını, onun fikrinin taraftarı olduğunu işrap eyledi.

Ağrıya 11.ci alayın iki taburu hareket etti. 11.ci alayın kalanları çok azalmış bir halde bulundu. Dersimliler bunu hep bildikleri halde siyasî ve umumî mahiyette hiç bir hareketleri görülmedi.

3 — Muhtelif şekavetler görüldü, fakat bu onların asırlık itiyatları, cehaletlerinin ve ihtiyaçlarının ve üzerlerinde Seyit ve ağalarının tazyikleri neticesidir.

4 — Hepsinin Türk oldukları iddia ve teyidi sadakat eylemeleri, çoğunun Türkçe bilmesi ve konuşması,

5 — Birinci ve ikinci harekâtta altmış kürdün milis sıfatı ile 3000 metre rakımlı Karacakale dağlarında karlar içinde aç, açık uğraşmaları, tedip edilen mıntakadan tutulmuş katırcıların sadakatle çalışmaları,

6 — Esir düşenleri soymalarına rağmen öldürmemeleri,

7 — Aşiretlerin aralarında derin zıddıyetler, ayrılıklar bulunuşu,

8 — Bilhassa Plümer mıntakasında ki aşiretler içinde tahsil ve terbiye görmüş adamlar olup bunların aşiret hissiyet ve zihniyeti içinde çok isteksiz ve üzüntülü bulundukları,

9 — Yaşaya bilmek için kendi mesai ve hasılalarının Erzincan ve Harputa muhtaç bulunduğu ve bunun için iktisadi bir tazyikten korkmaları ve bunu düşünmeleri.

Dahiliye vekili Şükrü Kaya beyefendinin 931 senesi sonbaharında B. U. Mf. mıntakasını teftişi esnasında Dersimi ve muhitini dolaştıktan sonra Elâzizden şifre ile Başvekâlet yüksek makamına yazdığı 18/11/931 tarihli rapor:

Dahiliye vekili Şükrü Kaya beyefendinin raporu:

Arapkir, hususile Kemaliyenin Dersim kazalarına civar halkının Dersimlilerden çektiklerini dinledikten ve gördükten sonra Dersim meselesile yakından alâkadar olmamak mümkün değildi. Elâzize avdette umumî Mf. ve Vali beylerle Kâzım, Kenan ve Osman paşalarla Çemişkezek, Hozat ve Pertek ve Mazkirt kazalarına gidildi. Siirt meb'usu Mahmut beyefendi de refakat lûtfunde bulundular.

Dersimi daha iyi görebilmek için Ovacık ve Nazımiyeye ve Dersimlilerin tecavüzlerinin zararlarını iyice anlıyabilmek için de Kigi, Kemah ve Erzincana hatta Kangala kadar gitmek lâzımdır. Vakit ve mevsimin buna müsait olmaması noksanını idare rüesasından aldığım malûmatla ikmale çalıştım.

Bu havali ve buraların hali zati devletlerinin tamamile malûmudur. Yalnız maruzatıma bir mukaddeme olmak üzere arzetmek istediğim keyfiyet artık Dersim meselesinin kat'î surette hallinin devletçe, milletçe ve bilhassa hükûmetçe tehiri caiz olmıyan muzur, tehlikeli ve zaman geçtikçe halli müşkülleşecek ve zararı artacak bir vaziyet almış olmasıdır.

Dersimi ihata eden kazaların 150000 nüfusluk halkı; Dersimlilerin mütevali ve mütemadi taarruz

ve tecavüzlerinden gittikçe daha ziyade mutazarrır olmaktadırlar. Dersime yakın olan muhitlerin kazanç ve hayatları Dersimlilerim ayakları altında her gün çiğnenmektedir. Toplu büyük çetelerin köy basması, sürüleri götürmesi, mukavemet edenleri öldürmesi, yol kesmesi son aylarda adi vak'alar sırasına geçmiştir. Dersime yakın yerlerdeki halk malından ve canından emin olmadıklı gibi manevî cesaret ve mukavemetlerini de kaydetmiş bulunuyorlar. Bu yakın çenberin harici muhiti de cezasız kalan du vak'aların tesiri altında ziraât ve ticaret noktasından maddeten mutazarrır ve asayişsizlik yüzünden manen muztariptirler.

Dersimin içinin arzettiği manzara da bundan daha az acı ve acıklı değildir. Bir defa Dersim, Çemişkezek, Pertek, Mazkirt ve Hozat kazalarındaki umumiyetle Türkler ve aşiret hayatını terk ederek silâhları alınan çiftçiler tamamile Dersimlilerin nüfuz ve tehdidi altındadırlar.

Devlete asker ve vergi veren bu halk canını ve malını korumak için Garp ve Şimal aşiretlerine vergi vermek mecburiyetinde oldukları gibi her günde soyulmak ve öldürülmek tehlikesindedirler. Soyulanlar pek çoktur. Öldürülenlerde vardır. Köyünden tarlasına gidemeyen veyahut şehire iltica eden köylüler pek çoktur.

Dersimin mütecaviz ve mutaarrız aşiretleride bir birlerine karşı hasım ve küskün bir vazyettedir. Aralarında müsademe, mukatele va hırsizlık daimidir.

Dahilde hükûmet ve teşkilâtı, zabıtası, mahkemsi bir heyulâdan ibarettir. Bu makanizma hükmünü, ancak silâhız ve muti halk üzerinde müessir

olabildiğinden, nüfuz ve sultasını bunlar üzerinde yürütmekte ve dağdaki şakilere ve aşiretlere karşı hiç bir emrini ve hükmünü infaz edememektedir. makûs bir netice olarak hükûmet, halk nazarında aşiretlerin ve onların ağalarının nüfuzunu arttırmaktadır.

Dersim içi muntazam hükûmet teşkilâtına rağmen tamamile anarşiktir; dıştan görünüşü silâhlı, teşkilâtlı hırszlar yatağı ve ocağı olmasıdır, bu ocak gün geçtikçe kızışmakta ve etrafını yakmaktadır. Acil ve kat'i tetbir alınarak bu ocak kat'i surette söndürülmezse ateş günden güne sirayetini arttıracaktır.

Yakın zamanlarda hasıl olacak netice, etraftaki halkın gasp ve istismar sahalarına tabi oldukları ağaların hükmü nüfuzuna girerek köle olmakla veyahut bir çoklarının hazırlandığı gibi evlerini, barklarını terk etmekle Dersimlilerin nüfuz ve tecavüz hudutlarının artması veyahut ta silâh tedarik ederek daha gerilerdeki silâhsız ve muti halka musallat olarak Dersim sisteminin genişlemesi olacaktır.

Dersimde Seyit Rıza ile Haydaranlı rüesasından başka ağalarla ve Seyit Rızanın oğlu ile görüştüm. Hepsinin vazı tavrı mutidir, ilticakardır. Hükûmetten ancak teveccüh ve himaye beklemektedirler. Cehalet, fakirlik, arazi ve maişet darlığı bazı aşiret efradını şuraya buraya tecavüze sevkediyor. Cümhuriyet hükûmetinin buraları tecziyeedeceği muhakkaktır. Kendileri işleri ve güçleri ile meşğul oldukları halde bazı müfsitler kendilerini hükûmet nazarında müttehem güsteriyorlar. hundan çok muztariptirler. Kendileri Türktürler, ve Cümuriyetçidirler. bazı

kürtlerin hırsızlıklarını onlara atfetmek doğru değildir. Eğer bazı katil ve hırsızlar aşiretler arasına karışmış bulunuyorsa artık aşiret hayatı kalktığı için hükümlerinin nafiz olmadığından ve sözleri geçmediğindendir.

Hükûmet istediği zaman onları yakalaya bilir ve mağsubatı alup sahiplerine verebilir. Kendilerile ayrı ayrı görüşüldüğü vakit bütün fenalığı yapan hasım olan aşiret reisidir. Hükûmet onun vücudunu kaldırırsa Dersim meselesi halledilir.

Her birinin ayrı ayrı şikâyette ittifak ettikleri şahıs Seyit Rıza ile Haydaranlı reisleri Kamer ve Hıdır ağalardır.

Seyit Rızanın günden güne nüfuz ve hükmünü arttırdığı meşhuttur. Yağma ve hırsızlıklardan en çok istifade etdiği ve hükûmete en az ehemmiyet verdiği için diğer aşiret ağaları zahirde onu tel'in etmekte, fakat hakikatta ona gıpta eylemekte ve gittikçe nüfuz ve tefevvukunu kerahetle kabul etmektedirler.

Hariçtekilerle münasebetlerinden şüphe edilen ve Koçkiriye kadar nüfuzu şamil olan ve hariçteki katil ve hırsızlarıda himaye ederek silâh kuvvetini ve adamlarını arttıran bu adam kat'i tetbirler alınmazsa istikbalin Dersim için hazırlanmış bir şefidir.

Arzettiği hal ve manzara şahıslardan ziyade bir sistem ve o sisteme karşı idaredeki ihmalin neticesidir.

Bu vazyeti ihdas eden sistem, aşiret hyat ve an'anesidir. Bu sistemi muzur ve tehlikeli yapan en müessir sebep ise aşiretin silâhlı olmasıdır. Silâh mikdarı altmış bu kadar aşiretin azlığına ve çokluğuna göre tahavvül etmek üzere ve kendilerinin

de ayrı ayrı ifadelerine göre 18:20 bin tahmin edilmektedir.

Binaenaleyh Dersimin ıslahı ve içindeki ve bilhassa dışındaki halkın taarruzdan muhafazası ve aşiret sisteminin de halli için her şeyden evvel Dersimin silâhtan tecridi ve aşiret reislerinin bu muhitten uzaklaştırılması lâzımdır.

Resmî ve şahsî malûmat ve mütalâaların ve mahallinde hasıl olan intibaların ve Dersim vak'alarile yakından alâkadar halkla yapılan hasbühallerin neticesi bu hükümde müşterektir.

Umumî müfettiş bey, Vali bey, Kâzım paşa, Kenan paşa, Osman paşa, Mahmut bey ve diger vali ve kumandanlarla yaptığım ferdî ve müçtemî muhtelif müzakerelerin askerî, malî, idarî, siyasî varit ve muhtemel her safhası mülâhaza edilerek işin muhtelif cephelerden tetkikile istihsal edilen neticede defatla ve ittifakla bu esasa vasıl olmuştur. Eskiden yapılan ve neticesiz kalan hareketler daima göz önünde bulundurulmuş ve Dersimin artık Türk idare tarihinde yaşamaması ciheti en esaslı hedef telâkki olunmuştur.

Avdetimde zati devletlerine vaki olacak maruzatımda bu esaslara müteferri olacaktır. Bu hususta şimdi tatbik teferruatından sarfı nazarla hulâsatan takdiri devletlerine arzedeceğim esaslar şunlardır:

1 — Dersimin ıslahı acil ve zaruridir. Tehirinde devletçe zarar vardır.

2 — Islahın temini ve zararın tevkif ve izalesi ve Dersim sisteminin halli ancak:

A - Silâhların toplanması (buda müşkül ve külfetli olmıyacaktır)

B - Aşiret ağalarının ve aşiret ağası olabileceklerin Dersimden uzaklaştırılması.

C - Dersimde ve topraksız ve ağaların esiri köylülerin mahallen veya naklen toprak - landırılması.

3 — Bunların tatbiki askerî bir harekete mütevakkıftır. Bu askerî hareketin memleketin müdafaa sistemini gevşetmemesi ve bilhassa Şark ve Cenupta tatbik edilen programı tehir etmemesi ve devlet hazinesine ağır bir yük tahmil etmemesile telif edilmek şarttır.

Bu askerî hareketin devlet müdafaasını ihmal ve Şark ve Cenup programını tavik etmiyecek surette tatbikının mümkün olduğu askerî mütalâa ve müzakerelerle anlaşılmıştır; veçhi tatbik bittabi tasvibi devletlerine arz olunacaktır.

4 — Bu harekete 932 senesinin ilk müsait mevsiminde başlanmasında muvaffakiyet daha esaslı ve daha kolay olacağından ıslah keyfiyeti tasvibi devletlerine iktiran ettiği anda askerî ve idarî istihzarat tetbirlerine başlanır.

5 — Nakil, iskân ve diger idarî programda tasvibi devletlerine arz olunacaktır.

6 — Kışın yaklaşmış olmasına ve taarruz ve tecavülerin duracağı muhakkak olmasına rağmem Dersimlilerin taarruzuna uğrayan hariç muhitteki Türkleri önümüzdeki ilk baharla yazın ilk aylarının tecavüzlerine karşı mahfuz bulundurmak zaruridir. Bunun için en müessir tetbir ve çare oralardaki sabit ve seyyar Jandarma kuvvetlerinin diger yerlerden tasarruf edilerek takviyesi ve Türk köylerinden bir kısmının silahlandırılması, Sansa boğazı, Kemah boğazı, Kemaliye ve Çemişkezekte eskiden olduğu gibi icap eden askerî kuvvetlerin ikamesidir. Asker ikamesi keyfiyeti askerî harekât

plânına tevfik edilmek mümkündür. Bu ve bunlara ait tatbik ve teferruat maruzatı da ayrıca takdim olunacaktır. Arzederim ef.

Dersimin ıslahı esasları:

1 — Islahattan maksat Dersimde hükûmet nüfuzunu normal vilâyetler derecesinde tesis etmek ve bu mıntaka halkını ticaret, ziraat ve san'at yoluna sevketmek ve hükûmet tekâliflerini ifaya kabiliyetli bir hale getirmektir.

2 — Dersimde silâh toplamadan ve rüesayı oradan uzaklaştırmadan ıslahata çalışmak ve muvaffak olmak mümkün değildir.

3 — Dersimde silâh toplamak ve rüesanın teb'idi buraya karşı askerî bir hareketi icap ettirir.

4 — Dersimde şimdiye kadar yapılan askerî hareketlerin silâh toplama, rüesayı toplamak gibi, hedefleri olmdığı cihetle tesirleri kısa bir zamanda nihayet bulmuştur. Rüesa ve silâh toplamak işi evvelki harekâta nispetle daha çok kuvvet tahsisini ve daha esaslı hazırlığı icap ettirir.

5 — Harekâtı ciddi bir idarî ıslahat takip etmezse şimdiye kadar olduğu gibi bir netice alınmasına imkân yoktur. Silâh yeniden tedarik edilir ve yeni reisler türer.

6 — Tedibi müteakip senelerde para vaziyeti idarî ıslahatın tatbikine mani olacaksa silâh toplamak hareketine başlamamak daha muvafık olur.

İdarî ıslahat şunları ihtiva etmelidir.

1 — Halkı toprağa bağlamak (Kısmen Dersim civarındaki ovalara indirmek).

2 — İdarî teşkilâtı yeniden tanzim etmek.

3 — Müstekim, mefkûreli ve en iyi memurları Dersime tayin etmek, yerli memurları o havaliden uzaklaştırmak.

4 — Adliye makinasını mutlak surette adilâne ve seri bir surette işletmek. (Halk hükûmet teşkilâtının tahakküm vasıtasın-

dan ibaret olmadığı ve iyilik isteyen bir teşkilât olduğunu gözü ile görmelidir.)

5 — Yollar yapmak.

6 — Mektepler açmak ve Türklük propagandası yapmak.

Dersimin ıslahı safhaları:

Birinci sene:

1 — Silâh toplamak,

Bu iş bütün Dersimde ve istisnasız bir şekilde kat'i surette halledilmelidir. Bu işin yarım halli Dersim meselesinin kat'i şekilde intacına manidir. Evvelemirde halka silâhlarını teslim için kısa bir mühlet verildikten sonra taharriyat başlamalıdır. Silâhını saklayanların tecziye edileceği ilân edilmelidir.

Askerî harekete başlamadan evvel yapılacak esaslı propagandalarla Cümhuriyet hükûmetinin adil olduğu ve hiç bir vatandaşın digerine zararı dokunmasına ve hükûmet emirlerinin hiç bir yerde yapılmamış olmasına müsaade etmeyeceği ve Türkiyenin her tarafında olduğu gibi Elâziz vilâyetinin Hozat, Ovacık, Mazkirt, Nazımiye ve Erzincanın Plümer ve Kigi kazalarında da halkın tamamen serbest ve Cümhuriyet kanunlarına muti olarak ziraat, ticaret, san'at sahalarında çalışarak kendi menfaat ve saadetlerini temin ederek diger yurtdaşlar gibi rahat içinde yaşamak hakları olduğu ve bazılarının fena niyetle ve kötü maksatlarla ortaya çıkardıkları gibi hükûmetin bu kazalar halkına hiç bir fenalık yapmayacağı, ancak hükûmet emirlerini yapmayanları ve hükûmet kuvvetlerine karşı koyanları kat'iyen af etmeyerek çok şiddetle cezalandıracağını ve bütün vatandaşların mal, can, ırz emniyetinin hükûmetçe temin edilmekte olmasına göre bir kısım halkın elinde silâh bulundurmasına ve silâhsız olanlara tacavüz etmesine asla müsaade etmeyeceğini ve bu sebeple hükûmete muti olanların silâhlarını derhal hükûmete teslim etmeleri tamim edilir.

2 — Rüesanın teb'idi,

A - Rüesanın teb'idi, Dersimin ıslah ve temdin işinin esasını teşkil eder. Reisler yerlerinde kaldıkça

gerek kendileri ve gerekse maiyetleri müstahsil olmaktan daima uzak kalacaklar ve tufeyli olarak yaşamakta devam edeceklerdir. Garp mıntakalarına nakledilen reisler orada başka suretle yaşamak imkânını bulamayınca çalışmağa mecbur olacaklardır. Reislerin tahakküm ve telkinlerinden kurtulan halk da meşru kazanç yollaama daha kolaylıkla sevkedilecektir.

B - Rüesanın Garba teb'it edileceği keyfiyetinin harekâtın hitamına kadar ifşa edilmemesi pek lâzımdır. Aksi takdirde rüesa arasında anlaşmalar ve birleşmeler görülecek ve reisler maiyetlerini mukavemete teşvik ederek, bunların dahaletlerine mani olacaklardır. Bu suretle ıslah ve temdin meselesi uzayacak ve müşkülâtı dai olacaktır.

C - Herekât başlamadan reislerin elde edilmesi ve harekâtın nihayetine kadar rehine gibi muhafaza edileceği hakkında tebliğat yapılması lâzımdır.

D - Reisler bir daha Dersime dönmeyecek ve kaçamıyacak surette Garp vilâyetlerine teb'it edilmelidir.

E - Reisleri, aileleri, akrabaları ve reis olmak istidadında bulunanlar, ötedenberi reislerin çapulculuk aletleri olan eşhas behemehal Dersimden uzaklaştırılmalıdır. Aksi takdirde Dersimde kalan halkın başında yeni bir reis türeye bilir.

F - Kimlerin nerelere ve ne suretle teb'it edileceği ayrı olarak ve lâhika halinde raporun nihayetine eklenmiştir.

3 — Mücrim ve mahkûmların yakalanması,

Dersim, senelerdenberi içindeki ve muhitindeki suçlu mahkûmların melcei olmuş ve hükûmet kuvvetleri ile bunların

yakalanması mümkün olmamıştır. Askerî hareketten istifade edilerek silâhlar tamamen toplandıktan sonra bunların kâmilen derdestleri temin edilmek lâzımdır.

4 — Mükellefiyetini ifa etmeyenlere bunun ifa ettirilmesi,

A - Dersim, ötedeberi hükûmete karşı her türlü mükellefiyetlerini tamamen ifadan imtina etmiştir. Sayım, musakkafat ve sair vergiler cüzi mikdarda veya hiç verilmez. Vergilerini tediye keyfiyeti aşiretlerin hükûmete karşı itaatları derecesine göre % 1 ila % 70 arasında mütehavvildir.

Dersimin masarifatı varidatından fazladır. Bu fazlalık senevî 100000 liradır.

B - Dersimlilerin devlete vergi vesair mükellefiyet bakayası şudur:

931-932 senelerinde Çemişkezek ve Pertek kazaları da dahil olduğu halde Dersimin altı kazasında 24000 hayvan, 7500 deve kaydedilmiştir ki vergileri 59000 lira tutmaktadır. 6000 lirası Perteğin, 18000 lirası ise Çemişkezeğe ve 13000 lirasıda Mazkirde aittir.

Altı kazanın muhtelif varidatından 932 haziran iptidasına müdevver bakayası 243080 liradır. Bunun 41428 lirası sayım, 46965 lirası arazi, 95477 lirası bu vergilerin munzam kısmındandır.

Dersimin Ovacık kazasının mukayyet 3599 hayvanına mukabil halen mevcudu 30000, Hozatın 4857 kayda mukabil mevcudu 35000, Nazımiyenin 10980 kayda mukabil 30000 dir. Mazkirdin 21885 kaydedilene mukabil 35000, Çemişkezeğin 30959 hayvanına mukabil 37000 ve Perteğin 27554 mukayyet hayvanına mukabil 37000 mevcutları bulunduğu tahmin edilmektedir.

Nüfusa ve aşiretlerin hayvanat mevcutlarına, oralarda fazla müddet bulunmuş memurinden ya-

pılan tahkikata göre akalli yüz bini mütecaviz mektum hayvan vardır.

Ovacık, Hozat kazaları ve Nazımiyenin Haydaran, Hakîs, Mazkirtin Demenan, Yusufan, Perteğin dere, Şevak nahiyeleri ve Çemişkezeğin Koç uşağı gibi hiç asker vermeyen menatıktan alınaçak askerlik nakdi bedeli de mühim bir yekûn tutacağı gibi kuvvetle yazılacak hayvanatın geçmiş senelerin mektum vergilerini de tahsil için bir kanuni mani yoktur. Aşairin köle mesabesinde kullanılan % 20 si istisna edilirse ağaların ve ileri gelenlerin altın olarak bütün borçlarını verebilecek paraları vardır.

C - Dersimliler askerliklerini de ifa etmezler. Yalnız vilâyet merkezine yakın olan mıntaka halkının bir kısmı ifa ederler; silah toplanmayı müteakip askerlik yaşı içinde bulunanlar yakalanarak Garp vilâyetlerinde mükellefiyetleri ifa ettirilmelidir.

5 — Şimali Dersim halkının Garba nakilleri,

Şimali Dersim, çok sarp ve yolsuzdur. Bilhassa kış mevsiminde bu mıntakaya hükûmet teşkilâtının nüfuz etmesi pek güçtür. Maarif, sıhhiye ve sair medeni nimetlerin bu mıntakanın her köşesine isali ya güç veya gayri mümkündür. Bu itibarla şimali Dersim halkının başka mahallere nakilleri faidelidir.

Dersimin bilhassa şimal mıntakaları (Ovacık, Nazımiye kazaları) ötedenberi hükûmete karşı menfi bir cephe almakla maruftur. Bu mıntaka sureti umumîyede çapulcuların yuvasıdır. Halen hükûmete karşı küstah vaziyetini muhafaza eden yukarı Abbas uşağı reisi Seyit Rıza ile Haydaran aşireti reisleri Hıdır ve Kamer ağalar ve hükûmete en ziyade karşı duran aşiretler bu mıntakadadırlar. Esasen zıraata hiç müsait olmıyan bu mıntaka halkının Garp vilâyetlerine teb'idi Dersimin ıslahı için alınacak kuvvetli bir tetbir olarak mütalâa edilmiştir. Bu iki kazanın nüfusunun mecmuu vasati bir hesapla 11742 dir.

6 — Dağınık iskânın men'i,

A - Dersimlinin hayat şeraiti onu mezraalarda dağınık iskâna mecbur etmiş ve bu suretle hükûmet kvvvetlerinin murakabesinden uzak kalmıştır.

Dağınık iskân vaziyeti devam ettikçe Dersimlinin üzerinde hükûmet nüfuzunu tesis etmeğe imkân mevcut değildir. Münferit binalar birer eşkiya yatağıdır. Evvelemirde dağınık iskânı icap ettiren hayat şartlarını velev kısmen olsun izale etmek lâzımdır. Dersimli davarcıdır. Dağınık iskân davarcılığın icabıdır. Şimalî Dersim halkının Garba ve arazisi ziraata müsait olmayan Dersimlilerin Ova köylerine yerleştirilmesi dağınık iskânı az çok tahdit eder. Mütebakilerini de mecbur etmek lâzımdır. Bu maksatla askerî harekât esnasında münferit evlerin yakılması lâzımdır.

B - Geçit ve boğazlarda bulunan köylerin yıkılması ve bu köylerin hükûmet murakabesine yakın köylere nakilleri sarp yerlerde inşa edilen köylerinde ayni suretle yıkılması ve nakilleri faidelidir.

7 — İdare, adliye ve inzibat memurlarından işe yaramıyanların değiştirilmesi,

Dersimde bulunacak memurların hükûmetin bu mıntakaya karşı takip ettiği siyaseti kavrayarak ve Dersimin ehemmiyetini takdir edecek ve muamelâtını buna göre tanzim, icraatını maksada uygun şekilde tatbik edecek derecede ehliyetli ve yüksek seciyeli olmaları mutlak surette lâzımdır. Buraya tayin edilecek memurlara tabiî hayatın istikrarına kadar fazla bir imtiyaz bahşedilerek mevcudun en eyilerinden seçilmelidir. Hükûmetin; çapulcu ve mütecavizlere karşı biaman ve muti ahaliye karşı müşfik bir teşekkül olduğu kanaatını filen tesis etmek ancak iyi memurlarla mümkündür. Tedibe karar verildiği günden itibaren bu evsafta memurların derhal tayini ve diğerlerinin değiştirilmesi pek lâzımdır. Yerli

memurlar Dersimlilerin casusudur. Onların Dersimden behemehal uzaklaştırılması iktiza eder. İdare memurlarının dürendiş, adli memurlarının adil, inzibat amirlerinin cesur ve durendiş olmaları mutlak surette istenen vasıflardır.

İkinci sene :

1 — Harekâtı icra eden askerî kıtaatın garnizonlarına avdetten sonra Dersim asayişinin müstakar bulundurulması için içinde kuvvetli bulunmak lâzımdır. Bu sebeple bu kazalarda bulundurulacak sabit Jandarma kuvvetlerinden başka seyyar Jandarma taburlarından bu gün Dersim içinde bulunan seyyar Piyade alayı ile bir seyyar Jandarma taburu idarî ıslahat ilk tesirini gösterinceye kadar bu gün bulundukları mıntakalarda bırakılmalıdır.

2 — Tekrar bir silâh yoklaması,

Birinci sene taharriyatından saklanması muhtemel görülen ve şüphe edilen mahallerde ve köylerde yeniden bir silâh yoklaması yapması çok faidelidir. Dersimli silâhını maişet vasıtası gibi kullanır. Bu silâh elinden alındığı gün çalışmak mecburiyetini hisedecektir. Bunun için silâh toplama işinin kat'i şekilde halli elzemdir.

3 — Dersimdeki idarî, adlî memurların muamelâtını murakabe teşkilâtı ,

Elâzizde bulunan vali Dersimin içi ile sıkı temas edemez. Ahvale vukuf ve yakından murakabe keyfiyeti noksan kalır. Devlet teşkilâtının faaliyetini teftiş ve murakabe vazifesile ufak bir büro ile Hozatta bir daire amiri (Vali muavini) bulunması büyük faideler temin edebilir .

4 — Dersimlileri mahallen veya naklen topraklandırmak,

Dersimli maişet derdinden kurtulduğu gün şekaveti kendiliğinden terk eder . Dersimli müstahsil hale getirildikten sonra Dersim işi esasından halledilmiş addedilebilir. Bu makstla Dersimliyi ziraata teşvik veya mecbur etmek lâzımdır. Dersimin içinde kısmen ziraata salih arazide mevcuttur . teb'it edilen Dersimlilere ait arazi muti ve fakir Dersimlilere tevzi edilmeli , ziraatla iştigali teşvik edilmeli ve bu maksatla Dersimliye kredi vermeli veya doğrudan

doğruya yardım edilmelidir. Bir kısım fakir Dersimlilerin de Malatya ve Elâzizdeki metrûk araziye yerleştirilmesi faideli neticeler verebilir. Bunlara arazi, çift, hayvan, tohumluk ve ev vermek lâzımdır. Elâziz ve Çemişkezek köylerine yerleştirilen Dersimliler bu gün müstahsil hale gelmişlerdir.

Dersimliye yalnız toprak vermek maksadı temin edemez. Çift hayvanı, ziraat aleti ve tohumluk gibi ihtiyaçlarını da temin etmek lâzımdır. Bunun için müsait şartlarla para bulabilmeli ve lâzım olan vasıtalar verilmelidir.

5 — Dersimde yol yapmak,

Dersimde gerek Devlet yolları gerekse vilâyet yolları muntazam bir program dahilinde başlamak ve devam etmek mutlak surette lâzımdır. yollar; Dersimin iktisadî inkişafına hizmet edeceği gibi askerî nakliyatı teshil edecektir. Bu suretle Dersimli iş sahibi olmak suretile şekaveti terk edecek şekavete devam edenlerin tedibi kolaylaşacaktır. Bundan başka yollarda yevmiye ile çalıştırılan Dersimliler çabulculuğa ihtiyaç hissetmiyeceklerdir.

6 — Mektep açmak,

Dersimde açılacak mekteplerle istikbalin Dersimlilerini bu güngünden daha medenî yumuşak hale getirmek ve Türklüğe yaklaştırmak ve kendilerinin aslen Türk olduklarını öğretmek lâzımdır. Mektepler vasıtasile Türk lisanı Dersimde temin edilmelidir. Bu maksatla bidayette Plümer, Mazkirt ve Hozatta birer ilk mektep açmak ve buralara mefkûreli muallimler tayin etmek lâzımdır.

7 — Kazalarda sıhhî teşkilât,

Halkta hükûmete merbutiyet hislerini tesis etmek için her kazada halkın sıhhatile alâkadar müesseseler vücuda getirmek pek faideli görülmektedir. Dispanserler açmak meccanen ilâç vermek gibi tedbirler Dersimlinin itimat ve muhabbetini kazanmak için çok emin bir yoldur. Bu müesseselere mefkûreli ve feragati nefis sahibi doktorlar tayin edilmelidir.

8 — Ticarî münasebat,

Dersimlilerin gerek ithal gerekse ihraç ettikleai eşya için

civarlarında bulunan kasaba ve şehirlerdaki tüccarlarla münasebata girişmeleri Dersimin iktisadî inkişafını, dolayısile halkın refahını temin etmek suretile Dersimliyi çapul mecburiyetinden kurtaracaktır.

Askerî harekâttan sonra Dersimde hali tabiî teessüs edeceğinden kasaba ve şehirlerdeki tüccar endişesiz Dersim içinde faaliyete geçebileceklerdir. Bu münasebatı hükûmet makamlarının ve ticaret odalarının teşvik etmeleri ve icap ederse müzaheretleri lâzımdır.

Üçüncü ve müteakip seneler:

A - Yol inşaatına fasıla vermeksizin devam etmek elzemdir. İktisadî işlere inkişaf vermek ve inzibatî hususa kâkim olmak için yol inşasını ikmal etmek ve mazide olduğu gibi yarıda bırakmamak esas olarak kabul edilmelidir.

B - Dersimlinin artık eski hayata dönmesine meydan bırakmamak için ticaret, ziraat ve maarif yollarile temdin ve terfih işlerine devam edilmelidir.

Dersim hareketi için birinci sene şu kadar paraya ihtiyaç olduğu tahmin olunur:

600,000 lira askerî nakliyat için 600,000 lira da Dersimlilerin Garba nakilleri için tahsisat konmalıdır.

Harekâta haziranda behemahal başlamalıdır. Dersim harekâtına askerî ve idarî bir tetkikin tekaddüm etmesi elzemdir. Dersim gibi geniş, çetin ve çok silâhlı bir mıntakaya karşı tetkiksiz ve hazırlıksız bir hareket yapılması makûs neticeler doğura bilir.

Bu hazırlıklar ve tetkikler de şunları ihtiva etmelidir:

Askerî hazırlıklar,

1 — Kaza kymakamlıklarına ve nahiye müdürlüklerine muvakkaten zabit tayini (verilecek talimat dahilinde askerî tetkikat yapmak maksadile)

2 — Mücavir kıtaatın tatbikatı ve atışları Dersim içinde yapılmalıdır.

3 — Teyyarelerin talim uçuşları Dersim üzerinde yapılmalıdır. Ve bu münasebetle tayyareden resimler alınmak muvafık olur.

4 — Harekâta iştirak edecek kıtaat zabitanının kadro seyyahatları, E. H. seyyahatları Dersim içinde yapılmalıdır. Bu esnada Dersimlilerin harekât zamanında sığınması muhtemel muğaralar görülmelidir. Arazi, mevazi, yollar ve sular tetkik edilmelidir. Bu hazırlıklar ayni zamanda Dersimlilerin muhitinde bulunan Türk köylerine vakı olacak akın ve tecavüzlerini de tahdit eder. Dersimli suçlunun yakalanmasını ve suç yapan köy veya mevkide silâh toplanmasını mümkün kılar.

5 — Hareket için elzem olan yol ve köprü ihtiyaçları ve noksanları tespit ve en zarurî olan aksam temin olunmalıdır.

İdarî tetbirler,

1 — Yerli memurları derhal uzaklaştırmak.

2 — Dersimi içinden tanımak (Silâh, nufus, erzak, hayvan vaziyetinin tetkiki aşiretlerin yekdigerile münasebetini ve temayüllerini tetkik, bu maksatla emin muhbirler istihdamı)

3 — Aşiretlerin tesanütlerini gevşetecek tetbirler almak.

4 — Dersimlilerin reislerile şekavtle melûf olanların Garba nakledileceğine nazaran Garpta iskâna müsait köylerin ve muhacirlere tevzi edilecek arazinin şimdiden tetkik ve tespiti.

5 — İdarî tetbirleri yakından anlamak için B. U. Mf. liğin Elâzizde bulunması muvafık olur.

(1) Lâhika

1 — Lâçin aşireti rüesası:
Hakim oğlu Yusuf
İbrahim Hüseyin Havlo
Mogomutlu Rıza
Haydar, Hasan
Topal Yusuf
(6 aile Kırklareli kazasına)

2 — Aşağı Karaballı aşireti rüesası:
Kango zade Mehmet
Ali oğulları Veysi ve Yusuf.
Murtaza zade İsmail ağa
Mikâil zada Koç ağa oğulları Hızır ve Süleyman.
Yeşil ağa
Temur ağa oğulları Yusuf Hasan ve Adil.
Koç ağanın kardeşleri Veli, Seyit Han, İbrahim, Hüseyin, Sabri, Cemil.
(18 aile Lüleburgaz kazasına)

3 — Yukarı Karaballı aşireti rüesası:
Hüseyin ağa oğlu Mehmet
(2 aile Bandırma kazasına)

4 — İksor aşireti rüesası:
Şadilli Seyit Rıza
Topal Hamdi
(2 aile Kirklareli kazasına)

5 — Ferhat uşağı aşireti rüesası:
Kahraman zade Diyap ağa (oğulları Vali, Süleyman, Hüseyin, Mahmut)

Cemşit - Zenci (oğlu Doğan)
Kahraman zade Seyit Han
Havişelli küçük ağa oğlu (Mahmut)
Ani hatun oğlu (İsmail)
İncik ağa
Alişar ağa zade Kengo
Süleyman ağa oğlu İsmail ağa
(14. aile Manisa kazasına)

6 — Gilâbi Aşireti :
İbrahim Zade Hüseyin
Gona Hasan ağa
Gelâp ağa
Haydar ağa
(4. aile Tekirdag merkez kazasına)

7 — Kolik Aşireti :
Muhtar ağa
Süleyman efendi
(2. aile Tekirdağ merkez kazasına)

8 — Koçkiri Aşireti :
Alişan bey
Haydar bey
Şad oğlu Paşa ağa
Hasan ağa
Süleyman ağa
Zeynel ağa
Ağa (oğlu Memeli ağa)
(8 aile Tekirdağ merkez kazasına)

9 — Kırganlı aşireti :
Şad oğlu Süleyman
Memeli ağa
(2 aile Tekirdağ Merkez kazasına)

10 — Aşağı Abbas uşağı :
Zeyno zade Mustafa Meçi ağa (Vefat etmiş)
bunun oğlu İsmi İbrahim ağa - oğlu Ahmet

Zeynel ağanın yeğeni Mustafa - bunun oğulları
(Yusuf Ali , Hüseyin , Ebubekir beyler)
Küçük ağa - oğulları İsmail , Alişan , eski meb'us
Miço Mustafa , Koç ağa
(13. aile Bergama kazasına)

11 — Bozukanlı Keçel uşağı aşireti :
Munzur ağa
Pir Ahmet oğlu Yusuf efendi
Ali Şevki efendi
Munzur zade Nuri
Liko
Seyit Mahli , Sayıcan ağa
Munzur zade Ali ağa , Seyit İsmail , Şah cihan ,
Pir Hasan ağa Veli ağa
Kahraman ağa zade Mehmet ağa
Hayır oğlu Eyüp ağa
(14. aile Hayrebolu Kazasına)

12 — Birmanlı Aşireti rüesası :
Hilorik Hüseyin ağa
(1. aile Akhisar kazasina)

13 — Bal uşağı aşireti üresası :
Paşa Temur
Seycan
Eyüp ağa
Seyit Han
Hır oğlu Eyüp ağa
(6. aile Akhisar kazasına)

14 — Aşuranlı Aşireti rüesası:
İbrahim ağa
(1. aile Akhisar kazasına)

15 — Yukarı Abbas uşağı:
Rüesadan İksor ağası (Seyit Rızanın yukarda ismi geçti)

Diger rüesa
Kırlavaklı Seyit Ali oğlu (Hüseyin bey)
Seyit ağa
Seyit Rıza oğulları (Baba, İbrahim ve Seyit Hasan-Hüseyin)
(6. aile Akhisar kazasına)

16 — Hamanlı aşireti rüesası:
Süleyman efendi
(1. aile Akhisar kazasına)

17 — Perihan aşireti rüesası:
Hayır oğulları (Kimler olduğu tasrih edilmemiştir)
(Tahmimen 3. Aile Bandırma kazasına)

18 — Beyit uşağı aşireti rüesası:
Süleyman oğlu Zeynel
Sol Hasanlı Mahmut
Hasan
Hüseyin ağa
Kerim oğlu Ali
Molla Mehmet zade Dursun efendi
İsmail zade Zeynel
Süleyman oğlu Halil
Zeynelin kardeşi Hasan
(9. aile Salihli kazasına)

19 — Aslanlı uşağı aşireti rüesası:
Pülürlü Seyit Ali oğlu Mahmut
Hüseyin ağa Hafidi ağa.
Gedikli Koçluca kabilesi reisi Hasan Meko.
Mest uşağı reisi Nur Ali.
(4 aile Salihli kazasına)

20 — Bezgevir ve Bezgâr aşiretleri rüesası:
Topuz oğlu İbrahim kardeşleri Süleyman ve Mahmut.
(3 aile Kırklareli merkez kazasına)

21 — Topuz aşireti rüesası:
Alişar ağa zade Veli Dolu Vilo oğlu Mehmet ağa.
Kara Ali oğlu Kego ağa
(2 aile Keşan kazasına)

22 — Koç uşağı aşireti:
Çemişkezek reisleri:
Hazeride Kopu
Hazeride Dursun Ali
Ahdükte Ahmet oğlu ağa
Birade Hüseyin ağa
Hozat reisleri:
Kozlucada Kör Seyit Han
Maksut oğlu İdare namı diger İbrahim
Timur oğlu Hüseyin
Kerim oğlu Beko
Mahmnt Seyit Aii ağa
İdare İbrahimin oğlu Seyit han
(10 aile Balya kazasına)

23 — Maksut uşağı aşireti rüesası:
Kasım oğlu Munzur ağa
Aydın ağa
Mustafa ağa
Süleyman efendi
Mahmut ağa
Kahraman ağa
Abbas ağa
Ferhat uşağı reisi Aydın oğlu Kahraman, Bazik uşağı reisi Abdal Hıdır
(9. aile Turgutlu kazasına)

24 — Resik uşağı aşireti rüesası:
Oskihte Zeynal ağa
Kâmil ağanın Hklil İbrahim
Abbas oğlu Abbas
(3. aile Babaeski kazasına)

25 — Şam uşağı aşireti rüesası:
Şeyh Hasan
Nuri ağa
Karakaşta Süleyman çavuş
Lilo ağa namı digeri Hesan
Ali İbrahim
Şeyh Cihan
Munzur oğlu İbiş
(7. aile Babaeski kazasına)

26 — Karsanlı aşireti:
Ali ağa, Hasan ağa, Murtaza ağa
Hakesli Keko, Yertal oğlu Ali ağa
Mehmet onbaşı
Harmanlı Musa ağa - bunun kardeşları İbrahim ve Ali ağalar
(8. aile Uzunköprü kazasına)

27 — Selâmlı aşireti :
Plümerde Dursun ağanın torunları Hasan, Musa ağalar.
Nazımiye ve civar sof mezraasında Rıza efendi ile kardeşleri Fazlı, Resul. Amca zadeleri Ali ve Süleyman.
Ahmet ağa zade Resul efendi
(9 aile Bayındır kazasına)

28 — Botanlı aşireti :
Ahmet ağa
Orumlu Yusuf ağa
Veli ağanın biraderi Kelâbi Aşo
Torunu Mehmet (Mehmet Haydar)
Alişan ağa
(7 aile Uzunköprü kazasına)

29 — Zerkanlı aşireti :
Plümerde Mustafa
(1 Babaeski kazasına)

30 — Çarikli aşireti :
Şeyh Hüseyin bey zade Mustafa ve Hasan beyler
(2 aile Çorlu kazasına)

31 — Yusufanlı aşireti :
Mehmet ve Kamer ağalar (Damerişte)
Hüseyin ağa, Süleyman oğlu Keğo
Peşte Zano ağa, Murtaza oğlu Mehmet
(6 aile Keşan kazasına)

32 — İzoli aşireti :
Gedik oğlu Mehmet, Yusuf, Aziz
Rişitte Veli Hakkı efendi
(aile Keşan kazasına)

33 — Cafer Sinalı aşireti:
Aziz ağa, Kirenik ağa
(2. aile Keşan kazasın)

34 — Beyhanlı aşireti:
Mir Seyitli Hasan ağa
(1. aile Keşan kazasına)

35 — Kısmorlu aşireti :
Hasan efendi
(1. aile Çorlu kazasına)

36 — Sür uşağı-Süranlı aşireti:
Hasan efendi
Sür zade
Eyüp ağa
Gülâbi zade Timur ağa-Yeğenleri İsmail, Hasan ağalar
Haydar zade Haşo-biraderi Müdür ağa
Maykiritli Gebanlıların reisi Hasan ağa
(9. aile Çorlu kazasına)

37 — Haydaranlı aşireti rüesası:
Büşnekte Ahmet ağa oğlu Kamer
Hızır Hocan köyünde Ali oğlu Hızır
Umum reisleri :

Mehmet ağa oğulları (Kelman Hüseyin)
Birader zadeleri (Hüseyin, Musa, Süleyman, Ali)
Süleyman kabilesi reisi Roştaklı Kamer ağa
(9. aile Susığırlık kazasına)

38 — Şeyh Mehmetli-Modanlı aşireti rüesası:
Hişto köyünde Hızır
Nur oğlu Ali
Mehmet Ali oğlu Bakö
Nazımiyenin yukarı Harikte Keko
Harikli Kihto oğulları (Kamer, Hüseyin)
(7. aile Keşan kazasına)

39 — Sökeli aşireti:
Ali ağa
(1 aile Kula kazasına)

40 — Hormekli-Horik aşireti rüesası:
Mehmet efendi
Süleyman ağa
Mustafa ağa
Pertal-Battal ağa
Giverikli Süleyman ağa, bunun oğulları (Bertal, Ali, Hasan)
Süleyman ağanın kardeşları (Bertal efendi, Hüseyin, Hasan, Süleyman ve Ali ağalar)
(13. aile Malkara kazasına)

41 — Demenanlı aşireti rüesası:
Kamer ağa
Cebrail ağa
Hasan ağa
Cibozer nam Şerir
(4. aile Bandırma kazasına)

42 — Zerkanik aşireti rüesası:
Timkin ağa
(1. aile Malkara kazasına)

43 — Pilvenk aşireti rüesası :
Zilânlı reisi Küro oğlu Süleyman (Perteğin Oskonik köyünde)
Kardeşı Hasan
Köşs oğlu Hacı Mustafa
Halifanlı reisi Seyit İbrahim oğlu Süleyman
(4.aile Malkara Kazasına)

44 — Beritanli aşireti rüesası :
İbrahim
Zülfi Paşo
Ali ağa
(3. aile Kula kazasına)

45 — Şeyhan aşireti rüesası :
Hüseyin Seyit Ağa
Ciki Ali kiro
(2.aile Kula kazasına)

46 — Kodan aşireti rüesası :
Hasan efendi
Dilo Ali Kır
(2. aile Alaşehir kazasına)

47 — Balabanlı aşireti rüesası :
Halil ağa zade Paşo
Mehmet ağa
Kamer ağa
(3. aile Çorlu kazasına)

48 — Derviş Cemal evlâdı aşireti rüesası :
Erzurumlu Şeyho Zade
(1. aile Alaşehir kazasına)

49 — Sarı Sultan - Sarı saltık evlâdı aşireti rüesası :
Asılları Türktür. mutidir.

50 — Ali Abbas evlâdı aşireti rüesası :
Kiştinli Ağa Dede
Terlikuklu Ali ağa
(2 aile Alaşehir kazasına)

51 — Şadilli aşireti rüesası:
Oho ağası Necip ağa zade Hasan ağa.
Umumî reis Mustafa ağa
Mehmet efendi
Adil bey
Rifat Hüseyin ağa
Zülfü
Mehmet efendinin oğulları (Seyit, Ali)
(8 aile Bandırma kazasına)

52 — Kâz aşireti rüesası:
Osman bey
(1 aile Kırklareli merkez kazasına)

53 — Garanson aşireti:
Hacı Didi bey
(1 aile Ödemiş kazasına)

54 — Garabaş aşireti rüesası:
Abdal ağa
(1 aile Ödemiş kazasına)

55 — Sultan Munzur aşireti rüesası:
Seyit oğlu Seyit Süleyman
Seyit Emin
(2 aile Ödemiş kazasına)

56 — Baba mansur aşireti rüesasi:
Mazkirtli Seyit bey
Plümerli Sait Mahmut
(2. aile Ödemiş kazasina)

57 — Avucan aşireti rüesası:
Kababallı Seyit Hıdır
Seyit İsmail
(2. aile Ödemiş kazasına)

58 — Kureyşanlı aşireti:
Ali Çavuşun Hasan efendi
Seyit Mahmut Mahalli ağa
Derviş İbrahim

Zeynel Çavuş
Haro, Seydo, Ali Ağa, Havr köyünden Rehber
Köresipi Köyünde Keki Ali
Bert Türüşmekte Hasan efendi
Tarda köyünde Dibo ağa
Kiginin Sitir köyünde Casus İbrahim
Nazımiyede Renan köyünde Mahmut oğlu Hamdi
Nazımiyede Gülik köyünde Hasan, şeyh Mehmet çavuş
Zine köyünde Seyit Mahmut oğlu Aligâh
Kalman köyünde Mehmet oğlu Süleyman
Çamuret köyünde Zeynel ağa
Kiginin Sis köyünde İbrahim ağa

(19. aile Saray kazasına)

59 — Şükranlı aşireti rüesası:
Ali ağa

(1 aile Uzunköprü kazasına)

60 — Şeyh Mehmet Dede evlâdı aşireti:
Doğan dede evlâdı

(1 aile Alaşehir kazasına)

61 — Pir Sultan evlâdı aşireti:
Kiştemli Seyit Mustafa
Seyit Hasan

(2 aile Alaşehir kazasına)

62 — Şebelânlı aşireti rüesası:
Mustafa ağa
Rıza ağa
Hüsnü bey

(3 aile Alaşehir kazasına)

63 — Cibranlı aşireti:
Ahmet bey (Şeyh Saidin Kayın biraderi)

(1 aile Kırklareli merkez kazasına)

64 — Abdalanlı aşireti:
Plümerli Nur oğlu Mustafa

Tercanda Laz Hüseyin efendi
(2 aile Balya kazasına)

65 — Arilli aşireti rüesası :
Kirisli Yusuf ağa
Kardeşleri İsmail, Hüseyin, Ferhat
Amca zadeleri Alık-Muhik
Türk Mehmet ağa torunu Hüseyin ağa - oğlu Yusuf ağa
Mahdıdan kabilesi reisi Ramazanlı Dursun ağa
Şakolan kabilesi reisleri
Nazımiyeli Hüseyin
Mirç ağa
Dirizli İsmail
Nazımiyede Battal oğlu Musa
Keşkovarda Keko
Ferhadan reisi
Diyikli Deli oğlu Hüseyin
(17 aile Balıkesir kazasına)

66 — Alanlı aşireti rüesası :
Mazkirtin Çuku köyünde Hasan ağa
Mazkirdin Korton köyünde Hüseyin ağa
(2 aile Susığırlık kazasına)

67 Hiranlı aşireti rüesası :
Mustafa ağa
Mehmet Ali, ağa
Hüseyin ağa
Kirinste Mustafa ağa
İbi Mahmut köyünde Mehmet Ali
Sindam köyünde Ali
Deşt oğlu Mehmet oğa
Palon köyünde Hüseyin efendi
(8 aile Pınarhisar kazasına)

68 — Bütikanlı aşireti :
Hüseyin ağa zade İbrahim ağa

Zeynel ağa
Ali ağa

(2 aile Kula kazasına)

69 — Çambeyli aşireti :
Hasan ağa

(1 aile Uzunköprü kazasına)

70 — Şekanlı aşireti reisleri :
Yazılı değildir.

71 — Alkanlı aşireti reisi :

(2 aile Pınarhisar kazasına)

72 — Badilli aşireti reisi :
Mahmut bey
Abdürrahman bey

(2 aile Pınarhisar kazasına)

73 — Biles aşireti :
Milli Halil bey Veli bey

(1 aile Pınarhisar kazasına)

74 — Kubatlı aşireti :
Ali Resul ağa

(1 aile Vize kazasına)

75 — Hasenanlı aşireti :
Muti bey

(1 aile Vize kazasına)

76 — Mala aşireti :
molla Ahmet

(1 aile Vize kazasına)

77 — Yelci aşireti :
İskender Ağa

(1 aile Vize kazasına)

78 — Şayak aşireti reisi:
Yazılı değildir.

79 — Şertik aşireti reisi:
Necip efendi

(1. aile Akhisar kazasına)

80 — Kirako aşireti reisi:
Yazılı değildir.

81 — Kumsur aşireti:
Resul ağa
(1. aile Vize kazasına)

82 — Puğ - Puhar aşireti:
Hasan ağa
(1. aile Vize kazasına)

83 — Az aşireti:
Mehmet ağa
(1. aile Akhisa kazasına)

84 — Aatmalı aşireti:
Battal ağa oğlu Mehmet efendi
(1. aile Akhisar kazasına)

85 — Hitsor aşireti:
Kahraman bey
(1. aile Vize kazasına)

86 — Eşref aşireti:
Mehmet ağa
(1. aile Vize kazasına

87 — Harun aşireti:
Mehmet ağa
(1. aile Vize kazasına)

88 — Bekir uşağı aşireti reisi:
Yazılı değildir.

89 — Sinamilli aşireti:
Hacı Hasan ağa
(1.aile Malkara kazasına)

90 — Malhas-Al Hasan aşireti:
İbil ağa
(1. aile Malkara kazasına)

91 — Bulyan aşireti:
İyores ağa-Hasan ağa
(1. aile Malkara kazasına)

Bu suretle Dersim havalisinden 347 aile Garba nakl-edilecektir.

1 — Tekirdağ vilâyetine

Aile	Aşiret	Gideceği yer
4	Celâbi	Tekirdağ kazasına
2	Kulik	»
8	Koçkiri	»
2	Kırganlı	»
16		
14	Bozukanlı-Keçel	Hayrebolu kazası.
1	Zerkanik	Malkara kazası
4	Pilvenk	»
1	Sinamilli	»
1	Malhas	»
1	Bülyan	»
8		
19	Kureyşanlı	Saray kazasına
3	Balabanlı	Çorlu kazasına
2	Çarıklı	»
1	Kismorlu	»
9	Sur uşağı	»
15		
16	Tekirdağ	kazasına
14	Hayrebolu	»
8	Malkara	»
19	Saray	»
15	Çorlu	»
72		

2 — Edirne Vilâyetine

8	Karsanlı	Uzunköprü kazasına
7	Botanlı	»
1	Şükranlı	»
1	Çambeyli	»
17		

	6	Yusufanlı	Keşan kazasına
	3	İzoli	»
	2	Cafer Sinalı	»
	1	Beyhanlı	»
	7	Şeyh Mekmedanl	»
	2	Topuz	»
	21		
	17	Uzun Köpü kazasına	
	21	Keşanı »	
	38		
3 — Kırklareli Vilâvetine	6	Lâçin	Kırklareli kazasına
	2	İksr	»
	3	Bezgâr	»
	1	Kâz	»
	1	Cibranlı	»
	11		
	1	Şekanlı	Pınarhisar kazası
	2	Alkanlı	»
	1	Badilli	»
	1	Biles	»
	5		
	1	Kubatlı	Vize kazasına
	1	Hasenanlı	»
	1	Mala	»
	1	Yelci	»
	1	Kumsur	»
	1	Buğ	»
	1	Histor	»
	1	Eşref	»
	1	Harun	»
	9		

	13	Kırklareli kazasına
	18	Lüleburgaz »
	11	Babaeski »
	5	Pınarhisar »
	9	Vize
	56	
4 — Balıkesir		
Vilâyetine	2	Alanlı Susığırlık kazasına
	9	Haydaranlı »
	11	
	17	Araplı Balıkesir kazasına
	10	Ferhat uşağı Balya kazasına
	2	Abdalanlı »
	18	
	8	Şadilli Bandırma kazası
	2	Yukarı Karaballı »
	3	Perihanlı »
	4	Demenanlı »
	17	
	8	Hiranlı Bigadiç kazasına
	17	Balıkesir kazasına
	11	Susığırlık »
	12	Balya »
	17	Bandırma »
	8	Biğadiç »
	65	
5 — Manisa		
Vilâyetine	1	Şertik Akhisar kazasına
	1	Az »
	1	Atmalı »
	1	Barmanlı »

6	Bal uşağı	»
1	Aşuranlı	»
6	Yokarı Abbas	»
1	Karamanlı	»
18		
6	Maksut uşağı	Turğutlu kazasına
4	Arslanlı uşağı	Salihli kazasına
9	Beyit uşağı	»
13		
14	Ferhat uşağı	Manısa kazasına
2	Bütükânlı	Kula kazasına
1	Sökeli	»
3	Derikânlı	»
2	Şeyhan	»
8		
2	Kodan	Alaşehir kazasına
1	Derviş Cemal evlâdı	»
2	Ali Abbas evlâdı	»
1	Şeyh Mehmet dede	»
2	Pir Sultan evlâdı	»
3	Şevelânlı	»
11		
14	Manisa kazasına	
18	Akhisar »	
9	Turgutlu »	
13	Salihli »	
8	Kula »	
11	Alaşehir »	
73		

6 — İzmir vilâyetine

13	Hormekli	Tire kazasına
1	Gransor	Ödemiş »

1	Garabaş »	»
2	Sultan Munzur	»
2	Baba Mansur	»
2	Ağuhan	»
8		
13	Aşağı Abbas Bergama kazasına	
9	Selâmlı Bayındır	»
13	Bergama kazasına	
13	Tire »	
8	Ödemiş »	
8	Bayındır »	
23		
7 — Hulâsa : 72	Tekirdağ vilâyetine	
38	Edirne »	
56	Kırklareli »	
65	Ralıkesir »	
73	Manisa »	
34	İzmir »	
347		

Üçyüz kırk yedi ailede 3470 nüfusunu Trakyaya nakli masrafları:

Lira	
4437	Han köyden Ferhat istasyonuna tiren (nüfus başına 127 kuruş)
33520	Ferhat istasyonundan Mersine (nüfus tiren başına 966 kuruş
41640	Mersinden Çanakkale, Gelibolu, Şarköy, Tekirdağ vapur ücreti (nüfus başına 12 lira)
1180	Mersinden bindirme ve diger iskelelerde indirme masrafı (nüfus başına 34 kuruş)

17350	Ailelerin bulundukları yerlerden (Hanköy) istasyonuna kadar nakil masrafı (nüfus başına 5 lira)
17350	İskelelerden iskân yerlerine kadar nakil masrafı (nüfus başına 5 şer lira)
10410	Hareket yerinden iskân yerine kadar 15 günlük iaşe masrafı (yevmiye 20 şer kuruştan)
125887	
41640	İskân yerinde iki aylık iaşe (yevmiye 20 şer kuruştan)
5973	Memur harcirahı, müteferrik ve düşünülmiyen diger masraflr.
173500 Lira	
173500	Nakliye ve iaşe ve müteferrik
104100	masraflar 347 hane inşası (300 lira hesabile)
22400	Çift hayvanı ve tohumluk
300000	

T. C.

DAHİLİYE VEKİLLİĞİ

İç işleri hizmetine mahsustur

JANDARMA*

Geçen dört yılda yapılan ve gelecek dört yıl içinde yapılacak işler hülâsası.

ANKARA

BAŞVEKÂLET MATBAASI

1935

---

* Zafer Toprak'ın kişisel arşivinden.

JANDARMA

Jandarmanın kendisine aid işleri gereği gibi yapabilmesi için en önemli iki şey hatıra gelir. Biri Jandarmanın kadrosu yönünden bütün yurd içinde kendine verilen türlü işleri başarmağa yeter sayıda olması, diğeri de jandarmanın bu işleri iyi yapabilecek kadar yetişgin ve bilgin olmasıdır.

Jandarmanın bu ana durumu iki yönden de gerekli temellere dayanabilmek için 1706 sayılı jandarma kanunu elde tutularak 10 yılda bitirilmek üzere 1930 yılında 10 yıllık bir ilk program yapıldı. 1930 dan bugüne kadar geçen yıllar içinde bu programın her yıla düşen kısmı, bütçenin verdiği imkân içinde yapılmaktadır.

Jandarmanın sayısı bakımından şunlar söylenebilir:

Jandarma kanununun 1 inci maddesine göre, jandarmanın ana işi yurd güvenliğini korumak, kanun ve nizamların jandarmaya verdiği işleri yapmak ve bunlara dayanan hükûmet emirlerini yerine getirmektir.

Bu işleri jandarmanın istenildiği gibi çok iyi, tam yapması ancak hu işlerde iyice yetişmiş, kur'a ile alınan Erattan değil, bu işleri kendine meslek edinmiş intizamlı ve inzibatlı bir kurum halinde kurulmasile mümkündür. Bazı Devletlerin (meselâ Fransa gibi) jandarması böyledir. İtalyanın da jandarması hemen hemen böyledir. Bizim de amacımız budur. Yaptığımız (10) yıllık program da jandarmayı bu amaca göüren ilk ve önemli bir programdır. Yurdun sayısız ihtiyaçları ve bütçemizin tutarı göz önüne alınınca jandarmanın da amacına ancak iki on yıllık proğramla varması zarurî görülmüştür. Bütçe müsaid olursa bu zaman yarıya indirilebilir; istekli bulunması da şarddır.

Bugün jandarma işi kendilerine verilenlerin pek çoğu aynı zamanda askerlik ödevini de yapan yurddaşlardır. Bunun için bu günün jandarması yukarıda sözü

geçen ana jandarma işlerinden başka yurdun bugünki ve yarınki süel ihtiyaçlarına karşı hazırlanmak ana işile de meşguldür. Birbirinden ayrı olan bu iki önemli işi halen uygun olarak yapabilmek için gerekli tedbirler alınmıştır.

Jandarmanın sayısı bu değişik ihtiyaçlara göre tutulmuştur. Oda şöyledir:

Jandarmaya ilk alınanlara hem askerlik ve hem Jandarmalık işlerlni öğretmek için (Jandarma Er Mektebleri) vardır. Bu mekteblerde okuyan ve okutan jandarmalar bulunur. Okutanlar çok değildir. Hepsi (1517) dir. Okuyanlar bugünkü durumda (6000) i tutar. Mükellef oldukları süel ödevi jandarma birliklerinde bitirdikten sonra isteklerile jandarmada kalanlar çoğaldıkca jandarma kadrosunu tamamlamak için her altı ayda bir alınmakta olan acamilerin sayısı azalacak ve buna göre jandarma mektebleri de yıl geçdikce birer birer eksilecektir. Bu eksilme yüzünden her yıl jandarma bütçesinden elde kalacak para, sayısı artan temditlilerin maaşları karşılığı olacak ve bu suretle temditliler için ayrıca bütceye para eklemeğe ihtiyaç kalmıyacaktır.

Mekteblerde okuduktan sonra jandarma eratı belli başlı üç durum halinde iş görürler. İlki ve en başta geleni jandarmanın ana işini yapan ve yurdun her tarafındaki jandarma karakollarına verilen jandarmalardır. Bunların tutarı yıldan yıla imkân olduğu kadar, arttırılmaktadır. 1931 yılında (15.000) idi. 1934 yılında (21.000) e çıkarılabilmiştir.

Yapılan bir çok denemelere ve edinilen görgülere göre bu kısım jandarmanın sayısı (25 000) i bulsa jandarma işleri bugünkünden daha az sıkıntılı görülebilecektir.

Jandarmanın işine yeterlik kertesi iki asıla göre kestirilir. Biri yurdun genişliği, biri de yurd içindeki halk sayısıdır.

Yurdumuzun genişliğine ve halkımızın bugünkü sayısına göre her kilometre murabbaına üst üste 23 kişi düş-

mektedir. Bu hesaba karşılık bir de jandarma işinin bir gündüz içinde görülmesi için elde tutulması gereken ikinci bir ölçü vardır. Bu da hemen her devlette bir olmak üzere kabul olunan iş çevresidir ki: O da bir jandarmaya bir gündüz içinde, nomal şartlar altında, göreceği iş için ayrılan saat ve buna karşılık kabul olunan uzaklıktır.

Bu asıllar elde tutularak yapılan hesab sonunda yurdumuz için, vilâyetler jandarma kadrosu 26230 olmalıdır. Bu hesaba göre üst üste bir jandarmaya da yurdumuzda 700 nüfus ve 30 kilometre murabbalık alan düşer.

Vilâyetlerin jandarma mevcutlarında dört yılda yapılabilen arttırma nisbetleri bu rapora ilişik bir çizelgede gösterilmiştir.

Vilâyetlerin bugünkü jandarma kuvvetlerini teşkil eden (21.000) nin (4.000) i temditli denen jandarmalardır. Bu jandarmalar Askerlik Mükellefiyeti Kanununa göre süel ödevlerinin (büyük bir kısmı) jandarmada veya (az bir kısmı) Or birliklerinde yaptıktan sonra jandarmalığı kendine iş edinerek jandarmaya alınanlardır. Bunların 1930 da sayısı (1457) idi. Bu ayın (1935 mayıs) sonunda (4.000) i bulacaktır. Bu artma yukarıda sözü geçen 10 yıllık programa uygundur. Bu programa göre yürünecek ve temditlilerin sayısı 1941 yılında (11.100) olacaktır. Böyle olunca jandarmanın asıl işini üstüne alan vilâyetler jandarmasının - bugünkü kadroya göre - yarısından fazlâsı temditli olacak demektirki : bunun jandarma işlerinin iyi yapılması yönünden çok önemli olduğu bellidir.

Jandarmanın en mühim işini görmekte olan bu kurun içinde (1646) sı onbaşı' (1004) ü erbaş, (kç. z.) dir. Bunların da sayısı 930 yılında (903) iken bugün (2650) sayıya varmıştır. Bu da jandarmanın 10 yıllık proğramına uygundur. 1941 yılında bu gidişle Erbaşların sayısı (3500) e varaktır. Bugün elde bulunan erbaşlar şimdilik tamamen vilâyet jandarma kurumlarında işe verilmektedirler. 3-4 yıla kadar jandarma karakollarının hepsine bu Erbaşlardan verilmiş olacak ve böylece her bir jandarma karakolundaki işler daha çok

üstün bilgili, yetişgin ve elindeki jandarmayı iyi çalıştırmasını bilir Erbaşlara verilmiş olacaktır. Önümüzdeki her yıl içinde jandarma Erbaş mekteblerinden yetiştirileceklerin sayısı (400) ü bulacaktır.

Jandarmanın ikinci bir kısmı seyyar jandarma denilen kurumlardır. Bunların ana kurumları birisi üç taburlu alay halinde ve diğerleri ayrı bir er tabur halinde olarak on tabur hkuvvetindedir. Bu taburların çok kısmı piyade ve bir kısmı süvaridir. Bir kısmını da ağır makineli tüfek teşkil eder. Hepsinin tutarı (4500) jandarmadır. Bunların içinde temditli jandarma yoktur.

Bu taburlar evvelce yurdun doğu ve batı kısımlarında ve bazı vilâyetlerde elde toplu ve gereken her yere hemen gitmeğe hazır bulundurulmakta idi. sonraları lüzum görüldükçe doğu vilâyetlerine gönderildi. Bugün hepsi de birinci umumî müfettişlik mıntakası içindeki vilâyetlerdedir. Bu birliklerdeki jandarmalar vilâyet jandarmaları gibi jandarmanın her türlü işlerini yapmazlar. Yalnız yurdun güvenliğini korumak için lüzum görünce harekete geçerler. Bazen taburca ve çokluk bölükçe kullanılırlar. En çok kullanıldıkları işler doğu vilâyetlerinde yine eldeki programa göre yapılmakta olan silâh toplama işlerile çapulcu ve hırsızları kovalama işleridir.

Seyyar jandarmalar, bu işlerden başka yılın belli günlerinde hayvan sayım işlerinde bulundukları vilâyetlerin jandarmalarına da yardım etmektedirler.

Bu taburların bugünkü ve yukarıda denilen işleri görmeğe mahsus şekilde tutulmalarını gereklendiren haller, yıl geçtikçe azalmakta ve doğu vilâyetlerimizdeki güvenlik de daha evvelki yıllara göre nomal şekle girmekte olduğundan bu kısım jandarmaların kurumlarında ve yerlerinde değişiklik yapılması düşünülmektedir. Bu suretle az bir zaman içinde bu kurum içindeki jandarma da asıl işlerine dönmüş olacaktır. Bu dönüş jandarma proğramının daha tez ve jandarma bütçesinin arttırılmasına sebeb olmadan yapılmasına yardım edecektir.

Üçüncü bir kısım jandarmalar da jandarmanın türlü işlerini yolunda yürüktmek için kurulmuş olan jandarma birliklerinde iş gören jandarmalardır. Bu birliklerin bir kısmı J. Gn. K., J. Mf. lıkleri, J. Mnt. K. lıkları gibi emir, komuta, teftiş ve idare makamlarıdır.

Bir kısmı da levazım ve silâh teftiş heyetleri, J. konak K. ları J. levazım ve eşya anbarı, J. dikim evi, J. satın alma komisyonu ve muayene heyetleri gibi işleri olan idarî makamlardır.

Bunların hepsinde tutulan jandarman sayısı (800) dür.

İşte değişik bir çok işleri, biribirine benzemiyen kurumlarda gören jandarma eratı bunlardır. Bu eratın başında bulunan jandarma subaylarına gelince:

Jandarmada her türlü işin başı, jandarma varlığının temeli subaydır denilebilir. Jandarma Eratını mekteblerde yetiştiren, talim ve terbiye eden, onları bu günkü şekle göre hem asker ve hem jandarma yapan subaylardır. Vilâyetlere dağılan jandarmanın başında, Jandarmanın mülkî; adlî; askerî ve her türlü işlerini kanun ve nizamlar içinde yapacak ve yaptıracak olanlar subaylardır. Bunlar bu ana işlerden başka emirleri altına verilen kısım kısım ve birbirinden uzak karakollara ayrılan J Eratının en başda zabtırapt olmak üzere maaşlarına, iaşelerine, yatmalarına, idarelerine, çalışmalarına, talim ve terbiyelerine, yani resmî ve hususî her türlü işlerine bakmaklada mükelleftirler.

İşlerinin ne kadar çok ve önemli olduğu kısaca anlatılan subayların sayısı iki asıl, göz önünde tutularak, tesbit olunmuştur. Bu asıllardan biri iş kadrosudur; yani işdir. Jandarma birliklerinde işin gereklendirdiği kadar çok subay bulunması jandarmaya düşen türlü işlerin kolay ve tam yapılmasını mümkün kılar. Böyle olursa subaylar, çok görüldüğü gibi, bir yığın işler karşısında bunalmadan çalışırlar; işler daha iyi ve daha düzgün yapılır. Bu hususta Subayın bilgili ve görgülü, çalışkan, titiz olması gibi evsaflarının da büyük yeri olmakla beraber Subay sayısının

işlere yetecek kadar olmasınında faydası meydandadır. Ancak buna karşı Subay sayısını çerçeveleyen başka bir asıl daha vardır. Bu da terfi kanununun hükümlerine dayanarak Subayların muayyen yıllar sonunda bütün jandarma işleri için gerekli olarak hesab edilen muayyen rütbelere terfilerini tanzim ve tayin eden (terfi mahrutu) aslıdır.

Bu ikinci asıl temel tutulmıyarak Subayların sayısı gelişi güzel arttırılırsa bir çoğunun küçük rütbelerde yaş sınırına dayanarak Tekaüd Kanununun hükümlerine çarpılmaları besbellidir. Bundan ötürü jandarmada Subay sayısı yukarıda yazılı her iki asıla dayanarak hesab ve tesbit edilmiştir. Buna ve Jandarma Kanununun hükümlerine göre harbiye mektebinden her yıl jandarmaya katılacak Subayların sayısı belli edilmistir.

İşte bunlar da ilk 10 yıllık programa sokulmuş ve 932 yılındanberi harbiye talebeleri içinden jandarmaya gerekli sayıda talebe ayrılmıştır. Bunlardan harbiye tahsilini bitiren ve bir müddet Or Birliklerinde bilgilerini pekleştiren ilk büyük kısımı 936 yılında jandarmaya gelerek jandarmanın Subay ve erbaşlarını meslekte yetiştirmek için açılan jandarma mektebine verileceklerdir.

Yukarıda anlatıldığı gibi Jandarma Subaylarının istenildiği kadar çok sayıda olmamasından doğacak zararın önüne geçmek için jandama Erbaşlarından en değerlerinin Baş gedikli yapılarak jandarma asteğmenlerinin kullanılabileceği işlere verilmesi gerekli görülmüş ve bunun için lâzım olan kanunda çıkarılmıştır. Şimdi bu Baş gediklilerin yetiştirilmesi için gerekli olan tedbirler tatbik olunmaktadır. Bunların bir jandarma subayı kadar bilgili, görgülü ve değerli olmalarına özenle çalışılmaktadır.

Bundan başka subay eksikliğine karşı bir yol daha tutulmuştur. O da mutlak subay bulunması zarurî olmıyan idarî işlerde muamele memuru denilen (süel işyarlar) kullanılmak veya bunların da yetişmediği yerlerde muvakkaten mütekaid subay çalıştırmaktır. Bu suretle muvazzaf subaylar şimdilik ancak komuta yerlerinde, müfettişliklerde

ve bunlara yakından yardımcı olacak asıl jandarma vazifelerinde bulundurulmaktadır.

Bütün bu tedbirlerle beraber bugün ilk poroğramda istenilen subay sayısına varılmamıştır. Proğramda belli edilen sayıya varmak için daha bir çok yıl lâzımdır. Bu günlemece kadar jandarma işlerinde subay eksikliğinden ileri gelebilecek durğunluğu iş başında bulunan subay ve işyarların çok çalışmaları önleyecektir.

Bugün iş başında bulunan subayların hepsi jandarma sınıfından değildir. Eksigi tamamlamak için or subayları da, temelli olmıyarak, jandarmaya alınmıştır. Or subayları daha çok jandarma Er mekteblerile seyyar jandarma birliklerinde çalışmaktadırlar.

Bütün subayların ve işyarların 1930 yılı sonu ile bu günkü sayıları şudur:

1930 yılı sonunda	Subay	İşvar	aradaki azalma farkı
	1052	106	5 yıl içinde alınan subaydan fazla yıpranma olmasından ve geregi kadar subay bulunamamasındandır.
Bugün			
	955	80	

Jandarmanın Erat ve subayları sayısı böylece bilindikten sonra bunların kendi işlerini iyi yapacak veçhile yetişkin ve bilgin olmaları nasıl temin ediliyor, bunu görelim ve ilk önce Eratı ele alalım:

Yukarıda da biraz denildiği gibi jandarma eratının çoğunu askerlik çağına giren ve okuma yazma kerteleri kamumuzca belli olan genç yurttaşlar teşkil eder. Askerlik mükellefiyeti kanununa göre jandarmalık iki buçuk yıl sürdüğü için altışar ayda bir olmak üzere her yıl jandarmaya iki kez acamı alınır. Bir kez nisan ayının ikinci yarısında ve bir kezdede ilk teşrinin ikinci yarısında acamılar jandarmaya gelir. Her altı ayda bir jandarmaya alınan bu Eratın tutarı, temditli jandarmalardan başka sırf mükellef Er ola-

rak jandarma kuvvetini teşkil eden Erat sayısının beşte biridir. Bugünkü duruma göre bu miktar (6000) dir. Böylece her yıl or kaynağından jandarmaya hem askerlik ve hem de jandarmalık öğrenmek ve yapmak için (12000) er gelmektedir.

Her şeyden önce bu Erat, yurdun gerekli olan yerlerinde kurulmuş olan jandarma Er mekteblerine gönderilir. Bu mekteblerde beş buçuk ay talim ve terbiye edilir. Bunlara ayı günü belli poroğramlara göre gerekli bilgiler verilir.

Askerlik ve jandarmalık işlerini anlayabilmek ve yapabilmek için gerekli olan sosyal bilgilerle beraber okuma yazma öğretilir. Askerlik ve jandarmlık dersleri ve talimlerile yetiştirilmelerine çalıştırılır.

beş buçuk aylık öğrenme zemanının bu acemi erleri tam istenildiği gibi yetiştirmege yetmeyeceği bellidir.

Erat bu mekteblerde bir yıl kalabilirlerse daha iyi yetişirler. Ancak bunu yapabilmek için:

1 — Bu gün kurulu mektebleri bir o kadar daha artırmak gerektir. Buna yeter dereced bina elde olmadığ gibi yapılabilse de bu mekteblerin hepsinde eratı yetiştirebilmek için subay bulmak imkânı yoktur.

2 — Her devrede alınan eratı mekteblerde bir yıl tutunca her altı ayda bir Jandama iş kadrosuna verilmekte olan erlere karşılık Jandarma kadrosuna (6000) erlik bir ekleme yapmak lâzımgelir.

Bunun da bütçe tutarı 1: 1,5 milyon liradır. Jandarma bütçesine de yalnız bu maksad için bu paranın eklenmesine imkân olmadığı gibi buna kat'i bir lüzumda görülmemektedir. Buna karşı bu erlerin verildikleri birliklerde her türlü imkân ve fırsatlardan faydalanarak ve işleri başındaki görgülerine de dayanarak bilgileri artırılmağa çalışılmaktadır.

Yetişkin ve bilgin jandarmalarla iş görmek daha verimli olduğundan ve bir yandanda 1930 yılına göre bu

günkü vilâyet jandarma kadroları bu rapora ilişik çizelgede gösterildiği gibi, ihtiyaç ve imkân nisbetinde arttırılmış olduğundan ve birde vilâyetlerin güvenlik yönünden önemli sayılan bir veya bir kaç kazasında toplu kuvvet elde tutulub güvenliği bozacak bir hal olunca bunu çokça kuvvetle önlemek ve bastırmak da denenmiş faydalı bir tedbir olduğundan bugün vilâyetlerin çoğu her altı ayda bir kendilerine verilen jandarma erlerini bir altı ay daha yetiştirmekde ve ondan sonra karakol işlerine vermekdedir. Bu iş her vilâyetin kendi hal ve durumuna göre vali ile vilâyet jandarma komotanı arasında kararlaştırılan en uygun şekilde yapılmaktadır.

Karakollara dağılmış olan jandarma Erlerinin talim ve terbiyesi karakola girince bitmiş sayılmaz. Karakol işlerinin vereceği her türlü imkân ve fırsatlarda yine belli proğramlara göre bu Erata Erbaşları ve mümkün olan yerlerde ve zamanlarda Subaylar tarafından işlerine yarayacak daha üstün bilğiler verilmekdedir.

Bu Erlerin arasında bilğisi ile, anlayışı ile daha değerli görülenlerin özel bir proğramla Onbaşılığa yetişdirilmekde ve Erbaş verilmiyen karakollara karakol komutanı olarak verilmekdedir. Her karakol da bir Erbaş bulunduracak zaman gelinceye kadar buna devam zaruridir. Erbaş bulundurmak için istekli Jandarma Erlerinin Jandarma Gedikli Erbaş mektebinde bir yıl, Jandarma Meslek Mektebinde de bir yıl okumaları şarttır. Bu iki mektebi bitirenler ve muvaffak olanlar gedikli jandarma Erbaşı olurlar.
1932 yılındanberi bu Mekteblerde Jandarma Erbaşı yetiştirilmekte ve yetişenler jandarma birliklerine verilmektedir.

Diğer tarafdan ötedenberi jandarmada bulunup bu mekteblerden geçmemiş olan jandarma sınıf Erbaşıları da bu iş için yapılan proğrama göre ve jandarma işlerinin duraklamaması da göz önünde tutulaarak kısım kısım bu mekteblere alınıp okutturulmakdadır. 1937 yılında jandarmada bu iki mektebi görmemiş sınıf Erbaşı kalmıyacaktır. Her iki mektebde yılda (400) Erbaş yetiştirecek verimdedir.

1935 yılına kadar kira ile tutulan binalarda devam eden bu okutma, yapısı bu yılın Cümhuriyet Bayramında

bitecek ve okumağa açılacak olan Ankaradaki Jandarma Meslek Mektebinde devam edecektir.

Bu mektebin bir kısmı da jandarma subaylarının okumasına ayrılmıştır. Jandarma Subay ve Erbaşlarını yetiştirecek olan bu mektebin bulunduğu bina içinde muhtelif rütbede polis işyarlarının da yetiştirilmesi için bir kısım bulunmaktadır. Bu suretle jandarma ve polis. öz işlerinin zabıta kısmını bir yerde ve bir türlü öğrenmiş olacaklar ve yurdun idarî ve adlî zabıtasına memur olanlar bu işlere gerekii bilgilerini bir kaynaktan almış olacaklardır.

Jandarma subaylarının yetiştirilmesine gelince: bunu da iki bölümde bildirmek uygun olur. 1706 sayılı Jandarma Kanunu çıkmadan önce jandarmada iki türlü kaynaktan yetişmiş subaylar vardı. Az ve büyük rütbeli olan bir kısmı Or birliklerinden jandarmaya gelmiş olan, yani süel mekteblerde okumasını bitirmiş olan subaylardı. Binbaşı. dan küçük rütbeli olan çoğunun bir kısmı ihtiyat subaylarından ve bir kısmı askerî veya mülkî idadî mekteblerinden alınan ve bir kısmı da Jandarma Eratı içinden seçilen ve hepsine (Jandarma Subay Mektebi) adlı bir mektebde jandarma subaylığına gerekli bilgiler verilen jandarma subayları idi. Jandarmanın ihtiyacı olan bütün subayların bir kaynaktan, yani Harbiye mektebinden yetişmiş olanlardan alınmamasının belli başlı sebebi şudur: Jandarmanın bizde düzeltilmesine başlandığı sırada bütün subaylar Or birliklerinden seçilerek alınmıştı. Çıkanlardan ötürü kalan boşluklar yıl yıl yine Or subaylarile dolduruluyordu. Ancak İtalya, Balkan ve umumî harplerle kurtuluş savaşı Or birliklerinde subay ihtiyacını pek çoğalttı. Ve jandarma istediği kadar Or subayı alamaz oldu.

Jandarmanın kendi Subayını kendisinin yetiştirmesi düşünüldü. Ve bir Jandarma Subay mektebi açıldı. Ancak bu mekteb jandarma subaylarını, işin istediği gibi, yetiştiremedi. Bu mekteb 327 den 1930 yılına kadar (18) yıl devam etti. Bu mektebin açıldığı ilk yıllar içinde Ordu jandarmaya azda olsa yine subay veriyordu. Mütareke yılında işgal kuvvetlerininde tesirile Damat Ferid Hükûmetinin çı-

kardığı 1335 tarihli kanun Or ile jandarmanın ilgisini bütün bütün kesince jandarmaya Or subayı da bütün bütün verilmez oldu.

Jandarma gerek uzun süren savaş yıllarının, gerek bu kanunun yüzünden çok zorlu ve acılı günlergeçirdi. Ve jandarma subaylarının çoğu ve jandarma subay mektebinden yetişenler Or subaylarına göre terfi yönünden geri kalmağa başladılar. 1930 yılına doğru bu subayların bir kısmının üst subaylığa geçmeleri zamanı da gelmişti. Lâkin jandarma subay mektebi subayları jandarmadaki önemli işlerin istediği gibi yetiştiremediğinden üst subaylığı geçeceklerin bilgi yönünden eksikliklerini tamamlamak için mutlak Harbiye Mektebinde okumaları da gerekli görüldü. Ayni zamanda jandarma işlerinie yalnız Dahiliye Vekâletine bağlı olmakla görülemediği ve türlü işlerinden ötürü genel kurmay Bşk. ile M. M. Vekâletine de bağlı olması ihtiyacı duyulduğundan ve bir yandan jandarma işlerinin nasıl görüleceğinin de hiç olmazsa ana yollarile bir kanunda yer bulması, jandarma işlerinin yolunda çevrilebilmesi için zarurî görüldüğünden, 1930 yılı haziranında 1706 sayılı jandarma kanunu çıkarıldı. ve bu kanunla îandarmanın subay kaynakları ve jandarmada olanların nasıl yetiştirileceği doğru olarak kestirildi.

1706 sayılı kanuna göre jandarmanın subay ihtiyacı Harbiye Mektebinden çıkanlardan temin olunacak ve jandarmada bulunup bu mektebde okumamış olan jandarma subayları da bu mektebden geçirilecektir.

Yukarda da biraz anlatıldığı gibi Harbiyeden alınacakların ne kadar ve nasıl alınacakları bir proğramla ve jandarmanın asıl terfi mahrutu yapılarak hesablandı. Ve bu proğramın tatbikine (1931) yılında başlandı.

Jandarmada bulunup Harbiye Mektebinde okumamış olanların da kısım kısım bu mektebde okumağa gönderilmelerine devam edilmektedir. Eldeki proğrama göre 1938 yılında buna son verilecektir. Bu yıldan sonra da Harbiye Mektebinde okumamış J. subayı kalmamış olacaktır. Harbiye mektebinden yeni yetişmekte olanların hepsi or birliklerinde

sitajlarını gördükten sonra Jandarma mektebine alınacaklar ve burada Jandarma bilgisini elde ettikten sonra Jandama birliklerine verileceklerdir.

Bugün Jandarma işleri başında bulunan ve muhtelif rütbelerdeki Jandarma subaylarının da Jandarma meslek kursundan geçirilmeleri mukarrerdir. Ancak bu günkü subay eksikliği en önemli Jandarma işlerinin hepsine birer olsun subay verilmesine bile imkân vermemekte ve alanı küçük, işi az güvenliği çok yerinde olan bir kaç kazada Jandarma işleri Jandarma Erbaşlarile çevrilmektedeir.

Bundan ötürü Jandarma subay kurslarına hemen başlanamamaktadır. Bununla beraber bütün Jandarma subaylarının bilgilerini artırmak, onlara işlerine yarayan kitabları okutmak, çalıştırmak için Jandarma genel komutanlığından başlayarak muhtelif Jandarma subaylarına sıra âmirlerince yazı vazifeleri verilmekte ve talimatına göre buna aralıksız devam edilmektedir. Bir tarafftan da jandarma müfettiş ve mıntaka komutanları dolaştıkları ve gördükleri birliklerdeki jandarma Subaylarının bilgilerini yerlerinde yaptıkları öğretmelerle artırmaktadırlar.

Jandarma Subayları yine Jandarma Kanununa uyarak terfi edebilmek için her rütbede gereği kadar rütbelerine karşılık Or birliklerinde staj yaptıklarından bu fırsat da kendilerine çalışmak, okumak, öğrenmek ve iyi yetişmek, zapturabta ve emir ve kornutaya daha çok alışmak imkânını vermektedir. Bu stajlar büsbütün süel mahiyete olmakla beraber jandarma işlerinin iyi görülebilmesi için her jandarma Subayına gerekli olan süel bilgileri berkitmek yönünden çok faydalı sayılmaktadır.

Bunlardan başka jandarma Subayları Or garnizonu bulunan yerlerde Or birliklerince veya jandarma Subaylarının toplu bulundukları mekteb, Seyyar jandarma Alay ve Taburları, Jandarma Genel Komutanlığı gibi birliklerde Subayların her türlü bilgilerini arttırmak için yapılan programa göre çalıştırılmaktadır.

Gerek jandarma Eratının ve gerek jandarma Subaylarının talim ve terbiyesi, yetiştirilmeleri Jandarma Genel

Komutanlığınca hazırlanan ve genel kurmay başkanlığınca da onanan talimat ve proğramlara göre yapılmakta ve devam etmektedir.

---

10 yıl içinde yapılması düşüülen proğrama göre 1941 yılında:

Vilâyet jandarma kadrolarındaki Erat sayısı:	29200
Erbaş Mektebleri ve jandarma idare birlik ve müessesseleri	1800
Jandarma Erat Mektebleri:	6000
Olarak jandarma tutarı	37,000

olacaktır.

Vilâyet jandarmalarının 11100 ü temditli olacak ve bunun 3500 ü Gedikli Erbaş bulunacaktır. Erbaş sayısı temditli Erbaş sayısı içindedir.

Subay sayısı } da orta hesabla 1075 } olacaktır.
İşyar sayısı } 120 }

Genel durumu üzerinde gerekli bilgileri yukarda verilmiş olan jandarma işini nasıl görmektedir?

Jandarmanın asıl ve en başta gelen işi yurdun güvenliğini korumaktır. Bu hususta kısaca şunlar söylenebilir.

1 — 1931 ve bunu takib eden yıllar içinde memleket güvenliğinin durumu üzerinde alınmış olan tedbirler sayesinde güvenliği ve baysallığı bozacak önemli hadiseler olmamıştır.

2 — Bu yıllarda; adam soymak, ev ve köy basmakgibi güvenliğe tesir yapacak hadiseleri meydana getiren silâhlı ve toplu olarak dolaşan haydut çetelerinin varlığı (77) yi ve yardaklarının sayısı da (770) i buluyordu. Bunların (58) i Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında; (8) Seyhan Kadirli, (3) ü Sivas, (3) ü Kayseri, diğer bireri de Erzincan, Çorum, Muğla, Amasya ve Erzurum mıntakalarında bulunmakta idi. Güvenlik durumunu bozan bu çeteler ortadan yok edilmek için; alınan tedbirler ve yapılan icraat meyanında, bir taraftan bunlara kapılmaları imkânlı görülen kötü kişiler üzerinde tedbirler alınmakla beraber di-

ğer taraftan devamlı ve sürekli kovalamalara hız verilerek bu çetelerden;

1931 yılında	B. U Mf. lik	mıntakasında	(7)	çete	(87)	kişi
	Erzurum	»	(1)	»	(7)	»
	Sivas	»	(1)	»	(20)	»
	Kayseri	»	(1)	»	(4)	»
			10		118	
1932 yılında	B. U. Mf.	»	(9)	»	(103)	»
	Erzincan	»	(1)	»	(4)	»
	Kayseri	»	(2)	»	(9)	»
	Çorum	»	(1)	»	(18)	»
	Sivas	»	(1)	»	(7)	»
			14		141	
1933 yılında	B. U. Mf.	mıntakasında	(10)	çete	(140)	kişi
	Kayseri	»	(1)	»	(3)	»
	Sivas	»	(1)	»	(4)	»
	Malatya	»	(1)	»	(3)	»
	Muğla	»	(1)	»	(4)	»
	Seyhan	»	(8)	»	(51)	»
			22		205	
1934 yılında	B. U. Mf.	mıntakasında	(11)	çete	(59)	kişi
	Amasya	»	(1)	»	(4)	»
			12		63	

Yok edilmişler, 1932 ve 1934 yıllarında (136) kişiden ibaret dokuz çete de bir daha gelmemek üzere güneye kaçmışlardır. Bugün yalnız Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında kalan ve sayısı (10) u geçmeyen bu çeteler de hızla kovalanmaktadır.

3 — Memleketin gövenliğine tesir yapaçak surette suç işliyenlerden; 1931 yalında ölü ve diri (1641), 1932 yılınea (1835), 1933 yılında (2518), 1934 yılında da (3627) suçlu yakalanmıştır.

4 — 1931 yılından bugüne kadar her yıl yurd içinden toplanan silâh sayısı da şudur:

	Harb silâhı	Adî silâh
1931 yılında	3172	
1932 »	14949	
1933 »	13188	
1934 »	7700	
1935 » (4 ay içinde)	1251	
	40260	13729
	13729	
	53989 Tümü	

5 — Yurdun güvenliği bakımından göz önünde tuttuğumuz önemli bir durum da Dersimdir. Kamunun bildiği gibi bu mıntakada değişik rejimler kurununda bir çok teşebbüsler yapılmış, Süel hareketlerle Dersimliler yola getirilmek istenilmiştir. Lâkin bunlardan beklenen sonunç elde edilememiştir. Çünkü süel hareketleri sosyal bakımlar tamamlamamıştır. Dersimli bu yüzden her hangi bir rejimin kendine faydalı yardımını duymamıştır. Ulusun değerli bir kısmı olan Dersimliye Cumhurluğun yurdun her köşesine yaydığı genliği duyurmak gerektir.

Hükûmet bunu da bir proğrama bağlamıştır. Her yıl bu programın bir kısmı yapılmak suretile bir zaman sonra Dersim denince akla gelen güvensizlik kalmamış olacaktır.

Bu proğram bir yandan yapılırken bir yandan da Dersimi çerçeveleyen vilâyetler içinde bulunan yurddaşların güvenliğini arttıracak tedbirler de alınmaktadır.

6 — Birinci Genel Müfettişlik mıntakası dışındaki vilâyetlerin güvenliği bozacak ve söylenmeğe değer önemli vak'alar yoktur. Güvenlik buralarda nomal durumdadır. Öldürmek, yaralamak, kız kaçırmak ve hırsızlık gibi yurddaşların tekbaşına veya bir kaçı birlik yaptıkları yolsuzluğun önüne geçecek tedbirler de alınmaktadır. Yapanlar suçlarının cezalarını çekmektedirler. Hükûmetin özel bir özenle önüne geçmeğe çalıştığı kaçakçılık ve hayvan

hırsızlığı vak'alarıdır. Buna yurdun her tarafından bir yandan zabıta kuvvetlerimizin ve bir yandan da tüzel makamların yardımlarile faydalı olarak karşı gelinmektedir. Daha verimli sonunçlar elde edilmesi için yerine göre gerekli olan özel tedbirler de alınmaktadır.

Jandarmanın güvenlik bakımından işlerini anlatan bu bilgi (Genel Güvenlik Umum Direktörlüğü) raporunda da görülür.

Jandarmanın asıl ve önemli bir işi daha vardır. O da (Tüzel) işidir. Bu işin ne kertede başarılabildiğini göz önüne koyabilmek için dört yıllık rakkamları ortaya koymak gerektir.

Hazırlık tahkikatı	İhzar	Tevkif	Yakalama	Cebri tazammun	Yıl
0	240000	60550	20420	24664	1931
0	280460	44671	26441	33668	1932
0	275135	57135	30330	28941	1933
70309	273182	58070	27382	30553	1934

Bu rakkamlar jandarmanın tüzel alanda gördüğü işleri gösterir.

Jandarmanın gerek güvenlik bakımından ve gerek suç işletmemek bakımından olan işlerinin temeli önleyici tedbirleri vaktinde almaktır. Bunu yapabilmek için de jandarma kendine verilmiş olan programlara göre çalışabilmeli, yani yurdun hem bütün irtibat ve muvasala yolları üzerinde ve hemde bütün köylerinde ve alanlarında gereği gibi kendini gösterebilmeli ve yurdun dört bucağında olanı biteni görebilmeli, olacağı duymalı, ulusun eldeki yasalara göre yolunda ve düzenli çalışmasına, her türlü yükün ve ve ödevlerini gereği gibi yapmasına yol gösterebilmelidir.

Jandarma işini böylece yapabilse hem güvenliği bozan, hem de suç işlemesine sebeb olan haller ve suçlu sayısı azalır.

Türlü kanunların kendine verdiği işleri ve her türlü hükûmet emirlerini yapmağa çağırılan jandarmanın bu iş-

leri nasıl ve ne kadar yapabildiğini tüzel işler gibi rakkama dayanarak bildirmek imkânı yoktur. Bu işleri jandarma elinden geldiği ve varlığının ve gücünü yettiği kadar yapmağa çalışmaktadır.

Jandarma kısaca yukarda sayılan işlerini iyi ve yolunda yapabilmek için bütçenin müsaadesi nisbetinde gerekli vasıtalar da elde bulundurmaktadır. Buna göre hemen her vilâyetin bir kısım jandarması atlıdır. Gerekli olan yerlerde bisiklet ve motosiklet gibi tez götüren vasıtalarda vardır. Vilâyetlerin önemli ve özel yardımlarile de jandarma karakolları gerekli merkezlere telefonlarla bağlanmaktadır.

Bazı vilâyetlerde telefon ağı köylere kadar bile genişlemektedir. Bunun idare makamları için, başarmağa yararayan çok değerli bir vasıta olduğu meydandadır.

Jandarmanın işini yapmakta kendisine yardım eden vasıtaların en başında silâhı gelir. Jandarmanın silâhı ne kadar iyi ve ne kadar güvenilir derecede mükemmel olursa bunu kullanmak zarureti de o kadar azalır. Bir taraftan suç işlemeyi düşünenler ve Hükûmet kuvvetine karşı koymağı aklından geçirenler umutsuz kalır, yılar. Bir taraftan da jandarma silâhına güvendiği derecede atılgan ve suçlulara her yerde ve her zaman üstün olur. Bu asıl göz önünden uzak tutulmayarak jandarma silâhının iyi ve mükemmel bir hale getirilmesine çalışılmaktadır.

1930 yılında çeşidi bir düzüneyi geçen silâhlar, en iyileri jandarma elinde kalmak üzere, ayıklanmış ve yurd dörd bölüme ayrılarak beherinde işe yarar ve güvenilir aynı cins silâhla jandarmalar silâhlandırılmıştır.

Jandarmanın her kurumunda ve hele vilâyet jandarma kurumlarında tek bir çeşid tüfek bulundurmak ve bundan başka jandarmalara kovalama ve yakalama işlerinde gerekli olan çatışma vasıtalarının da verilmesi güdülen belli başlı amaçlardandır. At, bisiklet, motosiklet gibi jandarma işini çabuk başarmağa yarayan vasıtaların da imkân içinde arttırılması göz önünde tutulmaktadır.

İşlerini severek ve kendini sevdirerek ve saydırarak

yapmak için jandarmanın yetişgin ve bilgin, doğru, güzel huylu olmasına bir taraftan çalışılmakla beraber diğer taraftan jandarmanın her yerde temiz ve sağlam olmasına da özenilmektedir.

Jandarmanın sağlığını koruyacak ve hastalarına bakılacak veçhile gerekli tedbirler alındığı gibi kılık ve kıyafetinin, yattığı, oturduğu, çalıştığı yerin de rahat ve düzeninde olmasına dikkat edilmektedir. Jandarmanın iyi beslenmesine gerekli her türlü tedbirler alınmıştır. Hele işinin çoğunu kırlarda yapan jandarmanın hiç bir veçhile köylüye yük olmamasına çok dikkat edilmekte ve istenilene aykırı hareket edenler görülür veya işitilirse cezalandırılmaktadır.

Jandarmanın gerekli olan her türlü teçhizatla da donatılması imkân nisbetinde yoluna konulmaktadır.

Jandarmanın giyinme ve kuşanmasını daha idareli başarabilmek için bir de dikim evi kurulmuştur.

Türlü kurumlar içinde işlerini yapmağa çağırılan jandarma birliklerinin kanun ve nizamlara, bunlara dayanan talimat ve amirlere uygun çalışmasını ve çalıştırılmasını temin etmek için de altı jandarma müfettişliği ve on sekiz jandarma mıntıka komutanlığı kurulmuş ve bu kurumlara yükümlerini ve ödevlerini belli eden talimatlar ve proğramlar verilmiş ve bu kurumların 1930 yılındanberi devam eden çalışmalarından çok faydalar ve yurdun güvenlik, tüzel, süel işlerinde jandarmanın daha verimli olmasına yardımları görülmüştür.

Kurumu ve durumu yukarıda kısaca anlatılmış olan jandarmanın türlü işlerini gereği gibi ve şikâyete yer vermeden yapabilmesi için en başlı tedbir jandarmayı, yurdun her köşe ve bucağına dağılmış olmasına rağmen, çok kuvvetli bir inzibat altında bulundurmaktadır. Bu çok kuvvetli inzibat iki suretle elde edilir. Biri Jandarma Kurumunun, şeksiz ve süphesiz, tamamile askerî kanun ve nizamlara göre askerî bir zapturabt birliği, 1706 sayılı Jandarma Kanununun 1. maddesinde yazıldığı gibi askerî bir inzibat kuvveti olarak tanınması ve buna göre yetiştirilmesi ile; biride jandarma birliklerini çok sıkı ve devamlı teftiş ve mürakabe altında bulundurmakla.

Bunlardan birincisini temin için jandarmaları bize örnek olacak derecede yükselmiş ve ilerlemiş olan yabancı Devletlerde olduğu gibi Türkiyede de yapılması gerektir. Ancak bu sayededir ki jandarmada bulunması ve görülmesi istenen çok kuvvetli inzibat kurulur ve kökleştirillr.

İkinci tedbir olan çok sıkı ve devamlı teftiş ve murakabe dahi jandarmayı teşkil eden Erat ve Subayların gerek şahsî ve resmî vaziyet ve hukuku gerekse kendilerine düşen ve yukardanberi sayılan türlü yükümlerin, türlü ödevlerin asıl mahiyetleri ve yapılışları bakımından yine tamamen süel bir nizam içinde yapılmakla en iyi temin olunabilir.

Jandarmanın mülkî ve adlî işleri haklı hiç bir şikâyete yer vermeden istenildiği gibi yetiştiğin ve ergin olarak elindeki vasıtaları kusursuz kullanarak ve ödevlerini nasıl yapacağını iyi ve tereddüdsüz bilerek başaracak şekilde yetiştirilmesi ve bu işlerini yapmağa gerekli şekilde teslih ve teçhiz edilmesi aynı zamanda jandarmanın asker olduğunu onamakla ve jandarmaya ilişikli her işte buna yer vermekle mümkün olur.

Jandarmanın işi hükûmetin her bir kurumu ile ilgilidir. Ve o nisbette de çok ve değişiktir. Jandarma bu derece zorlu işi ancak kanun ve nizamların çerçevelediği alan içinde kalırsa başarabilir.

Bu sebeblerle ve cümhuriyet jandarmasının kurumunun ve işlerinin ne olduğunu ve bunların nasıl yapılacağını daha iyi göstermek için gerekli olan kanun ve nizamları çıkarmak lüzumlu görülmüş ve bu yoldaki çalışmalar tamamlanmıştır. Yakında yüce kamutaya sunulacaktır.

1 №. Cizelge

Vilâyet	6 yıl zarfında artma nisbeti	Düşünceler	Vilâyet	6 yıl zarfında artma nisbeti	Düşünceler
Adana	114		İstanbul	1	
Afyon	105		İzmir	82	
Aksaray	16	Mülga	Kars	105	
Amasya	66		Kastamonu	76	
Ankara	47		Kayseri	73	
Antalya	67		Kırklareli	91	
Artvin	42	Rize ile birleşti	Kırşehir	57	
Aydın	5		Kocaeli	68	
Balıkesir	28		Konya	67	
Bayazıt	87		Kütahya	78	
Bilecik	28		Malatya	53	
Bolu	86		Manisa	52	
Bursa	69		Maraş	18	
Burdur	66		Mardin	86	
Cebelibereket	3	Mülga	Mersin	33	Mülga
Çanakkale	0		Muğla	13	
Çankırı	112		Muş	51	
Çorum	55		Niğde	90	
Çoruh	3		Ordu	52	
Denizli	70		Rize	68	
Diyarbekir	107		Samsun	77	
Edirne	33		Siirt	119	
Elâziz	51		Sinop	36	
Erzincan	79		Sivas	99	
Erzurum	72		Ş. Karahisar	45	Mülga
Eskişehir	78		Tekirdağ	30	
Gaziantdp	75		Tokat	61	
Giresun	242		Trabzon	89	
Gümüşane	114		Urfa	71	
Hakkâri	118	Mülga	Van	194	
Isparta	59		Yozgat	116	
İçel	215		Zonguldak	60	

T. C.
Jandarma
Genel Komutanlığı
IV. Ş. I. Ks.

Sayı
2550 / 60277

Ankara
19 / 4 / 939

Dersim Destanı*

I. Gn. K. Matbaası
1939

* Tarih Vakfı Arşivi, Fon Kodu: NSS, Seri No: 03, Dosya No: 10, Belge No: 79.

— 3 —

Dersim Destanı:

Dağbek köyünden Ali Çavuşun destanı

Kaynaşak bir ayrı gayrı seçmeyin,
Sizdenim bir yana koyun gümanı,
Öyle garip garip bakıp geçmeyin,
Gelin hemşeriler sohbet zamanı.

Adım Ali Çavuç, Dağbek köyünden,
İçmişem Dersimni Munzur suyundan,
Dedem Horasanın Erler soyundan,
Dinleyin Ali'yi duyun destanı.

On bin yıldanberi döndüm dolaştım,
Yaylalardan geçtim, dağlardan aştım,
Hakka, hakikata gayri ulaştım,
Anlatayım gelin, sarın dört yanı.

Az mı çektim ben de ağa kahrını,
Ezdi beni aldı elimdekini,
Paraydı herifin imanı dini,
Emer gene gibi damardan kanı.

— 4 —

Ben de bilgisizdim, yirmi yıl evvel,
Sanıyordum seyyit her şeye bedel,
Derman sanıp ona uzattımdı el,
Razıydım alsaydı bu tatlı canı.

Malımı mülkümü, aklımı aldı,
Bir gün dedim, dedem bana ne kaldı,
Sakal sıvazladı, hayale daldı,
Dedi «Cennetteki köşkün bir yanı».

Günlerce üfürdü geçmedi sıtmam,
Bir iki hap aldım kesildi tamam,
Dedim, aptalmıyım, nasıl anlamam,
Ben veli sanmışım meğer şeytanı.

Saman çöpü gibi katıldık sele,
Devlete asıydık, Seyyide köle,
Kaç yüz sene geçti, ne geçti ele,
Geçti gayri kafa tutma zamanı.

Bir Devlet var şimdi, hakkı koruyan,
İğnemi kaybetsem düşüp arayan,
Sade halka, sana bana yarayan,
Baba ana gibi korur insanı.

— 5 —

Bak canı gönülden bağlanda bir kez,
Zerrece hak yemez, zerre incitmez,
Aslanlardan zorlu, şahanlardan tez,
Her derdin Devlettir, gayri lokmanı.

Devlete bağlanın, durmayın gevşek,
Nemruda tokmaktır, Eyyuba döşek,
Devletin kadrini bilmeyen eşek,
Girsin cehenneme yesin samanı.

Anlatın, yalana halkın karnı tok,
Seyyidin ağanın zerre hayrı yok,
Caferî, sünnî yok, ayrı gayrı yok,
Mezhebinde serbest Türkün vicdanı.

Yer yer gezdim, atta, trende yayan,
Seyyide ağaya uyup şaşmıyan,
Hak, hukuk gözeten boşa taşmıyan,
Her yer andırıyor bir gülüstanı.

Hemşerim sözüme iyi kulak ver,
Konyada Hanyada kalmamış keder,
Tezgâhlar kurulmuş, bacalar tüter,
Para yapıp durur her kes zamanı.

— 6 —

Seyyit sakızını yeter çiğnemek,
Türktür soyun sopun, övünmek gerek,
Özden vatandaş ol, ver yurda emek,
Topla sünbülleri, kokla reyhanı.

Canlandı vatanın dört bir bucağı,
Mesken etmek neden çıplak bir dağı,
Ağayı, seyyidi çaldı kırağı,
Geldi bahtımızın bahar zamanı.

Sevin Plümüre, tren gelince,
Devlet baban olur, kadir bilince,
Konuşmağa alış yurdun dilince,
Türk dili, Er dili, yiğit lisanı.

Adı Cümhuriyet, kendisi hızır,
Onsuz ağa Seyyit, hınzır mı hınzır,
Gayri Sakaryadan farksızdır Munzur,
Geldi Dersimlinin huzur devranı.

Güven durağı her yeni baraka,
Gayri eşkiya yok, ev barkı yıka,
Yapılan yollardan bereket aka,
Emsalsiz gün göre, Dersim sükkânı.

— 7 —

Kimi savsaklasın, duymasın kimi,
Hey Ali, durmadan anlat Dersimi,
Duyan bilsin desin aldım Dersimi,
Hikmet satmak için açtık dükkânı.

Tunçeli destanı:

Beşpınarlı Aşık Durmuşun destanı

Size diyeceğim var biraz durun,
Bir parça ibretle bakın hayata,
Gelin bir düşünün, bir meclis kurun,
Ne güne gelmişiz biz çıka bata.

Sanki illet gibi kemirmiş bizi,
Bükmüş belimizi, devirmiş bizi,
Soymuş da soğana çevirmiş bizi,
Zalim ağa, Seyyit denen hayınlar.

Yoktur ne insafı, ne itikadı,
Keseyi doldurmak, bir tek muradı,
Bozuldu çok şükür ağzının tadı,
Fırlatsın kendini gayri Fırata.

Ya bir eski papuç, ya yıkık dıvar,
Bizi aldatır da eli boş savar,
Herif aç kurt oldu, biz sersem davar,
Taptık ermiş diye kıllı surata.

Devlet, vasıta başta, değil sorguçta,
Keramet olurmu kuru papuçta,
Kudret görünür mü duvarda burçta,
Açık gizli yüz vermeyin hayduda.

Yüzün kertiş kertiş, kafan daz gibi,
Sensiz şu kara kış bile yaz gibi,
Yeter kururlanma gayri kaz gibi,
Tüyün çoktan yandı, ütüldü ağa.

Devlet var, sayacak, boyun eğecek,
Geliyor eyiliği işte köyecek,
Elini kırmadan Devlet, uslan çek,
Yakamız elinden yırtıldı ağa.

Devlet para alır, bize harç eder,
Halkı sahip bilir, başa taç eder,
Ancak aptal olan dağa, göç eder,
Devlet var, maraba kurtuldu ağa.

— 9 —

Durmuşu, tanırsın hali bitikti,
Çoluk çocuk esir, sürü yitikti,
Devlete isyanın buna tüy dikti,
Teslim ol, kaçanlar, tutuldu ağa.

Cahil halk bilmeden sana eğildi,
Karnı tokluğuna bile değildi,
Ne mal olduğunu nihayet bildi,
Hay papuçun dama atıldı ağa.

Tunçeli destanı: 3

Ne belâ geldi ise ağdandır

Devlet güneş, inadın karlarını eridir,
Hayır, selâmet ancak Devletin eseridir,
Devlet bize el verdi iki yıldan beridir,
Fitne fesat ne varsa ağanın hüneridir.

Tez kökünü kaldırsın yer yüzünden yaradan,
Ne belâ geldi ise ağadandır ağadan.

— 10 —

Elini uzattı da Devlet bize, tut, dedi,
Senelerdir döktüğün yaşları kurut, dedi,
Seyyit ise beynimize girdi, dur unut, dedi,
Devlet hışmı tez geçer, eyreti bulut dedi.

Fayda yok ne dededen, ne şeyhten, ne müritten,
Ne belâ geldi ise seyyittendir, seyyitten.

Ağalar zehir kattı dağların havasına,
Beyinsiz alet olduk onların kafasına,
Yeter katlandığımız aşiret belâsına,
İnsan olmıyan koşar onların sadasına,

Tez kökünü kaldırsın yer yüzünden yaradan,
Ne belâ geldi ise ağadandır ağadan.

Kandırdı vara yoğa sattı vicdanımızı,
Zor kurtardık elinden şu tatlı canımızı,
Seyyit fesada verdi bizim imanımızı,
Getirdi başımıza Devlet izanımızı.

Fayda yok ne dededen, ne şeyhten, ne müritten,
Ne belâ geldi ise seyyittendir, seyyitten.

— 11 —

Ha hayvan sürüleri, ha insan aşireti,
Ağa, Seyyit insanın en hınzır, en şirreti,
Çok şükür başımızda bekler gördük Devleti,
Her şeyden üstün onun, şefkati sahabeti.

Fayda yok ne dededen, ne şeyhten, ne müritten,
Ne belâ geldi ise seyyittendir, seyyitten.
Tez kökünü kaldırsın yer yüzünden yaradan,
Ne belâ geldi ise ağadandır, ağadan.

Mazgirt'li Aşık Hasan tarafından:

Tunçeli Destanı

— 1 —

Gün değişti doslar devran değişti,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in,
Eğilmeyen dağlar sulha erişdi,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in,

— 12 —

— 2 —

Kızlar, gelinler hep allar içinde,
Erkekler giyinmiş yeni biçimde,
Hepsi Türk soyudur, hepsi içimde,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

— 3 —

Ne ağanın zulmü ne de seyit var,
Karınca incinse Devletim arar,
Her tarafda şenlik her taraf bahar,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

— 4 —

Yollar yapıldı köprüler kuruldu,
Davalar görüldü sular duruldu,
Karşı gelenlerin hepsi vuruldu,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

— 5 —

Ne ölen var artık ve öldüren,
Ne de suç işleyip dağda sürünen,
Her yerde sevinen, oynayan gülen,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

— 6 —

Dersim iken rahat yüzü yok idi,
İnsanlık, adalet sözü yok idi,
Yurdun bir baharı güzü yok idi,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

— 7 —

Şimdi ne ağanın ne de seyidinsin,
Ulu Devletin, milletin insin,
Acıların bitti, göz yaşın dinsin,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

— 8 —

Artık ne nsiandan ne yurttan uzak,
On sekiz milyon Türk gibi yüzün ak,
Çalışmağa yurdu şenletmeğe bak,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

— 9 —

Aşık Hasanım ben hikmet söylerim,
Kırlarda gezerim, çimenler yerim,
Anlayan canlara ilân eylerim,
Tunceli'dir artık adı Dersim'in.

Nazımiye'li Gül kız tarafından:

— 14 —

Asker şarkısı
(Ali) m.

— 1 —

Alim asker oldu giyindi kuşandı,
Gözlerimden sevinç yaşı boşandı,
Nice yıllar beklediğim bu şandı,
Alim Alim yiğit Alim asker Alim.

— 2 —

Gençler tabur oldu yola dizildi,
Alim içlerinde ne de güzeldi,
Kimseye bakmazdı beni süzerdi,
Alim Alim yiğit Alim asker Alim.

— 3 —

Alim Ankara'da, mektubu gelir,
Cennet bağlarından haberler verir,
Elbet mevlâm bir gün olur gösterir,
Alim Alim yiğit Alim asker Alim.

— 4 —

Alim Ankara'nın yolları dümdüz,
Pırıl pırıl her yer geceler gündüz,
Gitsem ben de bir gün sürsem ona yüz,
Alim Alim yiğit Alim asker Alim.

— 15 —

— 5 —

Alim orduda bir kahraman Er,
Öğrenmiş ocaktan bir nice hüner,
Askere gidenler mektepli döner,
Alim Alim yiğit Alim asker Alim.

— 6 —

Alim geldi köye alayla şanla,
Göğsünde parlayan altun nişanla,
Okuyup yazıyor ince lisanla,
Alim Alim yiğit Alim asker Alim.

Karşı Dağlar

— 1 —

Karşı dağda gün doğar,

Sırma örtü serilir,

Bir sazvarki elimde,

Dinleyenler dirilir.

— 2 —

Karşı dağda ateş var,

Şenlik olmuş dört yamaç,

Taçlar giymiş sanırsın,

Gelin gibi her ağaç.

— 3 —

Karşı dağlar gülümser,
Açılmıştır yol ona,
Çapulcudan yok eser,
Talan erdi sonuna.

— 4 —

Karşı dağda mektep var,
Çocukları cıvıldar,
Gözlerinin yıldızı,
Işıl ışıl ışıldar.

— 5 —

Karşı dağda bir çoban,
Kaybetse tek keçisini
Devlet bulur yok güman,
Anla artık gerisini.

— 6 —

Karşı dağdan kar gelir,
Kar altından yar gelir,
Sevmeyene yurdunu,
Bütün dünya dar gelir.

— 7 —

Karşı dağlar benimdir,
Yurdu sevmek dinimdir,
Türklük candan sevgilim,
Onun kini kinimdir.

— 8 —

Karşı dağlar mutludur,
Meşelidir durludur,
Geçti artık cefalar,
Yeni günler kutludur.

Ağalara dair

— 1 —

Ağalar hey ağalar,
Aklınıza yuf olsun,
Yaptığınız kavgalar,
Yedi sizi oh olsun.

— 2 —

Düğün olsa o soyar,
Damlar gelir her eve,
Kıtlık çıksa o doyar,
O semirir bedava.

— 3 —

Gezer durur her yanı,
Avlayacak can arar,
Emmek için saf kanı,
Kene gibi yakalar.

— 4 —

Çalışırken çiftçiler,
Tenbel tenbel oturur,
Pay alınca işciler,
Deli gibi kudurur.

— 5 —

Asker olmak istemez,
Dağ başından inmezdi,
Yurda hizmet edemez,
Şeref nedir bilmezdi.

— 19 —

— 6 —

Söndü mumu çok şükür,
Ot tıkandı çanına,
Hain kollar bükülür,
Kalmaz zulmü yanına.

— 7 —

Hükûmettir her derman,
Ondan uzak kalamam,
Korur beni her zaman,
Ağa eli yalamam.

— 8 —

Ağalar hey ağalar,
Aklınıza yuf olsun,
Yaptığınız kavgalar,
Yedi sizi oh olsun.

Seyitlere dair:

— 1 —

Seyit dede tanımam,
Benzeyorlar şeytana,
Sözlerine inanmam,
Çıktı foya meydana.

— 2 —

Süpürgeden bir sakal,
Karmakarışık yüzleri,
Seslerinde var çakal,
Korkunç bakar gözleri.

— 3 —

Yılınırlar sırnaşık,
Yaklaşarak sofraya,
Saldırırlar çal kaşık,
İmkân olmaz doymaya.

— 4 —

Öflemekle hastayı,
Sağaltacak budala,
Ne söz bir ne sayı,
Ne de konar bir dala.

— 21 —

— 5 —

Arar durur cenaze,
Ölüyumak hevesi,
Bir acayip kepaze,
Soymak ister herkesi.

— 6 —

Hamdolsunki hükûmet,
Verdi tamam dersini,
Ne seyit var ne Gubat,
Sepetledi hepsini.

— 7 —

Zincir köstek kırıldı,
Hürriyete kavuştuk,
Karanlıklar sıyrıldı,
Güneşlere ulaştık.

— 8 —

Seyit dede tanımam,
Benzeyorlar şeytana,
Sözlerine inanmam,
Çıktı foya meydana.

Mazgirt'li Aşık Hasan tarafından:

— 1 —

Söyle sazım diye gel,
Tellerinle ver haber,
Türkün şanı yücedir,
Anlatalım beraber.

— 2 —

Ankaranın şanı var,
Dünya tanır ününü,
Alem oldu ona yar,
Gördün bayram gününü.

— 3 —

Ankara'da büyükler,
Derdimize dermandır,
Birlik olduk hep Türkler,
Devlet sözü germandır.

— 4 —

Bir çelikten dalgamı,
Askerlerin geçişi,
Dağıtırlar her gamı,
Düzeltirler her işi.

— 5 —

Al bayrağım şanlıdır,
Şehitlerden kanlıdır,
Türk ordusu sayısız,
Hem arslandan canlıdır.

— 6 —

bak şimdi yurduna,
Ne rahattır her köşe,
Gece varup uykuna,
Gündüz bağlan bir işe.

— 7 —

Kazandığın kendine,
Ne ağa var ne talan,
Gelemezler semtine,
Bekler seni kurtaran.

— 8 —

Boş duranın karnı aç,
Başla çabuk bir işe,
Türklük için bayrak aç,
Ayak uydur gidişe.

— 9 —

Baş ucunda devletim,
Gözetmekte hakkını,
Ne yoksulsun ne yetim,
Gelemezler aklını.

— 10 —

Mahkedeme görülür,
Bütün işler ap açık,
Zulum edenler sürülür,
Kalmaz bir şey çapraşık.

— 11 —

Köle olmaz hür doğan,
Türklük için yaşarım,
Damarımda aynı kan,
Aynı yolda koşarım.

— 12 —

Aşık Hasan heceler,
Hikmetlerin özünü,
Geçti artık geceler,
Aç aydına gözünü.

SON

T. C.
JANDARMA
Genel Komutanlığı
IV. Ş. I. Ks.

Asayiş Seri 1.
KİTAP 1

Gizli ve Hizmete Mahsustur

Sason Kılavuzu*

ve

937 Harekâtından alınan

DERSLER

Yazan
Kurmay Binbaşı
Lütfi Güvenç

ANKARA
J. Gn. K. Matbaası
1939

---

* Tarih Vakfı Kütüphanesi, Necmeddin Sahir Sılan Koleksiyonu.

İÇİNDEKİ YAZILAR

Sayfa

3 Ön söz.
7 Giriş.
10 Harita tashihatı.

Yasak bölge dağlarının karekterleri.

14 Malato dağı.
24 Kara Miliç dağı.
32 Arziv dağı.
42 Yasak bölgenin kuzey ve kuzey doğu taraflarındaki diğer dağların durumuna genel bakış.
43 Şinas dağı.
44 Rezi dağı.
46 Harpak, Halilan ve(Hov) bölgeleri.
47 Çiyaraş dağı.
50 Halkis dağı.
51 Cündi dağı
58 Melefan kuzeyi Şalaş dağı bölgesi.
62 Yasak bölgede yeni yapılan yol-

Sayfa

larla takip ve idarî bakımlardan ön sırada yapılması gereğini yollar ve köprüler.
69 Yasak bölge köyleri ve halkı hakkında genel bilgiler.
83 Sasonluların takip birliklerine karşı hareket tarzları.
90 Mağaralar.
97 Mağaraların keşfinde ve mağaralara yanaşmada tatbik edilen usuller.
100 Mağaralara taarruz.

937 Sason harekâtından alınan dersler

106 Harekât hazırlıkları.
116 Elbise ve teçhizat.
120 İâşe.
132 İrtibat ve muhabere vasıtaları.
134 Silâhlar.
136 Sıhhî ve baytarî işler.
138 Dağ malzemesinin kullanılması.
139 Dağda yürüyüş ve tarama işlerinde göz önünde tutulacak esaslar.
143 Takip tarzı.

İlişiği:

13 Fotoğraf.

1 Harita.

5 Manazıri kroki.

ÖN SÖZ

Doğuda Sasun kazası civarında yasak bölge olarak tesbit edilen ve çepeçevre takriben yüz kilometrelik muhit içinde bulunan saha; çetinlik, sarplık ve harekete gösterdiği zorluk bakımlarından doğu bölgemizin en önde gelen değilse bile birinci sırada sayılabilecek parçasını teşkil eder. Yıllardan beri hükûmete tâbi olmak istemeyen Sasunluların bu güne kadar gösterebildikleri mukavemetin sebebleri sırasında başta geleni Sasun arazisinin gösterdiği çetinlik ve sarplıkla beraber Sason halkının pek iyi bildikleri, tanıdıkları ve dolayisile faydalandıkları bölge arazisinin te'dibe memur kuvvetler tarafından gereği gibi bilinmemesi ve tanınmamasıdır diyebiliriz.

Bu bölgeye son yıllara kadar yapılan hareketler gibi en son olarak 937 son baharında yapılan harekâtın hazırlıklarında bölgenin tanınmasına yardım

eden elde 1/200,000 mikyaslı Bitlis paftasından başka bir vasıta yoktu. Bu paftanın yasak bölgeyi ihtiva eden parçası kısmen de mikyasının küçük olmasından gereği gibi tafsilli değildi. Bir kilometrelik kısmı bir taburun günlerce tarama bölgesi olarak tahsis edilmesine zaruret hasıl olan bu bölgede daha büyük mikyaslı hartalara ihtiyaç aşikârdı. Elde böyle bir vasıtanın olmayışı ve bundan başka bölgeye âit arazi bilgilerinden mahrûmiyetin; son harekât hazırlıklarına his edilir tesiri yapmadığı kabili inkâr değildir. Bu bakımdan yasak bölge sınırı dışında bulunan köylerin bölge içini pek az bilmelerinden ve bölge içi halkından da hiç bir suretle istifade edilememesinden harekât başlanğıcında zaman yiyici bazı ihtiyati tedbirlerin alınması zarurî olmuştu. Bundan mütevellit karşılaşılan güçlükler ve alınan tecrübeler çoktur. Bu kitapda sırası geldikçe bunlardan bahsedilecek ve elde edilen bilgi ve tecrübelerin izahına çalışılacaktır.

Sasonun tarihi ve şimdiye kadar

buraya yapılan hareketlerin cereyan tarzının izahından ziyade mıntakayı her bakımdan yalnız tanımak maksadını istihdafen toplanan bu bilgiler, avuç içi kadar yerde bir tümene yakın kuvvetle bir buçuk ay fasılasız devam eden 937 harekâtı sırasında muhtelif vasıtalarla yapılan ve yaptırılan keşif ve incelemelere istinat eder. Bu bölge hakkında toplanan bilgilerin noksansız olmasını temin için bu bölgede başka başka zamanlarda ödev almış Subay arkadaşlarımın bilgilerinden de faydalandım. Bundan sonra her hangi bir maksatla yasak bölgede yapılacak gezi veya hareketlerde bölgeye girmeden önce bu kitabın bir kerre incelenmesi, mıntakanın her bakımdan tanınmasına yardım eder ümidindeyim.

Bu bilgilerin; Sason bölgesine son yıllar içinde yapılan hareketlerde fırsat düştükçe bizzat bulunarak bölgenin hususiyeti ve yapılan hareketleri yakından bir meslek titizliğile takip buyuran Jandarma Genel Komutanı Sayın Kor General Naci Tınaz'ın büyük alâka ve him-

metlerile bir kitap halinde basıma vaz edilmiş bulunmasını değerli bir yurt hizmeti telâkki ederim.

Kurmay Binbaşı
Lütfi Güvenç

— 7 —

GİRİŞ

Maksat ve gaye ne olursa olsun tabiyede bir harekete müessir olan vasıtalar içinde arazinin ön sırada yer aldığını ve yapılacak işe girişilme sırasında bunun harekete göstereceği kolaylık veya zorluğu inceleyerek buna göre önceden tedbirler almak kaidedir.

Bir tabiye meselesinin Teorik veya pratik halli sırasında ve keza muharebede araziyi bilmenin ve tanımanın değeri ne ise eşkiya takibi veya bir te'dip hareketinde de bunun oynayacağı rolü takdir ve buna göre harekât yapılacak veya taranacak sahanın hatıra gelen mutad her hususiyeti hakkında bilgi topladıktan sonra işe girişmek esastır. Vakayî göstermiştir ki, bir te'dip hareketinde araziyi iyi tanıyan ve istifade eden muarızlar uzunca müddet mevcudiyetlerini muhafaza etmelerine karşı;

araziye her bakımdan hakim olan te'dip kuvvetleri de umumî surette ödevlerini muvaffakiyetle başarmışlardır.

Orta dağlık sayılan yurdumuzun bilhassa doğu bölgesi, yükseklik, ve yol bakımlarından batı kısmına göre büyük farklar gösterir. Doğu bölgemiz içinde de Sason dağları doğu güney bölgemiz dağları kadar yüksek değilse de çetinlik ve sarplık taraflarından her halde eşine ender rastlanan bir bölge adedilmek gerektir. Sason bölgesi, bizzat gidip görülmese dahi 1/200,000 mikyaslı Bitlis paftasının bu bölgeyi gösteren kısmına ince bir bakışla bu arazinin sarplığı ve çetinliği bakımından nazarî ve fakat kuvvetli bir fikir edinmek kabildir.

(937 yazında Dersim harekâtına iştirâk edip bilahara aynı yılın son baharında Sasona gelen muhabere Subayları, çetinlik bakımından Dersimde Sasona benzeyen arazi görmediklerini söylemişlerdi.)

Bâlâ hattı ile dere arasında ufkî harita mesafesi genel olarak iki kilometre olduğu halde 1000 : 1500 metre yük-

seklik farkı gösteren Sason bölgesinin yolsuz kısımlarında dağda yürüyüş tekniği esaslarına göre yürüyüş sür'atinin tesbitine imkân bulunamadığını hadiseler gösterdi. (937 harekâtının ilk safhalarında XI. seyyar taburdan sebikbar bir piyade bölüğü görülen lüzum üzerine Zorik köyünden Kara Miliçin güney sivrisine beş buçuk saatta çıkarılabildi. Kara Miliçin Zorik deresine müteveccih güney yamaçları fazla kayalık olmadığından dağ malzemesinin kullanılmasına lüzum görülmemişti. Hartaya göre bu tepe, Zorik deresi tabanından 1600 metre ufki mesafede 1000 metre yükseklik gösterdiğine göre dağda yürüyüş kaidelerine göre bölüğün bu tepeyi üç buçuk saatta çıkması lâzımdı. Normal hesaplara göre bölüğün yürüyüşünde iki saat gecikmesi arazinin kayalık ve yolsuz olmasından çıkışda arazi teşekkülünün hususiyetine uymak mecburiyeti müessir olmuştu. Sason arazisinin hususiyetini tanıtacak olan buna benzer misallerle aşağıda sırası geldikçe temas olunacaktır.)

Bundan başka mikyas durumu hasebile hartada hiç gösterilmiyen ve fakat iş sahasında kıymet kazanan yasak bölgedeki yollar ile su durumuna, ormanlara, büyük akar sulara, bölgenin iklimi, züraî durumlarile bölge halkı hakkında elde edilen bilgilere ve nihayet yapılan hareketlerde alınan derslere temas edeceğiz.

Harta tashihatı

1/200,000 ölçülü Bitlis paftasının Sason dağları bölgesini ihtiva eden kısmında bazı mevki adları yanlış olduğu gibi mühim tepe ve derelerin adları yazılı olmamasından mevki adları bakımından önceden harta tashihatına lüzum duyulmuştur. (Bu tashihat hârekâtın cereyanı sırasında görülen lüzum üzerine 26/Eylûl/937 günlemeç ve takip komutanlığı harekât 551 sayı ile yukarı makamata arz olunmuştu.) Bununla beraber tabii teşekkülât durumunun tersiminde farklar ve aykırılıklar görülmemiş ve mikyasın elverişi nisbetinde

tabii ârızaların canlandırılmasında âzami mesâi sarf edildiği anlaşılmıştır.

1/200,000 ölçülü Türkçe yazılı Bitlis paftasında tashihat:

A) Rezi dağının bir santim batısındaki derenin adı (Aşkirot) deresidir.

B) Çirto köyü Rezi dağı yazısının (R) harfinin tam iki santim batısındadır. Bunun sekiz milimetre güneydeki (Cido) yazısı silinmelidir.

C) Çirto köyünün beş milimetre kuzey doğusundaki tepenin adı (Sipirgi) tepesidir.

D) Sipirgi tepesinin bir santim kuzeyindeki tepenin adı (Kürkirnik) tepesidir.

E) Çirto köyünün altı milimetre batısındaki derenin adı (Şeydan dere) sidir.

F) «Atler» köyü, (Çirto) köyünün tam bir santim batı güneyinde ve dereler kavşağındadır. Bu civardaki (Ari) yazısı silinmelidir.

G) Zorik köyü hartadaki yazısının üç milimetre güneyinde ve Zorik deresi üzerindedir.

H) Şalaş dağı yazısının (Ş) harfinin 12 milimetre batı güneyinde (Siverikân) köyü ve bu köyün 5 milimetre güneyinde (Ayin Karis) köyü vardır.

İ) Arziyo dağının doğru adı Arziv dağıdır. Bu dağın en yüksek noktasına (Çikialo) tepesi denir.

I) Garsan suyunun Arziv dağı güneyinden geçen kısmının adı (Miskin) deresidir.

K) Asi köyünün altı milimetre güney doğusunda dereler kavşağında (Sirtüt) adında bir köy vardır.

L) Asi köyünün dört milimetre kuzeyinde ve Zorik, Küsküt dereleri kavşağının tam batısında (Dimnok) adında bir köy vardır.

M) Mirgan köyü, Lala ziyareti tepesi yazısının ilk (L) harfinin beş milimetre kuzeyindedir. Hartadaki Miryan yazısı silinmelidir.

N) «Dircüc» köyü yazısının son (C) harfinin on iki milimetre güney doğusunda (Şamman) köyü vardır.

O) Arziyo dağı yazısının (O) harfinin beş milimetre güneyinde ve bu da-

ğın güney eteğinde (Tenis) köyü vardır.

P) Herot köyünün doğru adı (Hürürük) dür.

R) Tenis köyü ile (Hürürük) köyü arasında (Tahir) köyü vardır.

S) Silent köyü hartadaki yazısının bir santim doğusundadır.

Ş) üç mahalden ibaret (Çermi) köyünün doğru adı (Çiri) dir Bu köyün doğru yeri daha bir santim güneydedir.

T) Şalaş dağı güney yamaçlarında yekdiğerine takriben birer kilometre mesafede (Süleymanan, Novolan ve Şikeftan) adlarında üç köy vardır. Bu üç köye topluca (Golan) denir.

U) Karamiliç dağının hemen batısındaki derenin adı Küsküt deresidir. Bu dere Sirtüt köyüne kadar ayni adı taşır.

Ü) Malato dağı yazısının (Dağ) kelimesi (A) harfinin bulunduğu yerden başlayarak güneye doğru akan derenin adı Malato deresidir.

V) Malato deresinin daha batısın-

da ve Meşküdar köyünden geçen derenin adı Meşküdar deresidir.

Y) Malato dağı en yüksek noktasının 1,5 santim güneyinde ve Malato deresile (Meşküdar) deresi arasında (Malato) dağı yamaçlarına (Sivek) dağı denir.

Kitaba ilişik $\frac{1}{100,000}$ M. ölçülü harita, 1/200,000 ölçülü paftadan büyültülmek suretile üzerinde gereken tafsilâtın gösterilmesine imkân nisbetinde çalışıldı. İşareti mahsusalar ise (Harta genel direktörlüğünün, (1935) basımlı 1/25,000 ölçüsündeki kartalarda kullanılan işareti mahsusa) kitabından alındı.

Yasak bölge hududu:

Yasak bölge olarak kanunla tesbit edilen sahanın hududu ilişik haritada gösterilmiştir.

Yasak bölge dağlarının karekterleri

Malato dağı:

Yasak bölge dağlarının en yükseğini teşkil eden bu dağ Alp karekterin-

dedir. Yüksek dağlar sınıfına girer. Üzerinde hareket edecek birliklerin dağ teçhizatı ile teçhizi icabeder. Dağda hareket için tırmanma vasıtalarının kullanılmasına sık sık lüzum yoktur. Hava yazın her saatinde başka başka durumlar gösterdiğinden bir çok yerlerde barınmak pek müşkildir. Dağın yüksek kısımları birinci teşrin ortalarından Haziran sonuna kadar karlıdır.

(937 harekâtının birinci teşrinin ilk haftaları içinde yapılan ikinci safhasında bu dağın doğu yamaçlarını taramağa memur VII. Seyyar Jandarma taburu arazinin kayalık ve çetinlikten yana gösterdiği zorlukları başarı ile yenmiş isede bu harekette taburun maddî ve manevî büyük kuvvet sarf ettiği anlaşılmıştır. Havanın sık sık değişmesi hasebile taburda soğuk alğınlığından hastalanan erata rastlanmıştır. Bu dağın doğu yamaçları o kadar sert ve çetindirki harekâtta iki kilometrelik ufkî harita mesafesinin yürünmesi için yarım günlük mesai sarfına lüzum görülmüştür.)

Dağın muhtelif istikametlere ba-

kan yamaçlarında yol yoktur. Zirve ve yamaçlarında toprağa tesadüf edilemez. Yamaçları hemen kâmilen arazi şeklinde kayalıklarla yüksek kayaları ihtiva eder. (Arazinin tabiî teşekkül tarzına uygun ve fazla yükseklik ve sivrilik göstermeyen kayalara 1/25,000 mikyaslı hartalara ait işareti mahsusa kitabında arazi şeklinde kayalık adı verilmiştir.)

Malato deresile Meşküdar deresi arasındaki dil şeklindeki uzun sağrının Malato zirvesine doğru yüksek kısımlarına (Sivek dağı) denir.

Sivek dağı, Malato yamaçlarının çetinlik ve sarplık itibarile en başta gelenidir.

Malato deresinin yukarı kısmı veyabaşladığı noktadan itibaren (Hov) mıntakasına doğru yapılacak harekette (Sivek) dağının aşılması zaruridir. Malato deresile Küsküt deresi arasındaki geniş sağrı kısmı Malato'nun hemen doğu yamaçlarile Sivek dağı kadar çetin ve arızalı değildir. Bu geniş sağrının yukarı kısımları arazi şeklinde kayalık va-

dilere doğru uzayan yamaçları sivri kayalıktır.

Bu Sağrının harekâta göstereceği zorluk, Sivek dağı ile Malato heman doğu yamaçlarına nazaran daha azdır. (Harekâtda; Malato, Küsküt derelerinin kuşatılmasında Şinas dağı ile Kara Miliç üzerinden hareket eden 18. Piyade alayına mensup birlikler Küsküt deresine inerken müşkilât görmüşlerse de dereyi geçtikten sonra bu sağrıyı daha elverişli şartlar altında tırmanmışlardır.) Malato dağının en yüksek noktasından Güney batıya doğru uzayan kolu Sason kasabasının üç kilometre Güney doğusunda alçalarak Sason boyun noktasını teşkil eder. 2229 rakımlı tepeler adı alan bu sırtlar hemen Sivek dağı karekterinde dir. Bu tepeler Sason kaza merkezine yakınlığı hesabile Sivek dağına nazaran harekât bakımından önemi ikinci derecede kalır.

Şinas dağından Malato dağının (Da.) yazısına doğru uzayan balâ hattı yürüyüş ve harekât bakımından bölgenin en mülâyim koridorudur.

Yol durumu:

Bu bölgenin en elverişli yeğane yolunu teşkil eden (Şinas dağı - Malato boyun noktası - Dankit) yolu bu balâ hattından geçer. Bu günkü durumile hafif yüklü mekkârelerin hareketine zorlukla elverişlidir. (937 Harekâtının başlangıcında bu yolun kabiliyeti hakkında elde hiç bir bilgi yoktu. İkinci safhada Malato deresinin çevrilmesinde Şinas dağı üzerinden yürütülecek birlikler için bu yolun keşfine lüzum duyuldu. Ve hususî tertiplerle yaptırılan keşif sonuçları ancak iki günde alınabildi.)

Malato dağından Sivek dağı Doğu yamaçlarını takip ederek Küsküt köyüne inen eski bir su yolu vardır. Büyük emek sarfile meydana geldiği anlaşılan bu su yolunun pek eskiden Küskütlüler tarafından yapıldığı öğrenilmiştir.

Bu su yoluna müvazi bir de patika vardır. Harekâtta Malato doğu yamaçlarını tarayan VII. Syy. Tabur; Malato deresini takiben Küsküte inerken bu su

yolundan istifade ederek makineli Tüfenk takımını bir iki yerde Tüfenkler omuzda taşımak suretile az bir müşkilâtla geçebilmiştir. Bu su yolu bir az islâh edilirse yüklü hayvanlar kolaylıkla geçebileceği anlaşılmıştır. Küsküt köyünden Doğu Kuzeye doğru uzayan Küsküt deresinde yalnız piyadenin güçlükle yürüyebileceği bir patika vardır. Bu dere o kadar sarp ve çetindir ki (Harekâtın birinci safhasında VII. Taburun Küsküt civarından yukarı Küsküt deresini takiben Kara miliç ile Şinas dağı arasındaki boyun noktası istikametinde sevkine zaruret hasıl olmuş tabur bu sarp vadinin içinden ancak bir buçuk günde çıkabilmiştir. Takip komutanlığınca bu derenin harekete veya yürüyüşe göstereceği zorluk önceden bilinmediğinden keşfede imkân görülemediğinden, gerek su ve gerekse iaşe bakımlarından tabur ihtiyatlı yürütülmüş ise de; iki tarafı adeta duvar vaziyetinde bulunan vadide her bakımdan menfi durumlarla karşılanması ihtimali takip karargâhına endişeli saatler yaşatmıştır.

Nihayet Şinas dağı hemen güneyindeki 18. Piyade alayı birliklerile irtibat hasıl olmuş ve tabur burada kaldığı müddetçe 18. Alay tarafından beslenmiştir.) Hülâsa edilirse Küsküt deresinden yalnız piyadenin güçlükle geçebileceği patika ile beraber arazinin elverişli taraflarından faydalanarak müşkilâtla geçebilmeğe imkân vardır ve geçilmiştir. Bu vadiden hayvan hiç bir suretle geçirilemez Dere susuzdur. Küsküttten yukarı Küsküt deresini takiben Şinas dağına ancak bir buçuk günde geçilebileceği bir tecrübe olarak göz önünde tutulmalı ve böyle bir harekette kuvvetli irtibat tedbirleri alınmalıdır.

Yukarda arz olunan Malato deresindeki eski su yolu yol olarak kullanılabileceğine göre; Malato dağı hemen doğusundaki boyun noktasından itibaren bu su yolundan istifade suretile hafif yüklü mekkârelerin Küsküte indirilmesine imkân hasıl olabilecektir. Müşküdar deresi tabanı, Malato ve Küsküt derelerine nazaran daha mülâyimcedir. Yol yoksa da piyade birlikleri dere taba-

nından müşkülâtla geçebilirler ve dere tarafeynini tarayabilirler.

Malato dağının yasak bölge dışında kalan yamaçları iç bölğeye rastlayan yamaçları kadar sarp ve yolsuz ise de harekât bakımından ikinci derecede addedileceğinden bu kısımların incelenmesine lüzum görülmemiştir.

Su durumu:

Bu dağın doğu yamacında sık sık pınarlara rastlanır. Binaenaleyh Malato deresi tarafeyninde su sıkıntısı çekilmez. (Mişküdar) deresinde ve tarafeyninde su yoktur. Esasen Malato, Küsküt ve Mişküdar dereleri yazın kuru dere halindedirler. Küsküt köyü civarının suyu boldur. Yukarı Küsküt deresinde su az bulunmasından su ikmali bakımından hususî tedbirler almak gerektir. Bu hususî tedbirlere ait tecrübelere aşada ayrıca temas olunacaktır.

Şinas dağı ile Malato doğusunda boyun noktası arasındaki sırt yolu üzerinde iki kaynak vardır.

Orman durumu:

Yasak bölgedeki ormanlardan başıca şu bakımlardan faydalanılmıştır:

1 — İaşe için mahrukat olarak.

2 — Saç ekmeği pişirme için kuru ot bulunmadığı hallerde kuru ot yerinde kullanmada.

3 — Bölgede pek sık ve sağnak halinde yağan yağmurlardan ıslanan Eratın kurutulmasında.

4 — Lüzumunda ateş yakmak suretile irtibat hizmetinde.

5 — Mağralarda taarruzda dumandan (Bir nev'i pratik) muhrik gaz olarak kullanılmada.

Bunların içinde en önemlisi yağmurdan ıslanan birliklerin kurutulmasıdır. Bölgede yağmur yazın dahi sıkça yağar. Son baharda yağmur daha fazladır. Yağmurlar normal arazide olduğu gibi gelip geçici değil; Yüksek dağ şartları icabı sağnaklı ve devamlıdır. Hareket sırasında bu sağnaklı yağmurlarda Eratın portatif çadırı korumağa kâfi gelmemekte ve sığınacak bir yerde buluna-

mamasından çok def'a sır sıklam hale gelinmektedir. Bu halde yağmur fasılalarında ateş yakılarak kurunulabilmektedir. Bir tabib arkadaşım bu suretle bir çok teneffüs cihazı hastalıklarının önüne geçilebildiğini söylemişti.

Binaenaleyh; Yüksek bölgede ormanlara bilhassa bu bakımdan önem verilmesi gerektir. (Yüksek dağların değişik havalarında ateş hayat kaynağı oluyor.)

Malato dağının doğu, güney ve doğu güney kısımlarında orman yoktur. Yalnız Küsküt köyü civarında mahdut orman gruplarına tesadüf edilir. Bu ormanlar seyrek ağaçlı pelit ve ardıç ağaçlarından ibarettir. Arazinin kayalık olmasından sık veya seyrek çalılıklara tesadüf olunmaz.

Hülâsa edilirse: 937 Yılından evvelki hareketlerde geçilmediği anlaşılan Küsküt ve Malato derelerile Malato dağının doğu yamaçları bu harekâtta hemen kâmilen taranmış olmasından ihtiyati tedbirler alınmak suretile bu bölgenin her tarafında hareket ve tarama ya-

pılabileceği sonucuna varılmıştır. Bu ihtiyati tedbirler iaşe, su ve irtibat bakımlarındandır. Bundan başka, bu dağ bölgesinde pek çabuk değişen hava durumuna karşı battaniyeler değilse bile Eratın kaput ve avcı yeleği ve yün fanlelerinin üzerlerinde bulunması ve bir tabur için en az bir manğalık dağ malzemesinin beraber alınması gerekdir.

Kara Miliç dağı:

Bölgenin en sarp ve çetin dağlarından sayılır. Te'dip hareketlerinde Çirto, Atler, Zorik, Dimnok ve Küskütlüler çok zaman bu dağa sığınır ve saklanırlar; Geniş, sarp ve yalçın olmasından harekete gösterdiği müşkülât ve bundan başka üzerinde mevcut yüzlerce mağrada saklanmak ve barınmak imkânı bu dağa takip bakımından ayrıca ö nem ve hususiyet verir.

Alp karakterindedir. Orta yükseklikte dağlar arasında sayılabilir. Hava şartları Malatoya nazaran daha mülâyimcedir. Bu dağda hareket edecek bir-

liklerin kısmen dağ teçhizatlı olması lâzımdır.

Dağın dört tarafındaki yamaçlar bir birine benzemediğinden ayrı ayrı tetkiki icabeder.

Batı yamacı:

Hartada Kara miliç dağı yazısının hemen batısı Küsküt deresi mailesine rastlayan kısımlardır. Meyil takriben 50: 70 derecedir. Küsküt deresinden bu yamaçları tırmanarak çıkmağa imkân vardır. Yukarda arz olunduğu gibi VII. Seyyar tabur bu yamaçları tırmanmıştır.

Kara Miliçin; Küsküt köyü hizalarından Zorik deresi ağzına kadar olan güney batı yamaçları 60: 90 derece meylinde ve Küsküt deresi tabanında takriben 700 - 900 metre yükseklikte kademevari kayalardan yekpare bir duvar halindedir. (Menazır krokisi: 1)

Bilhassa Mişküdar deresi ağzına doğru uzayan burnu dişleri yukarıda bir tarak manzarası arz eder, dağın bu yamaçlarına ancak dağ kıt'aları fenni vasıtalarla tırmanabilirler.

Güney yamacı:

Zorik deresi ağzından Atlere kadar olan kısımdır ki. Kara Miliçin yukarı Küsküt deresine müteveccih batı yamaçları karekterindedir. Meyil takriben 50 70 derecedir. Dağ malzemesine lüzum görülmeden çıkmak imkânı vardır. Harekâtta bu yamaçları 18. Piyade alayının ikinci taburu doğudan batıya doğru ve Seyyar bir bölükte Zorik köyünden kuzeye hareket etmek suretile geçmişlerdir. Ancak yukarda arz olunduğu gibi Zorik deresi tabanından Kara Miliçin en güney sivrisine beş buçuk saatte çıkabildiği göz önünde tutulmalıdır.

Doğu yamacı:

Diğer yamaçlara nazaran meyli daha azdır. Bununla beraber hayvan hareketine elverişli değildir. Bilhassa Şeytan deresi vadisi 50 : 100 metre derin ve iki tarafı kayadır. Cirtodan Kara Miliç doğu yamaçlarına geçmek için bu derenin ancak bir iki yerinden inilip geçilebilir. Bu yamacın meyil itibarile daha

elverişli olmasından Çirtodaki birlikler Kara Miliçe bu istikametten 2,5 : 3 saatte çıkabilmişlerdir.

Kara Miliç Balâ hattı:

Yirmi otuz kadar irili ufaklı kâmilen kayalık ve keskin taşlardan teşekkül eden tepecikleri ihtiva eder. Bu tepecikler araları dahili havza vaziyetindedir. Bu tarzda teşekkül eden dağın balâ hattında yürüyüş, kayadan kayaya sıçramak veya tırmanmakla mümkün olabilir. İki kilometrelik ufki mesafe 3 saatte yürünebilir. Balâ hattında hayvan yürüyemez. Bu bölğede hareket eden birlikler her bakımdan Kara Miliçte büyük güçlükler karşısında kaldıklarını söylemişlerdir.

Yol durumu:

Bu dağın gerek Şeytan deresine bakan doğu yamaçlarında ve gerekse Zorik deresi ve Küsküt dereleri yamaçlarında ve bundan başka balâ hattında iz bile yoktur. Yalnız Kerho üzerinde

ve Şinas dağı güneyinden Malato dağı kuzeyine doğru uzayan yol Şinas dağı ile Kara Miliç dağı arasındaki boyun noktası civarından geçer.

Su durumu:

Kara Miliç dağı su bakımından bölgenin en fakir dağıdır. Balâ hattında mevcut 20: 30 çukurdan birinde yosunlu ve fena kokan ve 20 : 30 matra doldurduktan sonra tükenen bir su vardır. Bu su alındıktan sonra çukurun tekrar dolması için en az üç saat beklemek lâzımdır. Bu suyun yakınında diğer bir su daha vardır. bu su bir az berraksa da bir bölüğün ancak bir günlük ihtiyacını karşılar. İlk bahar ve son baharda yağan yağmurlarla bu suyun ne dereceye kadar çoğalabileceği öğrenilmemiştir. Bundan başka dağın gerek balâ hattında ve gerekse yamaçlarında su yoktur. Bir de Şinas dağı ile Kara Miliç dağının boyun teşkil ettiği noktada oldukça bol ve leziz bir su varsa da Kara Miliçin balâ hattı güneyinde ve yamaçlarında hareket e-

denkıt'alar mesafenin uzaklığı hesabile bu sudan istifade edemezler.

Muhtelif tarihlerde Kara Miliçte harekete memur edilen birlikler su ikmalinde zorluk çekmişler ve Kara Miliçten biran evvel alınmalarını istemişlerdir.

Hatta birinci safha harekâtında burada mevcut suyun ancak iki bölüğün ihtiyacını karşılaması dolayisile burada yalnız iki bölük bulundurulması da teklif olunmuştur.

Filhakika Kara Miliçi saran derelerde su varsada bu derelerden Er sırtında veya matralarla su ikmali en az 6 : 10 saatlik zaman meselesi kabul olunmasından; Şinas dağı boyun noktasındaki sudan da (Kara Miliç güney bölgesindeki kıt'alar için) en az 6 saatlik zaman sarfına lüzum görüleceği anlaşılmıştır. Bundan başka Kara Miliçten hareket eden birliklerin, iaşe ihtiyaçlarının temini de sudan sonra göz önünde tutulacak önemli bir meseledir. Hareket sırasında Şinas dağı boyun noktasından daha güneye mekkâri yürütülemediğinden bir-

liklerin pişirme vasıtaları buraya kadar getirilebilmiş dağın daha güneyinde ödev alan birliklere komanya verilmesi zaruri olmuştu. Dağda sıcak yemek ihtiyacı en mühim bir keyfiyettir. Bu halde iki gün komanya ile iaşe edilen birliklerin üçüncü günü mutfağın bulunduğu bölğeye alınmak suretile değiştirilmesi gibi bir formül tatbik edilmişti. Bu hususa iâşe bahsında ayrıca temas olunacaktır.

Ormanlar:

Kara Miliç dağının Zorik deresine bakan yamaçlarının dereye doğru aşağı kısımlarile dağın güney batı yamaçlarında seyrek meşe ve ardıç ağaçları vardır. Bundan başka gerek balâ hattında ve gerek doğu ve batı yamaçlarında ağaçlığa rastlanmaz. Şinas dağı boyun noktası civarındaki su yakınında ve Şeytan deresi yukarı kısımlarında küçük bir ağaç gurubu vardır.

Harekâtta Kara Miliç balâ hattında yağmurdan ıslanan birlikler odun bula-

madıklarından ateş yakamamışlar ve kurunamamışlardır.

Hülâsa edilecek olursa: Kara Miliç kayalık, sarplık yolsuzluk bakımlarından bölgenin harekâta güçlük gösteren en ön sırada dağlardan biridir. Bilhassa susuzluk ve iâşe maddelerinin naklinde çekilen güçlük bakımlarından dağın muhtelif yamaçlarında ve balâ hattında büyük kuvvetler barındırmak pek müşküldür. Buna zaruret hasıl olursa Erlerden su taşımağa memur saka müfrezeleri ve iâşe maddeleri nakil için de hammal müfrezeleri teşkili lâzımdır. Ancak saka müfrezelerinin randumanının pek az olacağını da göz önünde tutmak gerektir. Dağın Zorik köyü ile Küsküt deresi arasındaki en sarp yamaçları hariç olmak üzere diğer yamaçları ve balâ hattında kısmen dağ malzemesi kullanılmak suretile hareket imkânı vardır. Hayvan hiç bir yerde işlemez. Dağın güney batı yamaçlarını yalnız yüksek dağ kıt'aları fenni teçhizatla tırmanabilirler.

Arziv dağı:

Bu dağa (Arziyo) da derlerse de doğru adı (Arziv) dir. Sason bölgesine bir çok yıllardan beri yapılan hareketlerin mihverini teşkil etmesi itibarile şöhret almıştır. Sason adı geçince (Arziv) dağı hatırlanır. İnce uzun bir kaya kütlesinden ibaret bulunan bu dağın gerek yükseklik ve gerekse harekâta gösterdiği zorluk bakımlarından Malato ve Kara Miliç darğlarına nazaran ikinci sınıf addedilebilir. 937 Harekâtında Kara Miliç ve Malato bölğesinde bilhassa iaşe ve su ikmali bakımlarından çekilen sıkıntılara burada rastlanmamıştır. Harekâtın ilk safhasında bu dağın güney yamaçlarını taramağa memur edilen iki tabur on beş gün bu bölgede kaldıkları halde bir gün su ve yahut iaşe güçlüğü çekmemişler, ödevlerini normal şekilde yapmışlardır. Buna sebep teşkil eden noktalar şunlardır:

A) Arziv dağının, harekâtta çok zaman ikmal merkezi olarak seçilen Melefan nahiye merkezine yakınlığı ve ol-

dukça elverişli mekkâri yollarile bağlanmış bulunması.

B) Su vaziyetinin Kara Miliç ve Malatoya nazaran daha elverişli olması.

C) Dağın hattı balâya doğru olan kısımları kademe vari divar olmasına rağmen Garzan deresi tabanından bir kilometre ufki harta mesafesinde 600 700 metre kadar yükseklik göstermesidir.

Yasak bölgenin güney çıkağında en ileride ve Hürürüklülerin sığınağı olmasından ve büyük küçük yapılan bilcümle hareketlerde çok zaman ilk hedef olarak seçilmesi itibarile muhtelif zamanlarda yapılan hareketlerde ismi çok geçer.

Şu hakikattirki bu müsait şartlar hasebile Meselâ: (Arziv) e on hareket yapılmış ise yukarda arz olunan sebeplerden ötürü Kara Miliçe bir hareket yapılabilmiştir.

937 Harekâtında Kara Miliç, Şinas dağı, Malato dağı bölgesinde karşılaşılan güçlükler karşısında (Arziv) pek sönük kaldı ve ismi geçmez oldu. Dağ;

İndifai suhurdan teşekkül etmiş olup uzaktan ince uzun ve keskin uçlu sünger taşına benzetilebilir. (Menazır kroki No. 1 ve 2)

Güney yamacı:

Garzan suyu (Diğer adı miskin deresi) tabanından takriben 200 metre yüksekliğe kadar olan yamaç kısımları 40: 60 derece meylinde harekete elverişli arazi şeklinde kayadır. Bu yükseklikten dağın balâ hattına kadar olan yamaçlar yukarıda arz olunduğu gibi 60 : 90 derece meylinde kademe vari divar şeklinde mümted kayalıkları ihtiva eder. Kademe vari divar şeklinde teşekkül etmiş olan kısımlarında ancak dağ kıt'aları dağ malzemesile hareket edebilirler. Esasen dağın bu kısımlarına Sasonlular da çıkamazlar. Mağralar umumî surette etekte veya orta yamaç kısımlarındadırki son harekâtta X. Seyyar tabur Hürürüklülerin saklandıkları bütün mağraları arayıp bulmağa ve içindekileri de yakalamağa muvaffak olmuştur. Bu bölgede mağralar daha ziyade (Hürürük) ve

(Tenis) köyleri ile Abdullah evleri civarında mütekâsiftir. Bu yamaçların müntehi olduğu Garzan suyunun yatağı bazı yerlerde dik ve sarptır. Su Haziran ortasından Eylûl sonuna kadar bir çok yerinden geçit verebilir. İlk bahar ve son baharda geçiş müşkül ve bir kısım geçit malzemesinin kullanılmasını mecburi kılar.

Hürürük civarında bu köy halkının vaktile yaptığı küçük bir ahşap köprü vardır. Bu köprüden yalnız insan geçer.

Batı yamacı (veya batı burnu):

Arziv dağının batı burnu, dağın doğudaki yüksek kısmına hiç te benzemeyen küçük mülâyim meyilli bir tepe ile nihayet bulur. Bu tepe etrafında meyil takriben 40: 45 derecedir. Bu tepe ve yamaçları arazi şeklinde kaya ve kısmen de topraktır. Tepeye çıkıldığı gibi yamaçlarında da kolaylıkla hareket imkânı vardır. Gerek Arziv ve gerek Zorik ve Asi'ye yapılacak hareketlerde bu te-

penin baskın tarzında ele geçmesi önemlidir. (Manazir Kroki No. 1)

Doğu yamacı (veya burnu):

Arzivîn Aşkirot deresinde nihayet bulan doğu burnu batı burnuna benzemez. Bu burun teşekkül tarzı itibarile daha ziyade orta Arziv karekterindedir. Aşağı yamaçlarından (Kerho) dan gelen dağ yolu geçer yukarı yamaç kısımları (Orta Arziv) gibi yekpare kaya halindedir. (Manazir Kraki No. 2)

Kuzey yamaçları:

Arzivin kuzey yamaçları, güney yamaçları kadar sert ve yalçın değildir. Bilhassa Zorik deresine doğru uzayan aşağı yamaç kısımları yukarı yamaç kısımlarına nazaran daha mülâyim meyildedir. Bundan ötürü Zorik deresi güneyinde doğudan batıya ve batıdan doğuya doğru güney yamaçlara nazaran daha kolaylıkla harekete imkân vardır,

Arziv balâ hattı:

Beş altı kilometre imtidadında bulunan balâ hattı (Arziv) dağının kademe vari dıvar manzarası gösteren meşhur kayalıklarını teşkil eder. Balâ hattına çıkmak ve üzerinde hareket imkânsızdır. Te'dip hareketlerinde esasen yerlilerde çıkamadığından terk edilmiştir.

Bu kayalık manzumenin en yüksek noktası takriben (Çirto) nın hemen güney istikametine rastlar. Adı (Çiki alo) tepesidir.

Arziv dağı Çiki alo tepesi hemen kuzeyinde Sipirgi tepesile boyun teşkil eder. Kerho - Çirto yolu bu boyundan geçer. Boyun civarında arazi hàrekete güçlük göstermez.

Arziv dağı bölgesinde yol durumu:

Arziv dağı güney yamaçlarının harekete elverişli olan aşağı kısımlarında yol durumu dağın diğer kısımlarına nazaran daha zengindir. Bu aşağı yamaçlarda güneyden batıya doğru iki patika vardır. Bu patikalardan biri Garzan de-

resi tabanına pek yakın olarak geçer ve pek arızalıdır; Yalnız piyade geçebilir. Diğeri ise yamacın bir az daha yukarısındadır. Bu yoldan hafif yüklü mekkâriler müşkülâtla geçebilir. Zemin kısmen toprak olmasından kolaylıkla islâhı kabildir. Her iki yol (Kerhoyı) (Tenis) ve (Hürürük) e bağlar.

Arziv güney yamaçlarını Çirtoya bağlayan patika (Çiki alo) tepesi yakınından geçer. 937 den evvel bölgede harekâta iştirak eden Subaylar bu yolu yeni öğrendiklerini söylemişlerdir.

Bu yol bir hattı içtimaın tabanını takip eder. Bir çok yerlerde tırmanmak zaruridir. 937 Harekâtında bu yol irtibat işlerinde kullanıldı. Bu yolu takip eden irtibat postaları (Tenis) den (Çirto) ya dört saatte gidebiliyorlardı.

Arziv yamaçlarının kayalıksız olan aşağı kısımlarında hareket yola bağlı kalmaz. Kayalıksız olan kısımlar müsait şartlar altında kolaylıkla taranabilir. Harekete müsait olan bu aşağı yamaçlarda arazinin cinsi toprakla karışık arazi şeklinde kayadır.

— 39 —

Kuzeyde en mühim yol Kerho Çirto yoludur. Yüklü mekkârilerin bir az zorlukla geçişine elverişlidir. Esasen Çirtodan Atler, Arziv dağı kuzeyi ve Kara Miliç dağı istikametlerine karşı yapılacak harekâtta Melefan, Silent, Kerho, Çirto mekkâri yolu yegâne (ikmal yolu) vaziyetindedir. Ancak, bu yol Çirto dan daha ileriye gitmez. (Çirto bu bölgede hareket edecek kıt'aların hem iaşe tevzi yeri hemde kazanlarının kurulduğu yerdir. Çirto civarında hareket eden birlikleryemeklerini buradan aldırırlar ve yahut buraya gelir burada yerler. Kara Miliç ve yahut Zorik gibi bir az uzakca bölgede hareket eden ve durum itibarile mutfağa gelmelerine imkân bulunmayan birliklere Erattan teşkil edilen hammal müfrezelerile sırtta veya arka çantalarında kumanya, un göndermek suretile iâşeleri temin edilmiştir.)

Arzivin kuzey yamaçlarında Çirto dan Atler - Zorik - Asi istikametlerinde piyadenin güçlükle geçebileceği bir patika vardır. Hayvan geçemez.

— 40 —

Arziv dağı bölgesinde su durumu:

Arziv güney yamaçları aşağı kısımlarında dört pınar vardır. Bunların suları oldukça boldur. Tenis ve Hürürük köyleri civarında su durumu Arziv güney yamaçları doğu kısmına nazaran daha elverişlidir. Her iki köyde mevcut pınarların bir kısmı yazın faâldir. Doğudaki pınar Çiki Alo tepesi güneyinde (Abdullah evleri) denilen yerdedir. Harekâtta elverişli olan güney yamaçlar aşağı kısımları esasen Garzan deresine pek yakın bulunması hasebile icabında dereden de su alınabilir. Garzan deresi güneyindeki Şalaş dağı yamaçlarında su boldur.

Aşkirot deresinde ve Karho civarında su ihtiyacı duyulmaz. Karhonun her üç mahallesinde de su vardır. Aşkirot deresinde daima su mevcuttur.

Kuzeyde Çirto civarında su bulunursa da Zorik deresine bakan kuzey yamaçlarda su azdır. Bu bölgede Zorik ve Şeytan derelerinin suyundan istifade zarureti vardır. Arziv Balâ hattında

su yoktur. Arzivin suları umumî surette berrak ve tatlıdır.

Arziv ormanları:

Arziv güney yamaçlarının kayalıklı olmayan aşağı kısımları hemen kâmilen seyrek yüksek çalılık veya ağaçlıktır. Bilhassa Garzan deresine yakın olan aşağı yamaçlarda ağaç daha kesiftir. Bu yamacın yukarı kısımlarına yani kayalıklara doğru çıkıldıkça ağaçlık azalır vebodurlaşır. Batı burun tepenin Balâ hattı ve bu tepenin güney ve batı yamaçları kâmilen ağaçlıktır. ağaçların cinsi meşe ve ardıçtır. Tenis, Kerho ve Hürürük köyleri civarında mebzulen her çeşit meyva ağaçları vardır.

Kuzey yamaçlar ve Balâ hattı kayalıkları çıplaktır.

Arziv dağı hakkındaki bilgiler toplanacak olursa:

Denilebilir ki, 937 harekâtından önce bir az ifrata kapılarak gözde büyültülen bu dağ daha harekâtın ilk gün-

lerinde tamamen yenilmiş ve yukarı kayalık kısımlar hariç olmak üzere dağın hemen her tarafı delik deşik edilerek bu ana kadar bilinmiyen mağaraların da yüzden fazla insan ele geçmiştir.

Yukarda arz olunduğu gibi bu dağa yapılacak harekât bölgenin daha kuzeyindeki Kara Miliç ve Malato dağları bölgelerine nazaran her bakımdan daha müsait şartlar altında yapılır. Arziv dağı artık tamamen tanınmış ve buraya yapılacak hareketler de kolaylaşmıştır.

Yasak bölgenin kuzey ve kuzey doğu taraflarındaki diğer dağların durumuna genel bakış

Kuzey ve kuzey doğu sınırına yakın yasak bölge dağları, Malato dağı ve buna tâbi derelerle Kara Miliç ve Arziv dağlarına nazaran her bakımdan ikinci derecede kıymeti haizdirler.

Bölgenin kuzeye, Şinek köyüne doğru uzayan tarafları Malatonun kuzey etekleri olup harekete zorluk göstermez. Ancak bu bölgede su az, yol hiç yoktur. Arazi, arazi şeklinde kaya-

lıktır. Herpi köyü civarında su boldur. (Harekâtta durum icabı büyük kuvvetlerle bu bölgenin taranmasına lüzum görülmedi.)

Şinas dağı:

Arazi şeklinde kayalıktır. Her tarafında yalnız piyade güçlükle hareket edebilir. Kara Miliç dağı ile boyun teşkil ettiği noktada suyu bol bir pınar vardır. (Bu suyun yukarda da bahsı geçmiştir.)

Şinas dağından güney istikametinde Arzive doğru uzayan sırt üzerinde Kürkirnik ve Sipirgi tepeleri vardır. Her iki tepede arazi şeklinde kaya olup yamaçları oldukça dik olmasından harekete elverişli değildir. Bazı yerlerinde münferit keşif kolları ancak ip yolları tesis etmek suretile zorlukla hareket edebilirler.

Bu iki tepenin balâ hattında doğu ve batı yamaçlarında yol yoktur. Porak dağının balâ hattı ve güney yamaçları meyil itibarile nisbeten mülâyim isede doğu ve kuzey yamaçları pek dik ve ba-

zı kısımları kayalıktır. Suyu bol ve seyrek ormanlıktır. Muhtelif baskın ve tedip hareketlerinde Kerholular çok defa bu dağa kaçmışlardır. (Manazir kroki No. 2).

Rezi dağı:

Porak dağının güney koludur. Civarındaki dağlar kadar yüksek değildir. üzeri kâmilen sık ormandır. Melefan, Silent üzerinden Kerho - Şinas dağı genel istikametinde yapılacak hareketlerde geçit yeri olmak itibarile kıymeti vardır.

Silentden Kerho - Şinas ve Silent Kerho - Çirto istikametlerinde giden iki yol bu dağdan geçer. Bundan başka Arziv dağının doğudan kapatılmasında önemi vardır. Dağın batıda. Aşkirot deresinin Garzan deresine karıştığı noktadaki buruna Talikör burnu denir (ki 937 harekâtının devamı müddetince bu burun ve Garzan çayının tarafeyni, bazıya karşı tutulmakla şakilerin Arziv bölgesinden Kelemas dağı istikametinde kaçmalarına meydan verilmediği gibi alınan bu tertiple ayni zamanda Şinas

dağı ve Çirto bölgesindeki birliklerin geri yolları da temin edilmiştir.

Melefan - Silent yolu Silentin hemen kuzeyinde Garzan suyunu kuzeye geçtikten sonra ikiye ayrılır. Biri Talikör burnundan Kerhoya diğeri de Rezi dağı Balâ hattı üzerinden Kerho köyü kuzeyinden Şinas dağına gider.

Talikör burnundan geçerek Kerhoya giden yolun Garzan suyu ile Kerho arasında yüklü Mekkâreler güçlükle hareket eder.

Kerho - Çirto arasında yüklü mekkâriler nisbeten daha kolaylıkla yürüyebilirler. Kerho - Şinas dağı arası ise yüklü mekkârilerin zorlukla hareketine elverişlidir.

Garzan suyu geçildikten sonra Rezi dağının Balâ hattını takiben Şinas dağına giden yol yüklü mekkârilerin hareketine bir az güçlük gösterir. Harekâtta her iki yol Şinas, Çirto ve Karamiliç dağı bölgesindeki 18. piyade alayının ikmal yolu olarak kullanılmıştır. Silent den - Şinas dağına yüklü mekkâriler yedi saatta gidebilirler.

Mutki - Şinas dağı yolu (Niç) den geçer. Bu yolun Garzan deresini takip eden kısmı sarp yalçın olup mekkârinin geçmesine güçlükle elverişlidir. Bu yolun Niç ile Şinas dağı arası daha çetin ve sarptır.

(937 harekâtında Bitlisteki 18. piyade alayı bu yoldan gelmiş, Garzan vadisile Çer deresi yukarı kısımlarında oldukça zorluk çekmiştir. Alay Şinas dağı bölgesine intikalden sonra iâşesi Melefandan yapılmış olmasından Melefan Silent - Rezi dağı - Şinas dağı ikmal yolu olarak kullanılmıştı. Çirto bölgesinin taranmasında da Kerho - Çirto yolu önem almıştı.

Hülâsa edilecek olursa Melefan Silent - Rezi dağı - Şinas dağı - Malato doğusundaki boyun noktası tankit yolu yasak bölge doğu kuzey kısmının biricik damarı vaziyetindedir.

Harpak, Halilan ve Hov bölgeleri:

Yasak bölgenin Garzan suyu ve aşağı Küsküt derelerinin batı parçasıdır. Anud ve Hunhar olan Harpak ve Hali-

lanlılara karşı muhtelif tarihlerde yapılan hareketlerden ötürü bu köylerin adları Sason tarihinde çok geçeceğinden bu kısma Harpak ve Halilan bölgesi adı verilmek yerinde olur. Hov; Çiyaraş dağı ile Sason kasabası arasında bir kaç harap köyden ibaret bölgenin adıdır.

Bu bölgenin en önemli dağları Çiyaraş, Halkıs dağlarile Halilan, Harpak sırtları Cündi dağı ve kara tepelerdir. (Menazir kroki No. 3)

Çiyaraç dağı: (Menazir kroki No 1)

Aşağı Küsküt deresile Hov bölgesi arasında bulunan bu dağ harekât bakımından ikinci sırada gelir. Dağın Balâ hattı ve tepesi sert yalçın ve büyük kısmı duvar halindedir. Bu kısımlarda meyil 90 derecedir. Aşağı Küsküt deresine doğru aşağı yamaçlar kısmen kaya ve topraktır. Meyil takriben 50 : 70 derecedir ki, Kara Miliç dağının güney batı yamaçlarına nazaran daha mülâyimdir.

(Harekâtın ikinci safhasında X. Seyyar tabur Asiden Küsküt istikametinde harekette aşağı Küsküt deresinde yol olmadığından) bu dağın doğu ya-

maçları aşağı kısımlarından istifade etmiştir. Aşağı Küsküt deresine yakın yamaç kısımları piyadenin pek güçlükle hareketine elverişlidir.

Çiyyaraş dağının kuzeyindeki tepenin adı (Kopeka) dır. Kopeka tepesinin aşağı Küsküt deresi yamaçlarının meyli nisbeten azdır. Kopeka tepesinin hemen kuzeyinde ki, boyun noktasından Sason - Küsküt yolu geçer. Takip birlikleri bu boyun noktası civarına top mevzii derler. Buraya bu adın konmasına sebeb şudur: Küsküt'lülerin te'dibinde Sason - Hov üzerinden hareket eden birliklerin topçusu yolsuzluktan ötürü Kopeka kuzeyinden daha doğuya geçirilememesinden ve esasen mesafenin de yeter bulunmasından topçuyu burada barındırmak ve mevzilendirmek zorunda kalmış olmalarından ötürüdür.

Çiyaraşın batı yamaçları filhakika kayalık isede doğu yamaçları yukarı kısmı kadar dik ve derin değildir. Esasen Hov düzlüğü, aşağı Küsküt deresi tabanından takriben 300 metre kadar yüksektir. Bu fark Çiyaraşın yamaçla-

rına da müessir olarak dağın batı ve doğu yamaçları arasında yükseklik farkı meydana getirmiştir. Çiyaraşın güneyine doğru uzayan Halilan sırtlarının Garzan suyuna müteveccih yamaçlarının Balâ hattına yakın kısımları, Kozik köyü civarından Hazo deresine kadar takriben 50 : 100 metre yüksekliğinde mümtet duvar halindedir. (Menazir kroki No. 4 ve 5)

Balâ hattı ortası kratere benzeyen büyük bir çöküntü halinde dahili havza yapmıştır. Halilan deresi yamaçları arazi şeklinde kayalıktır. Bu yamaçların hemen her taraftan dağ malzemesi kullanılmadan ve fakat müşkilâtla hareket imkân vardır. Balâ hattı da arazi şeklinde kayalıktır. Bir kilometrelik saha ancak yarım saatta yürünebilir.

Hazonun iki kilometre kuzeyindeki tepenin adı (Karatepe) dir. (Hazo) dan bu tepeye piyade ancak bir buçuk saatta çıkabilir. (Menazir kroki No.3)

Hazodan Halilan, Kozik ve Asi istikametlerine yapılacak hareketlerde önceden bu tepe tutularak birliklerin

Hazo deresinde geçişi korunur. Esasen Hazodan bu istikametlere giden yol bu tepeden geçer.

Halilan sırtları doğu yamaçlarının Garzan suyuna doğru uzayan aşağı kısımları kısmen toprak ve meyli azdır. Bu aşağı kısımlarda piyade ve hatta bazı müsait kısımlarda süvari de hareket edebilir.

Halilan ile Harpak köyleri arasındaki dağ arazi şeklinde kayalık olup hemen her tarafından hareket imkânı vardır. Harpak ve Halilana yapılan hareketlerde bu dağın vaziyete göre batı ve ya doğuya doğru tutulması önemlidir. Kozik köyü civarındaki Kozik tepesi Asi ve kuzeyine yapılan hareketlerde Halilan sırtlarındaki birliklerin yakın emniyeti için tutulan bir yerdir.

Halkis dağı:

Harpaklılarla diğer civar köylülerin mezrea ve yaylasıdır. Çalkıs da denirse de doğru adı (Halkıs) dır.

Dağın bilhassa kuzey, batı ve güney yamaçları dik ve sarp, ve Balâ hat-

tına doğru olan kısımları kayalıktır. Bu yamaçlarda piyade müşkilâtla hareket eder ve bazı yerlerde dağ malzemesi kullanılmak lâzımdır. Doğu yamaçları daha az meyillidir. Yasak bölge sınırı üzerinde bulunmasından başka Sason ve Hazoya yakınlığından ötürü dağın anzısın sarılması ve taranmasına imkân vardır.

Cündi dağı: (Menazir No. 3)

Halkis dağının Hazoya doğru uzayan doğu güney etekleridir. Arazi şeklinde kayalıktır. Her tarafına kolaylıkla çıkılır. Bu dağın Harpak deresine bakan doğu yamaçları kısmen dik ve bazı yerleri divar halindedir.

Harpak, Halilan ve Hov bölgelerinde yol durumu:

Bu bölgenin yol durumu kuzey ve kuzey doğu bölgesine nazaran daha elverişlidir.

Başlıca üç mühim yol vardır.

1 — Sason - Sason doğusunda boyun noktası - Hov - Top mevzii - Küs-

küt yolu.

2 — Hazo - Kara tepe - Kozik tepesi - Asi - yolu.

3 — Hazo - Karpak - Boyun noktası - Sason yolu.

1 — Sason - Sason doğusunda boyun noktası - Hov - Top mevzii - Küsküt yolu.

Bu yolun; Sasondan - Sason doğusunda boyun noktası - Hov - Top mevzii kısmı mekkâreli birliklerin hareketine kolaylıkla elverişlidir. Top mevziinden Müşküdar deresine kadar olan kısım dik meyillidir. Top mevziinden (yani boyun noktasından) ufki 600 metre mesafedeki 200 metrelik kısımda tüfekler sırtta taşınmak suretile Ağır makinalı Tüfek hayvanları bir az zorlukla Küsküte götürmeğe imkân vardır. Top mevziile Küsküt deresi arasında yalnız bir yerde su vardır. Hov bölgesinde su ihtiyaca kifayet eder durumdadır. Sasondan Küsküt genel istikametinde yapılacak harekât için bu yol yegâne hareket ve ikmal yoludur. (937 Harekâtında da

bu suretle kullanıldı. Mekkâreli birlikler top mevziinden daha ileriye geçemediğinden birliklerin bilhassa ikmal kısımları ve ağırlıkları Hov dan daha ileriye götürülemedi.)

2 — Hazo - Kara tepe - Kozik - Asi yolu.

Bu yol, ayni zamanda Halilan yoludur. Yolun Hazodan Halilana kadar olan kısmı 937 den evvel kısmen islâh edilmiştir. İslâha rağmen bu kısmın en fena yeri Hazo deresile Kara tepe arasındaki yokuştur. Arazinin gösterdiği çetinlikten ötürü virajlar pek sık ve diktir. Yükletilmiş dağ topları yardımla ve müşkülâtla geçer.

Halilan hizalarından Asiye kadar olan kısım iz halinde olup yükletilmiş top yine müşkilâtla geçebilir. Yolun bu kısmında yarım saatta ancak bir kilometre yürünebilir. Kozik tepesi civarı bilhassa pek fenadır. 937 Harekâtında Asiyi baskına memur edilen bir dağ topu ile takviyeli batı gurubu Hazodan Asiye bu yoldan yürüdü. Yolun pek fe-

na olmasından ötürü harekâtın müteakip günlerinde Asi civarındaki batı gurubu birliklerinin ikmali Malefan - Ayinkaris üzerinden yapıldı. Ve bu yol terk edildi. (Malefan - Ayinkaris - Asi) yolu hakkında aşağıda gereken bilgi vardır. Bu yol civarında Halilan ve Palo derelerinde su vardır. Palo hizalarında Asi ve Kozik köyleri civarına kadar su yoktur. Arazi kâmilen arazi şeklinde kayalıktır.

3 — Hazo - Harpak - Boyun noktası - Sason yolu. Hazoyu Sasona bağlayan ve yasak bölğe içinden geçen kestirme yoldur.

Hazodan Cündi dağı balâ hattına kadar olan kısımda mekkâriler güçlükle geçer. Takriben Harpak hizalarından Sason boyun noktasına kadar olan kısımda yüklü mekkâriler daha az zorluk görür.

Su Harpak deresinden ikmal edilir. 937 den evvel Harpağa yapılan baskınlarda Hazo ve Sasondaki takip birlikleri bu yoldan karşılıklı hareket etmişlerdir.

Müştereken yapılan Harpak ve

Halilan baskınlarında ise aynı zamanda Kara tepe yolundan da istifade olunmuştur.

İrtibat yolları:

Bu üç mühim yoldan başka bölgenin en önemli yolu Hazo - Kara tepe Kozik tepesi - Asi yolunu; Sason - Hov Top mevzii - Küsküt yoluna bağlayan ve Çiyaraş dağının hemen batısından geçen yoldur. Asi köyü ile Küsküt köyü arasında ve aşağı Küsküt deresi tarafeyninde yol olmamasından Küsküt ve Hov bölgesindeki birliklerin Asi köyü civarındaki birliklerle irtibatı zarureten bu yoldan yapılır. Ve böyle yapılmıştır. Bu yolda yüklü hayvanlar müşkilâtla hareket ederler. Bu yol aynı zamanda Asi Sason yoludur.

Küsküt köyü ile Asi köyü arasında yol bulunmaması sebebi: Küsküt ve Müşküdarlıların Irkan Kürt ve pazarlarının Sason kasabası oluşu; Asi, Dimnok ve Zoriklilerin de ırkan arap olması ve pazarlarının da Melefan ve Hazo olmasıdır. Bundan başka aşiret farkıdır.

(Aşağıda yollar bahsında gereği gibi arz olunacağı üzere gerek idarî ve gerekse asayiş bakımından Asi ile Küsküt arasının hiç olmazsa bir mekkâri yolu ile bağlanması ön sırada gelen ihtiyaçtır. Bu yoldan başka birde Halilan - Hov yolu irtibat yolu olarak kullanılabilir. Bunlardan başka bu bölgenin tali yolları hartada işaret edilmiştir ki, o kadar haizi ehemmiyet değildirler.

Hazoyu Asiye bağlayan ve Garzan suyunu takip eden yol hakkında aşada yeni yollar bahsinde gereği gibi bilgi verilmiştir.

Su durumu:

Yollar bahsında görüldüğü üzere bu bölgede genel olarak su sıkıntısı çekilmez. Heman her tarafında su bulunur. Yalnız Halilan sırtları ile Halkis dağı balâ hattında su az olmasından bu civarda yapılacak hareketler için ihtiyatlı bulunmak lâzımdır. Halilan ve Harpak dereleri yaz ve kış daima suludur. Kara tepeden geçen yol üzerinde ve Cündi dağında bir kaç pınar vardır.

Ormanlar:

Harpak ve Halilan derelerinde yabani ve meyva ağaçları pek kesiftir. Halilan köyünün hemen doğusundaki yamaçta küçük bir köy ormanı vardır. Halkis dağının batı kısmı ve (Kel Hasan) köyü civarı kesif ormandır. Garzan Çayının Norşin ile Asi arasında iki tarafı ormandır. Vadinin doğu yamaçlarında Orman daha kesiftir.

Bu Bölgeye ait bilgiler şöyle kısaltılabilir:

Harpak, Halilan, Kozik ve Asi köylerine yapılan hareketlerde çok çiğnenen bu bölge harekete gösterdiği zorluk bakımından Arziv ve kuzey bölgelerine nazaran ikinci sırada gelir. Arziv ve Kara Miliçin çetin divarlarına susuz yükseklerine burada rastlanmaz. Yapılacak hareketlerde her iş vaktile iyi düzenlenirse sonuna kadar iyi gider Yol, su vaziyetlerile arıza bakımından arazinin nisbeten mülâyim oluşu harekâtı kolaylaştırır.

Melefan kuzeyi, Şalas dağı bölgesi:

Tabii teşekkülât, yol, su ve orman durumu itibarile bu bölge yukarda incelenen bölgelere hiç benzemez. Arziv, Kara Miliç, Malato ve cenubi bölgelerinin çetinlik azameti karşısında Garzan suyu güney bölgesinin gösterdiği mahkûmiyete mütehayyir kalmamak elde değildir. Filhakika bu bölgede yine bir takım sırtlar ve tepeler varsa da bunlar; Arziv ve diğer arkadaşları arasında yükseklik ve çetinlik bakımlarından pek sönük ve kıymetsiz kalır. Bu bölge hemen kâmilen orman veya yüksek çalılıklarla örtülüdür. Garzan deresine bakan yamaçlar nisbeten dik ve sarptır. Bu sarplık bilhassa Şalaş dağı kuzey yamaçlarında daha fazladır. En yüksek dağlar Şalaş dağı ile Lala Ziyateri tepesidir.

Şalaş dağı: (Menazir kroki No. 3)

Kelemes dağının batıya uzayan kolu üzerinde olup Garzan suyu güneyindeki bölgenin en yüksek dağıdır. Arziv dağından yüksek olmasından yaşak böl-

genin kuzey kısmına görüş hakimiyeti vardır. Yasak bölgenin doğu ve kuzey kısmına yapılacak hareketlerde aynı zamanda merkezi durumda olması itibarile harekâtı idare edecek makamların muharebe idare yeri olarak seçilmeğe elverişlidir.

Rakımı 1944 metre olan asıl Şalaş dağı Novolan yazısının hemen kuzeyindeki tepedir. Bu tepenin takriben 3 Kilometre uzunluk gösteren balâ hattı kâmilen sarp kayalıktır. En yüksek noktasına ancak yüksek dağ birlikleri fenni malzeme kullanarak çıkabilirler. Dağın doğu ve batı yamaçlarının meyilleri nisbeten azsa da kuzey ve güney yamaçları pek diktir. Aşağı yamaçlarından hayvanlı birliklerde hareket edebilir. Harekât bakımından kıymeti yasak bölge orta ve kuzey kısımlarına geniş bir görüş sahası temin etmesidir.

Dağın kuzeyi doğuya doğru uzayan yamaçları bir az yüksek ve ayrıca bir tepe halinde teşekkül etmiştirki bu tepeye küçük Şalaş denir.

Küçük Şalaşın Talikör burnuna

doğru uzayan kuzey ve kuzey doğu yamaçları pek sarp ve diktir. Piyade pek güçlükle hareket eder. Hayvan yürüyemez.

Büyük Şalaş ile küçük Şalaş arasındaki boyun noktası vaktile Hürürüklülerin Çiri ve Madran istikametlerinde yaptıkları sarkıntılıklarda istifade ettikleri geçit yeridir.

Elverişinden ötürü bu boyun noktası 937 Harekâtının birinci safhasında takip komutanlığının muharebe idare yeri olarak seçilmişti.

Lala Ziyareti tepesi:

Norşin ve Melefan bölgesinin en yüksek noktasıdır. Bu tepe ve civarının Garzan suyuna bakan yamaçları pek dik isede sarp değildir. Tepenin kuzey, güney ve doğu yamaçları mekkâreli birliklerin hareketine elverişlidir.

Bu bölgenin diğer kısımları harekete zorluk göstermeyen bir takım küçük ve mümted ve yekdiğerine girift

sırtlardan ibarettir. Süvari bu bölgenin hemen her tarafında hareket edebilir.

Yol durumu:

Şalaş yüksek noktası istisna edilirse bölgenin hemen her tarafında mekkârili birliklerin kolaylıkla hareketine elverişli yollar vardır. Bu bölge yollarının çoğu son harekât sırasında islâh edilmiştir. Haritada bu yollar gösterilmiştir.

Su durumu:

Bu bölgenin suyu boldur. Hemen her yerinde pınarlara rastlanır. Dereler umumî surette suludur.

Orman durumu:

Yasak bölgenin sık ormanları bu bölgededir. En sık ormanlar Lala ziyareti tepesi kuzeyindeki Mirgan ormanlarile Küçük Şalaş doğu ve kuzey yamaçlarıdır. Malaşeref - Kuzeyi, Çiri - Turup arası bölgesi sık yüksek çalılıktır,

Yasak bölgede yeni yapılan yollarla Takip ve idarî bakımlardan ön sırada yapılması gereken Yollar

Yasak bölgede yeni yapılan yollar:

937 Harekâtında plana göre ilk safhada Arziv, Kara Miliç ve Küsküt bölgelerinin sarılarak taranması onay görüldüğünden buraya tahsis edilen birliklerin ikmal ihtiyaçlarının kolaylıkla temini için Garzan suyu güneyinde Melefan - Şalaş dağı bölgesindeki yolların tamir ve islâhı zaruri olmuştu. Harekâttan önce bu bölgede filhakika mekkârinin geçebileceği yollar vardı. Fakat bu yollar o kadar fena halde idi ki, bir saatta ancak iki kilometre yürünebiliyordu. Bufena yolların ikmal nakliyatını aksatacağı düşünülerek harekâta başlamakla beraber takip komutanlığınca yolların islâhı işine de girişilmiş ve cıvar köylülere bir buçuk ay içinde 100 metrelik mekkâri yolu yaptırılmıştır. Yollar 1,5: 2 metre genişletilmek ve meyiller azal-

tılmak suretile islâh edilebiliyordu. Harekâtta ikmal bakımından bu yollardan istifade edildi. Parasız olarak başarılan tamir ve islâh işlerinde takip K. Tuğbay Kemal Eröktem ile Siirt vilâyetinin alâka ve himmetini burada anmağı vazife bilirim. Haritada hususî işaretle gösterilen bu yeni yollardan mekkârili kıt'alar bu gün emniyetle geçebilirler.

Takip ve idarî bakımlardan ön sırada yapılması gereken yollar:

1 — Asi - Küsküt yolu:

Aşa Küsküt deresinden geçmek üzere Asi ile Küsküt arasında yol yoktur. Harekâtta vaziyet icabı bu vadiden yürütülen birlikler bu iki köy arasını 10 11 satta yürüyebilmişlerdir. 6 kilometre ufki mesafenin on saat gibi uzun bir zamanda kat edilmesine saik yolsuzluk ve bilhassa arazinin sarplığıdır.

Binaenalyh bu yolun ön sırada yapılması gerektir.

(Bu arada bu vadi yasak bölgede bir eşine rastlanmayacak çetinlikte ol-

masından yapılacak yolun çok masraflı olacağının göz önünde bulundurulması lâzımdır.)

Bu yol yapıldığı takdirde temin edilecek faydalar:

A) Küsküt ve Malato bölgesi en kısa yoldan Melefan ve Hazo bölgesine bağlanır.

B) Gerek Kara Miliç ve gerekse Malato derelerinde vaki olabilecek asayişsizliğe karşı Asi ve Küsküt civarında ki birliklerin bir birile kolaylıkla irtibatı temin edilmiş olur. Bundan başka duruma göre her hangi bir tarafa birliklerin kolaylıkla kaydırılması mümkün olur.

937 harekâtında her üç seyyar Jandarma taburu da bu vadiden geçmek durumunda kalmışlar çok güçlük çekmişlerdir. Hülâsa ön sırada bu yolun yapılması lâzımdır.

II — Melefan - Ciri - Silend - Rezi dağı - Şinas dağı - Malato doğusunda boyon noktası - Tankit yolu:

Bu yolun esasen Melefan - Çiri Silend ve Garzan deresini geçtikten son-

ra takriben bir kilometrelik kısmı harekâtta yapılmıştır. Buradan sonra Rezi dağı - Şinas dağı - Tankit arasının islâhı lâzımdır. Bu yol yasak bölge kuzey kısmının yegâne kan damarı durumundadır. Mekkâriler Silindden Şinas dağına 7 saatta gidebilirler. Yol islâh edilirse bu müddet yarıya inebilir.

III — Çirto - Atler - Zorik - Asi yolu:

Gerek Arziv ve gerekse Kara Miliç bölgeleri için hayvan geçecek duruma getirilmelidir. Bu suretle Kerho ve Porak bölgesi Asi ve Küsküt bölgesile en kısa yoldan bağlanmış olur.

IV — Küsküt - Yukarı Küsküt deresi - Şinas dağı yolu. Şinas dağı bölgesini Küsküt ve Asiye bağlaması itibarile önemlidir.

V — Niç - Şinas dağı yolunun islâhı Mutki bölgesinden gelecek birlikler için kıymeti vardır.

Bunlardan başka Asi - Çiyaraş güneyi - Hov.

Hazo - Harpak - Boyun noktası - Sason.

Hazo - Kara tepe - Halilan sırtları - Kozik tepesi - Asi yollarının da ikinci sırada tamir ve islâhı gerekli görülür.

Bunlardan başka ileride bu bölgede Melefan - Çiri - Hersan - Mutki - Bitlis yolu gerek asayiş ve gerek idarî bakımlardan araba yolu olarak yapılmasına kat'i lüzum vardır. Filhakika bu gün Bitlisten - Mutkiye yazın oto ile gidilebilirse de buradanileriye geçilemez. Mutkiye bir birine amut iki istikametten yapılacak bu yol, Mutki bölgesinde asayiş bakımından vaki olabilecek her hangi bir durumda bu bölgeyi iki istikametten mütekarip olarak tazyik mümkün olduğu gibi Mutkililerin yasak bölgeye doğru kaçmalarına da meydan verilmemiş olacaktır. Bundan başka Büyük Harpte Bitlis bölgesinde vukubulan muharebelerin incelenmesinden alınan sonuçlara göre bu yolun yapılması operatif bakımdan da önemlidir.

Bölgede yapılması gereken köprüler:

Melefan - Ayin karis - Sirtud - Asi yolunun. Situt civarında Garzan suyunun geçtiği nokta ile Melefan - Çiri - Silend - Rezi dağı yolunun Silend hemen kuzeyinde Garzan suyunun geçtiği noktada birer köprüye kat'î ihtiyaç vardır.

Bu iki noktada Garzan suyu Temmuz, Ağustos, Eylül mevsimlerinde çok zaman geçit verirse de bazan fazla yağan yağmurlardan kabararak geçit vermez. Bu hal 48 saat ve daha fazla da devam edebilir. Bu sırada şayet suyun kuzeyinde yani Arziv, Kara miliç ve Şinas dağı, Malato doğusu bölgesinde birlikler varsa bunların ikmal nakliyatı durur ve birliklerin aç kalma tehlikesi baş gösterebilir.

937 Harekâtında böyle bir ihtimal daha önceden düşünülerek şu tedbir alınmıştı.

Şinas - Kara miliç - Kerho, Çirto bölgesindeki birliklerin daima üç günlük yiyecekleri yanlarında bulunuyor-

ve Garzan suyu kabardığı takdirde kıtaat yanlarındaki mevaddı iaşeyi kullanıyorlardı. Birinci teşrinin ortasında rastlayan ikinci safha harekâtında şiddetli yağan yağmurlardan su dört beş gün geçit vermedi. Şinas bölgesindeki 18. Alayın aç kalmaması için bu su üzerine büyük kavak ağaçları uzatmak suretile Silendden Rezi dağına yiyecek geçirmek zorunda kalındı ve başarıldı. İptidaî vesaitle yapılan bu köprünün fotoğrafı ilişiktir. Suyun buradaki genişliği takriben 30 metre, derinliği geçit verdiği sıralar takriben 80 santimdir.

Bu köprü yapıldığı taktirde aynı zamanda Mutki bölgesdini Melefan bölgesine bağlamak gibi ayrıca bir ittisal faydası da temin edeceğine kuşku yoktur. Sirtut civarında yapılması teklif olunan köprününde aynı derece kıymeti vardır. Bu köprülerin yapılması yukarıda teklif olunan yolların önünde tutulması gerektir.

Bir de Melefani Hazoya bağlayacak köprü en mühim ihtiyaç isede bu

köprünün bu yıllar içinde yapılması takarrur etmiş bulunmaktadır.

Yasak bölge köyleri ve halkı Hakkında genel bilgiler

İlişik haritada gösterilen yasak bölge köylerinin çoğu, bu gün harabe halindedir.

Bölge içindeki köylerden Şalaş dağı hemen güneyinde (Golan) adı verilen (Novolan, Şikeftan, Süleymanan) köylerile (Ayınkaris) köyü halkı 937 harekâtından önce her hangi bir sebeple göç ettirilmediğinden 937 harekâtı sırasında bunların bu vaziyeti alâkadar makamata arzedilmiş isede kesin bir emir alınmadığından yerlerinde bırakılmışlardır. Harekât sırasında bu köyler temamen mûtî görülmüşlerdir. Bununla beraber bu köylerin ötedenberi (Sirtut, Asi, Tenis, Hürürük) lilere her bakımdan yardım ettikleri hakkında bazı haberler alınmış isede bu haberler kuvvetli vesikalarla tesbit edilemediğinden haklarında bu hareketlerin icab ettirdiği kanunî muamele yapılmamıştır.

Harekâtın devamı müddetce bunlar, boş bırakılmayarak nezaret altında kendi köyleri civarındaki yolların tamir ve islâh işlerinde kullanıldılar. Bunlardan başka yasak bölge sınırı üzerinde (Çiri) ve (Memliha) adlarında iki köy vardır ki bunların yasak bölge içinde addedilip edilmeyeceğinde tereddüde düşülmüştür. Yasak bölgeyi tahdit eden kanunda da buna ait sarahat olmadığından bu köyler hakkında kat'i bir muamele yapılmamıştır. Her iki köyde bu gün meskündur. (Çiri) köyü, biri birinden 500 : 1000 metre mesafede 3 mahalleden ibarettir. Kanunen tesbit edilen hududa göre bu mahallelerden biri yasak bölgenin dışında, diğeri tam üzerinde üçüncüsü de bölgenin tamamen içindedir.

Golan köylerile Çiri ve kabile düşmanlığından ötürü Hürürüklüler tarafından tahrip edilen Hişkedran, köyleri Çiri aşiretine mensupdurlar.

Memliha köyü beş, altı evden ibaret olup yasak bölge sınırını teşkil eden derenin 100 metre kadar kuzeyinde

bulunmasından bölge içinde addedilmesi lâzım gelmektedir. Bu köyün 500 metre küneyinde İnhisar idaresinin tuz tesisleri (kuyuları) vardır. Bu tesisler yasak bölge sınırının dışındadır. Binaenaleyh Memliha köyü ile Memliha tuz tesisleri bir birine karıştırılmamalıdır.

Bu köylerden en büyüğü Çiri köyüdür, Ayınkaris ve Golan köylerinin her biri on onbeş evden ibarettir.

937 Harekâtı sırasında bu köyler tamamen mûtî görülmüş ve hatta bir kısım halkı milis olarak çalışmıştır. Yasak bölgeye civar köylerin durumları o kadar karışık ve giriftir ki bu bölgeye başka başka zamanlarda yapılan hareketlere iştirak eden büyük, küçük emir ve komuta makamları, bölge civarı halkı hakkında bir birini tutmayan birer fikir ve kanaata varmışlardır. Hadiseler ve vakalar o kadar çoktur ki bu civar köylere mensup her hangi bir şahsın hükûmete karşı durumu hakkında müsbet veya menfi bir fikir sahibi olmak pek güçtür bu bölgede bulunmuş her Subay

başka türlü söyler, tedip hareketlerinde muhbir veya milis olarak hizmet isteyenlerden çoğunun düşüncelerinde şahsî menfaat hakimdir. Zahiren hükûmete yardım gibi görünen milislik hizmetinin gayesi şahsî veya kabile düşmanlığından ötürü bir birlerinden intikam almak maksadını güder. Bu maksadla te'dip kuvvetlerinin hareket yaptıkları Asi köyler, milislerin her hangi bir sebepten düşmanı ise böyle bir harekete memnuniyetle iştirak ederler. Hiç bir suretle alâkaları olmayan bir hedefe gidilirse, böyle bir harekete iştirak etmemek için hastalık, izin, köy hizmeti gibi mazeretler göstererek gitmek istemezler. Her hangi bir suretle temin edilen muhbirlerin bir taraflı kullanılması pek güçtür. Sureti zahirde bir taraflı çalışır gibi görünen muhbirlerin iki taraflı çalıştıkları vak'alarla sabittir.

Bundan başka bu civar halktan temin edileni muhbirlerin yanlış haberler getirecekleri de hesaba katılmalıdır. Elde edilen haberlerin başkabaşka kaynaklardan alınacak haberlerle doğrulu-

ğu tevsik edilmedikce itimat caiz değildir.

Hareket yapılan istikametlerdeki arazi tedip kuvvetlerince gereği gibi bilinmeyor ve eldeki haritalar mikyası bakımından bu işe yardım edemiyorsa yol gösterme ve arazi tanıma işlerinde milislere ihtiyaç hasıl olabilir. Birlikler araziyi en ince köşelerine varıncaya kadar bildikce ve tanıdıkca milislere lüzum ve ihtiyaç yoktur.

Milislere ihtiyaç hasıl olduğu taktirde bu hizmete gireceklerin maksat ve gayeleri yukarıda arz olunan esaslara göre incelendikten sonra, bunları tam bir asker disiplini altına almak, imkân varsa. Her birini başka başka birliklere vererek hareket sırasında bir birlerile görüşmelerine meydan vermemek ve yahut birlikler içinde Kürtce bilen şayan itimat Erler varsa, milisleri bu Erlerin mürakabesi altında çalıştırmak fakat kürtce bilen bu Erlerin kürtce bildiğini milislere hiç bir suretle his ettirmemek, gerek hareket ve gerekse istirahat sırasında bunları hiç bir surette göz ö-

nünden ayırmamak, yerliler ve civar köylü halkı ile görüştürmemek. (Gizli dinleyiciler temin edilmiş ise görüştürülür.) Ve bundan başka en mühim olarak bunlara verilecek cephanenin sarf tarzını ciddiyetle kontorola tabi tutarak zayi olan bir fişenk için nizamı kıymetinin on misli zimmet göstermek lâzımdır. Milislerin müsademelerde sarf ettikleri fişenklerin boş kovanları numara ve markalarına varıncaya kadar kontorol suretile geri alınmalı ve bir milise. bir müsademe için nihayet 10 fişenkten fazla verilmemelidir. Bu kayıtlar milislerin muhtemel fişek ticareti maksadlarını körletecek tedbirlerdir.

Bununla beraber civar muti köyler halkı ekseriyetle gayet emin irtibat vasıtasıdırlar. Harekâtın birinci safhasında görülen lüzum üzerine Kelemes dağı istikametinde sürülen Birinci Alayın Üçüncü taburu, raporlarını önceden atlılarla uzak yoldan göndermesinden vaktında alınamamış ve nihayet dağ yollarından köylülere göndermek mecburiyetinde kalmıştı. Köylüler taburun

raporlarını atlılardan 4 saat evvel getirebilirlerdi. Köylüler vasıtasile gönderilen raporlardan hareket müddetince tek bir raporun veya emrin gayıp olduğu veya geciktiği görülmemiştir. Binaenaleyh zaruret hasıl olunca yazılı emir veya raporların zarflanmak ve mühürlenmek suretile mûtî köylülerle göndermek bu bölgede en seri ve emin bir irtibat vasıtası olabileceği tecrübe edilmiştir.

Yasak bölgeye yapılan hareketlerden bir kısım civar köyler memnundular, buna sebep ya aşiret veya kabile düşmanlığı veyahut yasak bölgelilere borçlu bulunmalarıdır. Yasak bölgerliler ele geçtikce civar köylerden alacakları tesbit edilmiş ve bunların cedvelleri Siirt Vilâyetine verilmiştir.

Yasak bölgeye, yapılan hareketlerden memnun olmayanlar ise aralarında aşiret veya kabile yakınlığı olanlar ve yahut yasak bölge istihsalâtınıucuz alıp kaza veya Vilâyet merkezlerinde pahalı satan mütavassıtlar veya sermayedarlardır.

Yasak bölge halkı ırk itibarile Arap Kürt, ve pek az miktarda ermenilerin karışmasından meydana gelmiştir. Bu bölgede bir az kirmanca ve Acemce karışık olmak üzere arabca konuşan köyler bulunddğu gibi yalnız kırmanca konuşan köylerde vardır. (Kırmanca kelimesi türkçedir; Kırman kır adamı (Çe) de dil manasına gelir. Özü Türkçe kelimelerden meydana gelen bu dile farisi kelimeler karışarak bu günkü şeklini almıştır. Bu dil ceman üç bin kelimeden ibaret olup bu miktar kelimenin yarısı ve özü asıl Türkçe ve diğer yarısıda acemce, arapca ve ermenice kelimelerin karışmasından meydana gelmiştir. Bu esasa göre Kürtlerin konuştuğu dile kürtce demekten ziyade kırmanca demek daha doğrudur.)

Yasak bölge tarihi hakkında yerinde dinlenen rivayetler çoktur. Bunlar içinde bir şahıstan şunları dinlemiştik.

(Güya buraya cenuptan hicret eden araplar yezididir. Hazreti Hasan ve Hüseyni şehit ettikten sonra eshabı kiram taraftarlarının takibinden kurtulmak

için kuzeye kaçmışlar ve nihayet bu dağlara sığınmak suretile kendilerini kurtarmışlar ve bu vesile ile burada yerleşmişler.)

Çoğu vadiler veya dereler tarafında meydana getirilmiş olan yasak bölge köyleri yüzlerce sene devam eden çalışma ile oldukça verimli hale getirilmiştir. Bu bakımdan kayalıklar arasında meydana getirilen ve bir tarafı arazi meyline göre divarlarla tutdurulan küçük kare halinde tarlalar ve bahçelerle bol miktarda her çeşit meyva ağaçları bölge köylerinin zirai bakımdan bariz hususiyetlerini teşkil eder. Yiyeceklerinin esası gilgil denilen bir nevi darı ve her nevi yaş ve kuru meyva bal ve keçi etidir. Gilgilin ekmeğini, bulgurunu çorbasını ve yemeğini yaparlar ve umumî surette az yerler Bir az gilgil ekmeği ile günlerce nefislerini körletebilirler.

Sebzeleri yalnız şalgamdır. Bir çok köyler tarlalarında yılda iki mahsul alırlar. Haziranda arpa mahsulünü topladıktan sonra ayni tarlaya Gilgil ve-

ya şalgam ekilir. Gilgil ve şalgam son baharda toplanır. Toprak kısmen taş olmasına rağmen pek verimlidir. Teşrinlerde tarlalardaki Gilgil sapları insan boyunu aşar. Arazinin elverişsizliğinden ötürü tarlaların eb'adı 30 : 40 metreyi geçmez. Köylerde üç dört nüfusa nacak bir tarla düşebilir. Mevaşinin büyük kısmı keçi pek azı koyundur.

Köylerdeki evler kârgir olup divarlar muhtelif istikametlere karşı icabında müdafaa için mazgallı yapılır.

Arazinin çok sarp ve yolsuz olması ve daima eksik olmayan kabile düşmanlıkları ötürü mücadele hisleri tekemmül etmiş; açlığa, susuzluğa, yorgunluğa mütehammil hale gelmişlerdir. Bilhassa pek souk kanlıdırlar.

Bazen bir köyde bir kaç kabile bulunabilir. Kabilelerin çoğu birbirine düşmandır. Bir kabile reisi diğer kabile reisine karşı kendini korumak için senelerce evden dışarı çıkmaz. Kabile düşmanlığından ötürü yirmi beş sene evinden dışarı çıkmayana raslanmıştır. Böylelerin kadınları çalışır. Kadınlara

sıkışmadıkça düşmanlık yapmazlar. Kadınlara dokunulmamasına sebeb hürmet edildiğinden değil kadının bir keçi kadar kıymeti olmayan mahluk sayılmasındandır. Erkek ailenin mutlak reisidir. Evin ihtiyaçlarını temin eder. Kadın onun satın alınmış bir kölesidir. Vazifesi çocuk yapmak ve tarlanın ekilüp biçilmesinde ve diğer işlerde erkeğe yardım etmektir.

Kız; Dokuz yaşına girince evlenme çağına girmiş sayılır. Kızı almağa talip erkek zengin ise para ile satın alır. parası yoksa çok defa dağa kaldırmak suretile kıza sahip olur. Fakir evli erkekler, kadınları güzelse karıları çirkin ve ihtiyar olan zenginlere inek veya keçi ile mübadele ederek mal sahibi olurlar. Kadın bu bölgede bir nevi, mübadele vasıtasıdır. Kocası kan davalarında veya diğer sebeblerle ölen kadınlar derhal başka bir erkeğin hükmü altına girer ve onun metresi olarak yaşarlar. Bu bölgede yalnız bir erkeğe inhisar etmiş kadın yok gibidir. Bir çok erkekler iki veya üç evlidir. Bazan dü-

günler kabile reisinin tavassulu ile yapılır.

Kabile reisi kızı verirken erkeği bazı şartlara bağlar. Bu şartların içinde en önemlisi çalışıp para kazanarak tüfek sahibi olmaktır.

Ailenin en kıymetli malı tüfektir. Mal, can, ve namusun korunması ancak tüfekle kabildir. Tüfek babadan oğula intikal eden en önemli ve değerli mirastır. Ölen bir aile reisinin oğlu yoksa tüfek en yakın akrabaya emanet edilir. Kan davalarından ötürü birbirine düşman olan kabileler her hangi bir müşterek menfaat veyahut hükûmet karşısında birleşirler ve kan davalarını muvakkat (Baht) vererek sonraya bırakırlar (Baht vermek namus üzerine söz vermek demektir.)

936 : 937 kışında Çiri köyünü basan Hürürüklülerin başkanlığı altında Zorik, Asılılerle Abdurrahmanın bir kısım adamlarının birleşmesinden meydana gelen eşkiya gurubu idi... Maksadları Çirililerden koyun, keçi ve saire almaktı. Yine ayni köylülerin kamyon soyup

para almak menfaatile birleşerek Bitlis, Garzan yolu üzerinde bir kaç haydutluk vak'aları da tesbit edilmiştir.

937 ilk baharında (Malahano) da X. Süvari bölüğünün erzak muhafız koluna karşı pusu kuran eşkiya gurubu da, Hürürük, Binik, Rabi, Asi köyleridir ki, erzak ve cephane menfaati için birleşmişlerdir. Bundan başka takip ve te'dip hareketlerinde kendi bölge ve köylerini müdafaa için birleşmişlerdir.

Sasonluların silâhları:

En kıymetli silâh tüfenktir. Muhtelif hareketlerde her cins piyade tüfeği ile asridide ağızdan dolma çakmaklı tüfekler de ele geçmiştir. Tüfek bir ailenin en kıymetli malıdır. Aile mensupları tüfenk muhafazasını müştereken deruhte ederler. Tüfenk ailenin en büyüğü tarafından kullanılır. Bu ölürse tüfenk kıdemliye intikal eder. Müsademede ölmek, ölümlerin en şereflisi sayılır. Ancak ölmeden evvel tüfenk en yakın bir mutemede devri teslimi şarttır. En müş-

kül durumlarda tüfenk vermemek için bir kaç canı feda ettikleri de vakîdir. Umumî surette tüfenge iyi bakarlar; Tüfeğin kabza ve kundak kısımlarını oyarak Gümüş kakma veya aynalarla süslemek adetleridir.

En büyük endişeleri ve dertleri tüfenklerine fişenk bulmaktır. Kendi tüfenklerine uyan fişengi pahalı da bulsalar almağa heveslidirler. Bir kısım fişenkleri kendileri yaparlar. Asi köyünde fişenk kurşunu dökmeğe mahsus iptidai bir alet bulunmuştur. Birliklerin yaptığı harekâtta sarf ettikleri boş kovanları toplayarak ve öteden beriden temin ettikleri kapsolları mumla boş kovan dibine yapıştırıp içine barut ve ucuna da kurşundan aletle döktükleri mermiyi yerleştirmek suretile bir nevi kendilerine mahsus fişek imâl etmişlerdir. Kırılan tüfeklerinin tamirile bu çeşit dahili fişenk imal işlerini daha ziyade ermenilere yaptırırlar. Son hareketler sırasında imha edilen Atlerli şaki meşhur Topal Reşonun tüfekçisi bir ermeni idi.

(Bu ermeni Topal Reşodan evvel imha edilmiştir)

Kabile reislerinin bütün emelleri gerek düşman kabilelere ve gerekse hükûmete karşı icabında kabilenin müdafaası için tüfenk adedini çoğaltmaktır. Tüfenk ve cephanesi bol olan kabile kuvvetli ve hakim bir mevcudiyet olacağı kanaatını güderler. Tüfenkten sonra silâh hançerdir. Her Sasonlunun bir hançeri vardır. Hançer kesme değil daha ziyade saplayıp öldürme silâhıdır. Zenginlerin hançerleri gümüş savatlı fakirlerinki adi demir ve kemikten mamuldur. Hançerlerin çoğunu bölgedeki ermeniler yapar. Hançer yakın müdafaa silâhı olup pek vahşiyane kullanırlar. Tabancayı yalnız meşhur şakiler veya kabile reisleri taşırlar.

Sasonluların tâkip birliklerine karşı hareket tarzları

Takip kuvvetleri üstün ve arazi kendilerine elverişli değilse hiç ses çıkarmazlar; Görünmemeğe çalışırlar. Görüldükleri taktirde kaçarlar. İçlerinde

Şeh Sait harekâtı zamanında garbi Anadoluya sürülüp bilâhara aftan istifade ederek gelmiş olanlarla uzun müddet milislik yapmış olanlar ve muhtelif sebeplerle kıtaatla müsademede bulunanları her kıt'anın nasıl hareket edeceğini iyi bilirler. Meselâ: Bir kıt'anın yürüyüş kolunda emniyet kademeleri olduğunu ve en önde iki üç kişiden ibaret gözcülerin bulunacağını ve yürüyüşün çok kötü olan patikaya inhisar edeceğini, emniyet kıt'alarının arasında mesafeler bulunduğunu; her birliğin gerisinde erzak ve cephane kolları gibi nisbeten zaif muhafızla tanzim edilmiş ikmal kısımları bulunduğunu bilir ve görmüşlerdir. Bundan başka köylerin nasıl çevrileceğini, hemen daima geceleri yürüyüş yapıp fecirle beraber baskın yapılacağını öğrenmişlerdir. İşte bu bilgi ve vak'alardan edindikleri tecrübeler, bunlara kıtaat ile müsademe usullerini ve yerinde gereği gibi tedbir almalarını öğretmiştir.

Köylerin çok zaman sabaha karşı basılmaları ihtimaline karşı son yıllar

içinde harekâta elverişli müsait havalarda köyleri terk ederek civarda yüksek yerlerde barınmaya başlamışlardır. Bu halde gündüz kıtaatın geleceği istikametlere gözcülerini sürerek köye gidip köy işlerile meşgul olmak ve akşam karanlık bastıktan sonra evvelce seçtikleri yerlere çıkıp barınmağı usul tutmuşlardır. Gündüz gözcülerini birliklerin barındıkları yerler civarına kadar sürerler geceleri daha ziyade yakınlarında bulundururlar. 937 Eylül iptidasında Halilana yapılan baskında köy geceden sarılmış ve sabahleyin taranmağa başlanmış isede köyde kimse bulunamamış ve şakilere köyün 4 kilometre kuzeyinde rastlanarak bir kısmı imha edilmişti.

Kerho, Çirto bölgesini taramağa memur 18. Piyade Alayı 937 harekâtının ilk günlerinde bu köyleri boş bulmuştur. Bilâhare yapılan incelemede alayın harekâtını gözcülerile yakından takip eden Kerholular bir iki gün evvel Porak dağına, Çirtolular da civar mağralara saklanmış oldukları tesbit edilmişti.

Muhtelif zamanlarda uğranan pusularda eşkiya şu suretle hareket etmiştir:

Kıt'anın en önde bulunan iki veya üç kişilik gözcü kısmı, önceden kurulan pusu hizasına gelir gelmez çok yakından 5: 10 metreden ateş açmışlar ve şehit ettikleri Erleri ya soymuşlar veya soymağa vakit bulamadılarsa tüfenk ve cephanelerini alarak kaçmışlardır. Büyük kısım vaziyete müdahale ettiği zaman eşkiyayı karşısında görememiştir.

Bu pusularda pusuyu bizzat yapan şaki gurubunu muhtelif istikametlere karşı himaye için icabeden himaye guruplarını da ayırırlar.

Erzak kafileleri kuvvetli tertip edilmemiş ise saldırırlar. Aksi halde cesaret edemezler.

Araziden istifadeyi çok iyi bilirler. Saklanma, Gizlenme, kayalıklarda hareket kabiliyetleri pek yüksektir. Attıkları mermilerin boşa gitmemesi için itina ile nişan alırlar. Cephaneyi israf etmemek için müşkül vaziyette kalmadıkça 50 metreden yukarı mesafelerde ateş

etmezler. Ve ekseriya nişangâhı kullanmazlar. Bir kısmı da nişangâh kullanmasını bilmez. Taştan siper yapmağı öğrenmişler bir çok yerlerde tatbik etmişlerdir.

937 Yılı baharında Halilana yapılan bir baskında bir evin şayanı hayret bir zeka ile adeta bir istinat noktası haline getirildiği görülmüştür.

Evin kapısı köye inen patikaya karşı açık ve fakat hariçten kapı belli olmaması için kapınınbir metre ilerisine taşlarla kapı yüksekliğinde siper yapılmıştır. Arasında müteaddit mazğalları bulunan bu siper uzaktan bir duvar zanediliyor ve bu evden şüphe edilmiyordu. Evlere girilirken kapıdan evvelâ bir bomba atılacağı ve sonra ancak birer birer içeri girileceğini düşünen şaki, kapı hizasından itibaren ayrışa taşlarla duvar örerek bomba tesirinden kurtulmağı ve birer birer girecek Erleri bu iç duvarın mazğal deliğinden istifade ederek avlamayı düşünmüştür. Eğer kıt'anın baskını muvaffak olmuş ve şakiler köyün evlerinde çevrilmişlerse yukarda

arz olunan kurnazlıklarla mukavemet ederler. Hatta top ve makineli tüfek mermilerile evin yarısı yıkıldığı ve bir kaçı öldüğü halde sağ kalanları mukavemet ederek karanlık basar basmaz kaçmağa ve yaralılarını da kaçırmağa savaştıkları görülmüştür. Yaralılar götürülebilecek halde ise götürürler, götürülemiyecek kadar ağır yaralıların başlarını keser götürürler. Keza müsademede ölenlerin başlarını fırsat bulurlarsa keser götürürler. Buna sebeb ölenlerin teşhisine meydan vermemek ve takip birliklerini bilgisizlik içinde bırakmaktır.

Takip birlikleri kuvvetçe zaif, arazi vaziyeti ve şartları elverişli değilse ellerinden gelen bütün fenalığı yaparlar pek fazla sıkışırlarsa çırçıplak soyunur araziye uyarak kaçarlar. Kaçarken ekseriya dereleri tercih ederler. Bir çokları soyunmuş olarak su içinde ve kafaları dışarıda kaçarken yakalanmışlardır.

Bilhassa arap kesafeti fazla olan (Hürürük, Binik, Kozik, Asi, Halilan, Harpak halkına Belekan tabir olunur.

Bu köylerin halkı çok hünhardır. Hasımlarını tüfekle öldürdükten sonra fırsat bulurlarsa hançerlerler.

937 takip harekâtının ilk safhasında Küskütü basan VII. seyyar tabur bölgesinde şimdiye kadar görülmemiş ve işidilmemiş bir manzaraya şahit olunmuştur.

Küskütlü şakî Reşo, tarama yapan bir manganın önünden karısile beraber kaçarak Küsküt deresine inmiş hem kendisini ve hemde karısını çırçıplak soyarak Küsküt kuzey sırtlarına doğru kaçmak istemiş; pusuda bulunan diğer bir mangamızın üzerine düştüğünü görünce derhal önünde bulunan bir ceviz ağacının kovuğuna girmiş ve karısını önüne yatırarak tüfeğine destek yapmıştır. Bu şakinin vücudü hafif makineli tüfeklerle tamamen delik deşik olduğu halde ateşe devam etmiş, nihayet bir bomba isabetile imha edilmiştir.

Yakalanan kadın ve erkekler sorulan şeylere tamamen aykırı ve yanıltıcı cevap vermişler ve doğruyu söylememişlerdir. Bundan ötürü elde edilen bil-

gilerin doğruluğu başka başka kay naklardan tesbit edilmedikçe inanmak caiz değildir.

Mağaralar

Yasak bölgenin tanınması lâzımgelen taraflarından biri belki en mühimide mağaralarıdır. Mağaralar yasak bölge halkı için hayati kıymeti haiz sığınaklardır. Halk bir te'dip hareketi his edince zamanın elverişine göre çoluğunu, çocuğunu varını yokunu hatta koyun keçisini de mağaraya çeker ve etrafı gözetliyerek harekâtın sonuna kadar bekler. Mağara harekâtın devamı müddetince takip kuvvetleri tarafından görülememiş ve keşf edilememiş ise kendi hesaplarına göre vaziyet kurtarılmış sayılır. Bunların bu vaziyetleri bu günkü hava tehlikesine karşı sığınaklar ve icabında bunlardan istifade şekline benzedilebilir. Ancak şu kadar varki yasak bölgeliler, seçtikleri mağaraların kolaylıkla bulunmaması için harekâta elverişli olmayan en sarp, yalçın sapa yerlerde olmasına önem verirler. Bu mağaralar

hemen kâmilen arazinin teşekkülü sırasında tekevvün eden muazzam kaya boşluklarıdır. Sayısı tesbit edilemiyecek kadar çok olan Sason mağaralarının her birinin istiap kabiliyetleri ile içlerinin teşekkül tarzları başka başkadır.

937 Harekâtındaki takip ve te'dip mücadelesinin merkez sikletini mağralara yapılan taarruzlar teşkil eder. Harekâtın ilk günlerinden hemen son günlerine kadar mağralarla uğraşılmış ve mağralar hakkında bir çok bilgi temini ile beraber buralara karşıyapılacak taarruz şekilleri ve tarzları hakkında tecrübeler elde edilmiştir.

Mağralar hakkında toplanan bilgiler ve buralara yapılan taarruzlarda elde edilen tecrübelerin sırasile izahına çalışılacaktır.

Halkın istifade ettiği mağraları köylerin yakınında veya uzağında olmak üzere istifade şekli bakımından ikiye ayırmak suretile mütalea kabildir.

A) Köylere yakın mağralar:

Köylerin üç beş yüz metre ve niha-

yet bir kilometre yakınında bulunan bu mağraları yasak bölgeliler, mağranın teşekkül tarzı elverişli olduğu taktirde çok zaman ağıl olarak kullanırlar. Bundan başka bu mağralar te'dib kuvvetlerinin âni baskınlarında derhal sığındıkları yerlerdir. Buralar filhakika kendileri için o kadar emin yerler değilse de muvaffak olmuş bir baskın karşısında ve etrafı çeviren kuvvetler önünden kaçmağı tehlikeli bularak derhal buralara ve yahut buna benzer sık çalılık, dere çukurlukları içindeki kayalıklara saklanırlar. Evlerde baskına uğramış olanlarda dışarı çıkmak fırsatı bulamazlarsa evlerinde müdafaa ederek geceyi kazanmağa çalışırlar. Gecenin sükûneti sırasında bilhassa derecik ve çalılardan istifade ederek daha uzak ve emin mağralara kaçmak teşebbüsünde bulunurlar. Köy civarında seçilen mağra takip kuvvetleri tarafından kolaylıkla bulunmasına imkân bulunmayan bir mağra ise ve yahut takip kuvvetlerinin mağra civarındaki kesafeti dolayısile çıkması tehlikeli olacaksa mağrayı terk etmezler. Kıtaat böl-

geyi terk edinceye kadar mağrada kalırlar.

Mağraların pek azında akar su bulunmasından su ihtiyaçlarını gece civar kaynak veya derelerden temin ederler. Mağra kıtaat tarafından sarılmış değilse bu iş kolaydır. Sarılı ise güçleşir ve imkânsız olur.

B) Uzak mağralar:

Takip kuvvetlerinin harekâta başladıkları veya başlayacakları duyulursa bir kaç gün evvelden köylerdeki işe yarar kap gacak, eşya ve yiyecek kâmilen uzak mağralara taşınır. Bu arada kadın çoluk çocuklarda bu uzak mağralara götürülür. Bunlardan başka Sasonlunun en kıymetli malı sırasında bulunan davarı ve sığırı ile beraber harman yapılmış zahiresi de buraya alınır. Bahçe ve tarlalar olduğu gibi bırakılır. Ailenin bir kaç erkeği varsa bir erkek kadın çoluk çocuklarla beraber mağraya girer. Diğer erkekler vaziyete göre hareket etmek üzere ekseriya takip bir-

liklerinin gelmeleri muhtemel istikamete hareket ederler.

Bu uzak mağaralar aranıp bulunması, güç olduğu gibi bulunduktan sonra dakolaylıkla taarruz edilemeyen ve hatta bir kısmının teşekkül tarzı ve içerisinin taksimatı ateşli silâhların çeşitli mahreklerine uymamasından tesir yapılmasına imkân bulunmayanlardır.

Yasak bölgede ne kadar mağaraya rastlanmış ise tabii teşekkül bakımından o kadar garip hususiyetlerle karşılaşılmıştır..

Uzak mağralar bölgeliler için en emin sığınaklardır. Bu mağralar gayet sarp ve dik yamaçlar üzerindedir. Bölgeliler takipten gayrı zamanlarda buralara çıkmazlar. Esasen icabında kendileri dahi güç çıkarlar. Kara miliç ve Malato mağraları umumî surette bu sınıfa girer.

Mağraların büyüklüğü ve taksimat tarzları:

Üç beş kişiden başlayarak icabında yüz küsur kişiyi istiab edebilecek mağ-

ralara rastlanmıştır. Harekâtın ikinci safhasında Kara Miliçin Küsküt köyü yamaçları yukarı kısmında rastlanan bir mağarada (60), aşağı Küsküt deresinde bir mağarada 40 küsur. Arzivin Hürürük mağaralarının birinde de 47 kişi ele geçmiştir. Mevaşi heman kâmilen mağaralarda ele geçmiştir. Bu mağaraların ağzını büyük taşlarla kapatarak veya taşlarla duvar örerek kendi sığınaklarına girerler. Sığır ve davar aç ve susuz kalınca bağırır. Hayvan sesi mağaranın yerini belli edeceğinden bunları sakladıkları mağarada kalamazlar.

Mağaralar bu bölgenin veya arazi kısmının neresinde bulunabileceği hakkında kat'î bir fikir söylemeğe imkânı yoktur. Bir yamaç kısmının az meyilli kısmında bulunabileceği gibi gayet dik ve sarp kayalık kısımlarının alt, orta ve yahut ancak ip yolile çıkılabilecek yüksek kısımlarında da bulunabilir. (İlişik fotoğraflar 18. Alayın arziv mağaralarının aranmasında kullandığı ip yollarını gösterir.) Bunun için bir kaide koy-

mağa imkân yoktur. En mühim mağaralarda bunlardır.

Bazı mağraların iki veya üç ağzı vardır. Çoğunun ağzından bir insan güç girer ve çıkar. Taksimat tarzları o kadar gariptirki bir kısmının ağzı yukarıda sığınılan bölmeleri aşağıda, bir kısmının ağzı aşağıda kademeli bölmeleri yukarda ve bazılarında her kademe üzerinde harice doğru müteaddid mazgallar bulunur. Bazen ağız ile bölmeler arasında yol helezonîdir. İşte bu çeşitlerine hiç bir silâh tesir etmez. Mağaranın ağzıda yüksek ise, girilmek suretile nüfuz kabil olmaz.

Hürürük civarında keşfedilen ve içinden 47 insan çıkarılan mağranın iç taksimatı şöyle idi: Mağranın ağzı yukarıda, yukardan aşağı kuyu şeklinde uzun bir methal bu methalin dağ tarafına rastlanan şevinde sığınılabilecek büyük bir genişliği ihtiva ediyordu. Bu mağraya saklananların en azılıları on gün mukavemet göstererek teslim olmamışlar nihayet kâmilen ele geçmişlerdir. Aşağı Küsküt deresinde keşfedi-

len ve içinde muhtelif günlerde kırka yakın insan çıkarılan mağra sert ve dik bir yamaç üzerinde idi. Mağranın ağzına çıkmak için 3 metre kadar bir duvar kısmını tırmanmak mecburiyeti vardı. Ağzından yukarı doğru helezonî bir koridor ve bu koridor üzerinde üst üste iki oda veya boşluk ve her iki boşluğun dış duvarları mazgallı idi. Her iki mağrada da su yoktu.

Kara Miliçin Küsküt yamaçlarında bulunan ve içinde 60 küsur insan ele geçen mağaranın iki ağzı ve üst üste iki sığınağı vardı. Bu sayılanlardan başka rastlanan yüzlerce mağranın her biri buna benzer çeşitli şekiller gösteriyordu.

Mağraların keşfinde ve mağralara yanaşmada tatbik edilen usuller

Mağralar:

A) Taramalarla

B) Ele geçen şakileri tazyik suretile bunlara kılavuzluk yaptırarak.

C) Mağralardan ateş alınmak suretile keşfedilir.

A) Şüpheli arazi kısımlarında yapılan taramalarda birlikler pratik usuller bulmuşlardır. Bunlardan başda geleni: Her çalı dibi ve keza her taş dibini yoklamak; Keçi ve inek ve çocuk gibi bağırmak kürtce veya arapça seslenmek usulleridir. Hemen bütün mevaşi seslenmek suretile ele geçmiştir.

Keçi gibi bağırmalarda mağralardaki keçiler mukabelede bulunarak yerlerini belli etmişlerdir. Arazinin dinlenmesinde çocukların her hangi bir sebepten ve ekseriya susuzluktan bağırdıkları duyulmuş ve mağraların yeri belli olmuştur.

Kara Miliçteki büyük mağra çocuk seslerinden keşfedilmiştir.

B) Ele geçen şakileri tehdit ve tazyik suretile ele geçen mağralar çoktur.

Hürürükteki büyük mağra bu usulle bulunmuştur.

C) Ateş alınmak suretile keşfedilen mağraya misal aşağı Küsküt deresindeki mağradır. Bu mağraya bir man-

ğamızın aldığı emir hilâfına olarak yalnız başına ve himayesiz ilerlemesi; Mağradaki şakilerin mazğallardan ani açtıkları ateşle bir kaç Erimizin şahadetine sebep olmuştur. Bilâhara yapılan incelemede bu vak'a sebebinin; manğanın dört beş saat bu mağra bölgesini taraması ve mağraya yakın diğer iki mağranın aranıp bir şey bulunmamasından manğa komutanının yakın emniyeti ve himaye işlerine müessir olan lâkaydı ve ihmali neticesi olduğu anlaşılmıştır.

Mağralar keşfedilince gizlemeye ve araziden istifadeye önem vermek (ve içerdekilerin ve bilhassa mağra ağzında veya mazğallarda gözetleyenleri kuşkulandırmadan) uzaklardan dolaşmak suretile mağrayı çevirmek lâzımdır. Mağra tamamen çevrildikten sonra mağranın ağzını ve mazğallarını keşf için himayeli ve araziden istifade ederek yanaşmak lâzımdır. (Tesbit edilen vakalara göre mağralar karşısında zayiat bilhassa bu yanaşma safhasında olmuştur.) Bu yanaşmada en mühim nokta mağranın kaç ağzı bulunduğunu mev-

dana çıkarmaktır. Mağra şayet büyük bir kaya üstünde ise kayanın alt ve kenar kısımlarında ayrıca ağızları olup olmadığının meydana çıkarılması önemlidir. Kara Miliçde bir kaya üstünde keşfedilen bir mağranın alt tarafında ayrıca bir ağzı olduğu bilâhara meydana çıkmış isede buradan kaçanları yakalamak mümkün olamamıştır.

Bunlar tamamen tesbit edilip gereken tertip alındıktan sonra mağraya taarruz başlar.

Mağralara taarruz

Mağra tamamen çevrilip etrafında kuvvetli bir çenber tesis edildikten sonra içindekiler teslim olmağa davet edilmelidir. Gaye içindekileri öldürmekten ziyade yakalamak olduğundan önceden böyle bir teklif insani bir vazifedir. Mağradakiler teslim olmadıkları taktirde mağraya cebri tazyik başlar. (Harekâtta çevrilen mağraların hiç birisi derhal teslim olmamışlar çevrildikten bir kaç gün sonra bilhassa susuz kaldıkça teslim olmağa başlamışlardır. On gün aç

ve susuz kaldıktan sonra teslim olmayıp mağra içinde ölenlere veyahut ölecek hale geldikten sonra teslim olanlara rastlanmıştır. Büyükler susuzluğa tahammül ediyorlarsada çocuklar tahammül edemediklerinden bunlara idrar içirdikleri ve bir kısmının bu yüzden öldükleri de duyulmuştur. Mağaralar kuşatıldığı müddetçe bilhassa geceleri çok müteyakkız bulunmak ve Subay durumuna göre gündüz ve gece mutlak bir iki nöbetçi Subayını mağra başında bulunmak lâzımdır. Yine harekât göstermiştirki mağralardan kaçabilenler gece kaçmışlardır. Gece mağradan dışarı çıkan şakilerin iki maksadı vardır. Yakaçmak ve yahut civar pınar veya dereden su almaktır. Su almak maksadile mağradan çıkan ve mağrayı çeviren birlikler tarafından yakalanan kadın ve erkeklere rastlanmıştır.

Geceleri mağrayı kuşatan birliklerde kuvvetli elektirik fenerleri bulunmalıdır. (Harekâtta Syy. Jandarmaların elektirik fenerlerinden çok istifade edildi Bunlar 150 metreye kadar küçük ışıl-

dak gibi kuvvetli tenvir yapabiliyordu.) Mağra ağızları ve civarı geceleri ancak bunlarla baskı altında bulundurulabilir.

Mağra etrafında bekleyen Erlerin uyumalarına meydan vermemek için bunların hiç olmazsa iki saatta bir değiştirilmesi lâzımdır. Bunların yiyecekleri ve içecekleri yanlarına kadar getirilmelidir. Mağrada insan bulunduğu anlaşılıp ta içerden müsbet veya menfi hiç bir cevap alınamadığı taktirde tercihan o mağraya yakın ve fakat başka mağralardan veya yerlerden ele geçenleri mağraya sokup vaziyetlerini öğrenmek ve teslim olmalarını teklif etmek lâzımdır.

Bu tarzda yapılan tekliflere rağmen teslim olmadıkları görülmüştür. İçerde açlık ve susuzluk baş gösterdikçe ön sırada dul kadınlar ve çocuklar çıkmış karılı kocalı ailelerle ermeniler en sonraya kalmışlardır. Bilhassa daha fazla sıkıştıklarında kadınları ve çocukları da atarak içerde yalnız silâhlı erkekler

kalır. Bunların maksatları sonuna kadar mukavemet ederek ölmektir.

Mağraya cebri tazyik, ateşli silâhlar, mağra ağzında odun veya kükürt yakarak içindekilerin hava almalarını güçleştirmek ve yahut bunlarda tesir yapmadığı taktirde (Mağranın durumu elverişli ise) tahrip kalıbı kullanılmak suretile mağrayı çökertmek zorunda kalınır. Bağzı mağralar yüksek ve kalın kayalıklar üzerinde bulunmasından bunlara tahrip kalıbı konulamaz. Bu halde içerdekilerin açlık ve susuzluğa mahkûm edilmesi zaruri olur. Bunların her çeşidine rastlanmış ve gereken usuller tatbik olunarak içerdekilerin ele geçmesine çalışılmıştır. Harekâtta keşfedilip de nüfuz edilmemiş mağra bırakılmamıştır.

Mağra ağızlarının darlığile beraber içeriye doğru uzanan helezoni veya zikzak koridorlardan ötürü ateşli silâhlarla nüfuz ekseriya kabil değildir. Mağranın etrafında mevzilendirilen silâhlar daha ziyade mağradan dışarı çıkmak teşebbüsünde bulunanlara karşı kullanılır.

Birde ara sıra mazğal olması muhtemel deliklerle mağra ağzının Makineli Tüfenklerle ateş altına alınması lâzımdır. Mağrada mahsur bulunanlar mağrayı çevirmiş olan birliklerin gafletinden istifade etmek isteyerek kaçmak teşebbüsünde bulunabilecekleri hesaba katılmalıdır.

Buradaki ateşli silâhlardan kast tüfenkten topa kadar olan bütün silâhlardır. Topçu, mermisini mağranın ağzından içeriye soksada ekseriya müessir olamaz; Çünki yukarda arz oldunduğu gibi mağra ağzından içeriye doğru uzanan koridorların girinti ve çıkıntısı buna manidir. Top mağraya tesir yapmadıkça içerdekilerin manevi kuvveti çoğalarak mukavemet hırsını arttırır. Bu halde mağra ağzında ateş veya kükürt yakarak içerdekileri dumanla bunaltmak vasıtalarına müracaat edilir. Ancak bu çeşit vasıtanın muvaffak olabilmesi mağranın tabii teşekkül tarzının uyğun olmasına bağlıdır.

Mağra ağzının yukarda veya aşada olması dumanla tesir şeklini değiştir-

mektedir. Dumandan bunalıp teslim olanmağralar görüldüğü gibi hiç müteessir olmayanlarda görüldü. Sasonluların dumana karşı gösterdikleri mukavemet kayda değer. Kayaların bazen yarık olması duman tesirini azaltır. Ateşli silâhlar ve dumanla nufuz edilemeyen mağralar başında günlerce bekçilik yapmağa ekseriya durum müsaade etmez. Bu taktirde tahrip kalıplarile mağranın çökertilmesi zaruri olur.

Tahrip kalıplarının kullanılmasına mağra harici satıh kayalarının teşekkül tarzı müessirdir. Arziv ve Kara Miliçdeki mağralarda tahrip kalıbı kullanılmış müsbet sonuç alınmıştır. Sasonlular tahrip kalıplarını 937 den evvelki hareketlerde görmediklerinden bunların maddi ve manevi tesirlerinden pek ürkmüşlerdi. Hatta bir mağraya bütün taarruz vasıtaları kullanılmasına rağmen tesir alınmadığı görülünce tahrip kalıbı tatbik edilmiş daha ilk infilâkda bir kaya parçası yuvarlanmakla derhal teslim olmuşlardır.

Bir mağra bir infilâk payı ile çö-

kertilemeyeceğinden bazan bir kaç parti halnde tahrip kalıbı kullanmak suretile netice alınmak durumunda kalınabileceğinden tahrip postalarının yanında bol tahrip kalıbı bulundurmak veya sık sık bütünlemek lâzımdır. Hülâsa edilirse Sason mağraları için en uygun ve müessir taarruz silâhının tahrip kalıbı olduğunu söyleyebiliriz.

Mağralar şüpheli kaldıkça içeriye Er sokmak suretile araştırma yapmak emin bir iş değildir. Çünki mağra ağızları dar olmasından içeriye ancak bir Er girebilir. İçeride ne gib bir vaziyetle karşılanacağı bilinemediğinden her türlü ihtimaller dikkat nazara alınarak iyi düşünmek, gafil avlanmamak lâzımdır.

937 Sason harekâtından alınan dersler

Harekât hazırlıkları:

Her bakımdan gereği gibi noksansız hazırlık harekâtın muvaffakiyetle başarılmasına en müessir âmildir. Bu-

husus te'dib kuvvetlerinin yiyeceği ve giyeceği ve te'dib de kullanılacak nakil ve muhabere vasıtaları, sıhhî ve baytarî hizmetlere kadar şumullüdür.

Hazırlık işinde harekât yapılacak bölge halkının vasıflarile beraber bölgenin her köşesini önceden (hiç bir nokta kapalı kalmamak şartile) tanımak ön sırada gelir. Harekâta başlamadan önce en küçük rütbeli Subaya kadar harekât yapılacak bölgenin hartası yoksa mufassal ve doğru krokileri verilmeli ve zaman varsa harekâttan önce bu kroki üzerinde ya yazılı mesele halli ve yahut plan tatbikatları yaptırılarak arazinin tanınmasına çalışılmalıdır. Bölgeye ait daha önce hazırlanmış yardımcı diğer krokiler varsa bunlarda verilmelidir. Harekâtta çabucak yıpranacağı göz önünde tutularak imkân varsa bu krokiler vaktinde bezletilmelidir.

Harekât yapılacak bölge halkı hakkında toplanan bilgiler çoğaltılarak birliklere dağıtılmalıdır. Arazinin tanınmasına ait olup harta veya krokide gösterilmeyen tafsilâtın bu bilgilere eklenme-

si önemlidir. Bundan başka her hangi bir köy veya yerin kuşatılmasında bu işe tahsis edilen birliklerin nasıl hareket edeceğinin harekâta takaddüm eden günler zarfında o araziye az çok benzer bir arazi seçilerek talim ve tatbkatlar yaptırmanın hususî kıymeti vardır. (937 Harekâtı başlamadan bir hafta evvel Halilana yapılan baskında baskın gurubunun nasıl hareket etmesi lâzım geldiği Hazo civarında Halilan civarına benzer bir arazi seçilerek talim edilmiş faydası görülmüştür.)

Harekât hazırlıklarının gizlenmesi keyfiyeti hazırlık işlernin en önde gelenidir. Bu meselenin şu kayd ve şartlara göre incelenmesi yerinde olur.

A) Daimi te'dibe memur olarak harekât bölgesinde bulunan birliklerle yapılacak küçük hareketler veya baskınlar.

B) Daimi te'dibe memur birlkleri başka yerlerden birlikler getirilerek takviye suretile daha geniş mikyasta yapılacak kat'î neticeli harekât.

A) Daimi te'dibe memur olarak

harekât bölgesinde uzunca müddet kalan birliklerle yapılacak küçük hareketler ve baskınların gizlenmesi suretile semereli hareketler tertibine daima imkân vardır. Çünki bu birlikler esasen her bakımdan harekete hazırdırlar. Birliğin ikmal kolları ve ihtiyaçları her zaman yürüyüş ve harekete hazır bulunmasından hareket hazırlıkları normal günlere göre bir değişiklik göstermeyeceğnden birliklerin bulunduğu bölgede bulunduğu kabul edilmesi lâzım gelen şakilere mensup muhbirler üzerinde kuşku uyandırmaz.

Bunda en mühim nokta yapılacak hareketin son zamana kadar saklanması ve hareketten bir kaç saat evvele kadar yapılacak işi ast Subayların da bilmemesidir. Eğer yapılacak hareketin ast Subaylara yürüyüşten bir kaç saat evvel söylenmesine lüzum duyulursa bu halde Subayları etrafın dikkat nazarını çekmeden bir yerde toplamak ve vaziyeti izah etmek lâzımdır. Bu görüşmeyi Erlerin ve yazıcıların dinlememesi veya kuşku uyandırmaması için bunları birer

vazife ile başka taraflara göndermek işi ihmal edilmemelidir.

Erat, yürüyüş başlayacağı dakikalara kadar harekât olacağını bilmemelidir. Garnizon veya Ordugâh civarında gidiş ve gelişler normal zamanlar gibi olmalı heyecanlı hareketler ve bağrışlara meydan verilmemeli ve birlikler üzerinde bu bakımdan gereği gibi hakimiyet temin edilmelidir. Tecrübeler göstermiştirki, bir kaç def'a harekete iştirâk etmiş tecrübeli Subaylar hazırlık işlerinde çok sakin ve sakit; Bölgeye yeni gelmiş Subaylar ise şayet evvelce bu işlerde bulunmamışlarsa daha telâşlı ve heyecanlı görülmüşlerdir. Birlik komutanları bu Subayların hareketini daha yakından takip ederek sükunetle iş görmek itiyadını aşılamalıdırlar.

Birlik komutanlarının bu bakımdan ödevleri, her türlü ikmal ihtiyaçlarını sükûnet ve intizamla hariçten dikkati çekecek tezahür göstermeden tamamlamaktır. Birliklerin ikmal ihtiyaçlarını nakledecek vesait kısmen kira ile temin ediliyorsa talim ve tatbikatlar ve

yahut aksi istikamette yürüyüş yapılacağı vesilesile bunları bir kaç gün evvelden kiralamak ve yahut hareketi; müteahhidin muayyen zamanda başka yerlerden getirteceği iâşe maddelerinin nakli gününe rastlatarak ayni nakil vesıtalarından derhal istifade suretile gizlemek imkânı vardır. Harekât hedefi çok uzun değilse yani ayrıca kira ile hayvan tutulmasına lüzum görülmeyorsa bu halde kira hayvanı temini suretile hareketin sezilmesi endişesi zail olur.

Bu hususta tecrübesi az ast Subaylara hazırlıklarda yapılacak işleri bizzat not ettirmek ve saatları ayar etmek adet olmalıdır. Hazırlık işlerinde birliğin ikmal işlerile meşgul memurların birlik komutanına günlük hareket hazırlığı raporu vererek deposunda tesbit edilen yiyeceğin harekete hazır olup olmadığını muayyen zamanda bildirmelidir. Birliğin sıhhî ve baytarî malzemesi hareket olsun olmasın her zaman noksansız ve harekete hazır bulunmalıdır. Bu malzeme her gün ikmal edilecek şeyler olmadığından noksan bir kerre bütünlenin-

ce beş on gün ikmalden vareste kalınır. Binaenaleyh bu işlerle meşğul tabib, veteriner Subaylar; birlik komutanı sormadan ihtiyaçlarını vaktinde bildirmeli ve ikmalini takip etmelidirler ki bir hareket halinde noksanlarla karşılaşılmasın.

Harekât yapılması ihtimali bulunan ahvalde hayvanatın çayıra çıkması doğru olmayacağından bu hususta yukarı makamların dikkat nazarını çekerek durumu istîzan lâzımdır. Hareket hazırlığının yine en ön sırada düşünülmesi lâzım gelen taraflarından biri de hayvanatın hazırlanmasıdır. Bilhassa dağlık bölgede paldum, kolan ve göğüslüklerin pek fazla zor göreceği düşünülerek bunların dikişlerinin kontrolu ve mühtacı tamir ve islâh olanlarının sakin zamanlarda tamir ve tanzimi pek önemlidir. Cağ torbalarındaki demir baş yiyecekler daima kontrol edilerek sarfına meydan verilmemelidir. İmkân bulundukça yerli kılavuz almamak lâzımdır. Yerli kılavuzların mahzuru burada tekrara lüzum görülmedi. Yerli kılavuz-

lardan istifadeye mutlak lüzum varsa kılavuzların yiyeceğini ve içeceğini temin suretile bunları kıt'a yanından bir tarafa ayırmamak gerektir. Kılavuzlar, (Kendilerinin haberi olmadan en açık göz ve güvenilir Erlere teslim edilerek bunların nezaretinde kullanmak; hiç kimse ile temas ettirmemek ve köyde bulunuyorsa köylülerle irtibatını kesmek lâzımdır. Kılavuz son dakikaya kadar ne olduğunu ve hangi istikamete gidileceğini bilmemelidir. Bunların gerek yürüyüş ve gerekse müsademe sırasında kıtanın yanından uzaklaşmaması kesin temin edilmelidir.)

Hedef sabaha karşı sarılarak gün ağrırken girmek tarzı; Bir çok def'a yapılmış olmasına rağmen; Diğer şekillerine tercih edilmelidir. Sasonlular takip birliklerin bu tarzda hareketini bilirlerse de takip birlikleri en fazla randımanı bu usulde bulmuşlardır.

Gündüz hareketleri şakilerin ileri sürdükleri gözcüler tarafından mutlak görüleceğinden vaktında tedbir almalarına fırsat verir ve vermiştir. Sasonlu-

lar, gece gözcülerini çok def'a geri çekerler. Ve barındıkları yer civarında bulundururlar. Gündüzleri ise birliklerin pek yakınına kadar sürmek suretile birliklerin harekâtını gözetlerler.

Bu bölgede gündüz yapılan hareketlerin hemen hiç birisi netice vermemiştir. Gece yürümek ve sabaha karşı hedefi sarmak suretile yapılan hareketler daha radımanlı olmuştur.

Hedef dört beş saatde kat'edilecek kadar yakın ise Eratı akşamdan uyutmak ve gece yarısında harekete geçmek uyğundur. Hareketten evvel bir sıcak çorba veya çay vermek işi akşamdan düzenlenmelidir. (Bu bölgede halk yazın damlarda yatar ve köy içindeki hareketler ne kadar sükûnetle yapılırsa yapılsın sezilmemesine imkân yoktur. Bunun için Ordugâhların köyün içinde bulunmaması daha doğrudur.)

Ordugâhtan hareket edilirken doğru veya kestirme yol olsa da muti köyün içinden geçilmemeli etraftan dolaşılmalıdır.

Hedef şayet iki gecede alınabilecek

kadar uzaksa ordugâhtan yine bu tarzda hareket etmek birinci hedefe gece varmak ve gereken yakın emniyet tertibi alınarak ateş yakmadan gecelemek uygun olur. Birinci hedef dediğimiz bu mutavassıt durak yerinin köylerden uzak çukurca bir yer olması ve etrafta seçilecek hakim noktalarda her taraflı gizli emniyet tertibatı almak işleri ihmal edilmemelidir.

Burada gereği kadar istirahat edildikten sonra asıl hedefe gündüz veya gece yürümek şekilleri duruma bağlıdır. Gece yürüyüşlerinin mehtaplı havalara rastlatılması gece yürüyüş randumanını ve emniyeti çoğaltır. Mehtaplı havalar gece şartlarını yarıya indirir. Baskından sora Ordugâha dönüş; çıkış gibi gece yapılırsa mûtî köyler birliklerin hareketlerini takipte bilğisizlik içinde kalırlar. Bunun civar köyler halkı üzerinde tevlid edeceği faydalar açıktır.

B) Daimi te'dibe memur birlikleri, başka yerlerden birlikler getirilerek takviye suretile daha geniş mikyasda yapılacak kat'î neticeyi harekâtta elde edilen

tecrübeler, harekâtın gizlenmesi müşkülâtını ortaya koymuştur. Bilhassa kira ile tutulan nakil vasıtaları ve bunlarla yapılan mukavele şartları maksadın ifşasına mani olamamakta ve vesaitin muayyen zamanda istenen bir yerde bulundurulması şartı harekâtın aşa yukarı ne zaman başlayabileceği hakkında fikir vermeğe kâfi gelebilmektedir. Bu günkü durum ve şartlarımıza göre bunların gizlenmesine imkân bulunmadığından hiç olmazsa harekât hedefi, günü ve saatını yukarıda (A) fıkrasında arz olunduğu gibi gizlemek te'dibe memur birliklerin en önemli vazifesidir.

Elbise ve teçhizat:

Sarp bölgede tırmanma ve yürüyüşler Eratın sebikbar olmasını, yüksek dağ hava şartları da çok kuvvetli giydirilmesini talep eder. Sason bölgesinde hava yazın dahi sık sık değişiklikler gösterir. Yüksek yerlerde saat 12 sıralarında dahi havanın birden bire soğduğu veya ısındığı vakidir.

Bazen günde bir kaç def'a kaput

giymek ve çıkarmak ihtiyacı hissedilir. Hava açık olsada kaput giymek mecburiyeti vardır. Havanın gösterdiği bu ittiradsızlığa karşı ihtiyatlı bulunmak lâzımdır. Hazırlıklar sırasında yün fanila, avcu yeleği, eldiven, kar başlıkları beraber alınmalıdır. Zaif Erata ayrıca yün kuşak vermek yerinde olur. Harekâtta battaniye ihtiyacı his edilmekte isede bunları taşımak müşkilâtı vardır. Bununla beraber mekkârilerle taşınmak şartile bir bölük için beş on tane berabere alınması şayanı tavsiyedir.

Kaputun boyu Erin diz kapağını on santim geçmeli ve arka yırtmacın alamünyömden mamul küçük düğmeleri tam olmalıdır ki icabında battaniye yerine kullanılabilsin. Her Ere mutlak bir portatif çadır verilmeli ve bunları icabında muşamba gibi kullanmak üzere baş ve bel kaytanları zayi olmuş ise tamamlanmalıdır. (Portatif çadırların icabında muşamba gibi kullnılması için üzerinde baş ve bel kaytanları vardır. Çadır arkaya alınarak bu kaytanlar büzülür bağlanırsa çadır bir nev'i muşam-

ba şeklini alır. Portatif çadırın bizde bu şekilde kullanılması taemmüm etmediğinden kaytanlar kısa zamanda zayi olur.)

Çorap yün olmalı ve bir çorabın dağda on beş gün dayanabileceği hesap olunrak buna göre fazlalardan yedek berabere alınmalıdır. Arka çantalarının Erata oldukça yük olduğu görüldü. Bazı taburlar çantalarını merkezi vaziyette bir yere toplayarak tarama işlerini çantasız yaptılar. Seyyar Jandarma taburlarının arka çantaları olmadığından bunlar daha sebikbar ve faaldiler. Arka çantalarının alınmasına lüzum görülürse içindeki tahta kasnaklar garnioznda bırakılmalıdır.

Arka çantalarında yalnız bir kat çamaşır ve demir baş yiyecek bulunması kâfidir. Harekât bölgesine girilince avcı yelekleri ve fanilelerin giydirilmesi uygundur. Arka çantaları bir tarafa bırakılmış ise kaputlar simid yapılmalıdır. Seyyar Jandarmaların simid şekilleri piyadenin simid şekline göre daha pratik görülmüştür.

Yüklerin dağda çok zor göreceği hesaba alınarak hayvanatın paldum, kolan ve göğüslüklerile semerleri gözden geçirilmeli ve imkân varsa berabere yedek kolan alınmalıdır. Her mekkârili birliğin saraç takımı ve saracı bulunmalıdır. Yük ipleri iptidaî şekilde yapılmış olanlarından değil fabrikasyon ve sık nesicli olmalıdır. M. T. koşum semerleri ile mahfelerin kopmağa ve atmağa müsteit aşınmış kısımları adi çenber demirleri ile değil çelik levhalarla veya çelik çubuklarla tamir edilmeli, laçka olmuş kelebek vidaları değiştirilmelidir.

Harekâtta saka hayvanlarında taşınan su fıçılarından hemen hiç istifade edilemedi. Arazinin ve yolların kötülüğünden hemen her hayvan günde bir kaç def'a yuvarlanır. Saka hayvanı bir kerre yuvarlanınca fıçılar dağılır ve kullanılmaz hale gelir. Bu bölgede fıçı yerine yerlilerin (Tuluk) dedikleri keçi derisi tulumları dayanıklı ve pratik bulundu. Bunların bilhassa faydası hayvan yuvarlansa da tulumların delinmemesi ve suyun dökülmemesidir. Tuluk-

ları iki yem torbasını karşılıklı bağlayıp su tulumlarını içine koymak suretile tevhit semerlerine iki taraflı yüklemeğe imkân vardır. Harekâtta su fıçıları dağılan birlikler tulukları bu tarzda kullanmışlar ve bu usulü daha pratik bulmuşlardır.

İaşe:

Dağda mevaddı iaşe ikmali en mühim bir iştir. Harekât başlamadan önce iaşe maddelerinin icabeden yerlere idharı lâzımdır. Harekât başlamakla beraber kıtaat kanunen seferi tayine göre iaşe edileceklerinden normal istihkaka ek olarak verilecek yiyecek maddelerinin buna göre hesap ve idharı gerekir. Dağda büyük kuvvet ve kudret sarfeden birlikler seferi istihkaklarını tam yiyebilirlerse devamlı kudrete malik bulunurlar. Bu yiyecek maddelerinin gerilerde durması değil günü gününe Erin midesine girerse kıymeti vardır. Bir kıt'anın yiyecek istihkakı hesabında ekmeklik undan başlayarak (Tayinat ve yem kanununa göre) çay ve şekerine

varıncaya kadar noksansız ve kıt'anın bulunduğu yere kadar sevkinin temini lâzımdır.

Gerilerde idhar olunup da vesaitsizlik veya buna benzer diğer sebeplerle seferi tayın yediremiyen birlik komutanları aynı zamanda vicdanen de muazzeb olmalıdırlar. Birliğin mevcuduna göre yalnız un ve bulgur maksada ve ihtiyaca hiç bir zaman vefa etmez, harekâtta ve dağda iaşe demek un bulgur değil seferi istihkak demektir.

Yiyecek maddelerinin başında ekmek her zamanki gibi başta gelir. Harekâtta Erata ekmek yedirmek çareleri araştırılmalı ve bunun için zamanında tedbir alınmalıdır. Filhakika bizim Erat undan saç ve yufka ekmeği yapabilirlerse de bu ekmek mayalı undan yapılan ve furunda pişirilen normal ekmeğin yerini her cihetten tutmaz. Bundan başka bu iş bir az sükunet ister. Vaziyet ekmek yapacak fırsat vermezse Eratın aç kalması ihtimali yok değildir.

Ekmek furundan çıktıktan en az altı saat sonra kabili nakil hale gelebilir.

Daha evvel nakledilmek istenirse ekmekler bir birine yapışıp dağılarak Er istihkakını tam almaktan mahrum kaldığı gibi nefaseti de kalmaz; Ekmeğin naklinde bu ciheti göz önünde bulundurmak lâzımdır.

Yol durumu icabı birlikler mutfaktan uzak bulunuyorsa pişirilen yemeğin kulplu büyük bakraçlarla ilerdeki birlik kısımlarına gönderilmesi lâzımdır. Sefer şartlarına uygun olarak harekâtta birlikler karavana değil daha ziyade kulplu ve kapaklı bakır bakraç kullanmalıdır. Bakraç icabında karavana işini görürse de karavana bakracın işini göremez. Bizim iâşe teçhizatımıza göre her Er için kulplu aş kapları temin olunuuncaya kadar seferde bakraçların karavanalara nazaran daha büyük kıymeti bulunduğu kanaatındayım.

Gece ve gündüz karavana ile uzakça mesafelere yemek götürülemez. Bakraç bu hususta daha emin ve seri bir vasıtadır. Gerek arazinin kötülüğü ve gerekse mesafenin uzaklığından ötürü birliğin uzakta bulunan kısımlarına mu-

ayyen yemek zamanlarında sıcak yemek götürülmezse hiç olmazsa günde bir def'a olsun kavurma veya helva gibi kuvvetli yemekler yapılarak göndermek imkânları araştırılmalı ve bu birlikler imkân buldukça sık sık değiştirilerek uzun müddet sıcak yemekten mahrum bırakılmamalıdır.

Demir baş yiyeceklerin mazbut bir ambalaj içinde muhafazasının dağda hususî değeri vardır. Demir baş yiyecek maddelerinin içinde imkân bulunursa et, bulunmadığı taktirde az tuzlu balık konservelerile çay ve şekerin bulunması tercih edilmelidir.

Et ikmali:

Etin ayakta verilmesi daha pratik bulunmuştur. Bu suretle etlik hayvanlar kıt'ayı kolaylıkla takip ederek istenildiği zaman istifade imkânı hasıl olmuştur. Etliklen mekkârilerin hareketine elverişli olmayan arazide dahi kıt'ayı takip edebilmişlerdir.

Hayvan yemi :

Birliklerin arpa ihtiyacı günü gününe temin edilmiş ise de hayvan mevcuduna göre saman bulmak güçlüklerile karşılaşılmıştır. Saman temin ve ikmalinin diğer bir zorluğu dağda nakil müşkülâtıdır. Bir tarafı kayalık 40 santimetre genişliğindeki bir patikadan saman yüklü mekkâriyi geçirmek çok müşkül olmuş ve bağzen de imkân bulunamamıştır.

Mevaddı iaşe ikmalinde başlıca iki mühim keyfiyet göze çarpar.

A) İâşe maddelerinin; gerilerdeki medharlardan veya tevzi yerlerinden ileride alay veya müstakil tabur mutfaklarına nakli.

B) Mutfakda pişirilen yemekten birliğin, uzak,yakın bütün kısımlarının istifade etmesini temin.

A) Mevaddı iaşenin gerilerdeki medhallerden alay veya tabur mutfaklarına naklinde en mühim keyfiyet bu iki nokta arasındaki mesafenin uzaklığı veya yakınlığıdır;

Normal ikmal esaslarına göre bir piyade alayında mekkârili iki erzak kademesi bulunursa bu halde alay, Tümen tevzi merkezlerinden yirmi kilometre uzaklaşabilir. Muharebe durumu bu mesafeyi uzatırsa kıt'anın aç kalmaması için tümen tevzi merkezi ileri alınarak mesafenin muhafazasına dolayisile ikmal işlerinin aksamamasına çalışılır. Halbuki Sason bölgesinde yolsuzluk ve her istikamete yakın olmak bakımlarından Tümen tevzi yerlerinin değiştirilmesine çok zaman imkân yoktur. Meselâ: Malefan ve Sason mevkileri harekâtın başından sonuna kadar Tümen tevzi veya iaşe anbarı durumunda bulunmuşlardır. Bunların içinde, meselâ:

Melefanın Garzana bir oto yolile bağlı bulunması bundan başka Melefanın, Çiriden - Silind, Ayinkarisiden - Asi, Mala şerefden - Lâla ziyareti tepeleri istikametlerine doğru merkezi vaziyette olması anbarın daima Melefanda bulunmasını icabettirir. (Bu mülâhazalarla 937 harekâtının başlangıcından sonuna kadar Tümen iâşe anbarı Mele-

fanda bulundurulmuştur.) Buna mukabil harekât icabı birlikler sık sık yer değiştirerek iâşe anbarından uzak kaldıkça ellerindeki nakil vasıtaları kâfi gelmemiş, kira hayvanı tutularak alay nakil vasıtalarını takviye zorunda kalınmıştır. İstenildiği zaman kira ile nakil vasıtası bulunabilirse iş aksamaz; bulunmazsa ikmal işleri endişeli şekil alabilir.

Meselâ: Mevaddı iaşesini Melefandan ikmal eden Çirto ve Kerho bölgesinde bulunan birlik bu bölgeden Şinas dağı ve Malato boyun noktası istikametinde hareket ödevi alırsa ikmali üssünden itbaren mesafe uzayacağından birliğin nakil vasıtalarını çoğaltmak icabeder. Bu husus vaktında düşünülerek böyle bir hareket başlamadan bir kaç gün evvel gereken tedbirlerin alınması lâzımdır. Bundan başka iaşe merkezi ile kıt'a arasında yağışlı havalarda geçit vermeyen su bulunursa önceden bu husus da düşünülerek suyun diğer tarafında ihtiyati tedbir olarak bir kaç günlük yiyecek hazır bulundurulmalıdır. (Bu

bölgede istenildiği zaman kira ile mekkâri bulmağa imkân yoktur. Vaktile tedbir alınarak temin etmek lâzımdır.

Sivil mekkâreciler disiplin altına alınarak sükunet ve itidalle çalıştırılmalıdır. Bunlar iş görmede serbest bırakılmamalı. Ağır veya pek mülâyim muamele yapılmamalıdır. Bunlar dağlık bölgede fazla yorulduklarından işden kaçmak isterler. Hatta bir kısmı işlemiş kira hakkını almaktan vaz geçerek haber vermeden ödevlerini terk eder. Buna meydan vermemek için bunları göz önünde bulundurulmak ve hareketlerini takip ve kontrol ve sık sık kira hakları verilerek işden soğutulmayarak idare lâzımdır.

Diğer bir meselede ikmal yolunun emniyet altına alınmasıdır. Harekâtta Melefan - Silend, Melefan - Ayinkaris yolları daima emniyette idi. Bu mevkilerden daha içlere doğru olan kısımlarda esasen birliklerin büyük kısmı bulunmasından ayrıca emniyet tertibatına lüzum görülmiyordu.

Takip hareketlerinde ikmal yolla-

rının emniyet altına alınması için başlıca iki usül vardır.

1 — İkmal üslerinde birlik bulundurularak ikmal kuvvetlerini, icabında bunlardan lüzumu kadar muhafız terfiki suretile emniyette bulundurmak.

2 — İkmal üssü ile kıtaat arasındak bölge önceden emniyet altına alınarak bunun himayesi altında gidiş ve gelişi korumak.

937 Harekâtında, Esasen dar olan geri sahadaki gidiş ve geliş kesafeti ve elde fazla kuvvet bulunmamasından ikinci şekil tercih ve tatbik edildi.

Meselâ: (Melefan - Çiri - Silend, yine Melefan - Ayinkaris yolları) XI. Seyyar Süvari bölüğü tarafından emniyet altına alınmıştır. Bölük bu geri sahayı emniyet altına almak için şöyle tertiplenmişti: Bu yollara hakim durumda ve yol civarında bir kaç noktada kuvvetli postalar, bunlar arasında kuvvetli devriyeler ve ayrıca bir takım kadar ihtiyatı da merkezi vaziyette memlihada bulundurmuştu.

VII. Seyyar Süvari Bölüğü de, ik-

malini Sasondan yapan VII Seyyar Jandarma taburunun gerisini korumak için Sason ile - Hov dahil bölgede tertiplendirilmişti.

(Hazo - Karatepe - Halilan üzerinden Asiye giden yolun kötülüğünden bu yol ikmal yolu olarak kullanılmadı). Bu ödevleri Seyyar taburların Süvari bölükleri muvaffakiyetle yaptılar.

İâşe maddelerini Melefandan ikmal eden birlikler yolların elverişsizliğinden ötürü Asi, Hürürük, Çirto, Şinastan; Sasondan ikmal eden birliklerde, Hovdan daha ileride mutfak tesis edemediler.

B) Mutfakta pişirilen yemeği birliğin en ilerideki kısımlarına kadar zamanında tevzi edebilmek en mühim keyfiyettir. Bilindiği üzere bizde hazarda iaşe alaydadır. Hazarda alay ancak bir iki yerde mutfak tesis edebilir. Her taburun gerisinde mutfak kurulamayacağına göre geniş, yolsuz ve sarp bir bölgede tertiplenmiş olan bir kıt'anın iaşesi oldukça müşkül olur. Bu halde nasıl hareket olunması lâzım geldiği

hakkındaki düşüncelere yukarda temas olunduğundan burada ayrıca tekrarından sarfınazar olundu.

Bazan durum icabı birlikler üslerinden o kadar uzaklaşır ki bunların kendi birlikleri tarafından iaşelerine imkân bulunamaz. Bu halde bunların en yakın komşu kıt'alar tarafından iâşe edilmesi zorunda kalınır. (Harekâtta Cirto civarında bulunan 18. Alaydan bir tabur durum icabı Kara Miliç, güney yamaçlarını tarayarak Zorik civarına ilerlemişti. Alay bu taburu beslemede zorluk çekince takip komutanlığınca bu tabura, Dimnok civarındaki Seyyar taburlardan yiyecek gönderilerek yardım yapıldı.)

Bundan başka çıkılması müşkül sarp arazi kısımlarındaki birliklerin iaşesi için birliklerden hammal müfrezesi teşkil etmek zorunda kalınabilir. Yukarda arz olunduğu gibi harekâtın ilk günlerinde Zorikden Kara Miliç güney yamaçları yukarı kısmına çıkarılan XI. Seyyar taburdan bir bölüğü bir iki gün

için bu tarzda beslemek mecburiyeti hasıl oldu.

İâşe maddelerinin bu tarzda naklinde yük taşıyacak Erlerin teçhizatı kısmen alınmak suretile tüfenkleri yanlarında bulunursa 5 kilo, tüfenk ve cephaneleri alınırsa 7: 8 kilo nafi yük taşınmasına imkân vardır. Arka çantaları bu işe pek elverişlidir. Bulunmazsa dağarcık şeklinde torbalar da bu işi görebilir.

Hülâsa edilirse: Sason ve Sasona benzer arazide takip hareketlerinin muvaffak olmasına müessir sebepler meyanında iaşe işleri hususiyetini muhafaza eder. Takipte dağda sarf edilen büyük kuvvet ve kudret erata verilecek seferi istihkak ile kabili telâfidir. Seferi istihkakın sabah, öğle, akşam sıcak yemek olarak verilmesi imkânlarını araştırmak iâşe işile alâkadar komutan ve Subayların en önemli vazifesidir. Dağda sıcak çorba veya bilhassa çay hayati kıymeti haizdir. Demirbaşlardan başka her manga için icabında manga Eratına günde bir kaç def'a çay vermek imkânlarını temin edecek bir çaydanlık ve bir

kaç çay kupası ve bir az şeker ve çayın mangalar içinde taşıtılması, tatbiki pek müşkül bir iş olmasa gerektir.

İrtibat ve muhabere vasıtaları:

En iyi muhabere vasıtası telefondur. Telsiz ikinci sırada gelir; Kablolar, telefonlar, santrallar pek eski ve mühtacı tamir bulunmadıkça ve bunları çalıştıran işletme ve inşa postaları talimname özlerine göre tam kadrolu tertip edildikçe telefon en emin ve seri bir muhabere vasıtası olur.

Telefonlar iyi fakat santralları eski ve bir çok senelerden beri tamir görmüş, kablolar da kısmen yeni ve kısmen köhne olursa ve bundan başka işletme postalarını teşkil eden Erat normal kadrosundan noksan tertip edilirse harekât sahasında telefon âsâbı bozmaktan başka bir işe yaramaz. Her iki şeklin de canlı şahidi bulunmam itibarile telefon muhaberesi için malzeme gereği gibi muayeneden geçirilerek atiyen aksaklık yapmağa müsteid halde olanlarını garnizonda bırakmak, ancak vücudundan

hakkile istifade olunabileceklerinden istifadeyi düşünmek lâzımdır. Bundan başka işletme ve hat inşa postalarını teşkil eden Erlerin talim terbiye derecesi de muhabereye müessir olmaktadır. Bilhassa işletme Erleri tercihan iyi yetişmiş olması ve gece gündüz devam eden muhabere için ve her merkezde üç Erden aşağı muhabereci Eri bulundurulması selâmeti muhabere için esastır.

Harekâtta telsizlerden oldukça istifade edildi. Ancak bunların motorları arızaya oğraması ihtimali bulunduğundan varsa yedek motorların berabere alınması devamlı muhabere için lâzımdır.

Pırıldak da kullanıldı. Pırıldak malzemesi gayet yeni ve belki hiç kullanılmamış halde idi. İyi talim görmüş ve yetişmiş pırıldak Erlerinin 937 yazında başlayan Dersim harekâtına iştirakları bunların yerine gereği gibi yetişmemiş Erlerin gönderilmesi mecburiyeti hesabile bu malzemeden beklenen istifadenin teminine imkân vermedi, Yalnız malzemenin sağlamlığı ve

pratikliği prıldakların dağda iyi bir muhabere vasıtası olacağı kanaatını verdi.

Yüksek dağda sıkça ve gayrı muayyen zamanlarda başlayan sis küçük pırıldaklarla muhabereyi tahdit edeceği göz önünde tutulmalıdır.

Silâhlar:

937 Harekâtında Ağır M. T. ler mekkârelerin ve koşum hayvanlarının gidebileceği yere kadar götürüldü ve istifade edildi. Harekâta iştirak eden birliklerin bir kısmının kuruluşunda dağ topu ve hafif hayvanlarda vardı. Ancak bunlara mahsus hedef görülemediğinden gereği gibi istifade olunamadı. Dağ topları bazı durumlarda mağralara karşı kuvvei maneviye kırmak maksadile kullanıldı. Havanların menzilleri kısa olmasından bazı elverişli hedeflere kullanmak mümkün olamadı.

Harekâtta kullanılan ve birliklerce çok beğenilen silâh, Bomba tüfenği yerinde kullanılan ve Nuri Tevdit bombası atan **Tromplon** lardır. Menzilin 300

küsur metre olması ve bundan başka kullanılmasındaki emniyet, kuvvetli infilâk ve oldukça maddi tesir bakımlarından bu silâh çok kısa zamanda kıtaata kendini sevdirmiştir. Top, M. T. ve piyade tüfeklerinin netice alamadığı bir çok yerlerde bir **Tromplon** vaziyeti kesin hal etmiştir.

937 Eylül ortalarında Halilana yapılan baskında köyde kimse bulunamamış ve şakilerin Halilan sırtlarile Kozik tepesi arasındaki arazi şeklindeki kayalık sahada bulundukları görülmüş ve müsademeye tutuşulmuştur. 150: 200 metre mesafe dahilinde küçük kayalar arkasında saklanan şakilere diğer silâhlar müessir olmamış nihayet bir **Tromplon'la** bunları saklandıkları kayanın arkasından çıkarmak mümkün olmuştur.

Harekâtın ilk günü Asiye yapılan baskında Traponlar şakilerin mukavemetini kırarak köye girmek mümkün olmuşdur.

Bundan başka buna benzer bir çok yerlerde bu silâh faideli olarak kullanıl-

mıştır. Harekâtta bu silâh yalnız seyyar Jandarmalarda vardı. Seyyarlar bu silâhları kullanmağı çok iyi öğrenmişlerdir. Nuri Tevhid bombası ise yukarda arz olunan vasıflarla beraber pek hafif, emin bir silâh olarak tanınmıştır. El ile de atılabilirse de mağralar hariç olmak üzere el ile kullanmağı icabettirecek bir vaziyet olmamış gibidir. Ancak harekâttan evvel Hürürük'e yapılan baskında el bombası olarak muvaffakiyetle kullanıldığını arkadaşlarımdan duymuştum. Hülâsa edilirse Nuri Tevhid bombası atan Tramponlardan çok istifade edilmiş ve harekât işlerinde istifade edilebilecek bir silâh olduğu kanaatına varılmıştır.

Sıhhî ve Baytarî işler:

937 Harekâtında salğın hastalıklar olmamış isede yorgunluk ve soğuk almadan mütevellid teneffüs cihazı hastalıklarına rastlanmıştır. Bundan başka ikinci derecede sıtma vakaları da görülmüştür. Souk alrnağa ve yorğunluğa karşı iyi giyiniş ve iyi iaşe ile hastalık

mevcudunun çok azalacağı kanaatına varılmıştır.

Sıtma bu bölgeden alınmamıştır. Evvelce alınıp yorğunluk ve zaafiyetten mütevellid kandaki eski mikropların yeniden faaliyete geçmesinden mütevellid sıtma olduğunu bir tabib Subay söylemişti. Bu bakımdan ilâçlar içinde kinin hususiyetini muhafaza eder. Harekâtın ne kadar zaman devam edeceği belli olmadığından iki aylık harekât için en az bir Ere 20 gram kinin hesap edilmelidir. 937 harekâtına iştirâk eden bir piyade taburu beraberinde getirdiği 500 gram kinini ilk günlerinde sarf etmiş ve müteakip günlerde ihtiyacı seyyar taburlarca ikmal edilmişti. Seyyar taburlarda ilâç noksanı veya endişesi de görülmedi. Yaralıların geriye naklinde çok yerlerde dağ talimnamesindeki yaralı teskerelerine lüzum görülmüş isede mevcudu olmadığından istifade edilememiştir.

Hayvanata gelince:

Vakaların çoğu kayalıklardan yu-

varlanmadan mütevellid derin ve ağır yaralar veya ayak kırılmasıdır. Harekât müddetince uçurumlardan yuvarlanarak ağır yaralanan veya ölen hayvan nisbeti normalin üstünde idi. Souk almadan hastalanan hayvanlar miktarı da az değildi. Sağnaklı yağmurlarda sancılanma vakalarına da tesadüf olunmuştur. Hayvanatın çulu ve imkân varsa her hayvan için yağmurdan koruyabilecek birer muşamba veya çadır bezi berabere alınması tavsiyeye şayandır.

Dağ malzemesinin kullanılması

937 Harekâtında dağ malzemesi kullanıldı. Ve faydası görüldü. Harekât son bahara rastlanmasından yalnız tırmanma malzemesinden istifade edildi. Bundan başka bazı yerlerde gerği ipleri le kayadan kayaya küçük mikyaşta nakil işleri de yapıldı. (İlişik fotoğraflar.)

Bu bölgede yapılacak hareketlerde her piyade taburu için en az bir mangalık dağ teçhizatının berabere alınması mutlak lâzımdır. Yazın yapılacak hareketlerde kayakların berabere alınmasına

lüzum yoktur. Yalnız tırmanma malzemesile gerği iplerinin alınması kâfidir.

Dağ teçhizatına dahil iplerin yeni ve sağlam ve bu işde kullanılmağa elverişli fabrikasyon iplerden olması önemlidir. Dağ kursları üç, beş ay evvel yapılmış ise harekâta çıkmadan evvel garnizon civarında elverişli arazide bir kaç def'a tırmanma talim ve tatbikatları yapılarak mümaresinin takviyesi ve noksanların tamamlanması yerinde olur.

Dağda yürüyüş ve tarama işlerinde göz önünde tutulacak esaslar

Yürüyüşlerin düzenlenmesinde dikkat edilecek nokta şudur: Kıtaat yürüyüşte bir yolumu takip edecek? yoksa yolsuz bir bölgede mi yürüyecek? Birlikler yolu takip edeceklerse bu halde dağda yürüyüş tekniği esaslarına göre normal ve muayyen bir mesafenin kat'ı için icabeden zamana, çıkışta her üçyüz metre yükseklik için bir saat ve inişte her 500 metre iniş için yine bir saat eklenmesi kaidesinin bu bölgede tatbikine

kısmen imkân vardır. Fakat birlikler yolsuz bir bölgede yürütülecekse; bu halde takip edilecek istikamette çiğnenecek arazinin nasıl bir arazi olduğunu keşfedip, tecrübelere göre böyle bir arazide saatta kaç kilimetre kat olunabileceğinin önceden kıymetlendirilmesi icab eder. Bu sebeble arazi keşfinde ve incelenmesinde arazinin yürüyüşe göstereceği zorluk derecesi meydana çıkarılmalıdır.

Bu da her bölgede bir değildir. Bazılarının zemini toprak, bazıları arazi şeklinde küçük kayalıklar (takriben toprak sathından 30: 50 santimetre yükseklikte gayri muntazam teşekkül eden kayaları ihtiva eden arazidir ki böyle bir arazide takriben saatta ancak iki kilometre yürünebilir. Böyle bir arziden yüklü hayvanlarda geçebilir.) Bazı arazi daha büyücek kayalıklardan tekevvün etmiştirki münferid kayaların yüksekliği zeminden 30: 100 santimi bulur. Böyle arazide bir saatta daha az mesafe katedilir. Ve yüklü hayvan pek müşkülâtla geçer.

Yasak bölgenin divar şeklindeki kayalıkları hariç B. Kısmında arazi bu çeşittir. Bundan başka adeta bir divara benzetilebilecek yolsuz yamaçlardan geçmek durumunda kalınır. Bu çeşidinden hiç bir suretle hayvan geçirilemez. Hartada ufki 500: 1000 metrelik mesafe bazen bir saatta yürünebilir. (Asi - Küsküt) arasında Çiyaraş dağının doğu yamaçları bu kabildendir.

Yüksek ve arızalı bölgede arazi sathının vasıfları bu özlere göre gereği gibi incelenmesi ve imkân varsa önceden keşfedilmesi, imkân yoksa tahkik ve incelenerek çiğnenecek arazinin karekteri hakkında en doğru bilgilere dayanan esaslar üzerine yürüyüşün düzenlenmesi elzemdir.

Arazinin taranmasında tarama işini zamanla kayıt altına almak çok hallerde uygun değildir. Bu halde taranmamış yerlerin kalacağı düşünülmelidir. Taranacak bölgenin sarplık derecesi bilinmedikçe bu işi ast komutanın enerjisine bırakmak zaruridir. Bu halde kıt'anın hareketini ve gördüğü işi yakından

kara gözetlemesile bizzat görerek takip ve icabederse telefonla veya diğer vasıtalarla emirler vermek suretile işle yakından alâkadar olmak imkânları araştırılmalıdır.

Binaenaleyh taramalar için daha uzun zaman sarf edileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Taramalara tahsis edilecek birliklerin şeritleri tesbit edilirken arada boşluk kalmamasına ve çıkılması müşkül sarp arazi kısımlarile karşılaşdıkça bunların hangi birlik şeritlerine dahil olacağı önceden bir kuşkuya meydan vermiyecek surette tesbit edilmelidir. (Bazen bir kaç kilometre Kareyi ihtiva eden bir saha bir tabur için günlerce tarama bölgesi olabilir. 937 Harekâtında böyle vaziyetlerle karşılaşılmıştır.)

Takip tarzı

Takip ve te'dibin gayesi bir arazi bölgesini ele geçirmek veya çiğnemek değil, eşkiyayı yakalamaktır. Bu esas kabul olunduktan sonra tâkibe memur birliğe günlük hedefler vermek uygun

değildir. Verildiği taktirde arazinin çok karışık, kayalık ve çalılık bulunmasından çiğnenmemiş veya taranmamış sahalar kalır. Ve ihtimalen aranan şakilerde buralarda saklanmış bulunmasından yakalamak mümkün olmadığı gibi (bir sel gibi gelip geçildikten sonra) kıtaatın gerilerini taciz etmelerine meydan verilmiş olur. Bilhassa Sason ve Sasona benzeyen vasıflar gösteren arazide harta üzerinde hedefler tesbiti ve kıt'anın günü gününe bu hedeflere varmasının istenmesi ekseriya eşkiyayı yakalamaktan ziyade yalnız boş bir arazi bölgesinin ele geçmesinden ibaret bir netice verir kanaatindeyim.

(937 Harekâtının ilk safhasında X. Seyyar tabur Hürürük civarındaki Arziv güney batı yamaçlarını taramak ödevi almıştı. Taburun nihayet bir iki kilometre sahada bir hafta devam eden taramasında Mağara, Kaya dibi, umulmadık çalılıklar arasında bir çok Hürürüklüler ele geçti. Tabur bölgede artık insan bulunmadığı hakkında rapor verdiği halde takip komutanlığı

taburun raporuna bağlanmayarak; taburun bu bölgede daha bir müddet kalması kararını verdi ve tatbik etti. Bu suretle yeniden mağaralar ve insanlar elc geçti.)

Buna göre Sason ve Sasona benzeyen arazide yapılan takiplerde önce bölge tamamen sarılmalı müteakıben arazinin ehemmiyetsiz ve basit gibi görünen küçük çalılıkları her taşın dibi kayaların her tarafı, derelerde Su arklarının kenarlarındaki çalılar, dikenler, köyler civarındaki meyvalıklar tarla çitlerinin içi, sınır duvarlarının içi; evlerin lâğımları veya buralara giden kapalı yollar derelerin içleri ve kenarlarındaki yeşillikler (suyun içine girmek suretile) didiklenmelidir. Miskin deresinde bu tarzda yapılan tarama ile şakilerin bir çokları ele geçmiştir. Hatta Hürürüklü bir şaki ailesi suyun kenarındaki kayanın gölge yapan kovuğunun içine; vücutları suyun içinde başları suyun üzerinde ve bir çalının altında olarak saklanmış oldukları bir tesadüf eseri olarak görülmüş ve yakalanmıştır.

Sason ve Sasona benzeyen bölgelerde eşkiya takibi demek, her kayanın, her taşın dibi her suyun kenarı ve hatta içi, her çalının ve dikenin içinin didiklenmesi demektir. Bu bölgelerde göz bir anda her şeyi göremiyor.

Bir bakışta arazide bir şey görülmese dahi her taşın dibini imkân varsa yerinden oynatmak ve altına bakmak suretile yoklamak lâzımdır. 937 Harekâtına başlanmadan evvel hazırlanan bir talimat ile birliklerin bu hususlara ait dikkat nazarları çekilmiş ve arazinin didiklenmesi işi üzerinde çok durulmuş ve bazı bölgeler aynı kıtalar tarafından bir kaç def'a taranmış ve her tarama iyi sonuç vererek birlikler boşuna yorulmamıştır.

Bir köy veya bir bölgenin sarılmasında birlikler o kadar sıkı irtibat tesis etmelidirki arada ehemmiyetsiz gibi görülen küçük bir hattı içtima veya çalılık dahi ihmal edilmemeli ve zencir hattı tamamen tarandıktan sonra bu hattın içindeki hattı içtimaların içleri dahi tutulmalıdır.

Zencir hattına amut bir akar su geçiyorsa akar suyun içine imkân varsa girilmeli ve taranmalıdır. Çevrilmiş sahanın zencir hattı bu tarzda didiklendikten sonra, taranmadık yer kalmadığında tamamen kanaat gelince; gündüz bu derelere görüş ve dolayisile ateşle hakim olabilecek sağrı burunları tutulmalıdır. Ortalık kararmağa başlayınca tertibat takviye edilerek derenin içi tutulmalıdır.

Tecrübeler göstermiştir ki çevrilen sahada akşama kadar saklanan şakiler gece karanlığından istifade ederek geçilmez zan edilen derelerin içinden yılan gibi sıyrılarak kaçmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bir sahayı tamamen çeviren takip birliklerinin gece mesai merkez sikleti, (suların içi de tutulmak şartile) kuvvetli ve sık zencir hattı tesis etmek; gündüz ise taramaktır. Binaenaleyh gündüz ve gece hizmetlerini bu özlere göre gereği gibi düzenlemek hususunda birlik komutanları pek titiz davranmalıdır.

Eratın ödev almış olanlarının gece

uyumamaları ve istenilen yerlerin tutulup tutulmadığının kontrolu için gece çalışmaya memur edilen Subayların istirahatlerini bir proğram dahilinde düzenlemek lâzımdır ki. Kısa zamanda takattan düşülmüş olmasın. Sasonlular gündüz sıkışmadıkça yerlerini değiştirmezler. Yakalanacaklarını his ederlerse saklandıkları yerde geceyi beklerler. Karanlık basmakla beraber tercihan çalı kenarları, dere içleri veya su içlerinden (iyi talim ve terbiye görmüş keşif kolu) gibi süzülür giderler. Bunlar Sasonlulaların yakalanmamak için çok zaman tatbik ettikleri usullerdir.

Buna göre gece daha faal olan şakilere karşı kıtaatın da o nisbette uyanık tertipli ve tedbirli ve hiç bir zaman (eski tabire göre) kale nizamı gibi çep çevre yakın emniyet tertibatı alarak istirahat edilmesi uygun olamaz. İnilmesi, çıkılması müşkül diye bir dereyi ihmal etmek katiyen caiz değildir. Sason gibi en sarp bölgede derelerin tabanlarına kadar nüfuz edildikten sonra buna benzer arazide de icabederse fenni ip yolları

tesis suretile sarp derelere inmek imkânları araştırılmalıdır.

Emniyete memur birliklerle, nöbetçilerin ateş yakmaları ve sigara içmeleri caiz değildir. Ateş ve sigara nöbetçinin yerini belli edeceğinden içerdekilerin zencir hattı arasından sıyrılıp kaçmalarına meydan verilmiş olur. Bununla beraber bilhassa gece arazinin her noktası adım adım tutulamayacağından hem nöbetçileri kontrol ve aynı zamanda boşlukları taramak için devriyeler dolaştırmak ve gece dahi bu hat üzerinde rastlanacak şüpheli çalılık ve diken guruplarını yoklamak lâzımdır.

İmkân varsa her mangada 150: 200 metre mesafeyi aydınlatabilecek 5 pilli elektirik lambaları vermek ve bunları ancak müstesna ahvalde ve meselâ: Şakilerin gece zencir hattına doğru yaklaştığı tamamen tesbit edilip ve her şey hazır olduktan sonra yakalamak maksadile en yakın mesafede ve baskın tarzında kullanılmalıdır. Bu işte acele etmek veya uzak mesafeden lâmbalar yakılarak eşkiyanın geldikleri istikamette

kaçmalarına meydan verilmesi tarzında kullanılması uygun değildir. Harekâtta Seyyar Jandarma taburlarının bu çeşit lâmbaları vardı. Kullanma usullerini de biliyorlardı.

Gece, birliklerin büyük kısmı çok zaman istirahatta bulunur. İstirahat edilen yerlerde; ancak çevrilen mıntakadan gözükmediği takdirde ateş yakılması caizdir. Ordugâh yerlerinin; şakilerin uzakdan görebileceği şekilde hattı balâlar veya şakilerin bulunduğu bölgelere doğru ön yamaçlarda seçilmesi doğru değildir. Şakiler izlerini belli etmemek için nasıl korunuyorlarsa takip birlikleri de mevcudiyetlerini aynı şekilde belli etmemeli veya şakileri bilgisizlik içinde bırakmalıdırlar. Bundan maksad; şakilerden korkmak veya korkmamak meselesi telekki edilmemelidir. Şu muhakkaktırki takip birliklerinin en zaif unsuru dahi şakiden korkmaz. Ancak esas maksadın şakilerin imhası olduğu ve bunun tahakkuku keyfiyetinin şakilerin gafil avlanması veya baskına uğratılması ile mümkün olabileceği dimağ-

larda yer tutmalıdır. Buda normal tabiye kaidelerine göre mükemmel gizleme ve saklanmakla kabildir.

Şakileri köylerin içinde çevirmek kabil oldu ise gece için kuvvetli bir zincir hattı tesis etmek mutlak lâzımdır. Sasonlular ekseriya akşama kadar mukavemet ederler ve gecenin sükunetinden istifade ederek sıyrılıp gitmek isterler. Ve kaçarken çok zaman dereleri ve çalı diplerini tercih ederler. Binaenaleyh bir köyün çevrilmesinde köyle alâkası olan dereyi gündüzden tutmak mümkün olmadise gece mutlak tutmak ve kapatmak lâzımdır.

Bir köyü çeviren birliklerin köye taarruzları plana göre olmalıdır. Burada plandan maksat yapılacak işi en ince teferrüata kadar tesbit ve zamanında geregi gibi tatbik etmektir.

Meselâ: Köye taarruzda:

A) Hangi birliklerin himayeye memur olacağı ve bunların nerelerini nasıl tutacakları.

B) Hangi birliklerin köye taarruz

edecekleri ve bunların nerelerden nasıl ilerleyip yanaşacakları.

C) Ağır himaye silâhlarının önceden nerelerini ateş altına alacakları.

D) Himaye kıt'alarile hücum kıtalarının nasıl irtibat yapacakları (İşaret fişeklerinin medlulleri ile diğer) işaretler tesbit edilmelidir.

Zahiren bir az fazla gibi görünen bu hazırlıklara, zayiat vermeden iş görme için ihtiyaç vardır. Bununla beraber bu işler okadar uzun boylu ve zaman yiyicide değildir.

Birlikleri bu tarzda himaye gurubu, taarruz gurubu olarak ikiye ayrılmasında gözedilen gaye şudur:

Köyler civarındaki arazi bir birine benzemez. Bir kısmı bir tarafı açık ve ve düz diğer tarafı ağaçlıklarla kapalı ve karışıktır. Yasak bölge köylerinin hemen çoğu derelere pek yakın yamaçlarda veya derelerin iki tarafındadır. Hemen bütün köylerin yukarı yamaçlara doğru mahraçları ağaçsız yani açık, derelere yakın kısımları da ağaçlıklı veya çalılıktır. (Yani kapalı.)

Gaye zayiat vermeden köye nüfuz etmek olduğundan köylerin dağa doğru ağaçsız veya açık kısımlarından ilerleyerek müsait hedef göstermek ve zayiat vermek doğru değildir. Binaenaleyh köylerin buna benzer açık kısımları himaye kıt'aları tarafından tutulmalı ve buralardan taarruz edilmemelidir.

Bil'akis çalılıklı veya ağaçlı mahreçler taarruz gurupları için yanaşma şeritleri seçilmelidir. Bunun diğer bir faidesi de karşılıklı yapılacak kendi ateşlerimizden muhtemel zayiatı önlemektir.

(937 Eylül ortasında Halilana yapılan baskında baskın gurubu bu tarzda tertiplenmişti.)

Bir köy veya bölgeyi saran birliklerin başka istikametlere karşı korunması lâzım gelip gelmediğinin tetkikide önemlidir. Böyle bir ihtimal varsa bu ihtimallere karşı tedbirler alınmalıdır.

Eşkiyanın bulunduğu bölgeye doğru yapılan yürüyüşde yol pek dar ve yol dışında hareket imkânı olmayan araziden geçiliyorsa gözcülerin sekiz veya on

kişiden aşağı olmaması, süngülerin daima takılı, bombaların kullanmağa hazır ve H. M. T. lerin şarjurları takılı bulunması lâzımdır. Böyle bir arazide normal sahra muharebesi kaidelerine göre gözcüleri iki üç Erden terkip etmek ve bunun bir kaç yüz metre gerisinde ucu yürütmek caiz değildir.

Gerek gözcüler ve gerekse uç bir birine pek yakın ve her nevi silâhlar ateşe hazır olarak yürütülmeli kuşkulu bölge ateş himayesinde ve geregi gibi taranarak geçilmelidir. Ormanlıklı bir bölgeden veya boğazdan geçiliyorsa önceden yolun iki tarafından birer mangadan aşağı kuvvette olmayan keşif kolları tertip edilerek yolu tehdit eden arazi kısımları tarandıktan ve yol bu suretle tamamen emniyet altına alındıktan sonra geçilmelidir.

SON

1 — Hürürük köyü
2 — Garzan deresi
3 — Sirtut köyü
4 — Garzan suyunun aşağı kısımları
5 — Arziv etekleri

Arziv Etekleri

1 — Harekete elverişli Arziv etekleri
2 — Garzan deresi (veya Miskin deresi)

Silend civarında ve Garzan suyu üzerinde 18. A. birlikleri tarafından basit vasıtalarla kurulan köprü [1] Garzan suyu

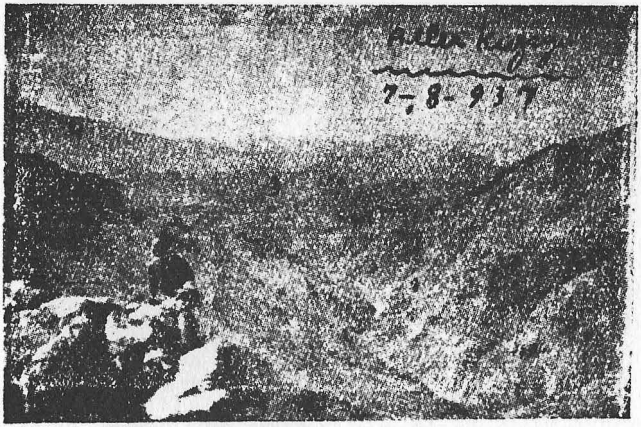
Arziv dağında emniyet ipile çıkış
1 — Arziv etekleri.

Arziv dağında 18. A. yın tarama hareketi.

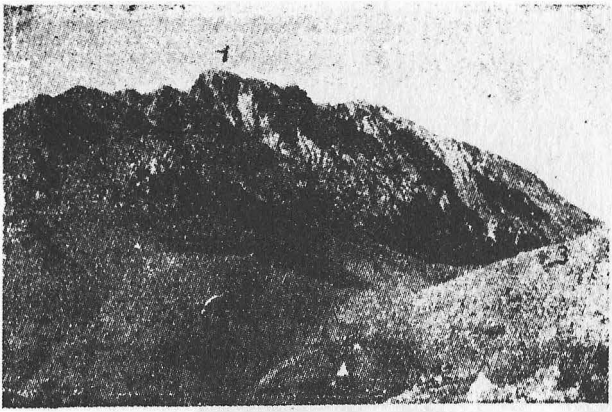
Arziv dağında 18. Alay birliklerinin tarama hareketlerinden

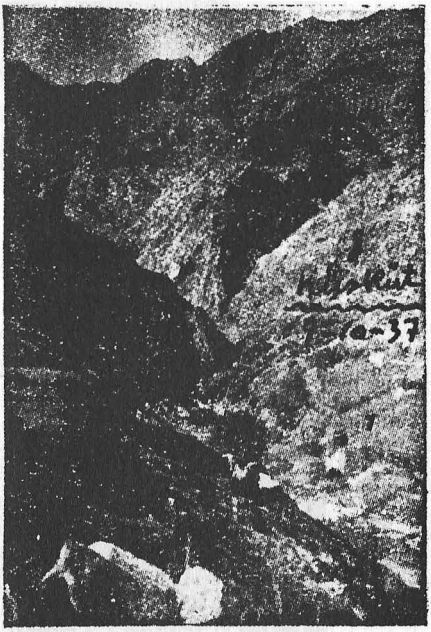
1 — Şeytan deresi. 2 — Kara Miliç dağı yamacı. 3 — Arziv kuzey yamacı 4 — Şalaş dağı.

1 — Silend köyü. 2 — Talikör burnu. 3 — Arziv. 4 — Kerho köyü. 5 — K. Şalaş etekleri.

1 — Büyük Şalaş dağı
2 — Boyun noktası
3 — Küçük Şalaş eteği

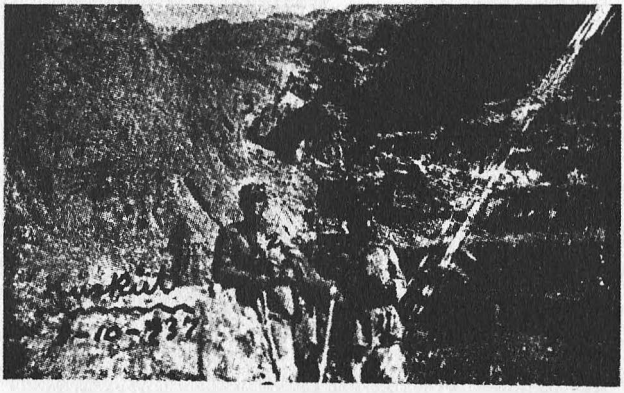

Küsküt ve civarı

— Küsküt
— Müşküdar deresi
— Müşküdar batısındaki Sırt (Bu sırtın güneyi Hov bölgesidir.)

1 — Sivek dağı
2 — Küsküt
3 — Malato deresi

1 ve 2 — 18. A. dan iki Subay
3 — Malato deresi
4 — Küsküt

Arziv güney yamaçları. 1 — Tenis köyü ve Miskin deresi [Garzan suyu] 2 — Harekâta elverişli Arziv güney etekleri. 3 — Arziv'in ancak dağ malzemesi ile çıkılabilecek orta yamaçları 4 — Şalaş dağı kuzey yamaçları

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
III. Şube 1. Ks.
Sayı : 15750

ANKARA
16/Mart/1946

Hizmete Mahsustur:

Doğu bölgesindeki geçmiş isyanlar ve alınan dersler *

ANKARA
Genelkurmay Basımevi
1946

---

* Zafer Toprak'ın kişisel arşivinden.

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
III. Şube
Sayı: 15750

ANKARA
16/ Mart/ 1946

Özü: "Doğu bölgesindeki geçmiş isyanlar ve alınan dersler„ adlı broşür H.

İ V E D İ

1— Ordu subay ve eratını aydınlatmak, kıtalarımızı eşkiya ve çete muharebelerine hazırlamak maksadiyle Genelkurmayca tertip ettirilen «Doğu bölgesindeki geçmiş isyanlar ve alınan dersler» adlı eserden (3000) tane gönderilmiştir. Bölüklere kadar dağıtılacaktır.

2— Bu kitabın yayınlanmasından doğuda her hangi bir hareketin mutlaka yapılacağı sonucuna varılmamalıdır.

Güdülen amaç geçmiş olayların bunları bilmeyenlere tanıtılması ve ordu eğitiminin bu konuda genişletilmesi, bölgede ve şayet gerekirse görevlilerin tam bilgi ve görgü ile işlerini kusursuz ve başarı ile yapmalarını sağlamaktır.

3— Bu kitaptaki derslerden bütün eratımızın faydalanması ve bilgilerinin yükseltilmesi sağlanacaktır.

4— Kitaptaki savaş esas ve usullerinin özel tatbikatlar tertibi suretiyle de amelileştirilmesine çalışılacaktır. Çalışma sonuçları eğitim raporlarında bildirilecektir.

5— Orduya yayınlanmıştır.

Gnkur. Bşk.
Orgeneral
K. Orbay

İçindekiler

	Sayfa
I - Kısaca tarihi	3
II - Örf ve adetleri	5
III - Eşkiya ile yapılacak savaşlarda göz önünde tutulacak esaslar	5
IV - Bu güne kadar çıkan isyanlar, sebepleri, bölgeleri ve isyan eden aşiretler	15
V - İsyan bölgelerini, bölgedeki aşiretler durumunu gösterir krokilerle isyanlara ait krokiler.	

İstifade edilen eserler

1— *Jandarma Genel Komutanlığının yayınladığı «Dersim» adlı kitap.*

2— *«Tunceli bölgesinde yapılan eşkıya takip hareketleri, köy arama ve silâh toplama işleri hakkında kılavuz» adlı kitap.*

3— *Genelkurmay X. Ş. nin yayınladığı «Eşkiya muharebeleri» adlı kitap.*

4— *Genelkurmay X. Ş. nin yayınladığı «Eşkiya takip usulleri» adlı kitap.*

5— *Genelkurmay X. Ş. nin yayınladığı «Van ve Güney bölgesi tarihi» adlı kitap.*

6— *Takip ve müsademede bulunmuş arkadaşların tecrübeleri.*

I— Kısaca tarihi (Kroki - 1)

Tarihin en eski devirlerinde Van ile Rumiye gölleri arasiyle bunun kuzeyi bölgesine (Orarto) denirdi. Van gölünün batı ve güney batı bölgeleri (Kirho) lar memleketi veya (Nayir) adını taşıyordu. Beniisrail Orartoya (Ararat) derdi. Bayazıt güneyindeki Ağrı dağı halâ bu adı taşır.

Asur kitabeleri vaktiyle bu mıntakada (Lahordo) adlı bir Türk hükûmeti bulunduğunu ve Asurileri sıkıştıracak kadar kuvvetli olduğunu yazmaktadır. (Lahordo) ile (Orarto) kelimeleri aynıdır. Bazı tarihler birini, bazıları diğer ismi kullanmışlardır.

Tarihin bidayetinde Asuriyenin etrafındaki dağlarda (Gutü) adında bir halk bulunmakta idi. Cengâver manasına gelen bu kelime Asuri dilinde (Gardu), veya (Kardu) ya tahavvül etmiş olduğu, ilk hattı mıhi ile yazılmış Asur kitabelerine nazaran Batı Asyanın diğer milletleriyle eşit kuvvette bir Turan kavminden ibarettir. İngilizlerin meşhur (Ansiklopediya Britanika) da (Gutu), (Kurdu) şeklinde yazılmıştır. Şu halde; Lahordo, Orarto, Gutu, Kurdu kelimelerinin hepsi aynıdır.

Büyük umumî tarihte (Haldı, Lahorto, Orarto, Gutu, Kurdu) kavminin (Hitit) bakayasından olduğunu yazıyor.

Lord Gürzon'un 1892 de basılmış İngilizce (İran) adlı kitabında «Vaktiyle Hititlerin bugün Kürtlerle meskûn ve Kürdistan denilen bölgeye hâkim oldukları tarihen müsbettir» diyor.

İşte; Orarto yahut Ararat ilinin asıl sahipleri (Haldi) Hati Türkleri de Hati = Hitit hükûmetinden ayrılmış bir parçasından ibarettir.

(Gutu, Haldi, Hati kelimeleri arasında Orarto, Lahordo kelimelerinde olduğu gibi şive farkından başka bir ayrılık yoktur).

Asur salnamelerinin kayıtlarına nazaran milâttan 1300 yıl evvel mevcut ve pek kuvvetli olan bu hükûmetin başkenti Toşpa = Van ili idi.

Milâttan 1130 yıl evveline kadar Lahordo hükûmeti dajma

Asurilere saldırmış, bu tarihten sonra Asurilerin kuvvetlenmesiyle (Birinci Tiğlâtflaser) ordusuyla Lahortoya tecavüz etmiş, bu tecavüze karşı koymak için Lahortoya Nayirideñ de (23) kabile Hati hükûmetinin yardımına gitmiştir.

Üstün saldırışlar karşısında dağlık bölgeye çekilen Hatılar Asuri orduları gittikten sonra dağlardan inerek tekrar Asurilere saldırışlar yapmışlardır.

Bu savaşların Asurilerin yıkılış tarihi olan milâttan evvel (624) yılına kadar devam ettiğini görüyoruz. Asurilerin yıkılışından sonra hattı mıhi yazılmadığından uzun yıllar Hatılar hakkında bir bilgiye rastlayamıyoruz.

Milâttan evvel (117) yılına kadar sırasiyle İranın, İskenderin, tekrar İranın ve (117) yılında Roma İmparatorluğunun eline geçmiştir. Kralın ölümü ile bölge tekrar (Part) lara geçmiştir.

Milâttan sonra (363) yılına kadar bu bölge bir çok defa Partların, Sasanilerin ve Romalıların saldırışlarına uğramıştır.

738 yılına kadar Araplar, Selçukiler, Bizanslılar ve Mogolların,

873 yılında Akkoyunluların,

1473 yılında Uzun Hasan ile Fatih Sultan Mehmed arasındaki (Otlukbeli) savaşından sonra Fatih mağlûp olduğundan bölge Uzun Hasan'a geçti.

Bu tarihten itibaren kendisini Roma İmparatorluğunun varisi sayan Osmanlı İmparatorluğu ile Daraların, Keyhüsrevlerin İran saltanatını kurmağa çalışan Şah İsmaili Safavi bu bölgede uzun yıllar çarpışmışlardır. Bu bölge halkı zamanla hangisi kuvvetli ise o tarafa dönmüştür.

Osmanlı devrinde bir ilerleme yolu tutamayan bu bölge halkı, uzun yıllar Osmanlı - İran savaşları, Aşiret kavgaları, ağaların zulumları ile rahat yüzü görmemişler, orta çağdan kalma medeniyetlerini de kayip etmişlerdir.

Üçbin yıllık tarihinin kısaca gözden geçirilmesiyle de anlaşılıyorki (Kürt) diye bir millet yoktur Asılları Turanlı olan bu halk, Doğu - Batı istilâ yolları üzerinde yerleşmiş bulunması yüzünden bir çok el değiştirmiş, sahipsiz kalmış ve asıllarını da kayip etmişlerdir.

II— Örf ve adetleri

Orta Asyadaki şeklini muhafaza eder. Çalışan kadındır. Erkek daha ziyade âmirdir. Erkek bir kaç kadınla evlenmek hakkına maliktir. Kadınlar renkli elbiselere ve boncuk gibi takı eşyasına düşkündürler. Anadolu köylü kadınları gibi yabancılardan sakınırlar, fakat kendi köylü erkekleriyle bir arada oynar ve eğlenirler.

Orta Asyadaki çadırlara benzeyen üstten tek pencereli, toprak damlı evlerde yaşarlar. Bu evlerin birinci damında kendileri, keçi, koyun ve danaları ile fazla varsa eşyaları, ikinci damında büyük hayvanları (öküz, inek ve atları), üçüncü damında da ot ve samanları bulunur. Zemin topraktır. Işık tepedeki pençereden girer. Odanın ortasında ocak veya tandır vardır. Kışın tekmil ev halkı bu tandırın etrafına sıralanarak çıplak yatarlar. İlkbaharla birlikte yaylaya giderler. Çocuklar yürüme çağına kadar analarının sırtında, yürümeğe başlayınca toprak ve gübreler içinde büyürler. Yedi yaşından itibaren vazife alırlar.

Sebze bilmezler, şeker bilmezler. Et ancak hastalanan hayvanların kesilmesiyle yenir. Arpa ekmeği, darı veya keş yerler. Kanaat sahibidirler. Misafirperverdirler. Evlerine sığınan herkese yardım ederler. Silâha karşı zaafları fazladır. At, silâh ve kadın bunların en mühim zaaflarını teşkil eder. Sünni ve Kızılbaş olmak üzere iki mezhep şekli vardır. Şiiler Sünnileri, Sünniler de Şiileri sevmezler.

Bu bölge halkında yörük adetleri tam olarak görülmektedir.

III— Aslen Türk olan ve dağlı bulunan bu bölge halkı bütün hayatı müddetince tabiatla savaşmak zorunda olduklarından cesurdurlar. Mıntakanın dağlık, ziraat ve senayiin az oluşu, yol ve ımran fakirliği kendilerini kanaatkâr yapmıştır.

Araziyi çok iyi tanırlar. Tabiatin en sarp bölgesi olan bu illerde doğup büyüdükleri için en gizli yollar, her mevsimde geçilecek ve gidilebilecek yolları ve istikametleri, sağlanmaya yarayan mağaraları bilirler. Soğuk ve sıcağa, açlık ve susuzluğa dayanıklıdırlar. Ömürleri boyunca yaşamaları kabile ve aşiret kavgalariyle geçen bu bölge halkı çok yol yürür, güzel ata biner ve iyi silâh kullanırlar. Bölgenin verimsiz oluşu, yolsuzluk dolayısiyle her çeşit ih-

tiyaçlarının batıdan temin zorlukları, ve fakir oluşları, cahil, bir çok yanlış telkin ve propagandalara çabuk kapılmaları kendilerini çapulculuğa ve eşkiyalığa teşvik etmiştir. Soygunculuk yapmak, köy ve harmanları talan etmek gibi fena bir yol tutmuşlardır.

Müsademelerde ve muhtelif savaş şekillerinde şu esaslara dikkat etmek gerektir

Keşif:

1— Keşif kolları mümkünse atlı olmalı ve büyük kısımdan 3 : 4 kilometreden uzağa gönderilmemeli.

2— Haberciler 3 : 4 erden aşağı olmamalıdır.

3— Bilhassa boğaz, köprü, yol dönemeçlerinden geçmeden esaslı gözetleme ve araştırma yapılmalıdır.

4— Yalnız ilerinin gözetlenmesi kâfi değildir. Yanların ve gerilerin gözetlenmesi ve emniyete alınması katiyen ihmal edilmemelidir.

5— Eşkiya ile elde edilen temas, onu müsademeye mecbur edinceye kadar muhafaza edilmelidir.

6— Her köylü ve çobanın eşkiya hakkında söylediğine itimat edilmemelidir. Hatta bizim hesabımıza çalışan haberciler bile ekseriya aynı zamanda öbür tarafa da hizmet ederler.

7— Eşkiya ekseriya keşif kolu gibi zayıf kuvvetleri pusuya düşürmek ister.

8— İz takip ederken eşkiyanın bu izleri yanlış istikamete götüreceğini de hatırdan çıkarmamalıdır. (Ters yürümek suretiyle istikameti değiştirir, bir çok istikametlerde yürür, muhtelif istikametlerin birleştiği yerlerde izleri karıştırır ve bir çok istikametlere iz yapar v. s.).

9— Keşif kolunun büyük kısımla irtibatını sağlamak lâzımdır. Bunun için mümkünse keşif koluna telefon, pırıldak ve varsa küçük telsiz verilmelidir.

Yürüyüş:

1— Eşkiya takibinde baskına uğramamak esastır. Bunun için her vaziyette ve her vakit dört tarafa karşı emniyet tertibatı alın-

mış olmalıdır. Bu emniyete memur kuvvetler büyük kısımdan çok uzaklaşmamalı ve irtibat keyfiyeti sağlanmalıdır.

2— Öncünün ilerisine mümkünse süvari, değilse yaya keşif kolları sürülmelidir.

3— Dağ yürüyüşleri çok kerre kıtayı birerle kolda yürümeğe mecbur ettiğinden yürüyüş kolu derinliği çok uzar. Kol içindeki her er yanlar korunsa dahi sağını, solunu gözetlemelidir.

4— Yan emniyet kıtaları arazi müsait ve yürüyüş imkânı varsa yandan yürürler. Her defa birliğe iltihak etmesine lüzum yoktur.

5— Yürüyüş sırasında uç veya uç bölüğü yanında yolların kötü kısımlarını düzeltmek için büyük kazma kürek bulunmalıdır.

6— Açık arazide yapılan gündüz yürüyüşlerinde, tehlikeli ve kayalık vâdilerden geçilirken mesafeli geçmeli ve büyük kısım gruplar halinde aralıklarla geçmelidir. Bu yürüyüş ve geçiş himaye de edilmelidir.

Öncü ile karşı taraftaki hâkim sırtlar tutulmadan büyük kısım vâdiye ve geçide girmemelidir.

7— Subayların topluca yürümeleri tehlikelidir. Her subay ve komutan kenid kıtasının başında bulunmalıdır.

8— Bilinmeyen bir bölgede veya gece yürüyüşlerinde o bölge halkından ve araziyi bilenlerden muhakkak klavuz alınmalıdır. Ahaliden alınacak klavuzlardan başka, varsa, yerli jandarmalardan veya kıtada o muhiti iyi bilenlerden istifade edilmelidir.

9— Şüpheli arazide yapılan yürüyüşlerde bir düziye yürümemelidir. Bölgeden bölgeye ilerlemelidir. Bunun için de arazi, topoğrafik vaziyetlerine göre tamamen keşif ve gözetlemelerle arandıktan sonra diğer arazi parçasına geçilmelidir.

Yürüyüşlerde köyden geçmek zorunda kalınırsa; köyün giriş ve çıkış yerlerine hâkim tepeler tutulmalı ve köye ateş etmek imkânı sağlanmadan, öncü köyü tarayıp karşı sırtları tutmadan büyük kısım köye girmelidir.

Köye muhtelif istikametlerden ve küçük gruplar halinde girilmelidir. Tüfekler ateşe hazır ve gözcülerin süngüleri takılmış olmalıdır.

10— Şüpheli köylerin ileri gelenlerinden bir kaç kişi rehine olarak alınmalıdır.

11— Yolda rastlanacak halktan şüphe edilenler kıtanın yanında alıkonmalıdır.

12— Dolaşılması mümkün olmayan ormanların içinden geçilirken ve alçak arazi aşılacağı zaman çabuk hareket edilmelidir.

13— Gece yürüyüşlerinde yürüyüş inzibatına çok dikkat etmelidir. Su içmek ve abdest bozmak maksadiyle hiç bir erin kıtadan ayrılmasına müsaade etmemelidir.

14— Yürüyüş istikametinin ve takip edilecek yolun gizli tutulması çok lâzımdır. Bilâkis yanlış istikametler yayılmalıdır. Eşkiyanın da bu hileye baş vuracağını unutmamalıdır.

15— Yürüyüşlerde ağırlıkları çok geriden yürütmemelidir. Eşkiya baskınına uğrarlar. Mecbur kalındığı zaman onları koruyacak birlikler ayrılmalıdır.

Yiyecek, rephane, eşya taşıyan kollar ve kafileler mutlâka silâhlı ve muhafazalı olmalıdır. Perakendelikten daima kaçınılmalıdır.

16— Yürüyüş istikametinde ve yan taraflardaki kom ve mağaralar aranmadan geçilmemelidir.

17— Köyün içinde ve vâdilerde mola verilmemelidir. Mola bölgesinin dört bir tarafına emniyet postaları sürülmeli ve gözetlenmelidir.

Konma:

1— Konma yapılacak yerin seçilmesi mühimdir. Bu yer kolayca emniyete alınabilmeli, düşmanın baskın yapmasına elverişli yerler olmamalıdır.

2— Birlik daima yüksek ve gözetlemeye elverişli yerlerde konmalıdır. Bu mümkün olmazsa hâkim ve gözetlemeye elverişli yerlerde emniyet tertipleri alınarak bunun yakınında ordugâha geçilmelidir.

3— Ordugâhın bütün çevresi emniyet mangaları konmak suretile emniyete alınmalıdır. Bu emniyet mangaları hâkim yerlere konmalı ve kıtadan olan mesafeleri ortalama 500 : 1000 metre olmalıdır.

4— Manganın erleri toplu ve nöbetçileri gözetleme ve ateş mevziinin içinde veya bunun hemen gerisinde bulunmalıdır. Toprak

kazılabilirse gömme siper yapılarak çadırlar üstüne çekilmelidir. Taşlık yerlerde çadırlar etrafına taş duvar örülür. Manga bir postasını gözetleme için mazgallar gerisnide bulundurur.

5— Mevsim ve hava şartları mecbur etmedikçe köylerde ve komlarda konaklamamalıdır. Mecburiyet karşısında dört bir taraftaki hâkim sırtlar tutularak emniyet tedbiri sağlanmalı, köyün içinde de gereken emniyet alınmış olmalıdır. İç ve dış devriyeler çıkarılmalı ve parola verilmelidir.

6— Bir baskına uğramak ihtimaline karşı hazır kıta ayrılmalı, her kıta için ayrı silâhbaşı yerleri tesbit edilmeli ve birlik komutanlarına bildirilmelidir.

7— Topçu ve ağırlıklar piyadenin içinde veya yakınında konaklamalıdır.

8— Köy halkından şüphe ediliyorsa ileri gelenlerinden rehine alınmalıdır.

9— Birliklerin bulunduğu zamanlarda köyden çıkış men edilmelidir. Bundan yalnız pek emniyet edilen ve bu hizmete yarayacak olan şahıslar istisna edilebilir.

Taarruz:

1— Eşkiya, küçük takip birliklerine rastlamadıkça taarruz etmez. Bunlar, ekseriya takip kuvvetlerini pusuya düşürürler veya baskın şeklinde iş görürler.

2— Takip birliklerinin gerisinden gelen cephane ve erzak ikmâl kollarına taarruz ederler.

3— Hemen daima ciddî bir müsademeyi kabul etmezler. Ortalık kararıncaya kadar müsademe ederler ve karanlıktan istifade ederek sıyrılırlar. Bu sebeple yapılan müsademe gündüzin neticelenmemişse, geceleyin düşmanla sıkı temas muhafaza edilmelidir.

4— Eşkiya, izini ekseriya karıştırarak takip kuvvetlerini mahkûm araziye sevk eder ve bu kuvvetleri tuttukları hâkim tepelerden ateş baskınına uğratırlar.

5— Araziyi çok iyi tanıyan ve gizli yolları, saklanılacak yerleri iyi bilen eşkiyayı kaçırmamak için cepheden taarruzla beraber, yan ve gerilerindeki vâdi ve yollar tutulmalı ve buralardan taarruz edil-

melidir. Yalnız cepheden taarruz ekseriya büyük bir başarı sağlayamaz. Neticeyi geciktirir, zayiatı arttırır.

6— Vuramıyaraklarına aklı kesmedikçe mermi atmazlar, attıklarını ekseriya vururlar. Bunun için gizlenmeye ve siper yapmaya önem verilmelidir. Eşkiya, gizlenmeye çok dikkat eder.

7— Geniş cephe ile taarruz etmelidir. Bu suretle hem zayiat az olur, hem de kuvvetlerimiz çok gösterilir. Geniş cepheli harekette kuşatıcı tesir de kolaylaşır. Fakat dağılmaktan ve irtibatsızlığa düşmekten de çekinmelidir.

8— Çok uzak mesafeden ateş edilerek eşkiyanın kaçmasını kolaylaştırmamalıdır. Aksine olarak, araziden ustalıkla faydalanarak iyice yaklaşmalı, vuruş ihtimali sağlamlaşınca ateş edilmelidir. Yakın muharebe ve süngüleşme arzusu daima maddî ve manevî üstünlük sebebidir.

9— Topçu, havan ve Ağ. Mt. ateşlerinden yılarlar. Topçuyu piyadenin çok gerisinde mevzie sokmamalıdır.

10— Keskin nişancılar taarruzda mühim işler görürler.

Baskın ve Pusu:

1— Eşkiya hemen ekser hareketlerini baskın şeklinde pusu kurarak yapar. Kuvvetlerimizi bir, iki eşkiya ile üzerine çekerek bizi pusuya düşürür.

2— Baskını gün ağarırken veya ay ışığında yaparlar. Geceleri toplanmış birliklere ve ordugâha ateş baskınları yaparlar. Fırsat bulurlarsa şaşkınlıktan derhal istifade etmek, muvaffakıyetlerini vahşice geliştirmek isterler.

3— Silâh ve cephane elde etmek, civar köyleri korkutmak ve bu suretle asayişi bozmak, emniyet tertibi almayan küçük takip grupları ile karakollar üzerinde muvaffakiyet kazanmak, çapulculuk etmek, sarılmış olduklarını anladıkları ahvalde çenberi yararak kurtulmak, ailelerini elde eden müfrezelerden ailelerini kurtarmak gibi hallerde eşkiya takip kuvvetlerine baskın yapar.

4— Takip kuvvetlerinin geceleri iyi tertiplenmeleri ve kademeli yerleşmeleri halinde aradan içeri girmeleri imkânsızlığı karşısında muayyen bir bölgeye baskın yaparlar. Bunun için geniş bir bölgeden taarruz ediyormuş hissini verdirerek zayıf buldukları bir

mıntakada toplanarak, naralar atarak ve korkutarak hâkim bir tepeyi ve buradaki kuvvet ve silâhları ele geçirmek isterler.

5— Bilhassa ikmâl birliklerine pusu kurarak bunları elde etmeğe çalışırlar.

6— Takip birlikleri tarafından pusu ve baskın yapabilmek için yanlış haberler yaymak çok faydalıdır.

7— Büyük kısımdan ayrılmış birliklere muhabere ve irtibat vasıtası verilmelidir. (Borazan, telefon, pırıldak ve varsa küçük telsiz).

8— Eşkiyayı, eşkiyanın takip ettiği usulleri kullanarak yani gideceği yeri gizli tutmak, mümkün oldukça köylere uğramadan hareket etmek, beklenmeyecek yoldan ve beklemeyecekleri araziden, umulmadık zamanda bulunmakla muvaffakıyet kazanılır. İzi bulunmuş eşkiyayı pusuya düşürerek yakalamağa ve imha etmeğe çok önem vermelidir. Bunun için şunlara dikkat etmelidir:

a) Pusu mevziini hâkim ve muhakkak eşkiyanın geçedeği yerde kurmalıdır.
b) İşgal edilen bir mevzide hiç bir hayat eseri gösterilmemelidir. (Gündüz gidiş geliş olmayacak, açıkta ve görülecek şekilde ateş yakılmayacak ve sigara içilmeyecek)
c) Çok soğuk kanlı olmak, uzaktan işitilecek seslere cevap vermemek ve ateş etmemek gerektir.
d) İyice yanaşmadan katiyen ateş etmemelidir.
e) Yandaki karakol veya devriyelerle anlaşma yapılarak yanlışlıkla onlara ateş edilmemeli.
f) Eşkiyayı aldatarak, pusu mevzii üzerine çekmek çarelerini aramalıdır.
g) Her durumda gözetleme aralıksız devam etmelidir. Bilhassa emniyet manga ve postaları her taraflarını çepeçevre gözetlemeğe önem vermelidirler.
h) Belli olan ve bir defa pusuva düşürülen yerde tekrar pusu kurmak ekseriya faydasız olur.

Müdafaa:

1— Eşkiyanın sürekli bir müdafaa yaptığı görülmemiştir. Yaptıkları muvakkat direnmeyi zaman kazanmak, malını kaçırmak im-

kânını bulmak maksadiyle yaparlar. Arazinin tabiî yapısından azamî istifade ederler. Yanlarını uçurumlara veya kesik araziye dayayarak hâkim arazide müdafaa için geniş cephe ile tertiplenirler. Taarruz edecek kuvvetlerimizin yan ve gerilerine vuracak şekilde yanlarda kuvvetler bulundururlar.

2— Araziyi çok iyi bildiklerinden görülmesi ve çıkılması zor yerleri tutarlar. Müdafaa edecekleri bölgenin önünde gözetleme tertibi alırlar. Bu birlikler geriye ateş yakmak ve ateş etmekle veya atlı, yaya habercilerle kuvvetlerimizin geldiğini bildirirler.

3— Küçük eşkiya grupları ancak mağarada, istirahat ve konmada sıkıştırıldığı, sarılarak kaçması imkânsız hale geldiği zaman müdafaa yapmak zorunda kalır.

4— Bizim tarafımızdan yapılacak müdafaada da arazinin çok hâkim olmasına bilhassa yan ve gerilerin de emniyette bulundurulmasına dikkat etmelidir.

5— Geniş cephe ile tertiplenmelidir. Bu suretle kuvvetlerimizi de çok göstermiş oluruz.

6— İrtibat ve gizlemeye, uzaktan ateş etmemeğe ve gözetlemeye çok önem verilmelidir.

Oyalama, Çekilme ve Takip:

1— Eşkiyanın hemen daima kullandığı savaş şekli oyalamadır. Pek sıkışık ve tehlikeli duruma düşmezlerse çekilmeyi mutlaka gece yaparlar.

2— Çekilmelerini kolaylaştırmak maksadiyle ekseriya artçıya bıraktıkları zayıf kuvvetlerle, çok kısmın çkildiği istikametten başka bir istikamete çekilerek, takip kuvvetlerimizi yanlış yola sevk ederler.

3— Çekilme zamanı eşkiyanın en zayıf anıdır. Bunun için gündüz veya akşama doğru eşkiyanın çekileceğine dair belirtiler görülünce, hatta daha evvelden çekilme istikametlerinin tutulması lâzımdır Eşkiya ile teması hiç bir zaman kaybetmemeğe büyük önem vermelidir.

4— Çekilen eşkiyanın tamamen imhası için mevcutsa süvari veya çevik birliklerle sıkı takip edilmesi gerektir.

Mağaralara karşı harekât:

1— Mağaranın ağzı ateş altına alınacak surette yerin icabına göre (1000) metre uzaktan gözetlenir.

2— Mağara yanlarından ve arkasından sarılır.

3— Mağaradaki eşkiyayı teslim almak veya imha için mağara çevrildikten sonra mağaradan gelecek ateşe karşı kendini koruyarak mağaranın ağzına yaklaşır ve bombayı içeriye atar. Şayet bombacılar mağaraya yaklaştıkları zaman eşkiya mağaradan dışarıya fırlar veya ateş etmek için mağara ağzına glirse, bombacılar hem silâh ve bombalarını kullanmağa savaşırlar, hem de mağara ağzını gözetleyen ateşli silâhlarımızın ateşine mâni olmamak için kendilerini kayalar veya sırt gerisine atarlar.

4— Kuşatılan mağara mümkün oldukça bir kaç gün sarılarak eşkiya açlığa mahkûm edilmelidir.

5— Kuuşatan birlikler bilhassa geceleri kendi emniyetlerine çok dikkat etmelidirler.

6— Geceleri mağaraların ağızlarını ışıldakla gözetilmesi eşkiyanın kaçmasına mani olacağı gibi maneviyatlarına çok tesir yapar.

Arama ve taramalar

A) Arazi:

1— Eşkiya arızaları az yani çıplak sahalarda katiyen barınmaz. En çok orman ve uzakça mağaralarda saklanırlar.

2— Aranacak arazi mahdut ise evvelâ etrafındaki hâkim noktalar tutularak aranacak arazi kuşatılır. Kuşatma işi geceden yapılmalıdır

3— Bir muharebe şeridi içinde tarama görevi alan birlikler noktadan noktaya sıçramalar ve şeridin genişliğine göre kollara ayrılarak iş görürler. Şeridin içindeki hâkim yerler dahi emniyet birlikleriyle tutulmalıdır.

4— Tarama yapan kollar ileri ve yanlardan geçtikten sonra ateşe uğrayacaklarını daima hesaba katmalıdır.

5— Tarama birliklerinden her ne sebeple olursa olsun hiç bir er geride bırakılmamalıdır.

B) Köyde eşkiya aranması:

1— Köy ve meskûn yerler geceden sarılarak etrafındaki hâkim yerlere Mt.ler tabiye edilmelidir. Yollar ve bilhassa kaçılacak dereler kapatılmalıdır.

2— Ortalık ağarınca bağırarak veya işaretlerle muhtar veya bir iki köylü mevzi almış birlik yanına çağırılır. Köylü çok kerre ses çıkarmaz ve gelmez. Bu takdirde bir kaç er köye yaklaştırılır. Damların içine ve sokaklar arasına hemen girmemelidir. Süngü takılmış ve tüfekler aetşe hazır taşınarak kenardaki bir evin kapısına yaklaşılır. Bir iki er yakın köşeleri tutar. Bu suretle bir kaç köylü elde edilir. Evvelden klavuz alınmış ise köylü çağırmak için onların gönderilmesi daha uygun olur.

3— Yukarıdaki tertibat ile köy halkı toplanır ve birlik komutanı yanına getirilir. Köyün büyüklerinden bir kaç kişi rehine olarak tutulur. Ondan sonra köyün etrafındaki mühim noktalar emniyet kuvvetleriyle tutularak köy aranır. Hf. Mt. ler yüksek damlara mevzie sokulur.

4— Bir dam (bina, ev, ahır) içindeki eşkiyayı imha etmek için yakından kuşatılmalı, pençere ve bacadan bomba atılmalıdır. Müfrezenin yanında top varsa askere ateş eden köy top ile tahrip edilir. Silâh atan köy yakılmalıdır.

5— Köy içinde fazla durmak ve alınan görev haricinde bazı eratın yolsuz işlere dalması yasaktır.

C) Silâh toplamak:

1— Evvelâ yukarıda söylenen esaslar dahilinde köyün sarılması lâzımdır. Köylü silâhını vermemek için her yalana ve yemine baş vurur.

2— Köy içinde samanlık, ot, odun ve eşya arasında silâh saklayan pek azdır. Çoğu köy dışında otlar ve ağaçlar arasında saklar veya gömer. Yerini ancak kendi bilir. Arama suretiyle bulmak hemen hemen mümkün değildir. Ancak kimde silâh olduğunu birbirine düşman olan aşiretlerden veya başka kaynaklardan öğrenerek o adamın yakasını bırakmamak gerektir. İnkâr etmesine kanmamalıdır.

3— Silâhı teslime mecbur etmek için kadın ve çocukların toplanarak hükûmete teslim edileceğini söylemek çok defa iyi netice verir.

4— Sıkıştırma, yakma, kadın ve çocukları toplama işlerinden evvel iyilikle silâhını vermesi ve silâhının kendisine götülük getireceğini hoş muamele ile anlatmalı ve ondan sonra sıkı tatbik edilmelidir.

D) Orman aramaları:

1— Büyük ve balta girmemiş ormanlar eşkiya ve ailelerinin, sürülerinin en emin sığınma yerleridir. Böyle ormanlardan küçük birliklerin ve tek erlerin geçmesi doğru değildir.

2— Orman küçükse kuşatılarak aranmalıdır. Orman dışındaki yakın ve yüksekçe yerler emniyet kıtalariyle tutulmalıdır.

3— Ormanlara giren asker mutlaka süngü takmış ve tüfeği ateşe hazır bulunmalıdır. Aramaya giren kuvvetler çok dağınık gitmemelidir.

4— Aranacak ormanın büyüklüğü nisbetinde kuvvet fazla olmalıdır.

5— Ormanın çok kerre bir iki cephesi emniyet zinciri ile sabit olarak kapatılmalı ve diğer cephelerden bu emniyet hatlarına doğru tarama yapılmalıdır.

IV— Cumhuriyet devrinde çıkan isyanlar, sebepleri, bölgeleri, isyan eden aşiretler (Kroki-1)

Nasturi harekâtı : (Kroki : 1)

12 : 26/Eylül/924

1— İsyan, Musul'un Türkiyeye geri verilmesindeki ısrarımız üzerine İngilizlerin Nasturi ve Kürtleri teşviki ile olmuştur.

2— İsyan bölgesi, Güneyde Mısakı milli hududu - Çal - Oramar - Çölemerik güneyi - Beytüşşebabın hemen doğusun - Habur suyu (dahil) bölgesidir.

3— Asilerin kuvveti, tekmil nüfusu (8,000) olup, çıkardığı silâhlı kuvveti (1,000) tahmin edilmiştir.

4— İsyanın bastırılması görevi VII. Kor. K. na verilmiştir.

5— Bu harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı (1 No.) lu krokide gösterilmiştir.

6— Harekâtın sonunda asilerin pek azı yakalanmış, çok kısmı Güneye Irak'a kaçmışlardır.

Raçkoyan ve Reman harekâtı (Kroki: 2)

7/Ağustos/925 : 11/Ağustos/925

1— Harekât, silâh toplamak ve bölgedeki çapulculuğa son vermek maksadiyle yapılmıştır.

2— Harekât bölgesi, Dicle kuzeyi - Siirt batısı - Sason - Silvan bölgesidir.

3— Asilerin kuvveti, (1,000) silâhlı tahmin edilmiştir.

4— Harekâtın yapılması görevi 41. Tüm. K. nı verilmiştir.

5— Harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı ilişik krokide gösterilmiştir.

6— Harekâtın sonunda asilerin çoğu yakalanmıştır.

Şeheait İsyanı (Kroki: 3 ve 4)

15/Şubat/ : 31/Mayıs/925

1— Musulun, Plepisite tabi tutulacağı kararı üzerine, İngiliz-

ler, (Niçlen) adında kürtlerin ahvalini bilen birini bu işe memur ettiler. Bu adam, ayandan Seyit Aptülkadir ile müzakere ederek harekâtın tertip ve idaresini Şeyhsaide verdi.

Şeyhsait, avenesiyle, Hınıstan ecdadının mezarlarını ziyaret maksadiyle (Palo) ya hareket etti. Paloda Şeyhsaidin avnesi içinde bulunan mahkûmları almak isteyen jandarmaları öldürdüler ve bu suretle isyan hareketi başlamış oldu.

2— İsyan bölgesi, Diyarbakır - Kulp - Varto - Bingöl - Çapakçur - Palo - Maden çevresidir.

3— Asilerin kuvvetiyle başlangıçtaki kuvvetlerimizin durumu (3 No.) lu krokide gösterilmiştir.

4— İsyanın bastırılması görevi 3. Or. Mf. ne verilmiştir.

5— Bu harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı (4 ve 5 No.) lu krokilerde gösterilmiştir.

Harekât hakkında özet bilgi:

Harekâtın sonunda öğrenildiğine göre, asiler İngilizlerle birleşmek üzere evvelâ D. Bakıra taarruz edecekler, ondan sonra Cizreye yürüyerek İngilizlerden yardım isteyeceklerdi.

Kurdukları teşkilât:

a) Genel asilerin komutanı Şeyhsaittir. Telalu'da toplanacak, Diyarbakıra taarruz edecek. Lice'ye taarruz edecek İzzet kuvvetleri de Lice alındıktan sonra Şeyhsaide katılacak.

b) Gençte bulunacak olan Fakih Hasan Şeyhsaidin muavini olacaktır.

c) Varto bölgesindeki harekâtı Şeyh Aptullah, Kiği - Çapakçur bölgesini Şeyh Hasan, Palo bölgesini Şeyh Şerif idare edecek, propağanda ve adam toplama işlerini Çanlı Şeyh İbrahim yapacaklardır.

d) 13/Şubatta İsyan başladı.
18/ » 14. Sv. A. Piranı aldı.
19/ » 14. Sv. A. Hani'yi aldı.
20/ » Şeyhsait Paloyu aldı.
21/ » 14. Sv. A. Hanide, 11. Sv. A. Cüzi'de esir oldu.

23 Genç, Muş, Ergani, Dersim, D. bakır, Mardin, Siverek, Urfa, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri, Elâzığ il ve Hınıs, Kiği ilçelerinde Sıkıyönetim ilân edildi.

24/ » Kısmî seferberlik ilân edildi.

7/Martta Şeyhsait (1000) kişiyle D. Bakıra taarruz etti.

11/ » Palo (2000) asi tarafından işgal edildi.

12/ » Vartoya asiler taarruz ettiler.

19/ » Koçuşağı asileri Çemişkezeğe taarruz etti.

20/ » Dicle batısı köyleri de asilere katıldı.

21/ » Petrüke de asilere katıldı.

25/ » Silvan da asilere katıldı. Varto 12. Tüm. tarafından alındı. Şeyhsait D. Bakıra tekrar taarruz etti. 41. Tüm. tarafından püskürtüldü.

26:28/ » Malazgirt ve Bulanık asiler tarafından işgal edildi.

1/Nisan Bu tarihten itibaren hazırlıklar tamamlanmış ve esaslı takip harekâtına başlanmıştır.

14/15/Nisan gecesi Çarburuhda Şeyhsait ve bir kısım avenesi yakalandı.

31/Mayısa kadar teslim olmayan asiler tenkil olundu, bölgedeki silâhlar toplandı. Bu tarihten sonra birlikler garnizonlarına döndüler.

Koçuşağı harekâtı (Kroki: 6)

7/Ekim : 30/Kasım/926

1— Harekât, kanunî vergileri vermeyen, askerlik ödevini yapmayan ve çapulculuk yapan bu aşireti tenkil maksadiyle yapılmıştır.

2— İsyan bölgesi; Ovacık - Hozat - Çemişkezek arasındaki Ekrek - Amutka - Ali boğazı - Beylan dağı - Yılan dağı bölgesidir.

3— Asilerin kuvveti; bu bölgenin genel nüfusu (1500) olup, çıkarabileceği silâhlı mıktarı (450) tahmin edilmiştir.

4— Harekâtın yapılması görevi VII. Kor. K. na verilmiştir.

5— Bu harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı ilişik krokide gösterilmiştir.

6— Harekâtın sonunda asilerin çoğu yakalanmış ve imha edilmiştir.

Bicar harekâtı (Kroki: 7)

7/Ekim : /Kasım/927

1— Şeyhsait harekâtında sarp dağlarda, derelerde ve bilinmeyen mağaralarda saklanmış eşkıyanın temizlenmesi maksadiyle yapılmıştır. (Bidayette Lis dağı bölgesine gönderilen Syy. J. A. ile Hüveydan bölgesine gönderilen bir taburun muvaffakıyetsizliği bu aşireti iyice şımartmıştır).

2— Harekât bölgesi; Hani ve Lice kuzeyi - Kulp batısı - Murat güneyi - Palo doğusudur.

3— Asilerin kuvveti 2000 : 2500 silâhlı tahmin edilmiştir.

4— Harekâtın yapılması görevi VII. Kor. K. na verilmiştir.

5— Harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı ilişik krokide gösterilmiştir.

6— Harekât sonunda (2000) asi imha edilmiştir.

Zeylân harekâtı (Kroki: 8)

4 : /Temmuz/930

1— Kürt muhtariyeti kurmak maksadiyle ayaklanan ve çapulculuk yapan asileri bastırmak maksadiyle bu harekât yapılmıştır.

2— İsyan bölgesi; Bendimayi suyu - Tendürük - Muratbaşı - Boz dağ - Görgör dağ - Erciş bölgesidir.

3— Asilerin kuvveti; bu bölge halkı kâmilen isyana katılmıştır. (1000) silâhlı tahmin edilmiştir.

4— İsyanın bastırılması görevi 9. Tüm. K. na verilmiştir.

5— Harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı ilişik krokide gösterilmiştir.

6— Harekât sonunda asilerin çoğu imha edilmiştir.

Ağrı İsyanları

Bu bölgede muhtelif zamanlarda bir kaç defa isyan hareketi ol-

muştur. Bunların hemen hepsi kürt muhtariyeti kisvesi altında yabancı propagandalariyle Türkiyeye gaile çıkarmak gayesine matuftur. Bu arada bazı küçük hadiseler çapulculuk maksadiyle yapılmıştır.

1. Ağrı harekâtı

16 : 17/Mayıs/926

16 : 17/Mayıs/926 da 9. Tümenin 28. Alayı tarafından Poti ağılı batısında yapılmıştır. Fena idare edilmesi yüzünden Alay hemen tamamen esir veya asilere katılmak suretiyle mağlûp edilmiştir. Kaçabilenler D. Bayazıta dönmüşlerdir. Asiler (100 : 150) silâhlıdır.

Birinci harekâtın devamı sayılması lâzım gelen ikinci müsademe 15 : 16/17. Haziran.926 da olmuştur. Serdarbulak - Gökde - Çiftlik bölgesinde yapılan bu müsademeye 5. Tümenden (5 P. Tb., 5 Top.), bir Sv. A. yı iştirak etmiştir. Bu harekâtında fena idaresi yüzünden asiler kaçmıştır.

2. Ağrı harekâtı

13 : 18/Eylül/927

9. ve 12. Tümenlerin yaptıkları bu harekât 13/Eyl. den 18/Eyl./927 kadar devam etmiştir. Tümenlerden ikişer P. alayı ve birer topçu taburu bu harekâta iştirak etmiştir.

9. Tümenin Serdarbulak - Biçareler üzerinden Karnı yarığa, 12. Tümenin İnek yaylası - Kozlu istikametinde yaptıkları taarruzlar karşısında asiler Karnıyarık bölgesinde mukavemet göstermişler, Kozlu boğazında 29. Alayı baskına uğratarak İran'a kaçmışlardır.

Asilerin kuvveti (800) silâhlı tahmin edilmiştir.

3. Ağrı İsyanları (Kroki: 11)

7/Eylül/930 : 14/Eylül/930

1— Yarın tedbir ve fena idare edilmeleri yüzünden asiler üzerinde kat'î netice alınamaması eşkiyayı fazla şaşırtınış olduğundan, İngilizlerinde bunlara yaptıkları teşvik ve yardım sayesinde bu böl-

gedeki eşkiya cüretini arttırmıştır. Bu bölgenin esaslı bir temizliğe ihtiyacı vardı. Harekât bu maksatla yapılmıştır.

2— İsyan bölgesi; İran hududu - Kç. ve By. Ağrılar - D. Bayazıt bölgesidir.

3— İsyanın bastırılması görevi IX. Kor. K. na verilmiştir.

4— Asilerin kuvveti; (507) çadır, (1500) silâhlı tahmin edilmiştir.

5— Bu harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı ilişik krokide gösterilmiştir.

6— Harekâtın sonunda bu bölge pek az İrana kaçabilen müstesna kâmilen temizlenmiştir.

Tunceli İsyanları (Kroki: 11, 12, 13)

1. Tunceli harekâtı

21/22 Mart : 22/Ekim/937

1— Tunceli bölgesine hükûmetçe konulmak istenilen karakolları bölge halkı menfaatlerine uygun görmediklerinden Kahmutla Pah arasındaki Darboğaz tahta köprüsünü yaktılar ve oradaki jandarmalarla müsademe ettiler. Bu suretle isyan başladı.

2— İsyan bölgesi, asilerin kuvvetleri ve aşiretler (11 No.) lu krokide gösterilmiştir.

3— Harekâtı yapan kuvvetler ve harekâtın yapılışı (12 No.) krokide gösterilmiştir.

2. Tunceli harekâtı

1/Haziran : 7/Ağustos/938

1— Harekâtın maksadı, Tunceli bölgesinin tamamen aşiretlerden temizlenmesi ve bu bölgedeki çapulculuk ve şakavete son vermektir.

2— İsyan bölgesi, Amutka - Nazımiye batısındaki Zel dağ - Dar boğaz - Dojik - Munzur doğusu - Karacakale bölgesidir.

3— Asilerin kuvvetleri, 3500 : 4000 silâhlı tahmin edilmiştir. Haydaran, Kalan, Yukarı Abbas, Demenan, Şamuşağı, Koçuşağı aşiretleridir.

4— İsyanın bastırılması görevi 3. Or. Mf. ne verilmiştir. (Bidayette yalnız 4. Genel Mf. tarafından ve 25/Tem. kadar Erzincan ve Mameki Tuğayları, 17. Tüm., İl ve ilçe jandarmalariyle iki bölüklü Tyy. taburu tarafından (12 No.) lu krokide harekât yapılmıştır. Bu zamana kadar esaslı harekât için 3. Or. Mf. liği kuvvetleri toplanmıştır).

5— Bu harekâta katılan kuvvetlerimizle harekâtın yapılışı (13 No.) lu krokide gösterilmiştir.

6— Harekâtın sonunda bölge bu aşiretlerden tamamen temizlenmiştir.

Tarih Vakfı'na bağışlanmış olan Necmeddin Sahir Sılan arşiv malzemeleri, 20. yüzyıl Türkiye'si üzerine özgün kaynaklar içeriyor. Dizimizin ikincisi, beş adet tıpkıbasım kitaptan oluşuyor. Bunlardan biri Genelkurmay Başkanlığı, diğeri İçişleri Bakanlığı ve üçü Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yayımlanmış.

Otuzlu ve kırklı yıllarda devletin iç hizmetine yönelik olarak kısıtlı sayıda basılmış olan bu yayınlar ana hatlarıyla, "Doğu sorunu"na devletin yaklaşımını gündeme getiriyor. Bugün artık tarihsel birer kaynak niteliği taşıyan bu çalışmalar, iktidar tarafından Cumhuriyet'in ilk evresindeki ayaklanmaların birer "asayiş sorunu" olarak görüldüğünü kanıtlıyor.

Yüzyıllardır engebeli coğrafyası nedeniyle ulaşılamayan, zabt u rabt altına alınamayan, çeki düzen verilemeyen bu yörelerde geleneksel aşiret düzenine son vermek, çevre coğrafyayı tehdit eden eşkıyalığı, yağmacılığı, çapulculuğu önlemek Cumhuriyet'in ilk on yıllarında devletin "uygarlaştırıcı misyon"unu oluşturuyor.

Devletin siyasal bağlamda yüceltildiği, ulus inşa sürecinin her türlü yöntemle meşru görüldüğü bir dönemde "uygarlaştırıcı misyon"un bireyi ve cemaati hor gördüğü bu tür yayınlarda belirgin bir biçimde gözlemlenebiliyor.

Temel hak ve özgürlüklerin vurgulandığı günümüz Türkiye'sinden düne bakıldığında Tek Parti yönetiminin "ulus"u yücelten toplumsal mühendislik anlayışının ne denli sorunlu bir zemine oturduğu ortaya çıkıyor.

ZAFER TOPRAK

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

www.tarihvakfi.org.tr

9 789753 332477